

1. NOM I IDENTIFICACIÓ DEL CONJUNT		
Id Conjunt	Nom del conjunt	Categoria
JSP-4	Crestatx Vell (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Fiol, 1992; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008; Sastre 2004, 2007 i 2008)	Bé d'Interès Cultural
Comarca	Població	Topònim de la zona
Es Raiguer	Sa Pobla	Puig de Son Sabater, Crestatx
Altres noms	Coves de Crestatx Vell (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Museu de Mallorca 1989), Cova des Puig de Son Sabater -Cova de Crestatx Vell (1)- i Cova de Crestatx -Cova de Crestatx Vell (2)- (Ginés,1979; Encinas, 1997, 2006 i 2014), Coves de Crestatx (Sastre, 2004 i 2007), Coves de Son Sabater (Canyelles <i>et al.</i> , 2017)	
Proposta de nom	Coves de Crestatx Vell (1) i (2)	
Núm. Catàleg NNSS		Núm. Carta Arqueològica
34/4		34/4
Referència cadastral (revisió)		Referència cadastral (Administració)
Polígon 2, parcel·la 59		Polígon 2, parcel·la 59 (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008) <i>Polígon 2, parcel·la 59 (Estarellas et al.,1989)</i>
Altres referències cadastrals		Polígon 2, parcel·la 59 (Fiol, 1992; Sastre, 2004 i 2007) <i>Polígon 2, parcel·la 104 (Encinas, 1997 i 2014)</i>
Extensió de protecció (revisió)		Extensió de protecció (Administració)
2000 m ² Polígon 2, parcel·la 59		2000 m ² (Estarellas <i>et al.</i> , 1989) Polígon 2, parcel·la 59 (Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008)
Propietat (revisió)		Propietat (Administració)
Església de Crestatx		A. Gost Cladera (Estarellas <i>et al.</i> , 1989)
Dada de la catalogació	Dada de la revisió	Equip responsable
10 de setembre de 1966	5 d'agost de 2019 6 d'agost de 2020	Caterina Ballester Terrassa, Maria Antònia Cladera Salvà

Equip de redacció	Caterina Ballester Terrassa i Maria Antònia Cladera Salvà
--------------------------	---

2. ENTORN BIOGEOGRÀFIC					
2.1.1. Coordenades ETRS89 UTM					Fus: 31 Zona: S
Cova de Crestatx Vell (1)					
X	502112	Y	4405554	Z	48
Cova de Crestatx Vell (2)					
X	502113	Y	4405549	Z	49
2.1.2. Coordenades ED50 UTM (Estarellas et al., 1989; Martínez et al., 2005 i 2008)					
X	502220	Y	4405780	Z	40-50
2.1.3. Coordenades longitud-latitud (Ginés et al., 1979)					
Cova des Puig de Son Sabater -Cova de Crestatx Vell (1)-					
Long.	6° 42' 38"	Lati.	39° 47' 54"	Z	40
Cova de Crestatx -Cova de Crestatx Vell (2)-					
Long.	6° 42' 27"	Lati.	39° 48' 53"	Z	30
2.1.4. Coordenades ED50 UTM (Encinas, 1997, 2006 i 2014)					
Cova des Puig de Son Sabater -Cova de Crestatx Vell (1)-					
X	502110	Y	4405650	Z	40
Cova de Crestatx -Cova de Crestatx Vell (2)-					
X	502140	Y	4405690	Z	30
Observacions					
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) descriu les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) a "Crestatx" i les situa "dins una pleta, al coster d'un turó".</p> <p>Sastre (2008), referint-se a la <i>Carta Arqueològica</i>, "destaca la incorporació de les coves situades al puig de Son Sabater, a devora Crestatx". Sastre (2007) descriu el Puig de Son Sabater "just enmig de l'ample espai tancat que formen els diferents puigs que l'envolten. Per tant està situat a una zona molt estratègica, i amb control de les planes del voltant. [...] Els únics elements possiblement arqueològics són tres coves d'origen natural, però amb mostres d'haver estat ocupades al llarg de la història." A més, ubica les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) a</p>					

la vessant nord del puig (Sastre, 2007). Encinas (1997, 2006 i 2014) anomena la Cova de Crestatx Vell (1) com Cova des Puig de Son Sabater, en referència a la seva situació, i la Cova de Crestatx Vell (2) com Cova de Crestatx, també en referència de la seva localització.

En relació a les coordenades UTM de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2), la *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) les situa a uns 30 metres en direcció NNE; trobem errades les coordenades de Ginés *et al.* (1979) i Encinas (1997, 2006 i 2014) les desplaça a la parcel·la annexa, entre uns 140 i 95 metres en direcció SO.

La revisió ens permet reconèixer i coordinar les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) al vessant NNO del Puig de Son Sabater, prop del cim, concretament en una clariana del bosc (**Fig. 31, 32 i 33**).

2.2. Situació

Pla (terreny sense desnivell)		Terreny subterrani		Penya-segat	
Turó (5 – 10 M.S.N.M.)		Vall		Bosc	X
Pujol (10 – 50 M.S.N.M.)		Peu de mont		Torrent	
Puig (50 – 100 M.S.N.M.)	X	Vessant	X	Albufera	
Muntanya (>100 M.S.N.M.)		Cim		Altre:	

2.3. Localització

Costa (<1 km mar)		Interior pla (>20 km)	
Transició costa-interior (1 – 10 km)	X	Interior muntanya (>20 km)	
Interior (10 – 20 km)			

2.4. Vegetació

Tipus de comunitat vegetal			Observacions	
Alzinar	X	Camp de conreu: regadiu		
Garriga d'ullastre i garballó		Camp de conreu: secar		
Garriga de xiprell i romaní		Altre: figuera	X	

2.5. Sòl

Potència litat agrícola	Alta		Nivell d'erosió	Alt		Potència (cm)	
	Mitja			Mitj			

	Baixa	X		Baix		
2.6. Recursos hídrics						
Nom		Tipus			Distància lineal (m)	
Sa Siurana		Torrent			140 metres	

3. MARC CRONOLÒGIC

3.1. Període

Primeres evidències		Posttalaiòtic		Alt Medieval	
Campaniforme		Púnic-fenici		Baix Medieval	
Epicampaniforme		Íber		Modern	
Naviforme		Grec		Contemporani	X
Prototalaiòtic		Romà		Indeterminat	
Talaiòtic	X	Paleocristià		Altre:	

3.2. Evidències i argumentacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) descriu la troballa de "ceràmica indígena" del "Ferro" a una de les coves, concretament a la Cova de Crestatx Vell (1). Un petit fragment de ceràmica talaiòtica de l'emplaçament fou entregat al Museu de Mallorca, lloc on es guarda la informació relativa a l'emmagatzematge de les restes custodiades als magatzems de Son Tous (**Fig. 9 i 10**) (Museu de Mallorca, 1989).

Pel que fa a les Coves de Crestatx Vell (1) i (2), Sastre (2007) afirma que "les úniques informacions d'aquestes coves les tenim arran de la *Carta Arqueològica*, ja que ni a *Sa Marjal* ni a les diferents obres de Josep Mascaró Passarius se les anomena. Són tres coves naturals, però possiblement utilitzades durant diferents èpoques, així com demostren les troballes ceràmiques al seu interior." Sastre (2004 i 2007) confirma que una d'elles, la Cova de Crestatx Vell (1), presenta "restes de ceràmica indígena", que considera de l'època del Ferro".

Amb la revisió s'identificaren dos fragments de ceràmica talaiòtica a la superfície de l'interior de la Cova de Crestatx Vell (1) (**Fig. 11**). Les evidències materials ens permeten descriure-la d'època talaiòtica.

A més a més, podem afirmar que l'ús s'ha prolongat fins a l'actualitat, ja que dins ambdues coves s'han trobat excrements d'ovicapris i deixalles (**Fig. 12**). També s'identifiquen tres pintades vandàliques d'esprai situades a l'interior de la Cova de Crestatx Vell (2) i una altre a l'entorn proper (**Fig. 17, 22, 23 i 24**).

Curiosament, davant la Cova de Crestatx Vell (2) s'identifica una inscripció de "1522" (**Fig. 25 i 26**), en referència a la batalla de la revolta de les Germanies que ocorregué al peu del Puig de Son Sabater (Parera, 1911d), i a l'altra cara de la pedra, un "1912" (**Fig. 27**), probablement ambdues inscripcions foren realitzades per encàrrec de Joan Parera Sansó el 1912, ja que la dada coincideix amb una *Crònica de Sa Marjal* on s'esmenta el gravat del "1522" (Parera, 1912 i 1922b).

3.3. Tipus de material

Lític		Numismàtic		Vidre	
Ceràmic	X	Epigràfic		Ós / Fauna	
Metall		Antracològic i carpològic		Restes humanes	
Constructiu		Calç		Altres: deixalles	X

3.3.1. Descobert per

Prospecció		Clandestí		Recerca bibliogràfica	X
Excavació		Casualitat		Reconeixement	X

3.3.2. Ubicació

Superficial	X	Custodia Ajuntament		Desaparegut	?
Col·leccions públiques	X	Museus balears		Desconegut	?
Col·leccions privades		Museus peninsulars		Altres: Son Tous	X

4. ANÀLISI FUNCIONAL-TIPOLÒGIC

4.1. Funcionalitat

Hàbitat		Industrial	
Funerària		Econòmica	
Cultural o ideològica		Enginyeria	
Defensiva		Indeterminada	X
Control del territori		Altres:	

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) defineix les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) com a "dues coves naturals", amb la funcionalitat "indeterminada" i la classificació general de "zona arqueològica".

Sastre (2007) les descriu com unes coves “d’origen natural”. Encinas (2014) identifica la Cova des Puig de Son Sabater -Cova de Crestatx Vell (1)- com un “sumidero en el conducto entre las calizas compactas de la parte alta del monte y las margas de su base” i la Cova de Crestatx -Cova de Crestatx Vell (2)- com una “unidad alveolar derivada del efecto subsidiario de las margas del sustrato, con ulterior rotura paralela al escarpe y afectado a la pequeña galería longitudinal así formada”.

La revisió permet descriure dues coves naturals, encara que sense un estudi arqueològic, no és possible determinar la funcionalitat de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2).

4.2. Tipus d'estació o construcció

Cabana		Santuari		Baqar		Sèquia	
Cova	X	Conjunt cerimonial		Ribat		Sitja	
Abric		Necròpolis		Mesquita		Era	
Megàlit		Naveta d'enterrament		Qanat		Forn de calç	
Naveta d'habitatge		Habitació		Basilica		Carbonera	
Túmulo		Poblat		Aqüeducte		Molí	
Talaiot		Alqueria		Safareig		Marge	
Murada		Hisn		Pou/cisterna		Camí/via	
Mur		Indeterminada		Altres:			

4.3. Número d'estructures

Dues coves naturals (2).

5. DESCRIPCIÓ

5.1. Descripció del conjunt

La Cova de Crestatx Vell (1) presenta les dimensions aproximades d'uns 17,7 metres de longitud, 24,3 metres d'ample i 2 metres d'alt. Les dimensions són semblants a les d'Encinas (2014), qui la dibuixa (**Fig. 29**) i descriu amb una “rampa de la sala de entrada, con 18,5 metros por 24,2 metros en planta, acaba en los divertículos de drenaje del fondo, concluyendo impenetrables hacia la treintena respecto al acceso”. La planta és irregular i amb tendència circular, caracteritzada per una rampa d'accés a una ampla cavitat amb desnivells que s'endinsen per túnels cada cop més estrets.

La Cova de Crestatx Vell (2) presenta les dimensions aproximades d'uns 8,3 metres de longitud, 2,7 metres d'ample i 1,8 metres d'alt. Les dimensions es diferencien de les d'Encinas (2014), qui descriu les dimensions aproximades d'uns 20 metres de longitud, 6 metres d'ample i 2 metres d'alt i encaix cap al fons. Encinas (2014) la dibuixa (**Fig. 30**) i descriu una galeria longitudinal que conjuntament amb la paret externa féu fallida i provocà el desplomament de la major part del frontispici. La planta és irregular i allargada, al fons es troba una endinsada cap a l'interior puig plena de pedreny.

La revisió ha permès corroborar que el bé catalogat correspon a dues coves naturals (**Fig.1, 2, 3, 13, 14, 15 i 16**). No s'han identificat altres rastres antròpics dels descrits, encara que sense un estudi arqueològic no pot afirmar-se rotundament que no n'hi hagi d'altres, especialment en el cas de la Cova de Crestatx Vell (1) on s'ha trobat ceràmica talaiòtica al seu interior. Així doncs, són necessaris estudis arqueològics per determinar la potència de les coves i/o altres possibles restes estructurals o materials.

5.2. Descripció de les unitats arquitectòniques que integren el conjunt

Dues coves naturals: la Cova de Crestatx Vell (1) i la Cova de Crestatx Vell (2).

5.2.1. Tipus de planta

Absidal		Rectangular	
Circular		Irregular	X
Quadrangular		Altres:	

5.2.2. Material constructiu

Pedra		Ciment	
Maó		Indeterminada	X
Argamassa		No consta	
Adob o fang		Altres:	

5.2.3. Tècnica constructiva

Ciclòpia		Opus quadratum	
Pedra en sec: pedres mitjanes		Opus testaceum	
Pedra en sec: pedres petites		Opus vittatum	
Opus africanum		Tapial	
Opus ateriquio		Entramats vegetals	
Opus incertum		Tècnica mixta:	

Opus poligonal		Altre:	
5.2.4.1. Dimensions			
Cova de Crestatx Vell (1)			
Longitud	Amplada	Alçada	
17,7 metres	24,3 metres	2 metres	
Cova de Crestatx Vell (2)			
Longitud	Amplada	Alçada	
8,3 metres	2,7 metres	1,8 metres	
5.2.4.2. Dimensions (Encinas, 2014)			
Cova de Crestatx Vell (1)			
Longitud	Amplada	Alçada	
18,5 metres	24,2 metres	30 metres	
Cova de Crestatx Vell (2)			
Longitud	Amplada	Alçada	
20 metres	6 metres	2 metres	

6. VISIBILITAT DEL JACIMENT

6.1. Altres jaciments visibles

Es determina la connexió visual entre les Coves de Crestatx Vell (1) i (2). La vegetació actual no permet determinar la connexió visual amb altres jaciments, encara que mitjançant l'anàlisi de visibilitat s'evidencia la connexió amb Sa Tanca des Moro (JSP-6), el Puig d'en Font (JSP-7) i la Màqbara de s'Obac (JSP-29).

6.2. Altres jaciments pròxims

Aproximadament a uns 50 metres, direcció SSE, es troba el jaciment de la Cova de Crestatx Vell (3) (JSP-5), on s'hi han identificat restes de ceràmica talaiòtica i islàmica a l'interior, mentre que a l'exterior s'ha observat ceràmica posttalaiòtica, púnic-fenícia, romana i islàmica (Estarellas *et al.*, 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2004 i 2007). Aquests materials probablement es relacionen amb les troballes de Parera (1926) de baix del Puig de Son Sabater, una mena d'àmfora prehistòrica, una mà de bronze, una fíbula acabada amb un ocell, una simitarra i una peça.

Aproximadament a uns 65 metres, direcció OSO, es troba el jaciment de la Cova de Crestatx Vell (4) (JSP-27), on s'hi ha identificat ceràmica naviforme a l'interior.

Aproximadament a uns 484 metres, direcció NNE, es troba el jaciment de la Tanca des Moro (JSP-6), on s'hi han identificat ceràmica talaiòtica, púnic-fenícia (Museu de Mallorca, 1989), romana i islàmica (Parera, 1911bcd; Estarellas *et al.* 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2007), pipes àrabs (Parera, 1911cd; Cladera *et al.*, 1999), restes òssies humanes, monedes (Parera, 1911cd; Cladera *et al.*,1999; Sastre, 2007), un braçalet (Amorós; 1966), dos pesos de plom romans (Parera, 1911bcd, 1922 i 1927; R.I., 1920; Veny, 1956; Amorós,1966; Obrador, 1987; Cladera *et al.*, 1999; Sastre, 2004, 2007 i 2008; Aguiló *et al.*, 2012 i 2018), i materials constructius (Parera, 1911cd; Sastre, 2007; Cladera *et al.*, 1999).

6.3. Accés

Es pot accedir al peu del Puig de Son Sabater des de la carretera Ma-2020 agafant el desviament anterior al santuari de Crestatx. Un cop al final de la carretera, cal realitzar un trajecte a peu, d'aproximadament cinc minuts, amunt en direcció E, per localitzar la Cova de Crestatx Vell (1) i al costat a uns 15 metres, des de l'entrada en direcció ESE, la Cova de Crestatx Vell (2).

6.4. Superfície visible

Cova de Crestatx Vell (1)

Àrea visible (superfície en m²)	17510400 m ²
---	-------------------------

Cova de Crestatx Vell (2)

Àrea visible (superfície en m²)	9068650 m ²
---	------------------------

7. CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

7.1. Conservació del conjunt

Alçada màxima de les estructures (a)	Grau de conservació del conjunt (b)	Identificació de les estructures (c)	Índex de conservació (a+b+c)/2
5	7	2	6,5

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) considera l'estat de conservació V en una escala 0-V (quan 0 és el mínim i V és el màxim) que es defineix: "quan la classificació del monument és pendent de la realització d'excavacions arqueològiques". El defecte de conservació esmentat són les "cobertes" (Estarellas *et al.*, 1989).

Seguint una escala de l'estat de conservació (on 0 és destruït i 5 és molt bo), considerem la Cova de Crestatx Vell (1) com 3, un estat regular, a causa de l'alteració visual associada a la presència d'una pintada vandàlica a l'exterior de la cova (**Fig. 24**) i de la presència de deixalles

(Fig. 12). La Cova de Crestatx Vell (2) la considerem com 2, un estat dolent, a causa de l'alteració visual associada a la presència de dues pintades vandàliques a l'interior i una altre a l'exterior de la cova, amb la consegüent degradació que suposen a la roca (Fig. 17, 22, 23 i 24), i de la presència de deixalles, a més de la modificació del fons de la cova (Fig. 17 i 18). També s'identifica una pàtina microbiològica sobre les pedres interiors (Fig. 6 i 17) i una figuera a l'entrada (Fig. 1, 2 i 3). A més a més, es reconeixen dues inscripcions gravades en època contemporània (Fig. 25, 26 i 27).

No existeix un Pla de Conservació del conjunt.

8. RISCOS PER LA CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

8.1. Riscos

Obres públiques		Reutilitzacions	X
Obres privades		Espoli	?
Feines agrícoles		Erosió	X
Feines agrícoles auxiliars		Vandalisme	X
Pedreres		Altres:	

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) detecta els riscos de "reutilització" i "erosió".

Durant la revisió s'han identificat reutilitzacions actuals com a refugi d'animals i lloc de *botellón*, sense poder-se descartar l'espoli, a més d'erosió natural i antròpica de l'interior i de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2), així com l'alteració visual d'una de les coves i de l'entorn.

Pel que fa a la manca de manteniment, l'ús indegut i la realització de tres pintades vandàliques al radi de protecció del jaciment de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2), aquest fets constitueixen un delicte i un risc pel jaciment arqueològic. Cal fer esment a la legislació vigent: la **Llei 12/1998**, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears; la **Ley 16/1985**, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español i els articles 321 a 324 del **Codi Penal**.

8.2. Protecció existent

Tancat		Nul·la	X
Vigilat		Insuficient	

Observacions

La *Cara Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) descriu "protecció nul·la".

Actualment, la situació resta en el mateix estat.

8.3 Proposta de protecció

La salvaguarda de les restes arqueològiques que constitueixen les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) depenen del compromís de la propietat o responsables legals de mantenir-les condicionades i respectar el radi de protecció. És important assegurar el bon estat de l'interior i l'exterior de les dues coves, evitant l'acumulació de deixalles i la realització de pintades vandàliques. Complementàriament a la protecció del jaciment, es considera oportuna la catalogació de les inscripcions gravades per encàrrec de Joan Parera Sansó, ja que consten de valor històric.

Per aquest motiu, s'identifica la necessitat de què l'organisme competent prengui les mesures oportunes contra els delictes esmentats i posteriorment estableixi un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, intervenció i revisió de l'estat de conservació, a més d'un Protocol de Vigilància i Protecció de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) que compti amb tecnologia d'enregistrament continu d'imatges o sensors de moviment a l'accés al puig. En aglomeracions a l'indret, concretament durant les festes de Crestatx, es proposa la contractació de personal de seguretat a l'entrada del Puig de Son Sabater que eviti l'accés al recinte amb plàstics, vidres o esprais, així com la contractació de personal que s'encarregui de la neteja de la zona.

9. POTENCIALITAT SOCIAL COM ELEMENT PATRIMONIAL VISIBLE

9.1. Monumentalitat del conjunt

a) Alçada màxima de les estructures	b) Identificació de les estructures	c) Superfície del conjunt	Índex de monumentalitat (a+b+c)/3
5	2	5	4

9.2. Significació del conjunt

a) Nivell d'informació històrica	b) Nivell de valoració social		c) Significància estètica-formal o singularitat		Índex de significació ((a+b)/2+c)/2
5	PGOU	0	Grup tipològic-formal	0	2
	Senyalitzat	0	Dins el grup T-F	0	
	Publicació divulgativa	1	Material	0	

	Integrat en un itinerari	0	Tècnica constructiva	0	
	Integrat en un programa de visites	0	Altres particularitats	1	
9.3. Potencial educatiu i turístic del conjunt					
a) Potencial didàctic i formatiu		b) Potencial turístic i informatiu		Índex educatiu i turístic (a+b)/2	
Explicació conceptual	0	Tríptics i fulletons	0	1	
Explicació interactiva	2	Guies turístiques	0		
		Web i recursos multimedia	0		
9.4. Accessibilitat del conjunt					
a) Tipus d'accés I		b) Tipus d'accés II		c) Tipus de propietat	
1		1		2	
d) Adequació d'accés I		e) Adequació d'accés II		Índex d'accessibilitat (a+b+c+d+e)/5	
2		2		3	
f) Temps (vehicle)		g) Temps (a peu)			
5		5			
9.5. Condicionament del conjunt					
a) Condicionament i neteja		b) Senyalització		Índex de condicionament (a+b)/2	
Neteja de vegetació i materials	0	Senyalitzat amb fites naturals o artificials	0	0,25	
Condicionament d'espais de trànsit i comunicacions	0,5	Senyalitzat amb panells sense explicació interpretativa	0		
Consolidació	0				
Restauració	0				
9.6. Interpretació del conjunt					

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) considera l'atracció "regular" i l'actuació a "llarg termini".

Cal un estudi arqueològic per determinar la interpretació del conjunt. Ampliant la documentació amb l'estudi de les coves properes, podria proposar-se un recorregut temàtic pels jaciments arqueològics del Puig de Son Sabater.

a) Tipus d'interpretació	Sense senyalització	0
Índex d'interpretació del conjunt		0
ÍNDEX DE POTENCIALITAT COM ELEMENT PATRIMONIAL VISITABLE (9.1.+9.2.+9.3.+9.4.+9.5.)/5= 2,05		51,77% Sobre base 100

10. PRIORITZACIÓ DE LES ACTUACIONS

10.1. Priorització de les actuacions que s'han de realitzar per evitar perills de degradació del conjunt i potenciar la visita pública

1. Intervenció de restauració d'urgència per eliminar les pintades vandàliques de l'interior de la Cova de Crestatx Vell (2) i del seu entorn, per part d'especialistes.
2. Elaboració d'un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2), així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola, del procediment de notificació de troballes, a més d'un Protocol de Seguretat i Protecció per les festes de Crestatx.
3. Neteja de deixalles i vegetació de la zona de protecció, sota supervisió tècnica.
4. Investigacions i intervencions d'arqueologia i de conservació-restauració que assegurin la salvaguarda dels béns a través de l'estudi, del condicionament i de la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida i l'anàlisi dels materials on s'inclogui l'estudi del material ceràmic conservat al Museu de Mallorca.
5. Senyalització i dret a pas.

11. CONCLUSIÓ

Al vessant NNO del Puig de Son Sabater, prop del cim, s'ubiquen les dues coves naturals anomenades Coves de Crestatx Vell (1) i (2) (**Fig. 31, 32 i 33**).

La Cova de Crestatx Vell (1) mesura aproximadament 17,7 x 24,3 x 2 metres (**Fig. 1, 2 i 3**), dimensions menors a les documentades per Encinas (2014), ja que sembla que l'espeleòleg inclou el descens per la zona de difícil accés (**Fig. 29**). Presenta una planta irregular de tendència circular amb una sala que sembla endinsar-se a l'interior fins a una trentena de metres, segons Encinas (2014) (**Fig. 4, 5, 6, 7 i 8**). A partir dels indicis materials, podem afirmar que la cova sembla haver-se utilitzat a la prehistòria amb una funció indeterminada, concretament durant l'època talaiòtica. Al seu interior s'han identificat restes de ceràmica

talaiòtica (**Fig. 9, 10 i 11**) (Estarellas et al., 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2004 i 2007) que en confirmen la seva utilització (**Fig. 4, 5, 6, 7 i 8**). Així mateix, podem afirmar que en temps recents s'ha donat l'ús de la cova per les evidències d'excrements d'ovicapris i de materials impropis com les deixalles d'època contemporània.

La Cova de Crestatx Vell (2) mesura aproximadament 8,3 x 2,7 x 1,8 metres (**Fig. 13, 14, 15 i 16**), dimensions menors a les documentades per Encinas (2014), ja que sembla que l'espeleòleg inclou el descens per la zona de difícil accés (**Fig. 30**). Presenta una planta irregular de tendència allargada i encaix cap al fons (**Fig. 18, 19, 20 i 21**). No s'han identificat indicis materials ni estructurals que ens permetin confirmar que la cova va ser utilitzada a la prehistòria ni coneixem la seva funció, encara que sense estudis arqueològics, no pot descartar-se el seu ús. Així mateix, podem afirmar que en temps recents s'ha donat l'ús de la cova per les evidències d'excrements d'ovicapris i de materials impropis com les deixalles d'època contemporània i les dues pintades vandàliques d'esvàstiques (**Fig. 17, 22 i 23**).

A l'exterior de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) no s'han identificat restes materials ni estructurals, encara que sense estudis arqueològics, no pot descartar-se l'ús de l'entorn. A més, es documenta l'ús recent del radi del jaciment per les evidències de l'ús antròpic, confirmat per la presència de deixalles i de la pintada vandàlica "Judios Suelo" (**Fig. 24**). També s'identifiquen dues inscripcions, "1522" i "1912", gravades per encàrrec de Joan Parera Sansó (**Fig. 25, 26 i 27**). Aquestes dades consten d'interès històric, ja que commemoren la batalla de la Revolta de les Germanies que ocorregué al Puig de Son Sabater, alhora que coincideix amb el relat de *Sa Marjal* (Parera, 1911d, 1912 i 1922b).

Pel que fa a l'estat de conservació de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2), podem dir que el deteriorament és mig -Cova de Crestatx Vell (1)- i alt -Cova de Crestatx Vell (2)- a causa de l'erosió i l'acumulació de deixalles a dintre i a l'entorn (**Fig. 12**), associada a l'ús indegut de fer *botellón* i la manca de neteja i manteniment, i, amb especial èmfasi, l'alteració visual del jaciment relacionada amb les tres pintades vandàliques aparegudes a l'interior de la Cova de Crestatx Vell (2) i dins el radi de protecció de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) (**Fig. 17, 22, 23 i 24**). La tipologia d'aquests fets és greu segons la legislació vigent.

En l'àmbit administratiu cal actuar per salvaguardar les Coves de Crestatx Vell (1) i (2), prioritzant la neteja de les pintades vandàliques de la Cova de Crestatx Vell (2) i del seu entorn, per part d'especialistes, a més de la neteja supervisada de les deixalles i la vegetació de la zona de protecció. Per assegurar la preservació de les coves i del seu radi de protecció es considera indispensable establir un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola, del procediment de notificació de troballes, a més d'un Protocol de Seguretat i Protecció amb especial èmfasi en les festes de Crestatx. D'altra banda, cal valorar l'estudi arqueològic i de conservació-restauració de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) que en permeti el condicionament i la contextualització històrica. A més a més, l'administració ha de promoure l'estudi dels materials documentats per Estarellas et al. (1989).

Mitjançant la investigació i la intervenció *in situ*, podria proposar-se el recorregut guiat pels jaciments de la zona, a partir de senyalització amb fites naturals i plafons explicatius.

12. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

AGUILÓ, R. M.; GAITA, M. M. i PALOU, J. M. (2012) *Mossèn Alcover i la dissolució del Museu Arqueològic Diocesà: tres inventaris*. Fons documental del Museu de Mallorca.

AGUILÓ, R. M. i PALOU, J. M. (2018) *Rafael de Ysasi. Museo Arqueológico Diocesano* (vol. I i vol. II). Fons documental del Museu de Mallorca III.

ALBERO, D.; CALDERÓN, M^a; CALVO, M.; GLOAGEN, E. (2011) *Propuesta metodológica de catalogación*. In Calvià: Patrimonio Cultural (Coord. M. Calvo i A. Agualeles), pàg. 277 - 289. Ajuntament de Calvià.

BALLESTER, C. i CLADERA, M. A. (2020) *Jaciments del municipi de sa Pobla*. VI Jornades d'Estudis Locals, sa Pobla (Document inèdit).

AMORÓS, L. (1966) Catálogo de los yacimientos de Sa Pobla. Decret 2563/66. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca).

CANYELLES, L.; CLADERA, G.; CLADERA, P.; FRANC, J.; LILLO, F.; SERRA, A.; SERRA, A. i TORRENS, A. (2017) *Sa Pobla*. Llista aprovada a les reunions de la CTAL del 24 de gener de 2014, del 29 d'abril de 2015 i del 3 de març de 2017. Extret de: <https://notib.recerca.iec.cat/2016/10/04/sa-pobla/>

ENCINAS, J. A. (1997) *Inventari Espeleològic Illes Balears*. Endins, núm. 21, pàg. 122. Palma.

- (2006) *Relación inventarial de subterráneos naturales de las Illes Balears*. Pàg. 171. Ed. Jaes, Pollença.
- (2014) *Corpus Cavernario Mayoricense*. Pàg. 1214 i 1216. El Gall Editor, Pollença.

ESCANELLES, M. A. (2015) *Pujol de Son Sabater*. TOPONIMIAMALLORCA. Extret de: http://www.toponimiamallorca.net/index.php?option=com_content&view=article&id=396:pujol-de-son-sa-bater&catid=52&Itemid=190

ESTARELLAS, M. M.; MAIZARA, J.; ONEL, T.; PONS, G.; PORCEL, G.; RIERA, M. M.; SIMONET, S.; TORRES, F. i VIALTA, M. (1989) *Cartes arqueològiques de les illes Balears*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric. Palma.

FIOL, J. (1992) *Estudi sobre el Patrimoni Històric, Artístic Monumental i Etnològic de sa Pobla*. Arxiu personal, sa Pobla.

GINÉS, J.; PAYERAS, C. i TRIAS, M. (1979) *Inventari Espeleològic de les Balears*. Endins, núm. 5-6, pàg. 105. Palma.

MARTÍNEZ, J. M. i ROIG, S. (2005) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Extret de: www.sapobla.cat

- (2008) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Text refós en compliment de les prescripcions de la Comissió d'Ordenació del Territori, Urbanisme i Patrimoni Històric de data 9 de nov. 2007. Extret de: www.sapobla.cat

MUSEU DE MALLORCA (1989) *Capsa 702/100. Inventari de Patrimoni Arqueològic, dins del programa de preservació de Jaciments arqueològics. Cartes arqueològiques de les Illes Balears*. Son Tous, magatzems del Museu de Mallorca. Palma.

OBRADOR, J. (1987) *Marginalia. Marjals de Huyalfas (Sa Pobla)*. pàg. 27. Artigraf Balear, Palma.

PARERA, J. (1911a) Sobre l'antic Santuari de Crestatx a Notícies històriques sobre l'antic Santuari de Crestaig, pàg. 18-32, 129. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

- (1911b) Crestaig. IV Els romans. Sa Marjal, vol. II, any III, núm. 29, pàg. 72, 73 i 74. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1911c) Crestaig. V Huayr Alfaz. Els moros. Sa Marjal, vol. II, any III, núm. 30, pàg. 85, 86 i 87. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1911d) *Crestaig. Escenas trágicas*. Sa Marjal, vol. II, any III, núm. 35, pàg. 166 i 167. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1912) *Crónica*. Sa Marjal, vol. II, any IV, núm. 42, pàg. 86. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1922a) El nostro Mostrador. Sa Marjal, vol. VII, any XIV, núm. 158, pàg. 7. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1922b) *Crónica*. Sa Marjal, vol. VII, any XIV, núm. 166, pàg. 143. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1926) *Crónica*. Sa Marjal, vol. IX, any XVIII, núm. 213, pàg. 143. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1927) Sermó de Crestaig. Sa Marjal, vol. X, any XIX, núm. 221, pàg. 67. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

R. I., V. (1920) Museo. Relación de objetos ingresados durante el año 1919. BSAL, tom 18, pàg. 27 i 28. ISSN 0212-7458.

SASTRE, M. A. (2004) *Projecte de dinamització patrimonial del Terme Municipal de sa Pobla a Curs d'Actualització de Gestió del Patrimoni Arqueològic*, Universitat Oberta de Catalunya. Pàg 12. Sa Pobla.

- (2007) *Apunts sobre alguns jaciments arqueològics a l'entorn de Crestatx (sa Pobla) a Història i Actualitat del Santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7)*. Diada d'estudis de Crestatx, 2006, núm. 1, pàg. 143 i 144. OCB sa Pobla i Parròquia de Sant Antoni Abat. Sa Pobla.
- (2008) *Història de les intervencions arqueològiques al terme municipal de Sa Pobla*. I Jornades d'Estudis Locals, núm. 1, pàg. 288-289. Sa Pobla.

VENY, C. (1965) Corpus de las inscripciones balearicas hasta la dominación árabe. Pàg 559 i 560 CSIC, Instituto Español de Prehistoria, Madrid.

13. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

13.1. Fotografies de la Cova de Crestatx Vell (1)

Fig. 1. Entrada de la Cova de Crestatx Vell (1).

Fig. 2. Entrada de la Cova de Crestatx Vell (1), cedida per Sastre.

Fig. 3. Detall de l'entrada de la Cova de Crestatx Vell (1).

Fig. 4 i 5. Detall de l'entrada de la Cova de Crestatx Vell (1), cedides per Sastre.

Fig. 6. Interior de la Cova de Crestatx Vell (1).

Fig. 7 i 8. Detalls de l'interior de la Cova de Crestatx Vell (1).

Fig. 9 i 10. Ceràmica de l'interior de la Cova de Crestatx Vell (1) (Museu de Mallorca, 1989).

Fig. 11. Ceràmica de l'interior de la Cova de Crestatx Vell (1).

Fig. 12. Detall de les deixalles de l'interior de la Cova de Crestatx Vell (1).

13.2. Fotografies de la Cova de Crestatx Vell (2)

Fig. 13. Entrada de la Cova de Crestatx Vell (2).

Fig. 14. Entrada de la Cova de Crestatx Vell (2).

Fig. 15 i 16. Detalls de l'entrada de la Cova de Crestatx Vell (2), cedides per Sastre.

Fig. 17. Interior de la Cova de Crestatx Vell (2).

Fig. 18. Interior de la Cova de Crestatx Vell (2), cedida per Sastre.

Fig. 19. Interior de la Cova de Crestatx Vell (2).

Fig. 20 i 21. Detall de l'interior de la Cova de Crestatx Vell (2), cedides per Sastre.

Fig. 22 i 23. Detall de les pintades vandàliques de l'interior de la Cova de Crestatx Vell (2), a l'esquerra del terra i a la dreta del sostre.

13.3. Fotografies de l'entorn de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2)

Fig. 24. Detall de la pintada vandàlica a l'exterior de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2).

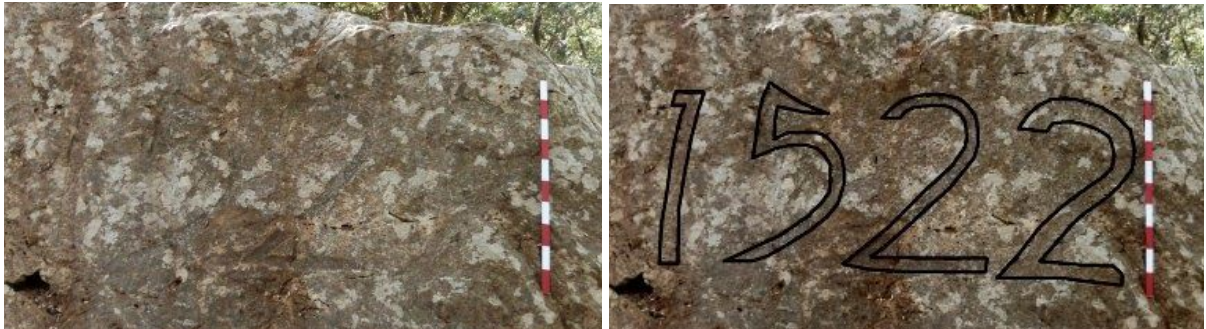

Fig. 25 i 26. Detall de la inscripció “1522” a l’exterior de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) (Escanelles, 2015).

Fig. 27. Detall de la inscripció “1912” a l’exterior de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2).

13.4. Descripció de les fotografies

A les **Fig. 1, 2, 3, 4 i 5** s’observen diverses vistes de l’entrada de la Cova de Crestatx Vell (1), una entrada bastant inclinada que no presenta diferències destacables amb les fotografies del 2007 cedides per l’arqueòleg Miquel Àngel Sastre Vanrell (**Fig. 2, 4 i 5**). A l’interior de la cova no s’identifiquen estructures visibles (**Fig. 6, 7 i 8**).

Trobem restes arqueològiques a l’interior de la Cova de Crestatx Vell (1), ceràmica talaiòtica (**Fig. 9, 10 i 11**) (Estarellas *et. al* i Museu de Mallorca, 1989). La **Fig. 12** correspon a les deixalles trobades a la Cova de Crestatx Vell (1).

A les **Fig. 13 i 14** s’observen dues vistes de l’entrada de la Cova de Crestatx Vell (2), entrada que estructuralment no presenta diferències destacables de les fotografies del 2007 cedides per Sastre (**Fig. 15 i 16**). A l’interior de la cova no s’identifiquen estructures visibles (**Fig. 17, 18, 19, 20 i 21**), encara que s’identifica la modificació antròpica derivada de dues pintades vandàliques (**Fig. 17, 22 i 23**), així com un lleuger moviment de terres i un esfondrament o remoció de pedres al final de la cova que s’observa comparant el fons esquerre de les **Fig. 17 i 18**.

A l'exterior de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2), al seu radi de protecció, s'observa una altra pintada vandàlica (**Fig. 24**) i dues inscripcions històriques gravades a una pedra propera, per encàrrec per Joan Parera Sansó (**Fig. 25, 26 i 27**).

13.5. Planimetries

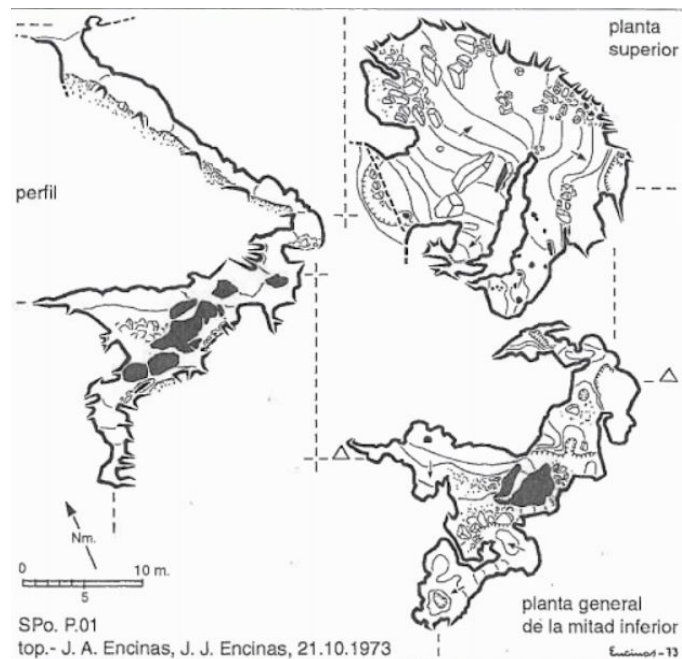

Fig. 29. Planimetria de la Cova de Crestatx Vell (1) (Encinas, 2014).

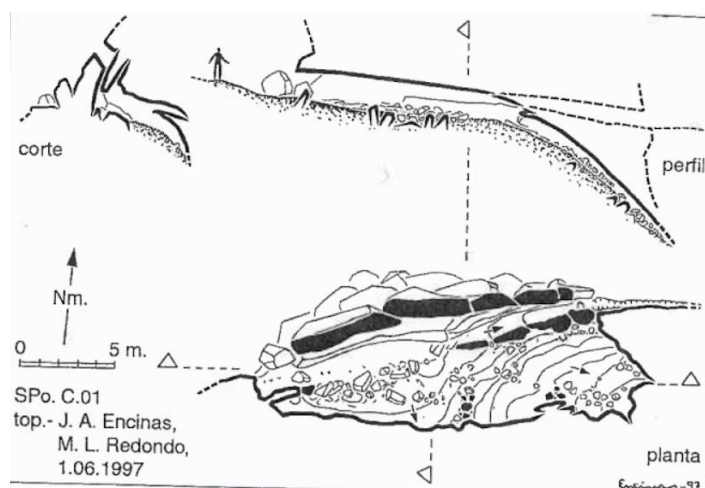

Fig. 30. Planimetria de la Cova de Crestatx Vell (2) (Encinas, 2014).

13.6. Descripció de les planimetries

Trobem les planimetries de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) dibuixades el 1973 i el 1997 per part d'Encinas (2014). A la part superior de la **Fig. 29** observem la secció i el perfil de la Cova de Crestatx Vell (1) i, a baix, la planta amb les corbes de nivell. Dalt de la **Fig. 30** observem la

secció i el perfil de la Cova de Crestatx Vell (2), a la part inferior, la planta amb les corbes de nivell.

14. DOCUMENTACIÓ CARTOGRÀFICA

14.1. Delimitació del conjunt i àrea de protecció en plànol topogràfic

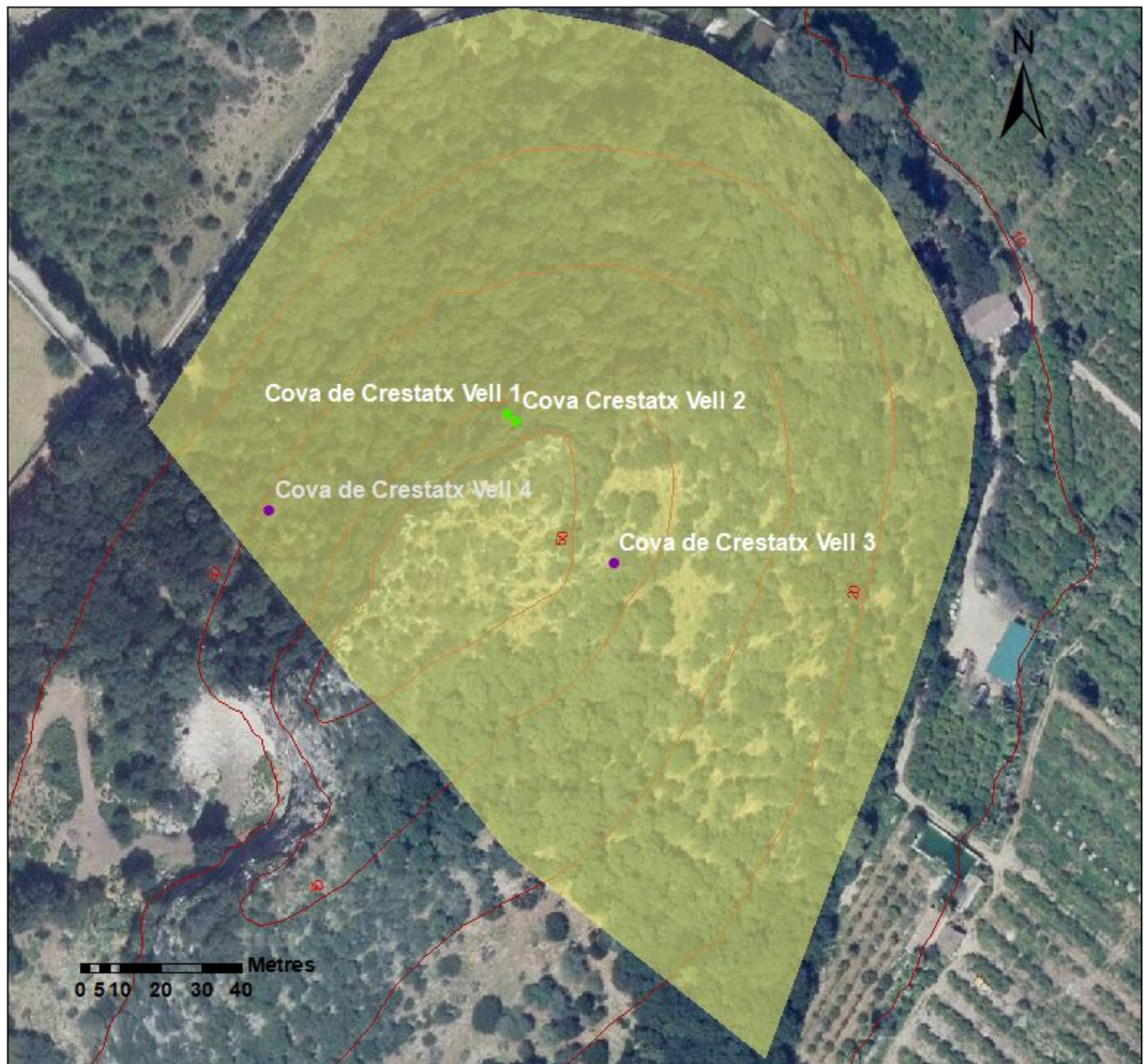

Fig. 31. Delimitació de la parcel·la on es localitzen les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) identificades amb punts verds. Prop seu trobem les Coves de Crestatx Vell (3) i (4), identificades en lila.

14.2. Localització en fotografia aèria

Fig. 32. Localització de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) identificades amb punts verds. Prop seu trobem les Coves de Crestatx Vell (3) i (4) i la Tanca des Moro, identificades en lila.

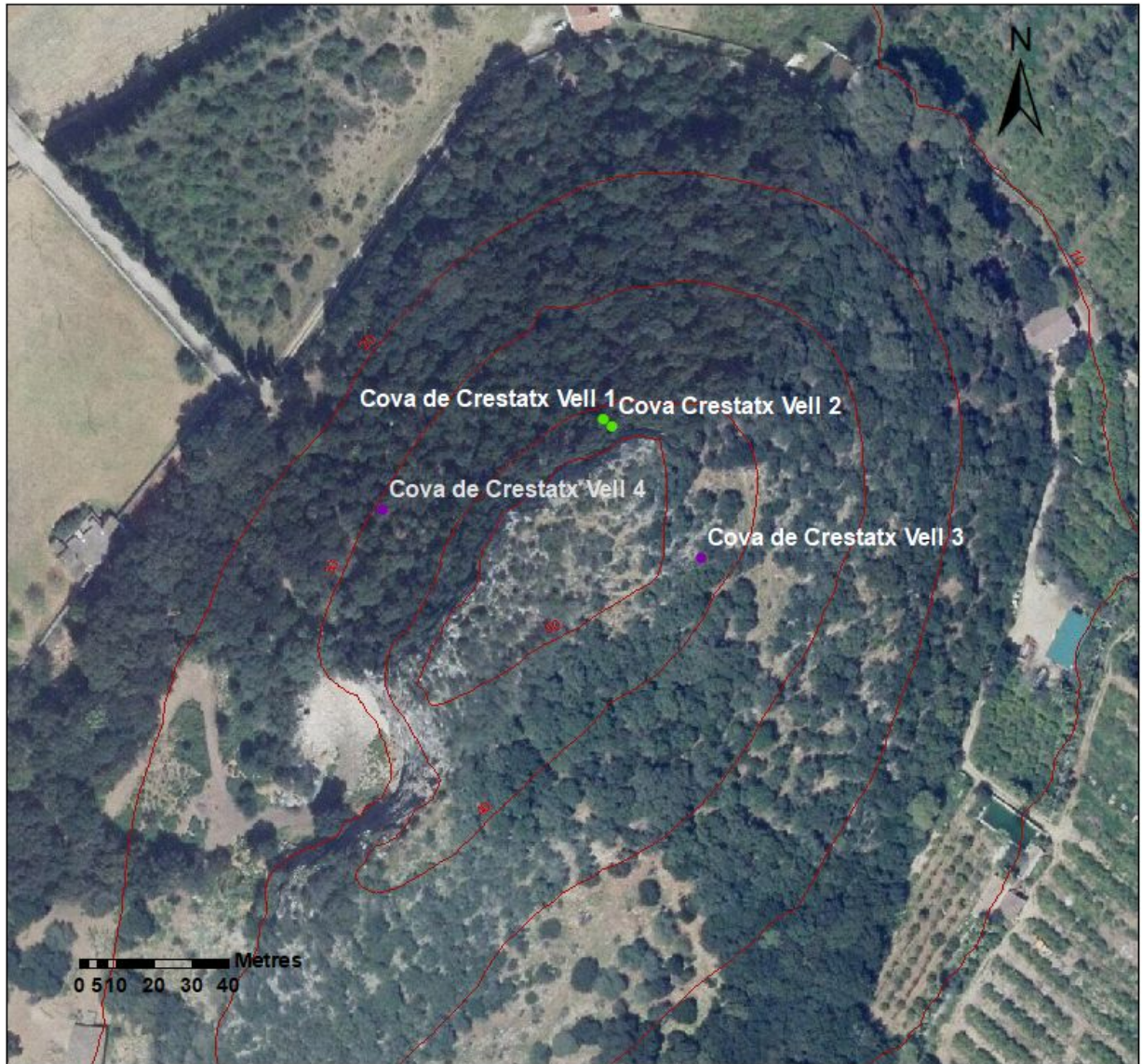

Fig. 33. Detall de la localització de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) identificades amb punts verds. Prop seu trobem les Coves de Crestatx Vell (3) i (4), identificades amb punts liles.

1. NOM I IDENTIFICACIÓ DEL CONJUNT		
Id Conjunt	Nom del conjunt	Categoria
JSP-5	Cova de Crestatx Vell (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Fiol, 1992; Sastre 2004, 2007 i 2008) / Crestatx Vell (Museu de Mallorca, 1989; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008)	Bé d'Interès Cultural
Comarca	Població	Topònim de la zona
Es Raiguer	Sa Pobla	Puig de Son Sabater, Crestatx
Altres noms	Sa Coveta (Encinas, 1997, 2006 i 2014), Coves de Son Sabater (Canyelles <i>et al.</i> , 2017)	
Proposta de nom	Cova de Crestatx Vell (3)	
Núm. Catàleg NNSS		Núm. Carta Arqueològica
34/5		34/5
Referència cadastral (revisió)		Referència cadastral (Administració)
Polígon 2, parcel·la 59		Polígon 2, parcel·la 59 (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008) <i>Polígon 2, parcel·la 59 (Estarellas et al.,1989)</i>
Altres referències cadastrals		Polígon 2, parcel·la 59 (Fiol, 1992; Sastre, 2004 i 2007) <i>Polígon 2, parcel·la 104 (Encinas, 1997, 2006 i 2014)</i>
Extensió de protecció (revisió)		Extensió de protecció (Administració)
1200 m ² Polígon 2, parcel·la 59		1200 m ² (Estarellas <i>et al.</i> , 1989) Polígon 2, parcel·la 59 (Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008)
Propietat (actualització)		Propietat (Administració)
Església de Crestatx		A. Gost Cladera (Estarellas <i>et al.</i> , 1989)
Dada de la catalogació	Dada de la revisió	Equip responsable
10 de setembre de 1966	20 d'agost de 2019 6 d'agost de 2020	Caterina Ballester Terrassa, Maria Antònia Cladera Salvà

Equip de redacció	Caterina Ballester Terrassa i Maria Antònia Cladera Salvà
--------------------------	---

2. ENTORN BIOGEOGRÀFIC					
2.1.1. Coordenades ETRS89 UTM					Fus: 31 Zona: S
X	502134	Y	4405508	Z	45
2.1.2. Coordenades ED50 UTM (Estarellas et al., 1989; Martínez et al., 2005 i 2008)					
X	502250	Y	4405710	Z	40-50
2.1.3. Coordenades ED50 UTM (Encinas, 1997)					
X	502110	Y	4405650	Z	40
2.1.4. Coordenades ED50 UTM (Encinas, 2006 i 2014)					
X	502220	Y	4405610	Z	40
Observacions					
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) descriu la Cova de Crestatx Vell a "Crestatx Vell" i la situa "a la pendent d'un puig envoltada de bosc".</p> <p>Sastre (2008), referint-se a la <i>Carta Arqueològica</i>, "destaca la incorporació de les coves situades al puig de Son Sabater, a devora Crestatx". Sastre (2007) descriu el Puig de Son Sabater "just enmig de l'ample espai tancat que formen els diferents puigs que l'envolten. Per tant està situat a una zona molt estratègica, i amb control de les planes del voltant. [...] Els únics elements possiblement arqueològics són tres coves d'origen natural, però amb mostres d'haver estat ocupades al llarg de la història." A més, ubica la Cova de Crestatx Vell (3) a la cara sud-est del puig (Sastre, 2007). Encinas (2014) anomena la Cova de Crestatx Vell (3) com a Sa Coveta i la descriu la cova al vessant oriental del Puig de Son Sabater.</p> <p>En relació a les coordenades UTM de la Cova de Crestatx Vell (3), la <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) les situa a uns 20 metres en direcció ESE i Encinas (1997, 2006 i 2014) les desplaça a la parcel·la annexa, entre uns 100 i 130 metres en direcció OSO.</p> <p>La revisió ens permet reconèixer i coordinar la Cova de Crestatx Vell (3) al vessant ESE del Puig de Son Sabater, prop del cim, concretament en una zona on el bosc s'espesseix (Fig. 22, 23 i 24).</p>					
2.2. Situació					
Pla (terreny sense desnivell)		Terreny subterrani		Penya-segat	
Turó (5 - 10 M.S.N.M)		Vall		Bosc	X

Pujol (10 – 50 M.S.N.M)		Peu de mont		Torrent	
Puig (50 – 100 M.S.N.M)	X	Vessant	X	Albufera	
Muntanya (>100 M.S.N.M)		Cim		Altre:	

2.3. Localització

Costa (<1 km mar)		Interior pla (>20 km)	
Transició costa-interior (1 – 10 km)	X	Interior muntanya (>20 km)	
Interior (10 – 20 km)			

2.4. Vegetació

Tipus de comunitat vegetal			Observacions
Alzinar	X	Camp de conreu: regadiu	
Garriga d'ullastre i garballó		Camp de conreu: secar	
Garriga de xiprell i romaní		Altre: magraner	X

2.5. Sòl

Potencialitat agrícola	Alta	Nivell d'erosió	Alt	Potència (cm)
	Mitja		Mitj	
	Baixa		X	

2.6. Recursos hídrics

Nom	Tipus	Distància lineal (m)
Sa Siurana	Torrent	180 metres

3. MARC CRONOLÒGIC

3.1. Període

Primeres evidències		Posttalaiòtic	X	Alt Medieval	X
Campaniforme		Púnic-fenici	X	Baix Medieval	
Epicampaniforme		Íber		Modern	
Naviforme		Grec		Contemporani	X
Prototalaiòtic		Romà	X	Indeterminat	

Talaiòtic	X	Paleocristià		Altres:	
-----------	---	--------------	--	---------	--

3.2. Evidències i argumentacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) descriu la troballa de material ceràmic romà, medieval i islàmic, concretant que “s’hi troba ceràmica islàmica dins la cova i als voltants”. Les restes ceràmiques de l’emplaçament foren entregades al Museu de Mallorca, lloc on es guarda la informació relativa a l’emmagatzematge de les restes custodiades als magatzems de Son Tous (**Fig. 7, 8, 9 i 10**) (Museu de Mallorca, 1989).

Pel que fa a la Cova de Crestatx Vell (3), Sastre (2007) afirma que “les úniques informacions d’aquestes coves les tenim arran de la *Carta Arqueològica*, ja que ni a *Sa Marjal* ni a les diferents obres de Josep Mascaró Passarius se les anomena. Són tres coves naturals, però possiblement utilitzades durant diferents èpoques, així com demostren les troballes ceràmiques al seu interior.” Sastre (2007) confirma que la Cova de Crestatx Vell (3) “presenta la característica de tenir restes”. A més, (Sastre, 2004) descriu material ceràmic romà i medieval islàmic, posteriorment (Sastre, 2007) identifica restes de ceràmica islàmica a l’interior i al voltant de la cova.

Parera (1926) esmenta la incorporació al *Mostrador* d’objectes trobats a baix del Puig de Son Sabater: “un’anforeta com un pitxarét de test prehistòric. Més una preciosa mà de bronze d’una figureta que tendria uns dos pams d’altaria, amb una espècie de cetro que termina amb una colometa: més un altre objecte molt raro que és com un’espècie de cimitarra, i un’altra pessa; tot axó és de bronze i de s’època romana”. Cladera et al. (1999) diu “deixarem parlar Mn. Parera el que diu al respecte: “Abaix del Pujol, devora una tombe es troba una petita àmfora i una mà de bronze d’una figureta humana d’uns dos palms, amb una espècie de cetro acabat amb una colometa. I també una espècie de cimitarra” (Probablement es tracta d’un “falcat” de les usades per les tropes mercenàries auxiliars de l’exèrcit romà)”.

Amb la revisió s’identificaren diversos fragments de ceràmica a la superfície de l’interior i de l’entorn de la Cova de Crestatx Vell (3). A l’interior de la cova s’observa ceràmica talaiòtica i islàmica, mentre que a l’exterior s’identifica ceràmica talaiòtica i posttalaiòtica, a més de fragments d’àmfores i ceràmica romana -una d’elles campaniana- i d’àmfores púnic-fenícies (**Fig. 11, 12, 13, 14, 15 i 16**). S’observa, doncs, un ampli radi amb material d’aproximadament 35 metres, que inclou l’interior i l’exterior de la cova, a més del cim. La tipologia de la cova i les evidències materials ens permeten descriure-la d’època talaiòtica.

A més a més, podem afirmar que l’ús de la cova s’ha prolongat fins a l’actualitat, ja que a dins la cova s’han trobat excrements d’ovicapris i deixalles. També s’identifiquen moviments de terra en el radi de protecció del jaciment arqueològic (**Fig. 19**) i una pintada vandàlica d’esprai al seu entorn, concretament al cim (**Fig. 20**).

Curiosament, a l’exterior de la Cova de Crestatx Vell (3) s’observa una hipotètica inscripció desconeguda, un grafit gravat a una pedra pròxima (**Fig. 17 i 18**).

3.3. Tipus de material

Lític		Numismàtic		Vidre	
Ceràmic	X	Epigràfic		Ós / Fauna	
Metall		Antracològic i carpològic		Restes humanes	
Constructiu		Calç		Altre: deixalles	X
3.3.1. Descobert per					
Prospecció		Clandestí		Recerca bibliogràfica	X
Excavació		Casualitat		Reconeixement	X
3.3.2. Ubicació					
Superficial	X	Custodia Ajuntament	?	Desaparegut	?
Col·leccions públiques	X	Museus balears		Desconegut	?
Col·leccions privades		Museus peninsulars		Altre: Son Tous	X

4. ANÀLISI FUNCIONAL-TIPOLÒGIC

4.1. Funcionalitat

Hàbitat		Industrial	
Funerària		Econòmica	
Cultural o ideològica		Enginyeria	
Defensiva		Indeterminada	X
Control del territori		Altre:	

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) defineix la Cova de Crestatx Vell (3) com una "cova natural tancada amb un parament de pedra seca", amb la funcionalitat "indeterminada" i la classificació de "zona arqueològica".

Sastre (2007) la defineix com una cova "natural i sense retocar". Encinas (2014) identifica la Cova de Crestatx Vell (3) com un "coberticulo [...] producto de la grieta distensiva que drenó aguas en el sentido de la pendiente, formando una cámara".

La revisió permet descriure una cova natural amb un mur de pedra seca com a tancament, encara que sense un estudi arqueològic, no és possible determinar la funcionalitat de la Cova de Crestatx Vell (3). La quantitat de ceràmica de diferents èpoques pot evidenciar la importància de la zona com a punt estratègic.

4.2. Tipus d'estació o construcció

Cabana		Santuari		Baqar		Sèquia	
Cova	X	Conjunt cerimonial		Ribat		Sitja	
Abric		Necròpolis		Mesquita		Era	
Megàlit		Naveta d'enterrament		Qanat		Forn de calç	
Naveta d'habitatge		Habitació		Basílica		Carbonera	
Túmulo		Poblat		Aqüeducte		Molí	
Talaiot		Alqueria		Safareig		Marge	
Murada		Hisn		Pou/cisterna		Camí/via	
Mur	X	Indeterminada		Altre:			

4.3. Número d'estructures

Una cova natural (1) i un mur de pedra seca (2).

5. DESCRIPCIÓ

5.1. Descripció del conjunt

La Cova de Crestatx Vell (3) presenta les dimensions aproximades d'uns 9,4 metres de longitud, 5 metres d'ample i 3,1 metres d'alt. Les dimensions són semblants a les d'Encinas (2014), qui la dibuixa (**Fig. 21**) i descriu com una "cámara de 9,3 metros de fondo, 5,1 de amplitud y altura aproximada interna de tres". La planta és irregular i amb tendència allargada, consta d'una cavitat a un dels seus laterals. S'identifica una paret de pedra seca al seu exterior, "pràcticament destruïda" (Sastre, 2007) (**Fig. 2 i 4**), composta per una filada de pedres petites d'aproximadament 25 cm, que segons la *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989), es tracta d'un mur de tancament.

La revisió ha permès corroborar que el bé catalogat correspon a una cova natural tancada amb un mur de pedres petites en sec (**Fig. 1 i 3**). No s'han identificat altres rastres antròpics dels descrits, encara que sense un estudi arqueològic, no pot afirmar-se rotundament que no n'hi hagi d'altres, especialment pel gran nombre de ceràmica que es troba al seu interior i exterior (**Fig. 5 i 6**). Així doncs, són necessaris estudis arqueològics per determinar la potència de la cova, del mur i/o altres possibles restes estructurals o materials.

5.2. Descripció de les unitats arquitectòniques que integren el conjunt

Una cova natural amb un mur de pedra seca com a tancament: la Cova de Crestatx Vell (3).

5.2.1. Tipus de planta			
Absidal		Rectangular	
Circular		Irregular	X
Quadrangular		Altres:	
5.2.2. Material constructiu			
Pedra	X	Ciment	
Maó		Indeterminada	
Argamassa		No consta	
Adob o fang		Altres:	
5.2.3. Tècnica constructiva			
Ciclòpia		Opus quadratum	
Pedra en sec: pedres mitjanes		Opus testaceum	
Pedra en sec: pedres petites	X	Opus vittatum	
Opus africanum		Tapial	
Opus ateriquio		Entramats vegetals	
Opus incertum		Tècnica mixta:	
Opus poligonal		Altres:	
5.2.4.1. Dimensions			
Longitud	Amplada	Alçada	
9,4 metres	5 metres	3,1 metres	
Aproximació a la dimensió mitjana dels blocs (cm)			25
5.2.4.2. Dimensions (Encinas, 2014)			
Longitud	Amplada	Alçada	
9,3 metres	5,1 metres	3 metres	

6. VISIBILITAT DEL JACIMENT

6.1. Altres jaciments visibles

La vegetació actual no permet determinar la connexió visual amb altres jaciments, encara que mitjançant l'anàlisi de visibilitat s'evidencia la connexió amb Sa Tanca des Moro (JSP-6) i la Necròpolis de Son Tut (JSP-30).

6.2. Altres jaciments pròxims

Aproximadament a uns 50 metres, direcció NNO, es troba el jaciment de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) (JSP-4), on s'hi han identificat restes de ceràmica talaiòtica a l'interior d'una de les coves, concretament a la Cova de Crestatx Vell (1) (Estarellas *et al.*, 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2004 i 2007).

Aproximadament a uns 85 metres, direcció ONO, es troba el jaciment de la Cova de Crestatx Vell (4) (JSP-27), on s'hi han identificat restes de ceràmica naviforme a l'interior.

Aproximadament a uns 497 metres, direcció NNE, es troba el jaciment de la Tanca des Moro (JSP-6), on s'hi han identificat ceràmica talaiòtica, púnic-fenícia (Museu de Mallorca, 1989), romana i islàmica (Parera, 1911bcd; Estarellas *et al.* 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2007), pipes àrabs (Parera, 1911cd; Cladera *et al.*, 1999), restes òssies humanes, monedes (Parera, 1911cd; Cladera *et al.*, 1999; Sastre, 2007), un braçalet (Amorós; 1966), dos pesos de plom romans (Parera, 1911bcd, 1922 i 1927; R.I., 1920; Veny, 1956; Amorós, 1966; Obrador, 1987; Cladera *et al.*, 1999; Sastre, 2004, 2007 i 2008; Aguiló *et al.*, 2012 i 2018), i materials constructius (Parera, 1911cd; Sastre, 2007; Cladera *et al.*, 1999).

6.3. Accés

Es pot accedir al peu del Puig de Son Sabater des de la carretera Ma-2020 agafant el desviament anterior al santuari de Crestatx. Un cop al final de la carretera, cal realitzar un trajecte a peu, d'aproximadament set minuts, amunt en direcció ESE, per localitzar la Cova de Crestatx Vell (3).

6.4. Superfície visible

Àrea visible (superfície en m ²)	62940875 m ²
--	-------------------------

7. CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

7.1. Conservació del conjunt

Alçada màxima de les estructures (a)	Grau de conservació del conjunt (b)	Identificació de les estructures (c)	Índex de conservació (a+b+c)/2
5	7	2	6,5

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) considera l'estat de conservació V en una escala 0-V (quan 0 és el mínim i V és el màxim) que es defineix: "quan la classificació del monument és pendent de la realització d'excavacions arqueològiques". El defecte de conservació esmentat són les "estructures" (Estarellas *et al.*, 1989).

Seguint una escala de l'estat de conservació de 0-5 (on 0 és destruït i 5 és molt bo), considerem la Cova de Crestatx Vell (3) com 3, un estat regular, a causa del deteriorament del mur i del moviment de terres en el radi de protecció actual que ha deixat ceràmiques en superfície (**Fig. 19**), a més de l'alteració visual associada a la presència de deixalles i d'una pintada vandàlica al cim (**Fig. 20**). A partir de les fotografies del 2007 de Sastre, podem afirmar que encara que el mur només conservi una filada, sembla que les pedres mig soterrades es mantenen estables, mentre que es detecten modificacions en les pedres de mides més reduïdes (**Fig. 1, 2, 3 i 4**) i s'observa una modificació superficial lleu de l'interior de la cova, concretament un moviment de terres i pedres (**Fig. 5 i 6**). També, s'identifica una patina microbiològica sobre les pedres interiors (**Fig. 5 i 6**) i plantes vasculares a l'entrada (**Fig. 2 i 3**). Per altra banda, s'ignora la situació de la ceràmica prehistòrica, la mà de bronze, la fíbula acabada amb un ocell, la simitarra i la peça de baix del Puig de Son Sabater i del seu estat de conservació (Parera, 1926). A més a més, es reconeix una modificació antròpica, un possible gravat realitzat en època indeterminada (**Fig. 17 i 18**).

No existeix un Pla de Conservació del conjunt.

8. RISCOS PER LA CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

8.1. Riscos

Obres públiques		Reutilitzacions	X
Obres privades		Espoli	X
Feines agrícoles		Erosió	X
Feines agrícoles auxiliars		Vandalisme	X
Pedreres		Altres:	

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) detecta els riscos de "reutilització" i "erosió".

Durant la revisió, s'han identificat reutilitzacions actuals com a refugi d'animals i lloc de *botellón*, a més d'erosió natural i antròpica, especialment per moviments de terres de l'interior i l'exterior de la Cova de Crestatx Vell (3), així com l'alteració visual de l'entorn. Sembla que la funció del mur podria perillar. Tampoc es descarta l'espoli de materials, encara que en època passada i probablement relacionat amb les feines agrícoles, ignorant-se si el material descrit per Parera (1926) es custodiat per l'Ajuntament de sa Pobla o bé consta com a desaparegut o sota custòdia desconeguda.

Pel que fa a la manca de manteniment, l'ús indegut, l'espoli de materials i la realització de moviments de terres al radi de protecció de la Cova de Crestatx Vell (3), aquests fets constitueixen un risc i un delictes pel jaciment arqueològic. Cal fer esment a la legislació vigent:

la **Llei 12/1998**, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears; la **Ley 16/1985**, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español i els articles 321 a 324 del **Codi Penal**.

L'hipotètic grafit gravat es desconeix si pot constar de valor històric o bé, tractar-se d'un acte vandàlic.

8.2. Protecció existent

Tancat		Nul·la	X
Vigilat		Insuficient	

Observacions

La *Cara Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) descriu "protecció nul·la".

Actualment, la situació resta en el mateix estat.

8.3. Proposta de protecció

La salvaguarda de les restes arqueològiques que constitueixen la Cova de Crestatx Vell (3) depenen del compromís de la propietat o responsables legals de mantenir-la condicionada i respectar el radi de protecció. És important assegurar el bon estat de l'interior i l'exterior de la cova evitant l'acumulació de deixalles, els moviments de terres i l'aparició de pintades vandàliques. A més a més, s'evidencia la necessitat d'un estudi sobre l'estabilitat del mur de tancament i, si escau, consolidar-lo.

Per aquest motiu, s'identifica la necessitat de què l'organisme competent prengui les mesures oportunes contra els delictes esmentats i posteriorment estableixi un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, intervenció i revisió de l'estat de conservació, així com la recuperació dels materials, a més d'un Protocol de Vigilància i Protecció de la Cova de Crestatx Vell (3) que compti amb tecnologia d'enregistrament continu d'imatges o sensors de moviment a l'accés al puig. En aglomeracions a l'indret, concretament durant les festes de Crestatx, es proposa la contractació de personal de seguretat a l'entrada del Puig de Son Sabater que eviti l'accés al recinte amb plàstics, vidres o esprais, així com de personal que s'encarregui de la neteja de la zona.

9. POTENCIALITAT SOCIAL COM ELEMENT PATRIMONIAL VISIBLE

9.1. Monumentalitat del conjunt

a) Alçada màxima de les estructures	b) Identificació de les estructures	c) Superfície del conjunt	Índex de monumentalitat (a+b+c)/3
5	2	5	4

9.2. Significació del conjunt

a) Nivell d'informació històrica	b) Nivell de valoració social		c) Significança estètica-formal o singularitat		Índex de significació $((a+b)/2+c)/2$
5	PGOU	0	Grup tipològic-formal	0	1,5
	Senyalitzat	0	Dins el grup T-F	0	
	Publicació divulgativa	1	Material	0	
	Integrat en un itinerari	0	Tècnica constructiva	0	
	Integrat en un programa de visites	0	Altres particularitats	0	
9.3. Potencial educatiu i turístic del conjunt					
a) Potencial didàctic i formatiu		b) Potencial turístic i informatiu		Índex educatiu i turístic $(a+b)/2$	
Explicació conceptual	0	Tríptics i fulletons	0	1	
Explicació interactiva	2	Guies turístiques	0		
		Web i recursos multimedia	0		
9.4. Accessibilitat del conjunt					
a) Tipus d'accés I		b) Tipus d'accés II		c) Tipus de propietat	
1		1		2	
d) Adequació d'accés I		e) Adequació d'accés II		Índex d'accessibilitat $(a+b+c+d+e)/5$	
2		2			
f) Temps (vehicle)		g) Temps (a peu)		3	
5		5			
9.5. Condicionament del conjunt					
a) Condicionament i neteja		b) Senyalització		Índex de condicionament $(a+b)/2$	

Neteja de vegetació i materials	0	Senyalitzat amb fites naturals o artificials	0	0,25
Condicionament d'espais de trànsit i comunicacions	0,5	Senyalitzat amb panells sense explicació interpretativa	0	
Consolidació	0			
Restauració	0			
9.6. Interpretació del conjunt				
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) considera l'atracció "baixa" i l'actuació a "llarg termini".</p> <p>Cal un estudi arqueològic per determinar la interpretació del conjunt. Ampliant la documentació amb l'estudi de les coves properes, podria proposar-se un recorregut temàtic pels jaciments arqueològics del Puig de Son Sabater.</p>				
a) Tipus d'interpretació	Sense senyalització			0
Índex d'interpretació del conjunt				0
ÍNDEX DE POTENCIALITAT COM ELEMENT PATRIMONIAL VISITABLE (9.1.+9.2.+9.3.+9.4.+9.5.)/5= 1,95				49,24% Sobre base 100

10. PRIORITZACIÓ DE LES ACTUACIONS

10.1. Priorització de les actuacions que s'han de realitzar per evitar perills de degradació del conjunt i potenciar la visita pública

1. Intervenció de restauració d'urgència per eliminar la pintada vandàlica de l'entorn de la Cova de Crestatx Vell (3) per part d'especialistes.
2. Elaboració d'un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació de la Cova de Crestatx Vell (3), així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola, del procediment de notificació de troballes, a més d'un Protocol de Seguretat i Protecció per les festes de Crestatx.
3. Neteja de deixalles i vegetació de la zona de protecció, sota supervisió tècnica.
4. Investigacions i intervencions d'arqueologia i de conservació-restauració que assegurin la salvaguarda del bé a través de l'estudi, de la possible consolidació del mur de tancament, del condicionament i de la contextualització històrica, posant èmfasi en, la recollida, la recuperació i l'anàlisi dels materials on s'inclouï l'estudi del material ceràmic conservat al Museu de Mallorca i dels materials documentats per Parera.
5. Senyalització i dret a pas.

11. CONCLUSIÓ

Al vessant ESE del Puig de Son Sabater, prop del cim, s'ubica la cova natural anomenada Cova de Crestatx Vell (3) (**Fig. 22, 23 i 24**).

La Cova de Crestatx Vell (3) mesura aproximadament 9,4 x 5 x 3,1 metres, dimensions similars a les documentades per Encinas (2014) (**Fig. 21**). Presenta una planta irregular de tendència allargada amb una cavitat a un dels seus laterals i una entrada conformada per un mur d'una filada de pedres petites en sec (**Fig. 1, 2, 3 i 4**). A partir dels indicis materials, podem afirmar que la cova sembla haver-se utilitzat des de la prehistòria amb una funció desconeguda, concretament des d'època talaiòtica. Al seu interior s'han identificat restes de ceràmica talaiòtica i islàmica (Estarellas *et al.*, 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2007) (**Fig. 7, 8, 11 i 12**) que en confirmen la seva utilització i reutilització. Així mateix, podem afirmar que en temps recents s'ha donat l'ús de la cova per les evidències d'excrements d'ovicapris i de materials impropis com les deixalles d'època contemporània. A l'exterior de la Cova de Crestatx Vell (3) s'han identificat restes de ceràmica talaiòtica, posttalaiòtica, púnica-fenícia, romana i islàmica (Estarellas *et al.*, 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2004 i 2007) (**Fig. 9, 10, 13, 14, 15 i 16**). Les restes ceràmiques es troben en un radi extens d'aproximadament 35-40 metres, tant al voltant de la cova com a la part de dalt de cim. La quantitat de ceràmica de diferents èpoques pot evidenciar la importància de l'emplaçament com a punt estratègic, així com ho confirmen els materials documentats per Parera (1926). No s'han identificat altres restes materials ni estructurals, encara que sense estudis arqueològics, no pot descartar-se l'ús de l'entorn. A més, es documenta l'ús recent de l'entorn del jaciment per les evidències antròpiques, confirmat per la presència de deixalles i la pintada vandàlica "AB" (**Fig. 20**). També s'identifica una inscripció desconeguda (**Fig. 17 i 18**) prop de la Cova de Crestatx Vell (3). A partir de l'estudi d'aquest gravat, podria determinar-se la seva datació i el seu interès històric.

Pel que fa a l'estat de conservació de la Cova de Crestatx Vell (3), podem dir que el deteriorament és mig, a causa de la degradació del mur (**Fig. 1, 2 i 4**), l'erosió i l'acumulació de deixalles a dintre i entorn de la cova, associada a l'ús indegut de fer *botellón* i a la manca de neteja i manteniment, i amb especial èmfasi, l'espoli de material arqueològic dècades enrere i l'alteració visual del jaciment relacionada amb el moviment de terres al radi de protecció (**Fig. 1, 2, 5, 6 i 19**) i de la pintada vandàlica apareguda al seu entorn (**Fig. 20**). Per altra banda, s'ignora la situació del material arqueològic documentat dècades enrere i del seu estat de conservació. La tipologia d'aquests fets és greu segons la legislació vigent.

En l'àmbit administratiu cal actuar per salvaguardar la Cova de Crestatx Vell (3), prioritzant la neteja de la pintada vandàlica de l'entorn, per part d'especialistes, a més de la neteja supervisada de les deixalles i la vegetació de la zona de protecció. Per assegurar la preservació de la cova i del seu radi de protecció es considera indispensable establir un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola, del procediment de notificació de troballes, a més d'un Protocol de Seguretat i Protecció amb especial èmfasi en les festes de Crestatx. D'altra banda, cal valorar l'estudi arqueològic i de conservació-restauració de la Cova de Crestatx Vell (3) que en permeti el

condicionament, si escau, la consolidació del mur de tancament, i la contextualització històrica. A més a més, l'administració ha de promoure l'estudi dels materials documentats per Estarellas *et al.* (1989) i la localització, la recuperació i l'estudi dels materials documentats per Parera (1926).

Mitjançant la investigació i la intervenció *in situ*, podria proposar-se el recorregut guiat pels jaciments de la zona, a partir de senyalització amb fites naturals i plafons explicatius.

12. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

AGUILÓ, R. M.; GAITA, M. M. i PALOU, J. M. (2012) *Mossèn Alcover i la dissolució del Museu Arqueològic Diocesà: tres inventaris*. Fons documental del Museu de Mallorca.

AGUILÓ, R. M. i PALOU, J. M. (2018) *Rafael de Ysasi. Museo Arqueológico Diocesano* (vol. I i vol. II). Fons documental del Museu de Mallorca III.

ALBERO, D.; CALDERÓN, M^a; CALVO, M.; GLOAGEN, E. (2011) *Propuesta metodológica de catalogación*. In Calvià: Patrimonio Cultural (Coord. M. Calvo i A. Aguarales), pàg. 277 - 289. Ajuntament de Calvià.

AMORÓS, L. (1966) Catálogo de los yacimientos de Sa Pobla. Decret 2563/66. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca).

BALLESTER, C. i CLADERA, M. A. (2020) *Jaciments del municipi de sa Pobla*. VI Jornades d'Estudis Locals, sa Pobla (Document inèdit).

CANYELLES, L.; CLADERA, G.; CLADERA, P.; FRANC, J.; LILLO, F.; SERRA, A.; SERRA, A. i TORRENS, A. (2017) *Sa Pobla*. Llista aprovada a les reunions de la CTAL del 24 de gener de 2014, del 29 d'abril de 2015 i del 3 de març de 2017. Extret de: <https://notib.recerca.iec.cat/2016/10/04/sa-pobla/>

CLADERA, B. i OBRADOR, J. (1999) *Crestatx*. pàg. 16. Gràfiques Gelabert, sa Pobla.

ENCINAS, J. A. (1997) *Inventari Espeleològic Illes Balears*. Endins, núm. 21, pàg.122. Palma.

- (2014) *Corpus Cavernario Mayoricense*. Pàg. 1215. El Gall Editor, Pollença.
- (2006) *Relación inventarial de subterráneos naturales de las Illes Balears*. Pàg. 171. Ed. Jaes, Pollença.

ESTARELLAS, M. M.; MAIZARA, J.; ONEL, T.; PONS, G.; PORCEL, G.; RIERA, M. M.; SIMONET, S.; TORRES, F. i VIALTA, M. (1989) *Cartes arqueològiques de les illes Balears*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric, Palma.

FIOL, J. (1992) *Estudi sobre el Patrimoni Històric, Artístic Monumental i Etnològic de sa Pobla*. Arxiu personal, sa Pobla.

MARTÍNEZ, J. M. i ROIG, S. (2005) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Extret de: www.sapobla.cat

- (2008) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Text refós en compliment de les prescripcions de la Comissió

d'Ordenació del Territori, Urbanisme i Patrimoni Històric de data 9 de nov. 2007. Extret de:
www.sapobla.cat

MUSEU DE MALLORCA (1989) *Capsa 702/100. Inventari de Patrimoni Arqueològic, dins del programa de preservació de Jaciments arqueològics. Cartes arqueològiques de les Illes Balears*. Son Tous, magatzems del Museu de Mallorca. Palma.

OBRADOR, J. (1987) *Marginalia. Marjals de Huyalfas (Sa Pobla)*. pàg. 27. Artigraf Balear, Palma.

PARERA, J. (1911a) Sobre l'antic Santuari de Crestatx a Notícies històriques sobre l'antic Santuari de Crestaig, pàg. 18-32, 129. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

- (1911b) Crestaig. IV Els romans. Sa Marjal, vol. II, any III, núm. 29, pàg. 72, 73 i 74. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1911c) Crestaig. V Huayr Alfaz. Els moros. Sa Marjal, vol. II, any III, núm. 30, pàg. 85, 86 i 87. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1922) El nostro Mostrador. Sa Marjal, vol. VII, any XIV, núm. 158, pàg. 7. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1926) *Crònica*. Sa Marjal, vol. IX, any XVIII, núm. 213, pàg. 143. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1927) Sermó de Crestaig. Sa Marjal, vol. X, any XIX, núm. 221, pàg. 67. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

R. I., V. (1920) Museo. Relación de objetos ingresados durante el año 1919. BSAL, tom 18, pàg. 27 i 28. ISSN 0212-7458.

SASTRE, M. A. (2004) *Projecte de dinamització patrimonial del Terme Municipal de sa Pobla a Curs d'Actualització de Gestió del Patrimoni Arqueològic*, Universitat Oberta de Catalunya. Pàg. 12. Sa Pobla.

- (2007) *Apunts sobre alguns jaciments arqueològics a l'entorn de Crestatx (sa Pobla) a Història i Actualitat del Santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7)*. Diada d'estudis de Crestatx, 2006, núm. 1, pàg. 143 i 144. OCB sa Pobla i Parròquia de Sant Antoni Abat, sa Pobla.
- (2008) *Història de les intervencions arqueològiques al terme municipal de Sa Pobla*. I Jornades d'Estudis Locals, núm. 1, pàg. 288-289. Sa Pobla.

VENY, C. (1965) Corpus de las inscripciones baleáricas hasta la dominación árabe. Pàg. 559 i 560 CSIC, Instituto Español de Prehistoria, Madrid.

13. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

13.1. Fotografies de la Cova de Crestatx Vell (3)

Fig. 1. Entrada de la Cova de Crestatx Vell (3).

Fig. 2 i 3. Entrada de la Cova de Crestatx Vell (3), cedides per Sastre.

Fig. 4. Detall del mur de la Cova de Crestatx Vell (3), cedida per Sastre.

Fig. 5. Interior de la Cova de Crestatx Vell (3).

Fig. 6. Detall de l'interior de la Cova de Crestatx Vell (3), cedida per Sastre.

Fig. 7 i 8. Ceràmica de l'interior de la Cova de Crestatx Vell (3) (Museu de Mallorca, 1989).

Fig. 9 i 10. Ceràmica de l'exterior de la Cova de Crestatx Vell (3) (Museu de Mallorca, 1989).

Fig. 11 i 12. Ceràmica de l'interior de la Cova de Crestatx Vell (3).

5 cm

Fig. 13, 14, 15 i 16. Ceràmica de l'exterior de la Cova de Crestatx Vell (3).

13.2. Fotografies de l'entorn de la Cova de Crestatx Vell (3)

Fig. 17 i 18. Detall d'un grafit gravat pròxim a la Cova de Crestatx Vell (3).

Fig. 19. Rastre de la maquinaria que ha generat un moviment de terres davant la Cova de Crestatx Vell (3).

Fig. 20. Detall de la pintada vandàlica del cim del Puig de Son Sabater.

13.3. Descripció de les fotografies

A la **Fig. 1** s'observa una petita esplanada i l'entrada de la Cova de Crestatx Vell (3) delimitada per un mur de pedra seca. L'entrada sembla trobar-se en el mateix estat de conservació que a les fotografies publicades el 2007 per l'arqueòleg Miquel Àngel Sastre Vanrell (**Fig. 2, 3 i 4**). A l'interior no s'identifiquen estructures visibles (**Fig. 5**), encara que comparant l'estat actual de la Cova de Crestatx Vell (3) amb la imatge del 2007 de Sastre, sembla que hi ha hagut un moviment de terres i pedres superficial (**Fig. 6**).

Trobem restes arqueològiques a l'interior de la Cova de Crestatx Vell (3), ran de l'entrada, ceràmica talaiòtica, molt erosionada, i ceràmica islàmica, fragments informes i d'una base (**Fig. 7, 8, 11 i 12**) (Estarellas et. al, 1989; Museu de Mallorca, 1989). A la zona exterior de la cova s'han localitzat múltiples restes de ceràmica talaiòtica, posttalaiòtica, romana, púnica-fenícia i islàmica (**Fig. 9, 10, 13, 14, 15 i 16**) (Estarellas et. al, 1989; Museu de Mallorca, 1989).

Les **Fig. 17 i 18** corresponen a les restes d'un grafit gravat a una pedra també propera.

A davant la Cova de Crestatx Vell (3), al seu radi de protecció, s'observa l'erosió provocada per maquinària on identifiquem el rastre d'un moviment de terres que ha aixecat fragments ceràmics en superfície (**Fig. 19**). Al seu voltant, concretament al cim, s'identifica una pintada vandàlica (**Fig. 20**).

13.4. Planimetria

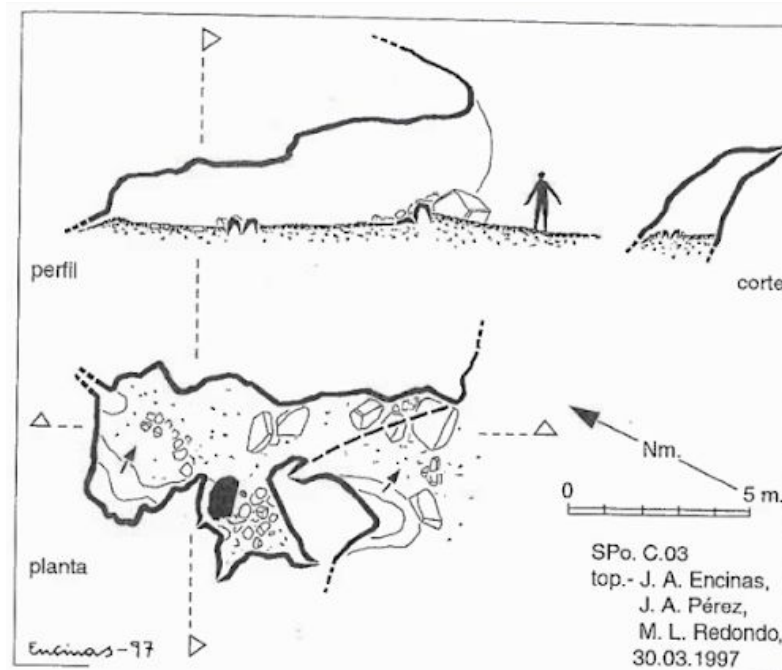

Fig. 21. Planimetria de la Cova de Crestatx Vell (3) (Encinas, 2014).

13.5. Descripció de la planimetria

Troblem la planimetria de la Cova de Crestatx Vell (3) dibuixada el 1997 per part d'Encinas (2014). A la part superior de la **Fig. 21** observem el perfil i la secció de la cova, a la part inferior, la planta amb les corbes de nivell.

14. DOCUMENTACIÓ CARTOGRÀFICA

14.1. Delimitació del conjunt i àrea de protecció en plànol topogràfic

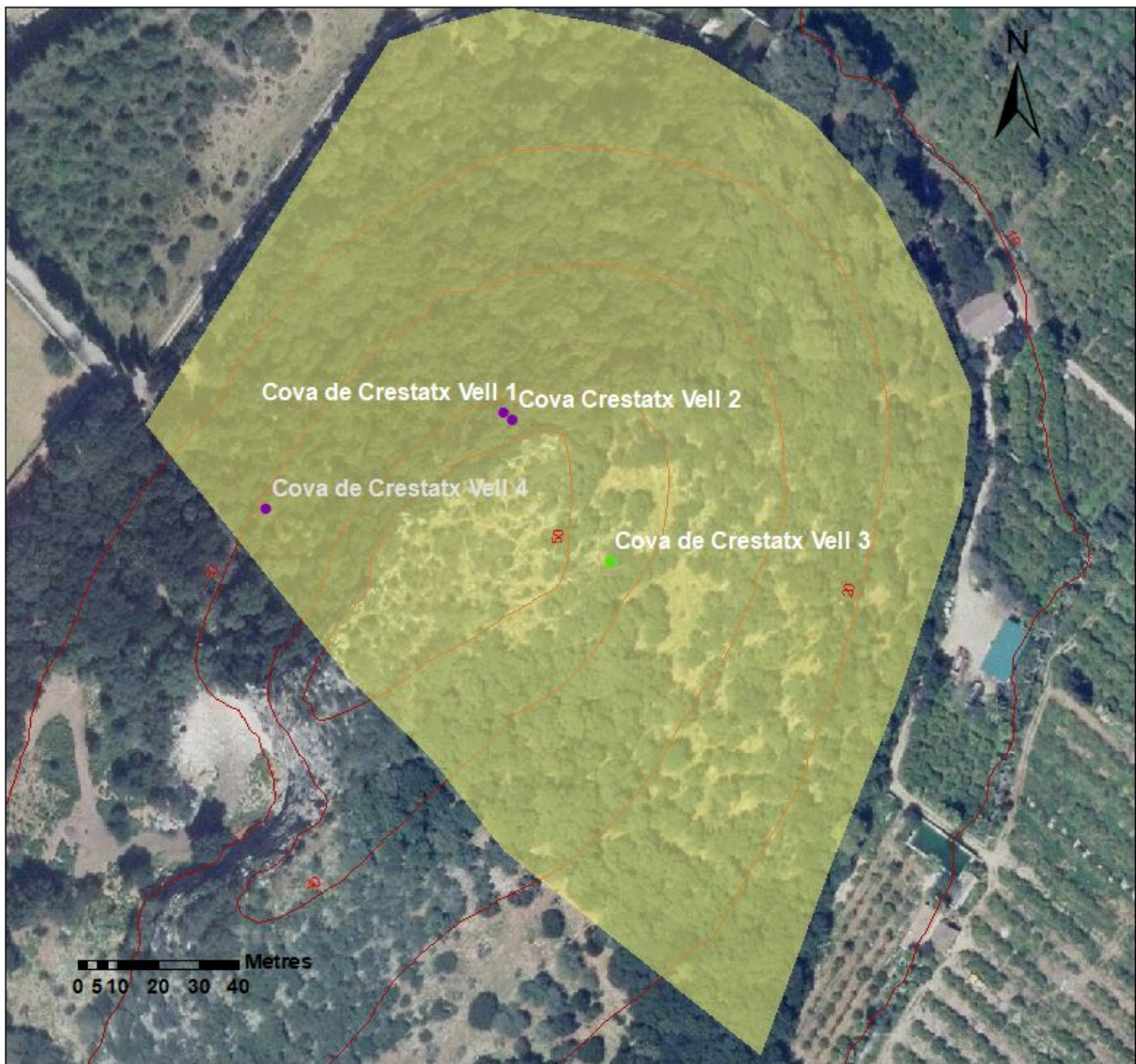

Fig. 22. Delimitació de la parcel·la on es localitza la Cova de Crestatx Vell (3) identificada amb un punt verd. Prop seu trobem les Coves de Crestatx Vell (1), (2) i (4), identificades amb punts liles.

14.2. Localització en fotografia aèria

Fig. 23. Localització de la Cova de Crestatx Vell (3) identificada amb un punt verd. Prop seu trobem les Coves de Crestatx Vell (1), (2) i (4) i la Tanca des Moro, identificades en lila.

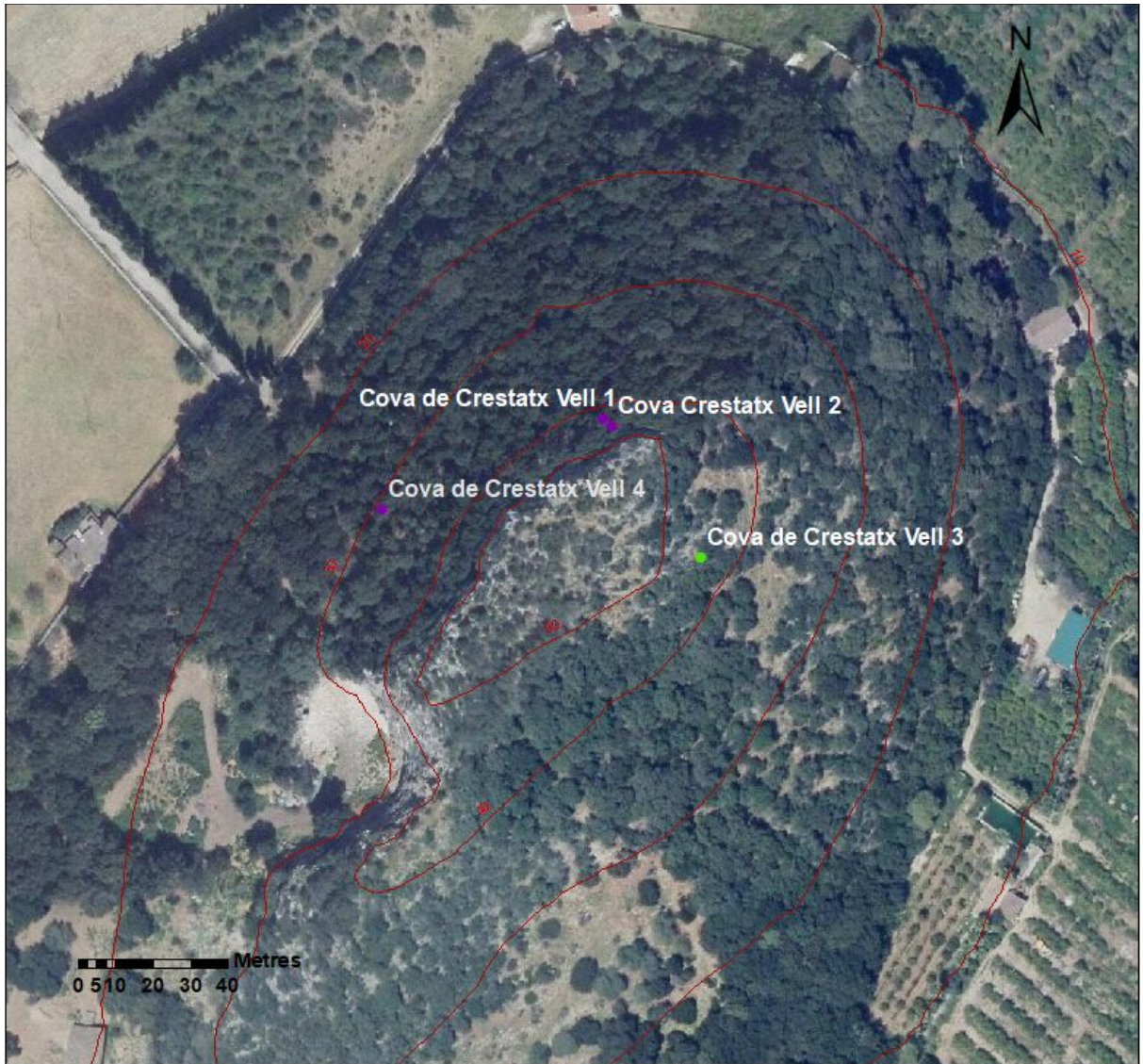

Fig. 24. Detall de la localització de la Cova de Crestatx Vell (3) identificada amb un punt verd. Prop seu trobem les Coves de Crestatx Vell (1), (2) i (4), identificades amb punts liles.

1. NOM I IDENTIFICACIÓ DEL CONJUNT		
Id Conjunt	Nom del conjunt	Categoria
JSP-6 (34/6)	Crestatx (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008; Fiol, 1992; Aramburu-Zabala, 1998)	Bé d'Interès Cultural
JSP-25 (H-2)	Sa Tanca des Moro (Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008)	Bé d'Interès Paisatgístic i Ambiental
Comarca	Població	Topònim de la zona
Es Raiguer	Sa Pobla	Es Molinàs, Crestatx
Altres noms	Sa Paret des Moro (Parera, 1911a; Segura, 1905), Paret des Moro (Parera, 1911bc, 1912, 1923 i 1927; Amorós, 1966), Crestatx - Sa Tanca des Moro (Mascaró, 1964), Crestatx (Tanca des Moros) (Mascaró, 1967 i 1968), a Tanca d'es Moro (Embat, 1980), Tanca des Moros des Molinàs (Campins <i>et al.</i> , 1989a), Paret des Moros (Campins <i>et al.</i> , 1989b), Crestatx - Sa Tanca des Moro (Gili, 1995), La Paret d'es Moro (Cladera <i>et al.</i> , 1999), Tanca dels Moros / es Molinàs / Crestatx (Sastre, 2004, 2007 i 2008), Crestaix. Sa Tanca des Moros (Aramburu-Zabala, 2005 i 2018), Crestaig (Aguiló <i>et al.</i> , 2012 i 2018), Tanca des Moros (Canyelles <i>et al.</i> , 2017) i Tanca des Moros (Viquipèdia, 2020).	
Proposta de nom	Tanca des Moro	
Núm. Catàleg NNSS		Núm. Carta Arqueològica
34/6 i H2		34/6
Referència cadastral (revisió)		Referència catastral (Administració)
Polígon 2, parcel·les 73 i 85		34/6 Polígon 2, parcel·la 84 L, N (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Fiol, 1992; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008) <i>Polígon 2, parcel·la 84 (Estarellas et al., 1989)</i>
		H-2 Polígon 2, parcel·la 71 (Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008)
Altres referències cadastrals		Carrer del Llorer, 6 (Gili, 1995) Polígon 2, parcel·les 73, 84, 85, 86 (Sastre, 2007) <i>Polígon 2, parcel·la 84 (Aramburu-Zabala, 2018)</i>

Extensió de protecció (revisió)		Extensió de protecció (Administració)	
4900 m ² Polígon 2, parcel·les 73 i 85		34/6 4900 m ² (Estarellas <i>et al.</i> , 1989)	
		H-2 30 m ² (Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008)	
Propietat (revisió)		Propietat (Administració)	
(2:73) Catalina Serra Rabasa (2:85) Alcudia Maritima S.A.		34/6 I. Jaume Planes (Estarellas <i>et al.</i> , 1989)	
Dada de la catalogació	Dada de la revisió	Equip responsable	
10 de setembre de 1966	29 d'agost 2019 13 de novembre 2020	Caterina Ballester Terrassa, Maria Antònia Cladera Salvà	
Equip de redacció	Caterina Ballester Terrassa i Maria Antònia Cladera Salvà		

2. ENTORN BIOGEOGRÀFIC					
2.1.1. Coordenades ETRS89 UTM					Fus: 31 Zona: S
X	502352	Y	4405968	Z	8
X	502435	Y	4405909	Z	8
Els punts corresponen als dos extrems de la Tanca des Moro.					
2.1.2. Coordenades ED50 UTM (Estarellas <i>et al.</i>, 1989)					
X	502640	Y	4406500	Z	35
2.1.3. Coordenades ED50 UTM (Gili, 1995)					
X	501840	Y	4406175	Z	96
2.1.4. Coordenades ED50 UTM (Aramburu-Zabala, 2005 i 2018)					
X	502640	Y	4406500	Z	30
2.1.5. Sector i quadrant del <i>Mapa General de Mallorca (Mascaró, 1958)</i>					
6 - 3 g (Mascaró, 1964) 6 - 4 g (Mascaró, 1967 i 1968)					
Observacions					

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) descriu la Tanca des Moro a “Crestatx” i la situa “al coster d'un puig [...] al límit entre zona d'aprofitament agrícola i l'alzinar”.

Parera (1911ab) la descriu “situada a sa part des llevant alguns centenars de passes lluny del Monastir”. Mascaró (1964) corrobora que les “restes de les murades d'un poblat, anomenat Sa Tanca des Moro, “Just ran des Santuari””, possiblement reinterpretant a Parera (1917), qui descriu les restes de les Navetes del Pujol d'en Font. Campins et al. (1989b) la descriuen “a la possessió des Molinàs, entre el puig de Son Sabater, Crestatx i cas Murero” i transcriu a Parera (1911b) dient que es troba “situada a la part del llevant, alguns centenars de passes lluny del monastir”. Gili (1995) esmenta que és un jaciment considerat “desaparegut al 1989, segons l'inventari 88-93”. Sastre (2007) la descriu a una “zona molt propera a nes Molinàs”.

En relació a les coordenades UTM de la Tanca des Moro, la *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) la situa a uns 383 metres en direcció NNE, a les parcel·les annexes a la murada; Gili (1995) la localitza a uns 647 metres en direcció O i Aramburu-Zabala (2005 i 2018) reproduïx les mateixes coordenades d'Estarellas et al. (1989).

La revisió ens permet reconèixer i coordinar la Tanca des Moro a l'E de l'Ermida de Crestatx, concretament a uns 519 metres, a la separació entre dos camps de cultiu (**Fig. 27, 28, 29, 30 i 31**).

2.2. Situació

Pla (terreny sense desnivell)	X	Terreny subterrani		Penya-segat	
Turó (5 – 10 M.S.N.M)		Vall	X	Bosc	
Pujol (10 – 50 M.S.N.M)		Peu de mont		Torrent	
Puig (50 – 100 M.S.N.M)		Vessant		Albufera	
Muntanya (>100 M.S.N.M)		Cim		Altre:	

2.3. Localització

Costa (<1 km mar)		Interior pla (>20 km)	
Transició costa-interior (1 – 10 km)	X	Interior muntanya (>20 km)	
Interior (10 – 20 km)			

2.4. Vegetació

Tipus de comunitat vegetal				Observacions
Alzinar		Camp de conreu: regadiu	X	La parcel·la 73 està en ús per la sembra de hortalisses i a la parcel·la 85 s'hi troben tarongers.
Garriga d'ullastre i garballó		Camp de conreu: secar		
Garriga de xiprell i romaní		Altre:		

2.5. Sòl						
Potencialitat agrícola	Alta	X	Nivell d'erosió	Alt	X	Potència (cm)
	Mitja			Mitj		
	Baixa			Baix		

Parera (1911c) diu que “devers l’any 1857, [...], un vespre de vedlada tocaren a n’es Molinás; es missatge qu’havía romás totsol, obrí y va veure alguns homos forasters, de cares molt estranyes y que varen assustar ferm a n’es missatge; pero aquest se va calmar al sentir que sols li demanaren si los volía dexar un llum, com efectivament los ho dexña, y torná tancar ben fort, amb pany y clau y alguna barra. No es regular qu’el bon missatge dormís gayre durant aquella nit, y lo endemá de bon matí goytant pe sa finestra no va veurer ningú nat del mon; y sols notá qu’els forasters havían dexat es llum penjat a ses portes. Sortí encara bastant retgirat y va veurer que a diferents llocs havían fetas escavacions; de tot lo qual va donar conte espinzellat a n’els Senyors que cregueren si serían moros que, de dormits o de desperts, somiassen colque tresor amagat de quant es Molinás o Crestaig, que per aquí hey hagués habitat algun Amet o esclau moro qu’hey hagués escondits els seus estalvis. No van saber res més absolutament d’aquelles cares estranyes”. A més, Parera (1911c) al peu de pàgina esmenta que “així mos ho contá el mencionat don Juan des Rafal die 14 de mars del any 1892; y are fa alguns díes la seua senyora viuda que li recorda ben be del gran susto que va prendre es missatge”. Tot seguit, Parera (1911c) afegeix que “lo unic que s’ha sabut posteriorment es que fa onze anys un moro que se trobava a Maison-Carrée, d’Alger, va dir qu’els seus antepassats tenían una finca, quals papers encare conservava, en la vila de Sa Pobla y a un lloc anomenat Crestaig, ahont hey havia un’esglesia amb una Santa. No volém donar més importancia de sa que té a n’aquest dato, unicament dirém que parex autentic, y es pobler qui’l mos va dur d’allá no sabia res absolutament de qu’haguessen de dir ni una sola paraula d’aquest asunto”.

2.6. Recursos hídrics		
Nom	Tipus	Distància lineal (m)
Sa Siurana	Torrent	301 metres
Canal que desemboca al Safareig Gros de Crestatx	Canal	177 metres

3. MARC CRONOLÒGIC					
3.1. Període					
Primeres evidències		Posttalaiòtic	X	Alt Medieval	X
Campaniforme		Púnic-fenici	X	Baix Medieval	
Epicampaniforme		Íber		Modern	

Naviforme		Grec		Contemporani	X
Prototalaiòtic		Romà	X	Indeterminat	
Talaiòtic	X	Paleocristià		Altres:	

3.2. Evidències i argumentacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) descriu la troballa de material ceràmic "Romà" i "Medieval islàmic" a la Tanca des Moro. Les restes ceràmiques de diversos fragments de ceràmica talaiòtica, d'àmfores romanes -una d'elles itàlica- i de ceràmica romana, algunes fines com ceràmica *sigillata* i d'àmfores púnico-fenícies, a més, d'altres fragments indeterminats de l'emplaçament foren entregades al Museu de Mallorca, lloc on es guarda la informació relativa a l'emmagatzematge de les restes custodiades als magatzems de Son Tous (**Fig. 16**) (Museu de Mallorca, 1989).

Pel que fa a la Tanca des Moro, diversos autors la defineixen del període "talaiòtic" (Gili, 1995; Aramburu-Zabala, 2005 i 2018), "baleàric" (Aramburu-Zabala, 2018) i "romà" (Parera, 1911ab i 1927; Aramburu-Zabala, 2005 i 2018). Campins et al. (1989a) afirma la troballa de "restes prehistòriques, indicis de freqüentació en època romana i alt medieval". A més Parera (1911ac) afirma que la construcció "es cosa ben segura qu'aquesta serviria, (después des romans)". Sastre (2004) descriu la presència de "material romà, medieval islàmic", i Sastre (2007) afegeix que "tenim elements estructurals talaiòtics almanco en origen".

Parera (1911ab) descriu una "gran abundancia, que per tot arréu hey ha de cerámica romana". Parera (1911ac) també descriu materials de construcció dels entorns: "trespol", "retjoles d'uns tres dits de gruxa" i "ensá y enllá muchas calaveras enterradas uns dos pams de fondo y un parey dins sepulturas, les quals ossamentas a n'el parexer eran de personas granades y també d'infants; aufabis o ánforas gruxadotes, gerretas rares, tests de diferentes classes, come teules, un'especie de cubellets també de terra cuyta; y per ultim unes quatre o cinc pipars devers com es puny de grosses, molt precioses, que tenien caras de moro amb un turbant y unes inscripcions árabes. El qui tenia aquestes pipas era el propietari des Molinás, don Juan Siquier des Rafal, are fa cinquanta anys, el qual així com no comprenia el seu valor arqueologic les doná á un ninet seu, unic, perque hi jugás, com ¡naturalment! hey jugá fins que les tengué espenyades. Tots aquests datos, que per cert son de gran valor, son adquirids per un servidor els matexos que trobaren els objectes o foren testimonis de vista(1)" que correspondrien a "s'alquería de Huayar Alfaz". Amorós (1966) afirma que "el Museo Arqueológico de Barcelona adquirió un brazaete procedente de este lugar". Campins et al. (1989a) descriu que "de l'època romana abunden materials diversos, com àmfores, ceràmiques, monedes". Cladera et al. (1999) descriu "Mallorca Musulmana" citant a Parera (1911c) que "entre les troballes a Crestatx d'aquesta època hi ha ceràmiques i ossamentes, monedes, que no saberen identificar en el seu temps; paviments i altres restes entre les quals cal recordar 5 pipes de ceràmica, "grosses con el puny", amb inscripcion i incrustacions aràbigues". Gili (1995) ho descriu "sense materials". Sastre (2007) diu que "davora es Molinàs també trobarem ceràmiques romanes, però ni punt de comparació amb la quantitat de material ceràmic present a davora l'estructura ciclòpia", a més de poder "constatar que a gran quantitat de parcel·les de l'entorn de l'estructura ciclòpia hi trobam altes quantitats de ceràmica romana" (**Fig. 17 i 18**). Sastre

(2007) enumera les troballes de Parera (1911a) i argumenta que les troballes de “la revista *Sa Marjal* es relacionen amb l’època islàmica, però que ben bé podrien ser d’època romana, donada l’abundància d’altres elements romans”. Sastre (2008) afegeix la presència d’“estructures, ceràmiques i materials romans a Es Molinàs”. Aramburu-Zabala (2005 i 2018) ho descriu “sense estructures” o “sin estructuras”.

Parera (1911ab) explica que “l’any 1903, vint y set metros, enfora de sa paret, a sa part de s’Albufera, cavant hey trobaren una pessa de plom [...]. El qui trobá aquesta pessa el matex die y en el matex lloc en trobá un altre de ben igual que la va vendre a un ferrer a pes de plom vey y ni va donar tretze pessetes y mitja y gracias a Deu que no li va vendre s’altre sino que tengué la santa idea de regalarlá a nes Senyor de Crestaig, don Felip Villalonga, que la té molt ben guardada”. Parera (1911ac) explica que “merexen citarse, entre altres, el mencionat don Juan Siquier, e. p. d., que si fos viu are tendria 83 anys; la seua esposa viuda donya Catalina Pizá de 77 anys; son fill don Pedro des Rafal de 52 anys d’edat, simpatic amic nostro y distingit pianista; mestre Gabriel Gelabert Planes de 74 anys; y l’amo’n Rafel Pons y Pons de 70 anys, que fonc el matex que trobá els dos pesos (?) de s’època romana just a ran de sa *Paret des Moro*”. R. I. (1920) descriu l’ingrés durant l’any 1919 de plom cedit per D. Felipe Villalonga-Mir. Parera (1922) enumera “un pes romá” a *Es nostro Mostrador*. Posteriorment, Parera (1927) afirma que s’hi trobaren “els dos pesos romans mesclats amb molta cerámica romana” i que “un pes d’aquests se conserva en el Museu Diocesà”. Veny (1965) confirma el “lingote de plomo hallado en 1903 por un campesino de La Puebla, en el predio de Crestaig a 27 m. de distancia de un paredón de aspecto romano [...] don Felipe Villalonga, señor de Crestaig [...] lo cedió al Museo Episcopal, donde actualmente se halla depositada”. (Fig. 15). Amorós (1966) reproduïx “en 1903 se halló allí mismo cerámica romana y a unos 27 metros de distancia una pieza de plomo [...] Esta pieza la guarda el Sr. Propietario de Crestaix. Otra igual fue vendida por 13,50 pts. para ser fundida” i afegeix que “en el M. diocesano existe un lingote de plomo [...] hallado en el predio de Crestaix”. Obrador (1987) afirma que el “llengot de plom trobat a la marjal de Crestatx, avui en el museu diocesà”. Campins et al. (1989a) descriu la troballa de “barrells de plom (un dels quals s’ha perdut l’altre ha estat estudiat per Cristòfol Veny i es conserva en el Museu Diocesà)”. Cladera et al. (1999) diuen que “just vora, voreta el safreig es trobaren un bon dia, casualment, dos llangots de plom (ves l’any 1903) [...]. Un es convertí en obsequi per al missatge que els descobrí dins la terra. El qual es va vendre a preu de pes, per 13,50 pessetes”. Sastre (2004) anomena la “troballa d’un lingot de plom”, i posteriorment Sastre (2007) explica que “al llarg del temps s’hi han trobat nombrosos elements arqueològics a zones properes al jaciment [com] un lingot de plom”. Aguiló et al. (2012) diuen “hallado en Crestaig (La Puebla)”, encara que posteriorment Aguiló et al. (2018) diuen “hallados en Crestaig (La Puebla).” Aguiló et al. (2018) també corroboren que fou “donado en 1919 por Dn. Felipe Villalonga Mir” i Aguiló et al. (2012), al transcriure *l’Inventario del Museo Arqueológico Diocesano* (1933) i situen el plom a la “Sala Costa y Llobera” amb el número 9 d’inventari. Parera (1911ab) descriu la “forma d’un llivell d’aygo, que pesa 31 quilògrams y 200 grams just”. R. I (1920) diu “de peso 32 kilos, procedente de las minas de Huelva [...]. Mide 43’50 cm. x 9’50 cm. x 9’50”. Veny (1965) descriu la forma del llengot com “un cilindro partido por su eje mayor. Mide 45 cm. de largo y pesa 31,200 kg”. Amorós (1966) reproduïx la cita “de 31,200 kg de peso” i afegeix “32 kg. de peso procedente de la Minas de Huelva [...] que tiene 43,500 cm de longitud x 8,5 cm x 8,5 cm”. Cladera et al. (1999) diu que els ploms “pesaven cada un 31

quilograms, aproximadament". Sastre (2007) el descriu "de 31 quilos i 200 grams". Aguiló et al. (2012) també descriu un "lingote de plomo con inscripción romana procedente de las minas de Huelva [...] Pesa 32 kilos. M. 0'43 x 0'09." Aguiló et al. (2018) descriu "lingotes de plomo con inscripción romana de peso 32 kg. Procedentes de las minas de Huelva [...]. Mide 43,50 x 9,50 x 9,50 base mayor". Parera (1911ab) diu que presenta "una inscripción que no's pot lletgir be més qu'un tros qu'apar que diga *Hisपालि. Men*. Un arqueolec que l'ha ecximinada de primconte creu qu'es un pés de s'època romana." R. I. (1920) descriu la inscripción "CARUS ILE-HISPANIMEN". Veny (1965) recull l'inscripció "P ARVL L S-HISPALI MET", la transcriu com a "P(ublius) ARUL(us) L S-HISPALI(s) MET(alla)" i afirma que "dentro de una estrecha banda rehundida que se abre en el dorso de dicho lingote aparece una inscripción en relieve, cuyas primeras letras están algo gastadas y no ofrecen seguridad completa; en cambio las últimas son más legibles. Tienen una altura de 15 mm. Si el tercer trazo de la A de ARVL fuese, como parece, una línea quebrada con el vértice del ángulo vuelto hacia abajo, cabría pensar para esta pieza un fecha bastante baja, tal vez el siglo IV o V". Amorós (1966) descriu la inscripción "CARUS ILE.HISPANIMEN". Obrador (1987) a partir de la "lectura, transcripció i interpretació del Dr. C. Veny" afirma que "la inscripción diu: L · CARVLI · L · F · HISPALI · MEN L (ucii) CARVLI · L(ucii) F (ilii) · HISPALI · MEN (enia). De Lucio Carulo Hispalo, hijo de Lucio, de la tribu Menenia". Cladera et al. (1999) diuen que "tots dos presentaven inscripcions llatines" i afegeixen la transcripció de la "llegenda, interpretada i publicada pel Dr. Cristòfor Veny diu: "L. Caruli L. Hispali. Men L (ucii) Caruli L (ucci) F (ilii) Hispali Mun (enia)". Interpretació: "De Luci Carul Hispal, fill de Luci, de la tribu meneia". Sastre (2004 i 2008) descriu "un lingot amb inscripció" i posteriorment Sastre (2008) afegeix "*Hisपालि Men*". Aguiló et al. (2018) transcriuen la inscripción com "CARVL ILE-HIS. PANI.MEN".

Parera (1911a i 1912) diu que "die 28 de janer de 1909 se comensa sa Cova de la Mare de Deu de Lourdes en el costat esquerra y en el trat des mitj de l'esglesia de Crestaig; el die 5 de febrer siguint se traginan pedras de sa *Paret des Moro* am ceràmica romana per forjar dita Cova, y el die 11 del mateix mes s'acaba sa feyna de picapedrer. Dins aquesta Cova y ran d'ella se conservan tots es recorts mencionats que duguerem de Lourdes es pelegrins poblers. En el mes de mars el Sr. Font pinta sa Cova y un palis que juntament amb rosers y enredaderas fa un conjunt molt preciós". Sastre (2007) explica citant a Parera que "el mateix Vicari Parera ens comenta que el dia 5 de febrer de 1909 desmuntaren part de dalt de la paret per construir una cova dedicada a la Mare de Déu de Lourdes, que fins no fa gaire anys es trobava a dins el mateix santuari. Ens diu, a més, que hi trobaren restes de ceràmica romana al seu interior", posteriorment Sastre (2008) descriu que "la paret ciclòpia (...) fou en part desmuntada per construir la Cova de Lourdes a l'oratori de Crestatx l'any 1909". Segons Mestre (Embat, 1980), "es de suponer que hace muy pocos años quedaban intactos tramos muy largos de esta vía, pero en poco tiempo lo han destruido casi todo. Lo poco que queda, seguramente tiene los días contados pues se que piensan derribarlo para sembrar un huerto de naranjos".

Amb la revisió s'identificaren diversos fragments de ceràmica talaiòtica (**Fig. 19**), nombrosos fragments d'àmfores -entre elles itàlica- (**Fig. 19 i 22**) i ceràmica romana -des de campanianes i sigillates a materials constructius- (**Fig. 20, 21 i 23**), diversos fragments d'àmfores i ceràmica púnic-fenícia i ceràmica islàmica, a la superfície de l'entorn de la Tanca des Moro (**Fig. 22**). S'observa, doncs, un ampli radi amb material d'aproximadament 394 metres, des de la Tanca

des Moro, que inclou les parcel·les 60, 61, 70, 71, 72, 73, 74, 85, 84, 86 i 416 (**Fig. 28**). La tipologia de la murada i les evidències materials ens permeten descriure-la d'època talaiòtica, posttalaiòtica i romana amb reutilitzacions de la zona en època alt medieval.

A més a més, podem afirmar que l'ús de la murada s'ha prolongat fins a l'actualitat, ja que a més de deixalles (**Fig. 26**), s'identifica la reutilització de la Tanca des Moro com a paret mitgera amb la consegüent modificació de l'estructura i de la tècnica original a partir de la incorporació de pedres, fragments de ceràmica (**Fig. 23, 24 i 25**), argamassa i una reixa metàl·lica a sobre.

3.3. Tipus de material

Lític		Numismàtic	X	Vidre	
Ceràmic	X	Epigràfic	X	Ós / Fauna	
Metall	X	Antracològic i carpològic		Restes humanes	
Constructiu	X	Calç		Altres: deixalles	X

3.3.1. Descobert per

Prospecció		Clandestí		Recerca bibliogràfica	X
Excavació		Casualitat	X	Reconeixement	X

3.3.2. Ubicació

Superficial	X	Custodia Ajuntament	?	Desaparegut	?
Col·leccions públiques	X	Museus balears	X	Desconegut	?
Col·leccions privades	X	Museus peninsulars	X	Altres: Cova de la Mare de Déu de Lourdes i Son Tous	X

4. ANÀLISI FUNCIONAL-TIPOLÒGIC

4.1. Funcionalitat

Hàbitat	?	Industrial	
Funerària	?	Econòmica	
Cultural o ideològica		Enginyeria	?
Defensiva	X	Indeterminada	X
Control del territori		Altres:	

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) defineix la Tanca des Moro com a "indeterminat" amb la funcionalitat "indeterminada" i la classificació general de "zona arqueològica".

Parera (1911ab) descriu que "a sa primerá uyada qu'un li pega parex qu'es una murada ciclòpica (2) mitj tapada d'aranyoners, uyastres y romaguers, però ecziminada am de tenció se veu que no es més qu' una pared ordinari [...], que se veu claríssimament que no era altre cosa més qu' un acueducte que serviria per regar sa terra grassa". Parera (1911c) posteriorment descriu la funcionalitat "d'acueducto per regar aquests matexos horts [sarrains]; y per axó no fa gayre anys que un poc més llunyet des cap de dita paret s'hi trobá un trespol que per lo gros y gruxat, segons els trossos que se conservan, clarament se veu qu'havía de ser d'un safretx". Parera afegeix que (1911ac) "pels contorns del Monastir y també prop de sa Paret des Moro, a dins cinquanta anys se son trobats setze o desset fonaments de cases, algun d'ells enretjolats d'unes retjoles d'uns tres dits de gruxa" i també descriu enterraments a "uns dos pams de fondo y un parey dins sepulturas". Parera (1927) diu que "aquest monument raríssim, es ben cert que era un acueducto romá que duya s'aygo-de sa Font de Crestaig a un safretx que hi havia en el cap de dita Paret format de mescles romanes". Parera (1923) aventura que "el vetust acueducte romá, conegut amb so nom de *Paret des Moro*, pot ser molt be que ja tenga prop de dos mil anys". Mascaró (1964) descriu les "restes de les murades d'un poblat" i cita a Parera (1917) "vestigis de dues construccions també molt primitives", a més, al peu de fotografia escriu "les murades de Crestatx, anomenades "Sa Tanca des Moros"". Posteriorment, Mascaró (1967 i 1968) la considera un "poblado amurallado totalmente o en parte". Mestre (Embat, 1980) el considera un "campamento estaba circundado por una muralla de mampostería, y, sobre la misma circulaba un acueducto" a més afegeix que "he podido encontrar restos de 3 acueductos". Campins et al. (1989a) descriu que "entre les restes prehistòriques, hi ha [...] sa *Tanca des Moros des Molinàs*, aqüeducte romà construït damunt muralla megalítica i alguns talaiots esfondrats". Campins et al. (1989b) cita a Parera (1911b) dient "a la primera ullada, sembla que és una murada ciclòpica mig tapada d'aranyoners, ullastres i romaguers. Si s'examina amb deteniment, però, es veu que no és més que una pared ordinari [...], la qual se veu claríssimament que no era altre cosa més que un aqüeducte que serviria per regar sa terra grassa del camp de s'Arena". Gili (1995) la considera un "poblat". Cladera et al. (1999) la consideren un "aqüeducte conegut com "La Paret des Moro" [...] aquest aqüeducte romà descansa sobre una murada ciclòpia". Martínez et al. (2005 i 2008) descriuen la tipologia de "canal d'aigua damunt la paret de pedra" i interpreten que Campins et al. (1989a) "relacionen "la Tanca des Moros del Molinàs de Crestatx" amb un aqüeducte romà construït sobre una muralla d'origen megalític". Així doncs, Martínez et al. (2005 i 2008) consideren que es tracta d'una "obra hidràulica" i afegeixen que "l'explotació de l'aigua a Crestatx està recollida en documentació de manera permanent des de 1387", actualment la consideren "en desús". Sastre (2007 i 2008) la denomina "murada" i també "aqüeducte".

Segons Mestre (Embat, 1980) "el nombre de Crestatx proviene del latín, del término "CASTRÁ ESTATIVA FORTIFIER" que significa "Campamento Fortificado y Fijo"". Campins et al. (1989a) defineix que el terme "Crestatx" es "d'etimologia incerta, Joan Colomines n'ha donat dues versions: segons la primera deriva de *casta* i evocaria a algun campament romà de guarnició i defensa; i la segona, de *claustra*, significaria claustra o també monestir, amb clara evocació paleocristiana". Sastre (2004) afirma que "moltes vegades s'ha volgut relacionar el Topònim

Crestatx amb la paraula llatina "Castrum" [però] no hi ha res estudiat al respecte". Posteriorment, Sastre (2007) diu que "podríem hipotetitzar sobre el tipus de jaciment romà davant el qual ens trobaríem: una Mansio (en relació al camí Palma-Pollentia proper), una Vil·la Romana (assentament rural) o un Castrum (assentament militar)". A més a més, Sastre (2007) diu que "alguns autors parlen del poblat talaiòtic de Crestatx (Aramburu, 1998), que sense cap dubte estaria ubicat en aquest mateix lloc, o a una zona propera [...]. A més, grans pedres de caire ciclopi es troben escampades a l'entorn proper del santuari, i fins i tot dins els seus mateixos jardins, això sí en posició secundària. Això ens podria confirmar l'existència pròxima d'un possible poblat, amb el qual tendria molta relació la paret ciclòpia, coneguda com sa Tanca des Moros [...]. De totes formes la visió més generalitzada de l'estructura ciclòpia i acceptada fins i tot per la bibliografia actual, és la seva funció d'aqüeducte, d'element per transportar aigua de sa Font des Molinàs. Nosaltres no descartem aquesta hipòtesi, tot i que creim que la seva funció com a element per transportar aigua és posterior a l'època romana. A part d'aquest element estructural segur que hi havia altres edificis, com ho pareix demostrar la gran quantitat d'àmfores romanes i teules que es troben escampades per les parcel·les de davora".

La revisió permet descriure una murada, antigament amb un possible aqüeducte a sobre. La funcionalitat de la Tanca des Moro es determina com a defensiva gràcies a les evidències estructurals. La quantitat de ceràmica de diferents èpoques i les múltiples referències de troballes estructurals i materials poden evidenciar la importància de la zona com a punt estratègic. A partir de les referències bibliogràfiques podem hipotetitzar la presència d'un possible poblat i/o una necròpolis amb una ocupació posterior en època romana i/o època alt medieval, encara que sense un estudi arqueològic, no és possible assegurar-ho.

4.2. Tipus d'estació o construcció

Cabana		Santuari		Baqar		Sèquia	
Cova		Conjunt cerimonial		Ribat		Sitja	
Abric		Necròpolis	?	Mesquita		Era	
Megàlit		Naveta d'enterrament		Qanat		Forn de calç	
Naveta d'habitatge		Habitació		Basílica		Carbonera	
Túmulo		Poblat	?	Aqüeducte	?	Molí	
Talaiot		Alqueria		Safareig		Marge	
Murada	X	Hisn		Pou/cisterna		Camí/via	
Mur		Indeterminada		Altre: mansio/vil·la	?	Altre: castrum	?

4.3. Número d'estructures

Una murada (1).

5. DESCRIPCIÓ

5.1. Descripció del conjunt

La Tanca des Moro presenta les dimensions aproximades d'uns 104 metres de longitud, 0,60 metres d'ample i 1,48 metres d'alt. Les dimensions documentades són lleugerament majors a les descrites per Parera (1911ab), Amorós (1966), Cladera *et al.* (1999) i Sastre (2007 i 2008), encara que lleugerament menors a l'alçada i l'amplada documentada per Parera (1911ab) i Cladera *et al.* (1999). La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) afirmar que "gairebé no s'observen estructures" (**Fig. 10 i 11**).

Parera (1911ab) descriu que "es de pedra y morter y té 98 metros de llargaria, amb un metro degruxa y prop de dos d'altaria [...] amb un turot de 25 a 50 centímetros de gruxa (3) format pels sediments o detritus qu'arrastrava s' aygo de sa Font des Molinàs (4), avuy de Crestaig". Amorós (1966) la descriu de "48 m. de longitud y esta hecha con sillares muy regulares de 0,25x0,50 m". Mestre (Embat, 1980), referint-se al poblat vora la Tanca des Moro, diu que "Sa Font de l'Ull" tenia "2 salidas, una de ellas proporcionaba agua a Es Molinàs donde existen restos de un enorme depósito, y yo creo que, en el mismo punto existieron baños romanos. La otra salida proporcionaba agua al campamento" (**Fig. 7**). Campins *et al.* (1989b) esmenta "un mur talaiòtic, restes d'un poblat en ruïnes" i cita a Parera (1911b) descrivint la "de pedra y morter i té 98 m de llargària, amb 1 metro de gruix i prop de 2 d'alçària [...] amb un tur de 25 a 50 cm de gruix, format pels sediments o detritus que arrossegava l'aigua de la font des Molinàs, avuy de Crestatx" (**Fig. 8 i 9**). Cladera *et al.* (1999) diu que "tenia una llargària de més 90 metres per 2 metres de d'altària i 1 metre de gruixa. Estava tot amarrat de l'aigua que vessava per la canal, formant un material dur i compacta, del qual en deien "turot"". Martínez *et al.* (2005 i 2008) descriuen "elements construïts amb pedra viva de grans dimensions amb la canal que condueix l'aigua des del gran safareig de Crestatx, han arribat en ús pràcticament fins als nostres dies" i consideren com a elements objecte de catalogació "els murs de pedra i els volums de la canal original". Sastre (2007) cita una "estructura ciclòpia de 98 metres de llargada", posteriorment Sastre (2008) la descriu com una "paret ciclòpia de 98 metres que encara a dia d'avui es conserva" (**Fig. 12 i 13**).

La revisió ha permès corroborar que el bé catalogat correspon a una murada conformada a partir d'ortostats disposats horitzontalment, propis de les construccions megalítiques (**Fig. 1, 2, 3 i 4**). Cal tenir en compte que en algunes zones el reconeixement de les pedres ciclòpies es dificulta per la presència de tur, constatada també per Parera (1911ab), Campins *et al.* (1989b) i Cladera *et al.* (1999) (**Fig. 1, 2 i 3**), possiblement el vestigi que indica l'antiga existència d'un aqüeducte que actualment no es conserva. Aquesta murada, afectada per remodelacions i reutilitzacions de finals del segle XX, consta de múltiples reparacions fetes amb pedres més petites i morter tradicional de calç, encara que destaca la reixa metàl·lica col·locada a sobre mitjançant ciment tipus pòrtland per delimitar de les parcel·les (**Fig. 1, 3 i 4**). No s'han

identificat altres rastres antròpics dels descrits, encara que sense un estudi arqueològic, no pot afirmar-se rotundament que no n'hi hagi d'altres, especialment per les descripcions de nombroses troballes, tant de materials com d'estructures (Parera, 1911abc i 1927; Veny, 1956; Amorós, 1966; Obrador, 1987; Cladera *et al.*, 1999; Sastre, Sastre, 2004, 2007 i 2008). Així doncs, són necessaris estudis arqueològics per determinar l'extensió del jaciment, la potència de la murada i/o altres possibles restes estructurals o materials.

5.2. Descripció de les unitats arquitectòniques que integren el conjunt

Un tram de murada fragmentada: la Tanca des Moro.

5.2.1. Tipus de planta

Absidal		Rectangular	
Circular		Irregular	
Quadrangular		Altre: lineal	X

5.2.2. Material constructiu

Pedra	X	Ciment	X
Maó		Indeterminada	
Argamassa	X	No consta	
Adob o fang		Altre: ceràmica i reixa	X

5.2.3. Tècnica constructiva

Ciclòpia	X	Opus quadratum	
Pedra en sec: pedres mitjanes	X	Opus testaceum	
Pedra en sec: pedres petites	X	Opus vittatum	
Opus africanum		Tapial	
Opus ateriquio		Entramats vegetals	
Opus incertum		Tècnica mixta: argamassa i ciment + pedres i ceràmica	X
Opus poligonal		Altre:	

5.2.4.1. Dimensions

Longitud	Amplada	Alçada
104 metres	0,6 metres	1,48 metres

Aproximació a la dimensió mitjana dels mitjana dels blocs (cm)		45 cm
5.2.4.2. Dimensions (Parera, 1911ab)		
Longitud	Amplada	Alçada
98 metres	1 metre	2 metres
5.2.4.3. Dimensions (Amorós, 1966)		
Longitud	Amplada	Alçada
48 metres	-	-
Aproximació a la dimensió mitjana dels mitjana dels blocs (cm)		0,25 x 0,5 cm
5.2.4.4. Dimensions (Cladera et al., 1999)		
Longitud	Amplada	Alçada
90 metres	1 metre	2 metres
5.2.4.5. Dimensions (Sastre, 2007 i 2008)		
Longitud	Amplada	Alçada
98 metres	-	-

6. VISIBILITAT DES DEL JACIMENT

6.1. Altres jaciments visibles

La vegetació actual no permet determinar la connexió visual amb altres jaciments, encara que mitjançant l'anàlisi de visibilitat s'evidencia la connexió amb Cova de Crestatx Vell 3 (JSP-5).

6.2. Altres jaciments pròxims

Aproximadament a uns 481 metres, direcció SSO, es troba el jaciment de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) (JSP-4), on s'hi han identificat restes de ceràmica talaiòtica a l'interior d'una de les coves, concretament a la Cova de Crestatx Vell (1) (Estarellas et al., 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2004 i 2007).

Aproximadament a uns 497 metres, direcció SSO, es troba el jaciment de la Cova de Crestatx Vell (3) (JSP-5), on s'hi han identificat restes de ceràmica talaiòtica i islàmica a l'interior, mentre que a l'exterior s'ha observat ceràmica posttalaiòtica, púnica-fenícia, romana i islàmica (Estarellas et al., 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2004 i 2007). Aquests materials probablement es relacionen amb les troballes de Parera (1926) de baix del Puig de Son Sabater, una mena d'àmfora prehistòrica, una mà de bronze, una fíbula acabada amb un ocell, una simitarra i un pes.

Aproximadament a uns 535 metres, direcció SO, es troba el jaciment de la Cova de Crestatx Vell (4) (JSP-27), on s'hi han identificat restes de ceràmica naviforme a l'interior. A uns 689 metres, direcció NNO, es troba el jaciment de la Mina Vella (JSP-26), on s'hi han identificat restes de ceràmica talaiòtica, romana i islàmica i dues monedes romanes (Campins *et al.* 1989a; Cladera *et al.*, 1999).

6.3. Accés

Es pot accedir a la parcel·la per la carretera Ma-13 en direcció Alcúdia, agafant el segon desviament a l'esquerra, d'aproximadament als 977 metres de la rotonda de la sortida de sa Pobla cap a Pollença i Alcúdia. Un cop al final del camí, cal realitzar un trajecte a preu, d'aproximadament 2 minuts pel camp de cultiu, en direcció NE, per localitzar la Tanca des Moro.

6.4. Superfície visible

Àrea visible (superfície en m ²)	86050 m ²
--	----------------------

7. CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

7.1. Conservació del conjunt

Alçada màxima de les estructures (a)	Grau de conservació del conjunt (b)	Identificació de les estructures (c)	Índex de conservació $(a+b+c)/2$
3	2	1	2,75

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) considera l'estat de conservació IV en una escala 0-V (on 0 és el mínim i V és el màxim) que es defineix: "quan el monument tan sols és identificable en planta o tan sols resten alguns elements aïllats". El defecte de conservació són les "estructures" (Estarellas *et al.*, 1989). Anteriorment, Mascaró (1967 i 1968) la descriu com IV en una escala I-V (on I és el màxim i V el mínim), un estat "malo. En ruinas, y una parte de las piezas de su aparejo ha desaparecido, por lo que su construcción sería problemática".

Seguint una escala de conservació de 0-5 (on 0 és destruït i 5 és molt bo), considerarem la Tanca des Moro com 1, un estat molt dolent, a causa del deteriorament i l'erosió de la murada (**Fig. 1, 2, 3 i 4**), relacionada amb antigues reutilitzacions com aqüeducte, l'espoli de pedres per a la realització de la Cova de la Mare de Déu de Lourdes del segle XIX (Parera, 1911a i 1912; Sastre, 2007) i més recentment, la modificació i la reconstrucció de la murada amb material modern i fragments de ceràmica romana, a més de l'alteració visual associada a la presència d'una reixa metàl·lica sobre seu (**Fig. 1, 3, 4 i 26**). També s'identifica vegetació superior a les estructures de la Tanca des Moro (**Fig. 1 i 3**). Per a determinar amb certesa l'estat de conservació de la Tanca des Moro, cal un estudi arqueològic, encara que la podem pressuposar com 1 o 0, un estat molt dolent o destruït. Es desconeix si les estructures

documentades de la Tanca des Moro, especialment dels paviments o trespols (Parera, 1911ac; Cladera *et al.*, 1999; Sastre, 2007) o altres restes pròximes, han sigut modificades o destruïdes per l'ús agrícola o per excavacions arqueològiques indocumentades. Per altra banda, s'ignora la situació del material extret de l'entorn de la Tanca des Moro i del seu estat de conservació (Parera, 1911abc; Cladera *et al.*, 1999; Sastre, 2007 i 2008).

No existeix un Pla de Conservació del conjunt.

8. RISCOS PER LA CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

8.1. Riscos

Obres públiques		Reutilitzacions	X
Obres privades	X	Espoli	X
Feines agrícoles	X	Erosió	X
Feines agrícoles auxiliars	X	Vandalisme	X
Pedreres		Altres:	

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) detecta els riscos de "feines agrícoles"

Durant la revisió, s'han identificat reutilitzacions actuals com a paret divisòria de camps de conreu i la deposició de materials contemporanis, a més d'erosió natural i antròpica de la Tanca des Moros, especialment el deteriorament i les modificacions de la murada derivada d'obres privades que inclogueren la reutilització de la ceràmica arqueològica com a material constructiu i la col·locació d'una reixa metàl·lica a sobre. Per altra banda, al radi de protecció se'n fa ús pel cultiu de regadiu. Les feines agrícoles es relacionen amb l'erosió de les estructures i dels materials tant per les reaccions químiques conseqüència de l'abocament de productes fitosanitaris com per la proximitat dels aspersors. Tampoc es descarta l'espoli reiterat de lloses i material, encara que en època passada, ja que Parera (1911ac i 1912) descriu la reutilització de pedres de la murada per a la construcció de la Cova de la Mare de Déu de Lourdes, també (Parera, 1911c) excavacions del segle XIX a la zona propera a nes Molinàs; a més, es desconeix si els paviments o trespols propers a la murada (Parera, 1911ac; Cladera *et al.*, 1999; Sastre, 2007) o altres estructures pròximes, han sigut modificades, destruïdes o bé excavades; ignorant-se si el material descrit per Parera (1911abc i 1923), Amorós (1966) i Sastre (2007) és custodiat per l'Ajuntament de sa Pobla o bé consta com a desaparegut o sota custòdia desconeguda.

Pel que fa a la manca de manteniment, l'ús indegut, l'espoli de materials i la destrucció d'evidències arqueològiques de la Tanca des Moro, aquests fets constitueixen un delictes i un risc pel jaciment arqueològic. Cal fer esment a la legislació vigent: la **Llei 12/1998**, de 21 de

desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears; la **Ley 16/1985**, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español i els articles 321 a 324 del **Codi Penal**.

8.2. Protecció existent

Tancat		Nul·la	X
Vigilat		Insuficient	

Observacions

La *Cara Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) descriu "protecció nul·la".

Actualment, la situació resta en el mateix estat.

8.3 Proposta de protecció

La salvaguarda de les restes arqueològiques que constitueixen la Tanca des Moro i altres possibles estructures depenen de la inclusió de les seves coordenades a la *Carta Arqueològica* de sa Pobla. Posteriorment, la salvaguarda dependrà de la seva excavació i restauració i del compromís de la propietat o responsables legals de notificar altres possibles troballes, mantenir-la condicionada i respectar el radi de protecció. És important assegurar el bon estat de la murada evitant l'acumulació de deixalles, el creixement d'arbres i de vegetació i la col·locació d'aspersors al radi de protecció. A més a més, s'evidencia la necessitat d'eliminar la reixa metàl·lica, l'argamassa i les pedres que no corresponen a l'estructura original, i consolidar la murada de la Tanca des Moro. Encara que en l'actualitat no s'observin restes d'altres estructures, cal tenir present que al subsòl encara poden quedar més restes d'estructures pròximes al monument, motiu pel qual s'evidencia la necessitat d'un estudi sobre la delimitació del jaciment.

Per aquest motiu, s'identifica la necessitat de què l'organisme competent prengui les mesures oportunes contra els delictes esmentats i posteriorment estableixi un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, intervenció i revisió de l'estat de conservació de la Tanca des Moro, així com la recuperació dels materials, el control arqueològic de possibles obres, la regulació de l'ús agrícola i el procediment de notificació d'altres possibles troballes.

9. POTENCIALITAT SOCIAL COM ELEMENT PATRIMONIAL VISIBLE

9.1. Monumentalitat del conjunt

a) Alçada màxima de les estructures	b) Identificació de les estructures	c) Superfície del conjunt	Índex de monumentalitat (a+b+c)/3
3	1	5	3

9.2. Significació del conjunt

a) Nivell d'informació històrica	b) Nivell de valoració social		c) Significancia estètica-formal o singularitat		Índex de significació ((a+b)/2+c)/2
5	PGOU	0	Grup tipològic-formal	1	2,5
	Senyalitzat	0	Dins el grup T-F	0	
	Publicació divulgativa	1	Material	1	
	Integrat en un itinerari	0	Tècnica constructiva	0	
	Integrat en un programa de visites	0	Altres particularitats	0	
9.3. Potencial educatiu i turístic del conjunt					
a) Potencial didàctic i formatiu		b) Potencial turístic i informatiu		Índex educatiu i turístic (a+b)/2	
Explicació conceptual	0	Tríptics – fulletons	0	1,5	
Explicació interactiva	2	Guies turístiques	0		
		Web i recursos multimedia	1		
9.4. Accessibilitat del conjunt					
a) Tipus d'accés I		b) Tipus d'accés II		c) Tipus de propietat	
5		4		2	
d) Adequació d'accés I		e) Adequació d'accés II		Índex d'accessibilitat (a+b+c+d+e)/5	
5		4			
f) Temps (vehicle)		g) Temps (a peu)		4,26	
5		5			
9.5. Condicionament del conjunt					
a) Condicionament i neteja		b) Senyalització		Índex de condicionament (a+b)/2	

Neteja de vegetació i materials	0	Senyalitzat amb fites naturals o artificials	0	0,25
Condicionament d'espais de trànsit i comunicacions	0,5	Senyalitzat amb panells sense explicació interpretativa	0	
Consolidació	0			
Restauració	0			
9.6. Interpretació del conjunt				
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas <i>et al.</i>, 1989) considera l'atracció "baixa" i l'actuació a "llarg termini".</p> <p>Cal un estudi arqueològic per determinar la interpretació del conjunt. Ampliant la documentació amb l'estudi dels jaciments properes, podria proposar-se un recorregut temàtic pels jaciments arqueològics de Crestatx.</p>				
a) Tipus d'interpretació	Sense senyalització			0
Índex d'interpretació del conjunt				0
ÍNDEX DE POTENCIALITAT COM ELEMENT PATRIMONIAL VISITABLE (9.1.+9.2.+9.3.+9.4.+9.5.)/5= 2,3				58,16%
				Sobre base 100

10. PRIORITZACIÓ DE LES ACTUACIONS

10.1. Priorització de les actuacions que s'han de realitzar per evitar perills de degradació del conjunt i potenciar la visita pública

1. Recatalogació del jaciment i estudi de la delimitació de la zona de protecció.
2. Elaboració d'un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació de la Tanca des Moro, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes.
3. Intervenció de restauració per eliminar els elements impropis, per part d'especialistes, a més de la neteja de deixalles i vegetació de la zona de protecció, sota supervisió tècnica.
4. Investigacions i intervencions d'arqueologia i de conservació-restauració que assegurin la salvaguarda del bé a través de l'estudi, la consolidació de la murada, del condicionament i la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida, la recuperació i l'anàlisi dels materials on s'inclouï l'estudi del material ceràmic conservat al Museu de Mallorca, el plom conservat al Museu d'Arts Sacres, del braçalet suposadament dipositat al Museu d'Arqueologia de Catalunya i dels materials documentats per Parera, Cladera *et al.* i Sastre.
5. Senyalització i dret a pas.

11. CONCLUSIÓ

Al E del l'Ermida de Crestatx, a uns 519 metres, s'ubica la Tanca des Moro (**Fig. 27, 28, 29, 30 i 31**).

La Tanca des Moro mesura aproximadament 104 x 0,6 x 1,48 metres, dimensions lleugerament majors a les documentades per Parera (1911ab), Amorós (1966), Cladera *et al.* (1999) i Sastre (2007 i 2008) (**Fig. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 i 14**). Presenta una planta allargada modificada en època contemporània (**Fig. 1, 2, 3 i 4**). A partir dels indicis materials i la morfologia del jaciment, podem afirmar que la murada semblen haver-se utilitzat en la prehistòria com a murada, concretament durant l'època talaiòtica i posttalaiòtica, i reutilitzada posteriorment en època romana i islàmica, possiblement com aqüeducte. Al seu voltant s'ha identificat restes de ceràmica talaiòtica (Museu de Mallorca, 1989) (**Fig. 18 i 23**), romana (Parera, 1911ab; Estarellas *et al.* 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2007) (**Fig. 16, 17, 18, 19, 20 i 21**), púnic-fenícia (Museu de Mallorca, 1989) (**Fig. 16**) i islàmica (Parera, 1911ac, Estarellas *et al.* 1989; Museu de Mallorca, 1989; Cladera *et al.*, 1999; Sastre 2007) (**Fig. 16 i 22**) i pipes àrabs (Parera, 1911ac; Cladera *et al.*, 1999). També s'han documentat restes òssies humanes (Parera, 1911ac; Cladera *et al.*, 1999; Sastre, 2007), monedes (Campins *et al.* 1989a; Cladera *et al.*, 1999), un braçalet (Amorós; 1966), dos pesos de plom romans (Parera, 1911abc, 1922 i 1927; R.I., 1920; Veny, 1956; Amorós, 1966; Obrador, 1987; Cladera *et al.*, 1999; Sastre, 2004, 2007 i 2008; Aguiló *et al.*, 2012 i 2018) (**Fig. 20**), i materials constructius (Parera, 1911ac; Cladera *et al.*, 1999; Sastre, 2007) (**Fig. 17 i 23**), que en confirmen la seva utilització. Les restes ceràmiques es troben en un radi extens d'aproximadament 394 metres, al voltant de la Tanca des Moro (**Fig. 28**). La quantitat de ceràmica i troballes de diferents èpoques pot evidenciar la importància de l'emplaçament com a punt estratègic, així com ho confirmen els materials documentats. No s'han identificat altres restes materials ni estructurals, encara que sense estudis arqueològics, no pot descartar-se l'ús de l'entorn. Així mateix, podem afirmar que en temps recents s'ha donat l'ús de la murada per les evidències de modificacions, hipotèticament relacionades amb la delimitació de parcel·les a finals del segle XX, que també introduïren materials d'època contemporània, argamasses i ciment tipus pòrtland que foren barrejades amb pedres i ceràmica romana (**Fig. 23, 24 i 25**) i una reixa de metall (**Fig. 1, 3 i 4**). A més, es documenta l'ús recent de l'entorn del jaciment per les evidències antròpiques, confirmat per la presència de deixalles (**Fig. 26**).

Pel que fa a l'estat de conservació de la Tanca des Moro, podem dir que el deteriorament és molt alt, a causa de la degradació i la destrucció de la murada, l'erosió derivada de les feines agrícoles i antigues reutilitzacions i l'acumulació de deixalles al seu entorn, associat a la manca de manteniment, i, amb especial èmfasi, la pèrdua de funció del jaciment, les excavacions pràcticament indocumentades, la modificació de la murada associada a les obres de delimitació amb la incorporació d'elements impropis (**Fig. 1, 3, 4, 23, 24 i 25**), la possible modificació d'altres estructures de la Tanca des Moro per l'ús agrícola. Per altra banda, s'ignora la situació del material arqueològic documentat dècades enrere i del seu estat de conservació. La tipologia d'aquests fets és greu segons la legislació vigent.

En l'àmbit administratiu cal actuar per salvaguardar la Tanca des Moro, prioritant l'eliminació d'elements impropis, per part d'especialistes, a més de la neteja supervisada de la vegetació de la zona de protecció (**Fig. 1 i 3**). Per assegurar la preservació de la murada i del seu radi de protecció és considera indispensable establir un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes. A causa de l'estat de conservació del jaciment, es considera oportú plantejar l'estudi arqueològic i de conservació-restauració de la Tanca des Moro que ens permeti el condicionament, especialment la consolidació del la murada, i la contextualització històrica. A més a més, l'administració ha de promoure l'estudi dels materials documentats per Estarells *et al.* (1989), així com sol·licitar el retorn de plom romà sota custòdia del Museu d'Arts Sacres (Parera, 1911abc, 1922 i 1927; R.I., 1920; Veny, 1956; Amorós, 1966; Obrador, 1987; Cladera *et al.*, 1999; Sastre, 2004, 2007 i 2008; Aguiló *et al.*, 2012 i 2018) (**Fig. 15**) i d'un braçalet suposadament sota custòdia del Museu d'Arqueologia de Catalunya (Amorós, 1966), a més de la localització, la recuperació i l'estudi dels materials documentats per Parera (1911abc i 1923), Cladera *et al.* (1999) i Sastre (2007).

Mitjançant la investigació i la intervenció *in situ*, podria proposar-se el recorregut guiat pels jaciments de la zona, a partir de senyalització amb fites naturals i plafons explicatius.

12. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AGUILÓ, R. M.; GAITA, M. M. i PALOU, J. M. (2012) *Mossèn Alcover i la dissolució del Museu Arqueològic Diocesà: tres inventaris*. Fons documental del Museu de Mallorca.
- AGUILÓ, R. M. i PALOU, J. M. (2018) *Rafael de Ysasi. Museo Arqueológico Diocesano* (vol. I i vol. II). Fons documental del Museu de Mallorca III.
- ALBERO, D.; CALDERÓN, M^a; CALVO, M.; GLOAGEN, E. (2011) *Propuesta metodológica de catalogación*. In Calvià: Patrimoni Cultural (Coord. M. Calvo i A. Aguares), pàg. 277 - 289. Ajuntament de Calvià.
- AMORÓS, L. (1966) *Catálogo de los yacimientos de Sa Pobla*. Decret 2563/66. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca).
- ARAMBURU-ZABALA, J. (1998) *El patrón de asentamiento de la cultura talayótica de Mallorca*. El Tall, alma.
- (2005) *Mallorca Arqueològica: Contribució a l'inventari de jaciments*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric, Palma.
 - (2018) *Inventario Arqueológico de Mallorca. Sa Pobla*. Extret de: www.academia.edu.
- BALLESTER, C. i CLADERA, M. A. (2020) *Jaciments del municipi de sa Pobla*. VI Jornades d'Estudis Locals, sa Pobla (Document inèdit).
- CAMPINS, B. i COMPANYY, A. (1989a) *Crestatx*. Gran Enciclopèdia de Mallorca, vol. 4, pàg. 202. Promomallorca Edicions SL.
- (1989b) *La Paret des Moros*. Gran Enciclopèdia de Mallorca, vol. 12, pàg. 358. Promomallorca Edicions SL.

CANYELLES, L.; CLADERA, G.; CLADERA, P.; FRANC, J.; LILLO, F.; SERRA, A.; SERRA, A. i TORRENS, A. (2017) *Sa Pobla*. Llista aprovada a les reunions de la CTAL del 24 de gener de 2014, del 29 d'abril de 2015 i del 3 de març de 2017. Extret de: <https://notib.recerca.iec.cat/2016/10/04/sa-pobla/>.

CLADERA, B. i OBRADOR, J. (1999) *Crestatx*. pàg. 16 - 17 i 20. Gràfiques Gelabert, sa Pobla.

EMBAT (1980) *Descubierta sa Pobla romana*. Revista Sa Pobla, núm. 4, pàg. 7 i 8. Edicions Manacor S.A.

ESTARELLAS, M. M.; MAIZARA, J.; ONEL, T.; PONS, G.; PORCEL, G.; RIERA, M. M.; SIMONET, S.; TORRES, F. i VIALTA, M. (1989) *Cartes arqueològiques de les illes Balears*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric. Palma.

FIOL, J. (1992) *Estudi sobre el Patrimoni Històric, Artístic Monumental i Etnològic de sa Pobla*. Arxiu personal, sa Pobla.

GILI, S. (1995) *Territorialidades de la prehistoria reciente mallorquina*. Tesi doctoral, UAB, Bellaterra.

MARTÍNEZ, J. M. i ROIG, S. (2005) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Extret de: www.sapobla.cat.

- (2008) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Text refós en compliment de les prescripcions de la Comissió d'Ordenació del Territori, Urbanisme i Patrimoni Històric de data 9 de nov. 2007. Extret de: www.sapobla.cat.

MASCARÓ, J. (1958) *Mapa General de Mallorca: croquis topogràfic a escala aprox. 1:31 250*.

- (1964) *Coves, Talaiots i altres megàlits de la comarca de Sa Pobla*. Pàg 9. Imprenta Politècnica, Palma. (Biblioteca Municipal de sa Pobla).
- (1967) *Inventario de los monumentos megalíticos y restos prehistóricos y protohistóricos de la isla de Baleares. Corpus de Toponimia de Mallorca*. Tom VI, pàg. 3260. Dirección General de Bellas Artes, Madrid.
- (1968) *Prehistoria de las Baleares*. Pàg. 728. Ed. Gráficas Miramar, Palma. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca).

MUSEU DE MALLORCA (1989) *Capsa 702/100. Inventari de Patrimoni Arqueològic, dins del programa de preservació de Jaciments arqueològics. Cartes arqueològiques de les Illes Balears*. Son Tous, magatzems del Museu de Mallorca. Palma.

OBRADOR, J. (1987) *Marginalia. Marjals de Huyalfas (Sa Pobla)*. pàg. 27. Artigraf Balear, Palma.

PARERA, J. (1911a) *Sobre l'antic Santuari de Crestatx a Notícies històriques sobre l'antic Santuari de Crestaig*, pàg. 18-32, 129. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

- (1911b) *Crestaig. IV Els romans*. Sa Marjal, vol. II, any III, núm. 29, pàg. 72, 73 i 74. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1911c) *Crestaig. V Huayr Alfaz. Els moros*. Sa Marjal, vol. II, any III, núm. 30, pàg. 85, 86 i 87. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1912) *Crestaig. XIII L'Oratori actual (conclusió)*. Sa Marjal, vol. II, any IV, núm. 44, pàg.120. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1917) *Crestaig. VII ¿Huahar Alfhas?*. Sa Marjal, vol. V, any IX, núm. 32, pàg. 163. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1922) *El nostro Mostrador*. Sa Marjal, vol. VII, any XIV, núm. 158, pàg 7. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

- (1923) *Cronica*. Sa Marjal, vol. VIII, any XV, núm. 221, pàg. 13. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1927) *Sermó de Crestaig*. Sa Marjal, vol. X, any XIX, núm. 221, pàg. 67. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

R. I., V. (1920) *Museo. Relación de objetos ingresados durante el año 1919*. BSAL, tom 18, pàg. 27 i 28. ISSN 0212-7458.

SASTRE, M. A. (2004) *Projecte de dinamització patrimonial del Terme Municipal de sa Pobla a Curs d'Actualització de Gestió del Patrimoni Arqueològic*, Universitat Oberta de Catalunya. Pàg 12. Sa Pobla.

- (2007) *Apunts sobre alguns jaciments arqueològics a l'entorn de Crestatx (sa Pobla) a Història i Actualitat del Santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7)*. Diada d'estudis de Crestatx, 2006, núm. 1, pàg. 131-132, 137-138, 145. OCB sa Pobla i Parròquia de Sant Antoni Abat, sa Pobla.
- (2008) *Història de les intervencions arqueològiques al terme municipal de Sa Pobla*. I Jornades d'Estudis Locals, núm. 1, pàg. 279-280, 285, 287, sa Pobla.

SEGURA, P. (1905) *Tresors. III. La Bona Causa*, núm. 47, Inca. (Biblioteca Municipal d'Inca).

VENY, C. (1965) *Corpus de las inscripciones baleáricas hasta la dominación árabe*. Pàg 559 i 560 CSIC, Instituto Español de Prehistoria, Madrid.

VIQUIPÈDIA (2020) *Llista de monuments de sa Pobla*. Extret de: https://ca.wikipedia.org/wiki/Llista_de_monuments_de_sa_Pobla.

13. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

13.1. Fotografies de la Tanca des Moro

Fig.1. Detall de la Tanca des Moro.

Fig. 2. Detall de la Tanca des Moro.

Fig. 3. Detall de la Tanca des Moro.

Fig. 4. Detall de la Tanca des Moro.

Fig. 5. Detall de la Tanca des Moro, realitzada per Colomines i cedida pel MAC (núm. registre 852).

Fig. 6. Detall de la Tanca des Moro (Mascaró, 1964).

Fig. 7. Detall de la Tanca des Moro, realitzada per Llompart (Embat, 1980).

Fig. 8. Detall de la Tanca des Moro (Campins *et al.*, 1989a).

Fig. 9. Detall de la Tanca des Moro (Campins *et al.*, 1989b).

Fig. 10. Detall de la Tanca des Moro, octubre de 2003 (Martínez *et al.*, 2005 i 2008).

Fig. 11. Detall de la Tanca des Moro, octubre de 2003 (Martínez *et al.*, 2005 i 2008).

Fig. 12. Detall de la Tanca des Moro, cedida per Sastre.

Fig. 13. Detall de la Tanca des Moro, cedida per Sastre.

Fig. 14. Detall de la Tanca des Moro (Aramburu-Zabala, 2018).

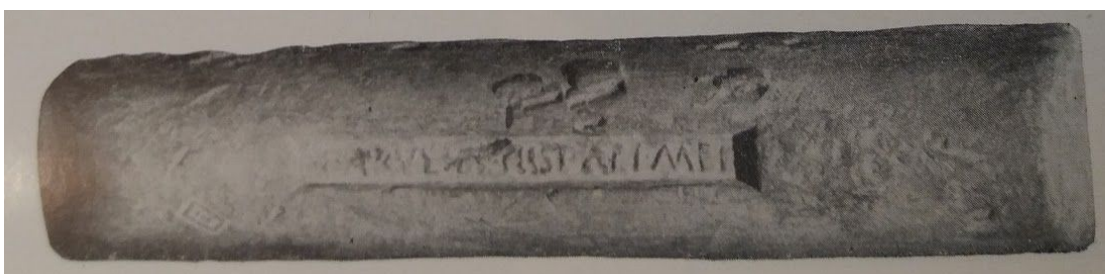

Fig. 15. Lingot romà de la Tanca des Moro (Veny, 1965).

Fig. 16. Ceràmica de la Tanca des Moro (Museu de Mallorca, 1969).

Fig. 17 i 18. Ceràmica de l'entorn de la Tanca des Moro, cedides per Sastre.

Fig. 19. Ceràmica de l'entorn de la Tanca des Moro.

Fig. 20 i 21. Ceràmica de l'entorn de la Tanca des Moro.

Fig. 22. Ceràmica de l'entorn de la Tanca des Moro.

Fig. 23. Ceràmica sobre la murada de la Tanca des Moro.

Fig. 24 i 25. Detall de la ceràmica utilitzada en un mur proper i en la murada de la Tanca des Moro.

Fig. 26. Detall de les deixalles de l'entorn de la Tanca des Moro.

13.2. Descripció de les fotografies

A les **Fig. 1, 2 i 3** s'observen les lloses ciclòpies de la Tanca des Moro, on s'identifica un tur, probablement un vestigi de l'antic aqüeducte (**Fig. 3 i 4**) i elements impropis, com pedres de menors dimensions i una reixa metàl·lica (**Fig. 1, 3 i 4**). Podem observar que les fotografies de Mascaró (1964), Llompart (Embat, 1980) i Campins *et al.* (1989a) presenten l'estructura en millor estat de conservació (**Fig. 5, 6 i 7**) que les fotografies de Campins *et al.* (1989b), l'octubre de 2003 de Martínez *et al.* (2005 i 2008) i del 2007 cedides per l'arqueòleg Miquel Àngel Sastre Vanrell, confirmant-se la seva modificació recent, ja que s'identifiquen les remodelacions de l'estructura de la murada (**Fig. 8, 9, 10, 11, 12 i 13**). La fotografia d'Aramburu-Zabala (2018) presenta una estructura completament diferent de la Tanca des Moro, motiu que permet afirmar que correspon a una altra murada (**Fig. 14**).

Trobem restes arqueològiques entorn de la Tanca des Moro, una gran quantitat de materials romans: un pes de plom documentat pròxim de la murada fotografiat per Veny (1965) (**Fig. 15**), àmfors (**Fig. 16, 18 19 i 22**), ceràmica fina com *terra sigillata* (**Fig. 16 i 20**) i campaniana (**Fig. 21**) i *tegules* (**Fig. 17 i 23**). En menys quantitat, ceràmica púnic-fenícia (**Fig. 16**), ceràmica talaiòtica (**Fig. 16**) i ceràmica islàmica (**Fig. 22**) (Museu de Mallorca, 1989). També s'observen reutilitzacions de la ceràmica romana en estructures properes a la murada i en la reconstrucció de la mateixa murada (**Fig. 23, 24 i 25**).

La **Fig. 26** corresponen a les deixalles trobades a la Tanca des Moro.

13.3. Planimetria

-

13.4. Descripció de la planimetria

-

14. DOCUMENTACIÓ CARTOGRÀFICA

14.1 Delimitació del conjunt i àrea de protecció en plànol topogràfic

Fig. 27. Delimitació de la parcel·la on es localitza la Tanca des Moro identificada amb una retxa verda.

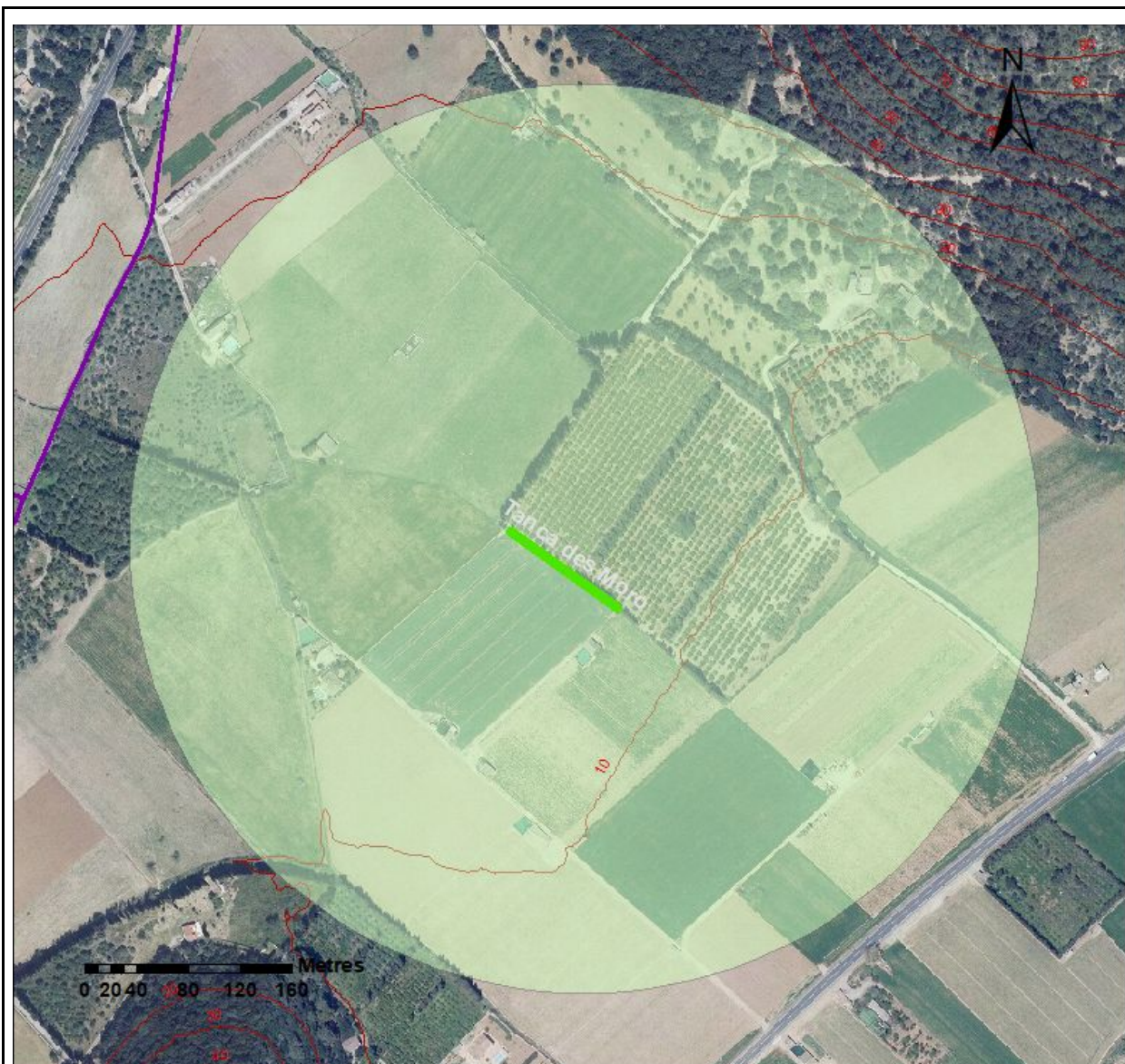

Fig. 28. Delimitació del perímetre amb possible material de la Tanca des Moro identificat amb un cercle verd.

14.2. Localització en fotografia aèria

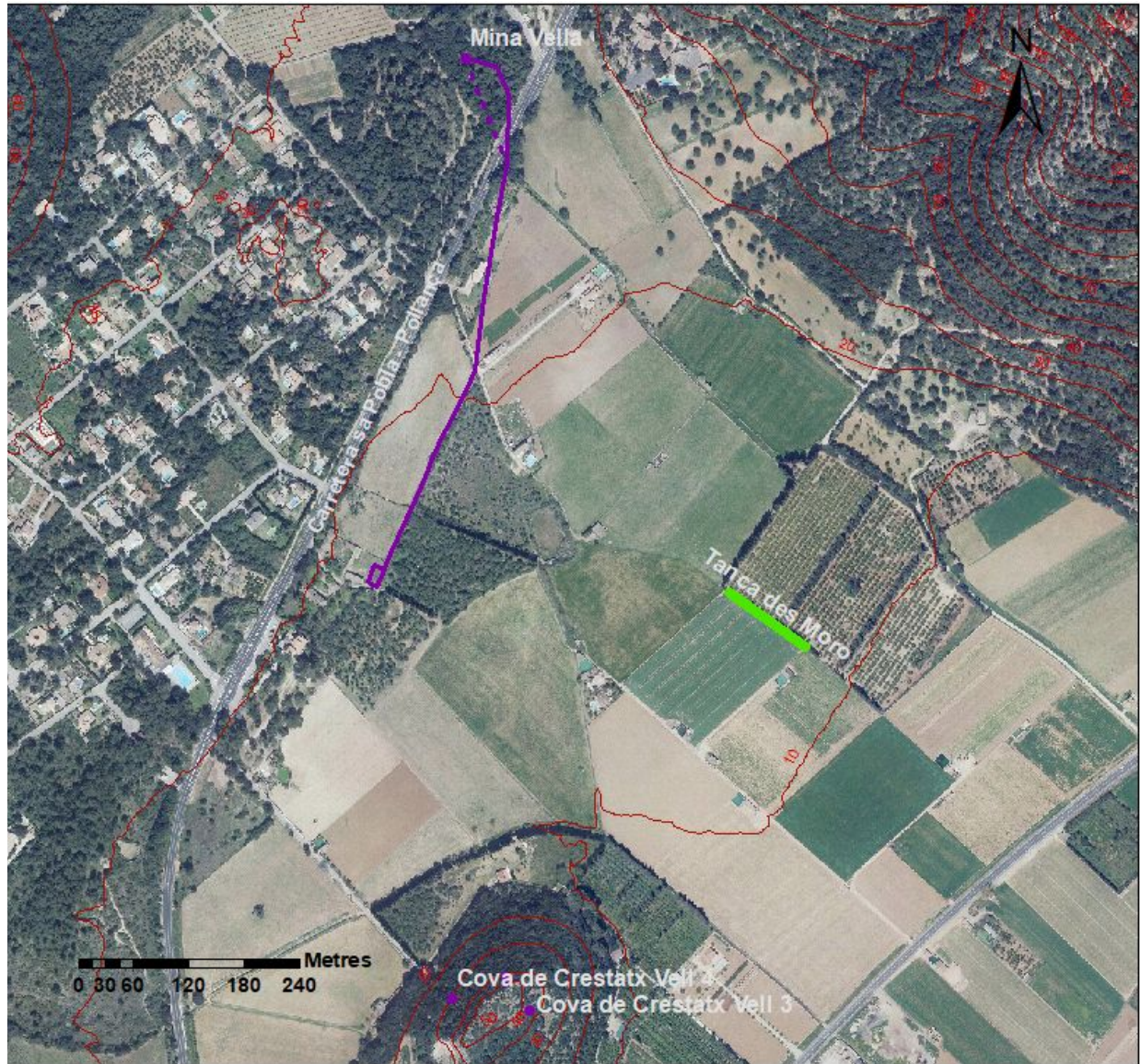

Fig. 29. Localització de la Tanca des Moro identificada amb una retxa verda. Prop seu trobem la Mina Vella i les Coves de Crestatx Vell (1), (2), (3) i (4), identificades en lila.

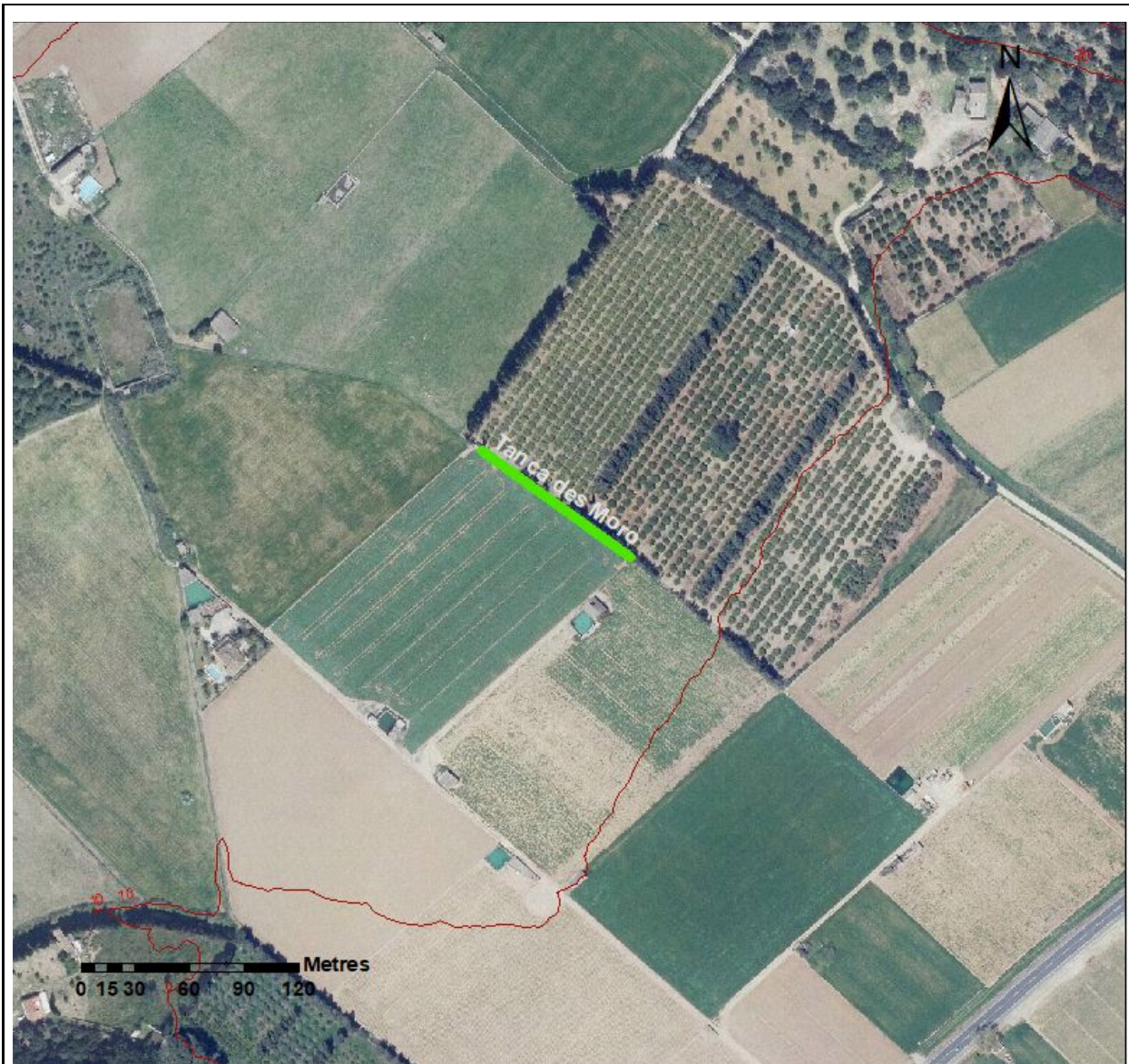

Fig. 30. Detall de la localització de la Tanca des Moro identificada amb una retxa verda.

14.3. Localització en el Mapa General de Mallorca

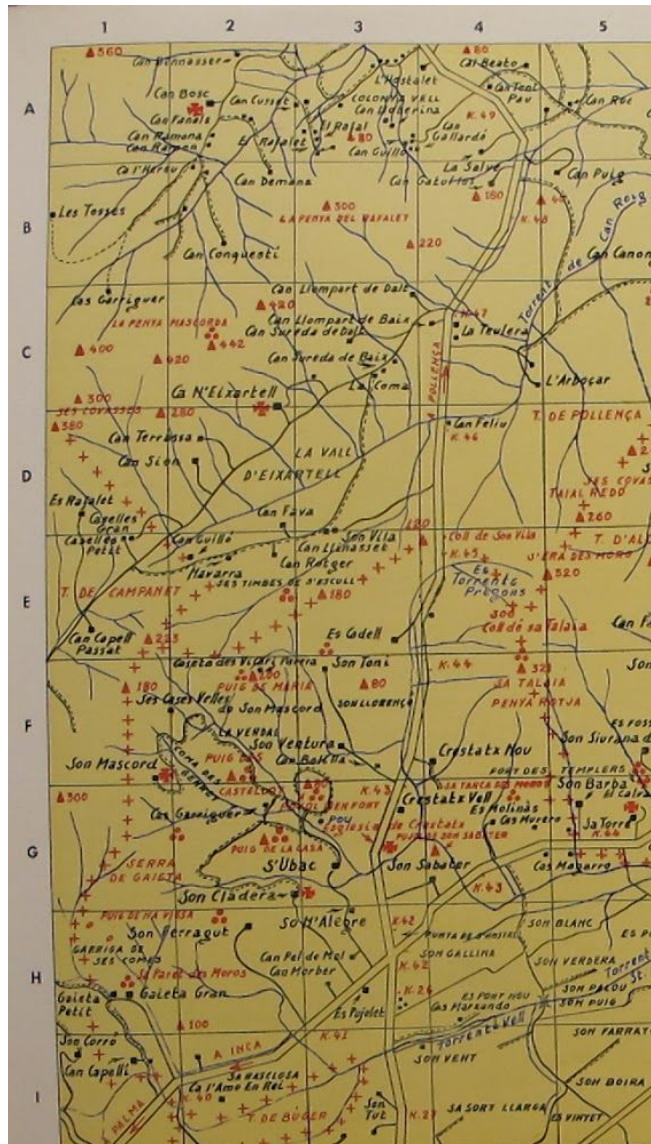

Fig. 31. Mapa amb la localització de la Tanca des Moro (Mascaró, 1958).

1. NOM I IDENTIFICACIÓ DEL CONJUNT		
Id Conjunt	Nom del conjunt	Categoria
JSP-7	Puig d'en Font (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Fiol, 1992; Gili, 1995; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008; Sastre, 2007)	Bé d'Interès Cultural
Comarca	Població	Topònim de la zona
Es Raiguer	Sa Pobla	Puig d'en Font, s'Obac
Altres noms	Pujol den Font (Parera, 1917ab i 1927; Amorós, 1966; Sastre, 2004 i 2008; Aramburu-Zabala, 2015 i 2018; Cladera <i>et al.</i> 1999), S'Ubac - Puig d'En Font (Mascaró, 1964), Ubac, S' (Puig d'En Font) (Mascaró, 1967 i 1968), S'Ubac / Puig d'en Font (Viquipèdia, 2020)	
Proposta de nom	Navetes del Puig d'en Font	
Núm. Catàleg NNSS		Núm. Carta Arqueològica
34/7		34/7
Referència cadastral (revisió)		Referència cadastral (Administració)
Polígon 2, parcel·la 390		Polígon 2, parcel·la 95H (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Fiol, 1992; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008; Sastre, 2007) <i>Polígon 2, parcel·la 95 (Estarellas et al., 1989)</i>
Altres referències cadastrals		<i>Polígon 2, parcel·la 390 (Gili, 1995; Aramburu-Zabala, 2015 i 2018; Viquipèdia, 2020)</i>
Extensió de protecció (revisió)		Extensió de protecció (Administració)
6300 m ² Polígon 2, parcel·la 390		6300 m ² (Estarellas <i>et al.</i> , 1989) Polígon 2, parcel·la 95H (Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008)
Propietat (revisió)		Propietat (Administració)
Palmira Vieja S. L.		Municipal (Estarellas <i>et al.</i> , 1989)
Dada de la catalogació	Dada de la revisió	Equip responsable
10 de setembre de 1966	14 de setembre de 2019	Caterina Ballester Terrassa, Maria Antònia Cladera Salvà

Equip de redacció	Caterina Ballester Terrassa i Maria Antònia Cladera Salvà
--------------------------	---

2. ENTORN BIOGEOGRÀFIC			
2.1.1. Coordenades ETRS89 UTM			Fus: 31 Zona: S
X	501395	Y	4406454
Z			84
2.1.2. Coordenades ED50 UTM (Estarellas et al., 1989)			
X	501540	Y	4400670
Z			84
2.1.3. Coordenades ED50 UTM (Gili, 1995)			
X	501564	Y	4406556
Z			104
2.1.4. Coordenades ED50 UTM (Aramburu-Zabala, 2015)			
X	501500	Y	4406590
Z			50
2.1.5. Coordenades ED50 UTM (Aramburu-Zabala, 2018)			
X	501500	Y	4406600
Z			93
2.1.6. Coordenades WGS84 UTM (Viquipèdia, 2020)			
Long.	3.016905	Lati.	39.808409
2.1.7. Sector i quadrant del <i>Mapa General de Mallorca</i> (Mascaró, 1958)			
6 - 3 g (Mascaró, 1964, 1967 i 1968)			
Observacions			
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) descriu les Navetes del Puig d'en Font a "s'Ubac" i les situa "sobre un puig".</p> <p>Parera (1927) les situa "en el Pujol den Font ran d'aquest Santuari", concretament (Parera, 1917a) "a sa part des mestral, cosa d'un quilòmetre lluny del vetust Oratori de Crestaig [...] situat la major part d'ell a dins Subac. A lo més amunt d'aquest pujol". Mascaró (1964) corrobora que les navetes es troben al "Pujol d'En Font de la mateixa possessió", referint-se a la possessió de s'Obac. Cladera et al. (1999) confirmen "pels entorns de Crestatx". Sastre (2007) les descriu "just al límit sud-oest de la urbanització de Crestatx, no gaire lluny del santuari. [...] Aquestes estructures es troben a la zona més alta del pujol", afegeix que "la ubicació de Crestatx i el seu entorn són privilegiats. Cal recordar que s'Albufera està molt a prop, i que es tracta d'una zona molt resguardada, envoltada de molts pujols i muntanyes que la protegeixen".</p>			

En relació a les coordenades UTM de les Navetes del Puig d'en Font, la *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) les situa a uns 600 metres en direcció SSO; Gili (1995) les localitza a uns 125 metres en direcció SSE; Aramburu-Zabala (2015) les situa a 69 metres en direcció S, encara que posteriorment (Aramburu-Zabala, 2018) les localitza a 58 metres en direcció S i la Viquipèdia (2020) les ubica a uns 63 metres en direcció ENE.

La revisió ens permet reconèixer i coordinar les Navetes del Puig d'en Font des del vessant SSO fins al cim del Puig d'en Font (**Fig. 10, 11 i 12**).

2.2. Situació

Pla (terreny sense desnivell)		Terreny subterrani		Penya-segat	
Turó (5 – 10 M.S.N.M)		Vall		Bosc	X
Pujol (10 – 50 M.S.N.M)		Peu de mont		Torrent	
Puig (50 – 100 M.S.N.M)	X	Vessant	X	Albufera	
Muntanya (>100 M.S.N.M)		Cim	X	Altre:	

2.3. Localització

Costa (<1 km mar)		Interior pla (>20 km)	
Transició costa-interior (1 – 10 km)	X	Interior muntanya (>20 km)	
Interior (10 – 20 km)			

2.4. Vegetació

Tipus de comunitat vegetal			Observacions
Alzinar	X	Camp de conreu: regadiu	“Zona d'alzinar” (Estarellas <i>et al.</i> , 1989). “L'accés a aquestes estructures arqueològiques és bastant difícil i complicat a causa de la gran quantitat de vegetació existent. [...] Dins un alzinar” (Sastre, 2007). Vegetació molt densa.
Garriga d'ullastre i garballó		Camp de conreu: secar	
Garriga de xiprell i romaní		Altre: pins i mates	

2.5. Sòl

Potencialitat agrícola	Alta		Nivell d'erosió	Alt		Potència (cm)	
	Mitja			Mitj	X		
	Baixa	X		Baix			

Observacions

Parera (1917a) afirma que el garriguer de s'Ubac li explicà que "fa una vintena d'anys, es seus fills, un día de moll o de poques feines, sense dirli res a ell, s'en anaren a s'edifici principal del mencionat pujol, i fent excavacions, per veurer si trobarien algun tresor, el desferen bastant, i encare s'hi veu un clot que feren".

2.6. Recursos hídrics

Nom	Tipus	Distància lineal (m)
Sa Siurana	Torrent	360 metres

3. MARC CRONOLÒGIC

3.1. Període

Primeres evidències		Posttalaiòtic		Alt Medieval	?
Campaniforme		Púnic-fenici		Baix Medieval	
Epicampaniforme		Íber		Modern	
Naviforme	X	Grec		Contemporani	
Prototalaiòtic	?	Romà		Indeterminat	
Talaiòtic	?	Paleocristià		Altre:	

3.2. Evidències i argumentacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) descriu estructures del "Bronze II".

Pel que fa a les Navetes del Puig d'en Font, diversos autors defineixen el període "pretalaiòtic" (Gili, 1995; Sastre, 2007) o "naviforme" (Aramburu-Zabala, 2015). Sastre (2004) reproduueix "Bronze II", i posteriorment (Sastre, 2007) considera que les estructures patiren "possibles reformes a l'època talaiòtica". Parera (1917a) diu "qu'aquests edificis no semblen ciclopics o prehistòrics", plantejant si podrien relacionar-se amb "l'antiga alquería árabe, llogaret de Campanet, anomenada en el Llibre del Repartiment Huayar Alphas". Sastre (2007) argumenta que la tipologia d'estructures són prehistòriques i considera que "possiblement aquestes estructures sí que foren habitades en època islàmica". Mascaró (1967 i 1968) les incorpora a la classificació de "conjunto prehistórico".

A més, Parera (1917a) esmenta una excavació a càrrec dels fills del garriger, "sense esmentar si hi trobaren res interessant" (Sastre, 2007).

Amb la revisió s'identificà una base de morter de pedra situat a la superfície, a la vora d'una de les Navetes del Puig d'en Font. La tipologia de les navetes ens permet descriure-les d'època naviforme amb possibles reutilitzacions en època talaiòtica i/o alt medieval.

A més a més, podem afirmar que l'ús de l'entorn s'ha prolongat fins a l'actualitat, ja que al costat del jaciment hi ha els repetidors, el parc de sa Pleta i el *paint-ball*.

3.3. Tipus de material

Lític	X	Numismàtic		Vidre	
Ceràmic		Epigràfic		Ós / Fauna	
Metall		Antracològic i carpològic		Restes humanes	
Constructiu		Calç		Altres:	

3.3.1. Descobert per

Prospecció		Clandestí		Recerca bibliogràfica	X
Excavació	X	Casualitat		Reconeixement	X

3.3.2. Ubicació

Superficial	X	Custodia Ajuntament		Desaparegut	?
Col·leccions públiques		Museus balears		Desconegut	?
Col·leccions privades	?	Museus peninsulars		Altres:	

4. ANÀLISI FUNCIONAL-TIPOLOÒGIC

4.1. Funcionalitat

Hàbitat	X	Industrial	
Funerària		Econòmica	
Cultural o ideològica		Enginyeria	
Defensiva		Indeterminada	X
Control del territori		Altres:	

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) defineix les Navetes del Puig d'en Font com un "navetes d'habitació", amb la funcionalitat "indeterminada" i la classificació general de "zona arqueològica".

Parera (1917a, 1927) descriu la presència de "navetes", "algunes construccions de planta "irregular", altres "construccions esbucades" o "fonaments". Posteriorment diversos autors ho transcriuen (Mascaró, 1964; Amorós, 1966). Gili (1995) només enumera "navetes". Sastre (2007) les considera estructures "ciclòpies, i a part de les edificacions d'habitació en forma de

naveta, hem observat altres construccions que podrien perfectament pertànyer a l'època posterior talaiòtica".

Parera (1917a) considera la seva funcionalitat com a evidència d'una "població primitiva" i d'una "alquería árabe". Mascaró (1964) i Sastre (2007) el descriuen com a un "poblat de navetes", Aramburu-Zabala (2018) com una "aldea de naviformes".

La revisió permet descriure tres navetes, una d'elles amb un mur intern a més d'un mur i una estructura absidal adossada a la Naveta del Puig d'en Font (1). La funcionalitat de les Navetes del Puig d'en Font es determina com a hàbitat gràcies a les evidències estructurals, encara que es considera indeterminada la funcionalitat del mur i de l'estructura absidal.

4.2. Tipus d'estació o construcció

Cabana		Santuari		Baqar		Sèquia	
Cova		Conjunt cerimonial		Ribat		Sitja	
Abric		Necròpolis		Mesquita		Era	
Megàlit		Naveta d'enterrament		Qanat		Forn de calç	
Naveta d'habitatge	X	Habitació		Basílica		Carbonera	
Túmulo		Poblat	X	Aqüeducte		Molí	
Talaiot		Alqueria	?	Safareig		Marge	
Murada		Hisn		Pou/cisterna		Camí/via	
Mur	X	Indeterminada	X	Altre:			

4.3. Número d'estructures

Tres navetes (3), una d'elles amb un mur intern (4) i adossat al seu exterior, un mur (5) i una estructura absidal (6).

5. DESCRIPCIÓ

5.1. Descripció del conjunt

La Naveta del Puig d'en Font (1) presenta unes dimensions aproximades d'uns 15 metres de longitud, 7 metres d'ample i 1,3 metres d'alt (**Fig. 1 i 2**), amb un mur intern de pedra seca i un mur i una estructura absidal adossat a l'exterior (**Fig. 3**). La planta és allargada amb un absis a l'extrem.

La Naveta del Puig d'en Font (2) presenta unes dimensions aproximades d'uns 11 metres de llarg, 6,1 metres d'ample i 1 metre d'alt. La planta és allargada amb un absis a l'extrem.

La Naveta del Puig d'en Font (3) presenta unes dimensions aproximades d'uns 18 metres de llarg i 7 metres d'ample. La planta és allargada amb un absis a l'extrem.

Les dimensions documentades són majors a les descrites per altres autors (Parera, 1917a; Mascaró, 1964; Amorós, 1966), i semblants a les dimensions dibuixades per Aramburu-Zabala (2015) (**Fig. 9**). Per tant, desconeixem si es tracta de les mateixes estructures, o bé, d'altres estructures actualment irreconeixibles (**Fig. 5, 6, 7 i 8**).

Parera (1917a) descriu "dues navetes i dues construccions més, també irregulars, i altres edificis, formant un total d'unes 22 construccions esbucades amb algunes ruïnes més" i afegeix (Parera, 1927) que es localitzen també "alguns fonaments". Parera (1917a) defineix "un edifici quadrangular, buit, que té 8'50 metres de llarg, per 7'50 metres d'ample. Veïnat d'aquest n'hi ha alguns més, també quadrangulars, que tenen les següents mides: un de 11 per 7 metres; un altre de 8 i mitj per 7 metres i mitj; un altre de 9 i mitj per 8 metres i mitj; i per últim, un altre edifici de 8 metres per altres 8". A més, Parera (1917a) afirma que "aquests edificis, inclosos dins menys d'una cortada, en general, només se conserva la filada d'abaix, composta de pedres regulars i bastant grosses, però no ciclòpiques, en no ser les cantonades" Mascaró (1964) transcriu a Parera (1917a) i Amorós (1966) el tradueix dient que "se encuentran diversas construcciones megalíticas pudiendo distinguirse en la actualidad hasta un número de 22, predominando las habitaciones de planta cuadrangular y rectangular de 8,50 m x 7,50 m. Mas dos navetas y otras construcciones de forma irregular". La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) considera un "conjunt d'unes 3 o 4" navetes. Gil (1995) situa tres navetes. Sastre (2007) argumenta que "al contrari del que diu el vicari Parera, hem observat que les estructures sí que són ciclòpies".

La revisió ha permès corroborar que el bé catalogat correspon a tres navetes d'habitatge (**Fig. 1, 2, 5, 6, 7 i 8**), una d'elles, la Naveta del Puig d'en Font (1) amb altres estructures adossades, un mur i una estructura rectangular (**Fig. 3**). Aquesta naveta, afectada per excavacions de finals del segle XIX, també podria adossar-se a la Naveta del Puig d'en Font (2), tractant-se de navetes geminades (**Fig. 4**). No s'han identificat altres rastres antròpics dels descrits, encara que sense un estudi arqueològic, no pot afirmar-se rotundament que no n'hi hagi d'altres, especialment per les descripcions de nombroses estructures (Parera, 1917a i 1927; Mascaró, 1964; Amorós, 1966). Així doncs, són necessaris estudis arqueològics per determinar l'extensió, el nombre i la potència de les navetes i/o altres restes estructurals o materials.

5.2. Descripció de les unitats arquitectòniques que integren el conjunt

Tres navetes, una d'elles amb un mur intern i adossat a l'exterior un mur i una estructura absidal: les Navetes del Puig d'en Font.

5.2.1. Tipus de planta

Absidal	X	Rectangular	
---------	---	-------------	--

Circular		Irregular	
Quadrangular		Altres: allargada amb absis	X
5.2.2. Material constructiu			
Pedra	X	Ciment	
Maó		Indeterminada	
Argamassa		No consta	
Adob o fang		Altres:	
5.2.3. Tècnica constructiva			
Ciclòpia	X	Opus quadratum	
Pedra en sec: pedres mitjanes	X	Opus testaceum	
Pedra en sec: pedres petites	X	Opus vittatum	
Opus africanum		Tapial	
Opus ateriquio		Entramats vegetals	
Opus incertum		Tècnica mixta:	
Opus poligonal		Altres:	
5.2.4.1. Dimensions			
Naveta del Puig d'en Font (1)			
Longitud	Amplada	Alçada	
15 metres	7 metres	1,3 metres	
Dimensió mitjana dels blocs (cm)			120
Naveta del Puig d'en Font (2)			
Longitud	Amplada	Alçada	
11 metres	6,1 metres	1 metres	
Naveta del Puig d'en Font (3)			
Longitud	Amplada	Alçada	
18 metres	7 metres	-	
5.2.4.2. Dimensions (Parera, 1917a; Mascaró, 1964)			

Longitud	Amplada	Alçada
11 metres	7 metres	-
9,5 metres	8,5 metres	-
8,5 metres	7,5 metres	-
8,5 metres	7,5 metres	-
8 metres	8 metres	-
5.2.4.3. Dimensions (Amorós, 1966)		
Longitud	Amplada	Alçada
8,5 metres	7,5 metres	-
5.2.4.4. Dimensions (Aramburu-Zabala, 2015)		
Longitud	Amplada	Alçada
14 metres	9 metres	-

6. VISIBILITAT DES DEL JACIMENT

6.1. Altres jaciments visibles

La vegetació actual no permet determinar la connexió visual amb altres jaciments, encara que mitjançant l'anàlisi de visibilitat s'evidencia la connexió amb les Coves de Crestatx Vell (3) i (4) (JSP-5, JSP-27), la Necròpolis de Son Tut (JSP-30) i el Claper Gros o d'en Miró (JSP-12).

6.2. Altres jaciments pròxims

Aproximadament a uns 375 metres, direcció SSO, es troba el jaciment de la Màqbara de s'Obac (JSP-29), on s'hi han identificat restes òssies humanes (Bergas et al., 2018; Nadal, 2018; Payeras, 2018; Última Hora, 2018; AraBalears, 2019; Última Hora, 2019; Inglada, 2020), fragments de ceràmica indeterminada (Nadal, 2018), ceràmica islàmica i fragments de possibles lloses (Inglada, 2020).

Aproximadament a uns 677 metres, direcció E, es troba el jaciment de la Mina Vella (JSP-26), on s'hi han identificat restes de ceràmica talaiòtica, romana i islàmica i dues monedes romanes (Campins et al. 1989a; Cladera et al., 1999).

6.3. Accés

Es pot accedir a la urbanització de Crestatx pel desviament de la carretera Ma-2200 girant a l'esquerra direcció a s'Obac pel carrer de la Vaumera fins a arribar al Parc de sa Pleta. Un cop a l'entrada del Parc de sa Pleta, cal realitzar un trajecte a peu, d'aproximadament 8 minuts,

seguint el camí de terra en direcció NNE, per localitzar les Navetes del Puig d'en Font al cim del Puig d'en Font.

Àrea visible (superfície en m²)	83655300 m ²
---	-------------------------

7. CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

7.1. Conservació del conjunt

Alçada màxima de les estructures (a)	Grau de conservació del conjunt (b)	Identificació de les estructures (c)	Índex de conservació (a+b+c/2)/2
3	5	3	5,25

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.* 1989) considera l'estat de conservació V en una escala 0-V (quan 0 és el mínim i V és el màxim) que se defineix: "quan la classificació del monument és pendent de la realització d'excavacions arqueològiques. El defecte de conservació són les "estructures" (Estarellas *et al.*, 1989). Anteriorment, Mascaró (1967 i 1968) la descriu com IV en una escala I-V (on I és el màxim i V el mínim), un estat "malo. En ruinas, y una parte de las piezas de su aparejo ha desaparecido, por lo que su construcción sería problemática". Sastre (2007) diu que "després de visitar alguns jaciments, aquesta situació precària que sempre s'ha comentat és prou real, ja que fins i tot n'hi ha de totalment inaccessibles, com les possibles navetes del Pujol d'en Font".

Seguint una escala de conservació de 0-5 (on 0 és destruït i 5 és molt bo), considerarem les Navetes del Puig d'en Font com 3 o 2, un estat regular o dolent a causa de l'erosió relacionada amb la manca de cobertes, el deteriorament de les estructures (**Fig. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 i 8**), en el cas de la Naveta del Puig d'en Font (1) relacionat amb l'excavació arqueològica indocumentada de finals del segle XIX. També s'identifica vegetació superior a les estructures de les Navetes del Puig d'en Font (**Fig. 5, 6 i 8**). Per a determinar amb certesa l'estat de conservació de les Navetes del Puig d'en Font, cal un estudi arqueològic, encara que la podem pressuposar com 3 o 2, un estat regular o dolent. Es desconeix si les estructures de les Navetes del Puig d'en Font, o altres de pròximes, han sigut modificades per la col·locació del repetidor, de l'acondicionament del parc municipal de sa Pleta o del *paint-ball*. Per altra banda, s'ignora la situació del possible material extret de la Naveta del Puig d'en Font (1) i del seu estat de conservació (Parera, 1917a).

No existeix un Pla de Conservació del conjunt.

8. RISCOS PER LA CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

8.1. Riscos

Obres públiques	?	Reutilitzacions	
Obres privades	?	Espoli	?
Feines agrícoles		Erosió	X
Feines agrícoles auxiliars	X	Vandalisme	
Pedreres		Altres: excavacions segle XIX	X

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al. 1989) detecta els riscos de “feines agrícoles auxiliars”.

Durant la revisió, s’ha identificat erosió natural i antròpica de les Navetes del Puig d’en Font, especialment de l’interior de la Naveta del Puig d’en Font (1). Sembla que la funció d’alguns murs perilla. La proximitat al repetidor, al parc municipal de sa Pleta o al *paint-ball* i edificacions privades són altres factors de risc. Tampoc es descarta l’espoli, encara que en època passada, ja que les excavacions del segle XIX foren parcials i no es notifica la troballa de materials arqueològics (Parera, 1917a), ignorant-se si el possible material es custodiat pels descendents del garriguer de s’Obac o bé consta com a desaparegut o sota custòdia desconeguda.

Pel que fa a la manca de manteniment, el probable espoli de materials i la possible destrucció d’evidències arqueològiques de les Navetes del Puig d’en Font, aquests fets constitueixen un delictes i un risc pel jaciment arqueològic. Cal fer esment a la legislació vigent: la **Llei 12/1998**, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears; la **Ley 16/1985**, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español i els articles 321 a 324 del **Codi Penal**.

8.2. Protecció existent

Tancat		Nul·la	X
Vigilat		Insuficient	

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al. 1989) descriu “protecció nul·la”.

Actualment, la situació resta en el mateix estat.

8.3 Proposta de protecció

La salvaguarda de les restes arqueològiques que constitueixen les Navetes del Puig d’en Font i altres possibles estructures depenen de la inclusió de les seves coordenades a la *Carta Arqueològica* de sa Pobla. Posteriorment, la salvaguarda dependrà de la seva excavació i restauració i del compromís de la propietat o responsables legals de mantenir-les condicionades i respectar el radi de protecció. És important assegurar el bon estat de l’emplaçament, evitant el creixement de mates i d’arbres i l’abandonament forestal. A més a

més, s'evidencia la necessitat de consolidar els murs de les Navetes del Puig d'en Font. Encara que a l'actualitat no s'observin restes d'altres navetes o altres restes posteriors, cal tenir present que al subsòl, a més de les tres navetes, els murs i l'estructura absidal, encara poden quedar més restes d'estructures annexes als monuments, motiu pel qual s'evidencia la necessitat d'un estudi sobre la delimitació del jaciment.

Per aquest motiu, s'identifica la necessitat de què l'organisme competent prengui les mesures oportunes contra els delictes esmentats i posteriorment estableixi un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, intervenció i revisió de l'estat de conservació de les Navetes del Puig d'en Font, així com el control arqueològic de possibles obres i el procediment de notificació d'altres possibles troballes.

9. POTENCIALITAT SOCIAL COM ELEMENT PATRIMONIAL VISIBLE

9.1. Monumentalitat del conjunt

a) Alçada màxima de les estructures	b) Identificació de les estructures	c) Superfície del conjunt	Índex de monumentalitat (a+b+c)/3
3	3	5	3,67

9.2. Significació del conjunt

a) Nivell d'informació històrica	b) Nivell de valoració social		c) Significància estètica-formal o singularitat		Índex de significació ((a+b)/2+c)/2
5	PGOU	0	Grup tipològic-formal	0	2
	Senyalitzat	0	Dins el grup T-F	0	
	Publicació divulgativa	1	Material	0	
	Integrat en un itinerari	0	Tècnica constructiva	0	
	Integrat en un programa de visites	0	Altres particularitats	1	

9.3. Potencial educatiu i turístic del conjunt

a) Potencial didàctic i formatiu	b) Potencial turístic i informatiu	Índex educatiu i turístic (a+b)/2

Explicació conceptual	0	Tríptics – fulletons	0	1,5
Explicació interactiva	2	Guies turístiques	0	
		Web i recursos multimedia	1	
9.4. Accessibilitat del conjunt				
a) Tipus d'accés I	b) Tipus d'accés II		c) Tipus de propietat	
5	1		2	
d) Adequació d'accés I	e) Adequació d'accés II		Índex d'accessibilitat (a+b+c+d+e)/5	
4	2			
f) Temps (vehicle)	g) Temps (a peu)		3,8	
5	5			
9.5. Condicionament del conjunt				
a) Condicionament i neteja	b) Senyalització		Índex de condicionament (a+b)/2	
Neteja de vegetació i materials	0	Senyalitzat amb fites naturals o artificials	0	0,25
Condicionament d'espais de trànsit i comunicacions	0,5	Senyalitzat amb panells sense explicació interpretativa	0	
Consolidació	0			
Restauració	0			
9.6. Interpretació del conjunt				
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) considera l'atracció "baixa" i l'actuació a "llarg termini".</p> <p>Cal un estudi arqueològic per determinar la interpretació del conjunt. Ampliant la documentació amb l'estudi dels jaciments propers, podria proposar-se un recorregut temàtic pels jaciments arqueològics de la Serra de Crestatx.</p>				
a) Tipus d'interpretació	Sense senyalització			0
Índex d'interpretació del conjunt				0
ÍNDEX DE POTENCIALITAT COM ELEMENT PATRIMONIAL VISITABLE				56,65%

(9.1.+9.2.+9.3.+9.4.+9.5.)/5= 2,24

Sobre base 100

10. PRIORITZACIÓ DE LES ACTUACIONS

10.1. Priorització de les actuacions que s'han de realitzar per evitar perills de degradació del conjunt i potenciar la visita pública

1. Recatalogació del jaciment i estudi de la delimitació de la zona de protecció.
2. Elaboració d'un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació de les Navetes del Puig d'en Font, així com del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes.
3. Neteja de la vegetació de la zona de protecció, sota supervisió tècnica.
4. Investigacions i intervencions d'arqueologia i de conservació-restauració que assegurin la salvaguarda del bé a través de l'estudi, la consolidació dels murs, del condicionament i de la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida, la recuperació i l'anàlisi dels materials on s'inclouï l'estudi dels possibles materials documentats pels descendents del garriguer de s'Obac.
5. Senyalització i dret a pas.

11. CONCLUSIÓ

Des del vessant SO fins al cim del Puig d'en Font s'ubiquen les Navetes del Puig d'en Font (**Fig. 10, 11 i 12**).

La Naveta del Puig d'en Font (1) mesura aproximadament 15 x 7 x 1,3 metres (**Fig. 1 i 2**). Presenta una planta allargada amb absis i un mur intern de pedra seca, a més d'adossat a l'exterior un mur i una estructura absidal (**Fig. 3**). La Naveta del Puig d'en Font (2), mesura aproximadament 11 x 6,1 x 1 metres i presenta una planta allargada amb absis. Les Navetes del Pujol d'en Font (1) i (2) estan adossades, tractant-se de navetes geminades (**Fig. 4**). La Naveta del Puig d'en Font (3) sense estudis arqueològics, sols permet determinar la llargada i l'amplada d'aproximadament 18 x 7 metres i la presència d'una planta allargada amb absis. Les dimensions són lleugerament diferents de les documentades per Parera (1917a), Mascaró (1964), Amorós (1966) i Aramburu-Zabala (2015) (**Fig. 9**). A partir de la morfologia del jaciment, podem afirmar que les navetes semblen haver-se utilitzat a la prehistòria amb una funció d'hàbitat, concretament durant l'època naviforme i en èpoques posteriors amb una funció desconeguda, possiblement en època islàmica (Parera, 1917a; Sastre, 2007). A l'exterior de les Navetes del Puig d'en Font s'ha documentat una base de morter de cronologia indeterminada. No s'han identificat altres restes materials ni estructurals, encara que sense estudis arqueològics, no pot descartar-se l'ús de l'entorn o l'existència d'altres construccions, especialment per les múltiples descripcions de nombroses estructures (Parera, 1917a i 1927; Mascaró, 1964; Amorós, 1966; Sastre, 2007). Així mateix, podem afirmar que s'ha donat l'ús de les navetes per les evidències de modificacions a l'interior de la Naveta del Puig d'en Font (1),

relacionades amb les excavacions de finals del segle XIX, desconeguent si les altres estructures de les Navetes del Puig d'en Font han sigut modificades en època indeterminada.

Pel que fa a l'estat de conservació de les Navetes del Puig d'en Font, podem dir que el deteriorament és mig o alt, a causa de l'erosió relacionada amb la manca de cobertes i la degradació de les estructures (**Fig. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 i 8**), associat a la manca de manteniment i, amb especial èmfasi, l'excavació indocumentada i la modificació d'estructures de la Naveta del Puig d'en Font (1) i la possible modificació d'altres estructures de les Navetes del Puig d'en Font per la col·locació del repetidor, del manteniment del parc municipal de sa Pleta o del *paint-ball*. Per altra banda, s'ignora la situació del possible material arqueològic documentat dècades enrere i del seu estat de conservació. La tipologia d'aquests fets és greu segons la legislació vigent.

En l'àmbit administratiu cal actuar per salvaguardar les Navetes del Puig d'en Font, prioritzant la seva recatologació i delimitació, a més de la neteja supervisada de la vegetació de la zona de protecció. Per assegurar la preservació de les navetes i del seu radi de protecció és considera indispensables establir un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes. D'altra banda, cal valorar l'estudi arqueològic i de conservació-restauració de les Navetes del Puig d'en Font que en permeti el condicionament, especialment la consolidació de les estructures, i la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida i l'anàlisi dels materials. A més a més, l'administració ha de promoure l'estudi dels possibles materials documentats pels descendents del garriguer de s'Obac (Parera, 1917a).

Mitjançant la investigació i la intervenció *in situ*, podria proposar-se el recorregut guiat pels jaciments de la zona, a partir de senyalització amb fites naturals i plafons explicatius.

12. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALBERO, D.; CALDERÓN, M^a; CALVO, M.; GLOAGEN, E. (2011) *Propuesta metodológica de catalogación*. In Calvià: Patrimonio Cultural (Coord. M. Calvo i A. Aguares), pàg. 277 - 289. Ajuntament de Calvià.

AMORÓS, L. (1966) *Catálogo de los yacimientos de Sa Pobla*. Decret 2563/66. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca).

AraBalears (29 de març de 2019) Presenten els primers resultats de la intervenció arqueològica realitzada a la necròpolis islàmica de sa Pobla. Extret de: https://www.arabalears.cat/cultura/Presenten-intervencio-arqueologica-Sa-Pobla_0_2205979582.html

ARAMBURU-ZABALA, J. (2005) *Mallorca Arqueològica: Contribució a l'inventari de jaciments*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric. Palma.

- (2015) *Mallorca Arqueològica. Inventario de Yacimientos. Anexo 5*. Extret de: www.academia.edu.
- (2018) *Inventario Arqueológico de Mallorca. Sa Pobla*. Extret de: www.academia.edu.

BALLESTER, C. i CLADERA, M. A. (2020) *Jaciments del municipi de sa Pobla*. VI Jornades d'Estudis Locals. Sa Pobla (Document inèdit).

BERGAS, M. i CANTALLOPS, J. [IB3 Notícies] (14 de març de 2018) Troben una necròpolis islàmica en una finca de Crestatx, sa Pobla [Video]. Extret de: <https://www.youtube.com/watch?v=SPQcoBvoa08>

CLADERA, B. i OBRADOR, J. (1999) *Crestatx*. pàg. 16 - 18. Gràfiques Gelabert. Sa Pobla.

ESTARELLAS, M. M.; MAIZARA, J.; ONEL, T.; PONS, G.; PORCEL, G.; RIERA, M. M.; SIMONET, S.; TORRES, F. i VIALTA, M. (1989) *Cartes arqueològiques de les illes Balears*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric. Palma

FIOL, J. (1992) *Estudi sobre el Patrimoni Històric, Artístic Monumental i Etnològic de sa Pobla*. Arxiu personal. Sa Pobla.

GILI, S. (1995) *Territorialidades de la prehistoria reciente mallorquina*. Tesi doctoral, UAB. Bellaterra.

INGLADA, H. (2020) Comunicació personal. Sa Pobla.

MARTÍNEZ, J. M. i ROIG, S. (2005) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Extret de: www.sapobla.cat

- (2008) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Text refós en compliment de les prescripcions de la Comissió d'Ordenació del Territori, Urbanisme i Patrimoni Històric de data 9 de nov. 2007. Extret de: www.sapobla.cat.

MASCARÓ, J. (1958) *Mapa General de Mallorca: croquis topogràfic a escala aprox. 1:31 250*.

- (1964) *Coves, Talaiots i altres megàlits de la comarca de Sa Pobla*. Pàg 9. Imprenta Politècnica. Palma. (Biblioteca Municipal de sa Pobla.)
- (1967) *Inventario de los monumentos megalíticos y restos prehistóricos y protohistóricos de la isla de Baleares. Corpus de Toponimia de Mallorca*. Tom VI, pàg. 3260. Dirección General de Bellas Artes. Madrid.
- (1968) *Prehistoria de las Baleares*. Pàg. 728. Ed. Gráficas Miramar. Palma. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca).

NADAL, M. (8 de març de 2018) Hallan los restos óseos de 64 cuerpos de la época islámica en la zona de Crestatx. Última hora. Extret de: <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2018/03/08/984965/hallan-restos-oseos-cuerpos-epoca-islamica-zona-crestatx.html>

PARERA, J. (1917a) *Prehistoria. VII ¿Huayar Alfhas?*. Sa Marjal, vol. V, any IX, núm. 107, pàg. 163 i 164. Tipografia Católica de sa Pobla - Traginers Sa Pobla.

- (1917b) *Prehistoria. VIII Puig de Santa Maria*. Sa Marjal, vol. V, any IX, núm. 108, pàg. 177. Tipografia Católica de sa Pobla - Traginers. Sa Pobla.
- (1923) *Crónica*. Sa Marjal, vol. VIII, any XV, núm. 169, pàg. 13. Tipografia Católica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1927) *Sermó de Crestaig*. Sa Marjal, vol. X, any XIV, núm. 221, pàg. 66. Tipografia Católica de sa Pobla - Traginers. Sa Pobla.

PAYERAS, J. (7 de març de 2018) Hallan en sa Pobla un yacimiento de la época musulmana en unas obras. Diario de Mallorca. Extret de:

<https://www.diariodemallo20rca.es/part-forana/2018/03/08/hallado-yacimiento-epoca-musulmana-durante/1293791.html>

SASTRE, M. A. (2004) *Projecte de dinamització patrimonial del Terme Municipal de sa Pobla* a Curs d'Actualització de Gestió del Patrimoni Arqueològic, Universitat Oberta de Catalunya. Pàg. 12. Sa Pobla.

- (2007) *Apunts sobre alguns jaciments arqueològics a l'entorn de Crestatx (sa Pobla)* a *Història i Actualitat del Santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7)*. Diada d'estudis de Crestatx, 2006, núm. 1, pàg. 131-132, 137-138, 145. OCB sa Pobla i Parròquia de Sant Antoni Abat. Sa Pobla.
- (2008) *Història de les intervencions arqueològiques al terme municipal de Sa Pobla*. I Jornades d'Estudis Locals, núm. 1, pàg. 279-280, 285, 287. Sa Pobla.

Última Hora (9 de març de 2018) El alcalde se sa Pobla planea utilizar la necrópolis islàmica como reclamo turístico. Extret de:

<https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2018/03/09/985143/alcalde-pobla-planea-utilizar-necropolis-islamica-como-reclamo-turistico.html>

- (29 de març de 2019) El yacimiento de s'Obac, en sa Pobla, es la necrópolis islàmica más extensa hallada en Baleares. Extret de: <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2019/03/29/1068919/yacimiento-obac-pobla-necropolis-islamica-mas-extensa-hallada-baleares.html>

13. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

13.1. Fotografies de les Navetes del Puig d'en Font

Fig. 1. Detall del mur de la Naveta del Puig d'en Font (1).

Fig. 2. Detall del mur de la Naveta del Puig d'en Font (1).

Fig. 3. Detall del mur adossat a la Naveta del Puig d'en Font (1).

Fig. 4. Detall de la intersecció de les Navetes del Puig d'en Font (1) i (2).

Fig. 5. Detall d'una de les Navetes del Puig d'en Font (Mascaró, 1964).

Fig. 6. Detall d'una de les Navetes del Puig d'en Font (Sastre, 2007).

Fig. 7. Detall d'una de les Navetes del Puig d'en Font (Aramburu-Zabala, 2018).

Fig. 8. Detall d'una de les Navetes del Puig d'en Font (Aramburu-Zabala, 2018).

13.2. Descripció de les fotografies

A la **Fig. 1 i 2** s'observen diverses vistes dels murs de la Naveta del Puig d'en Font (1), on a la **Fig. 3** es pot observar el mur adossat a la Naveta del Puig d'en Font (1) i a la **Fig. 4** s'observa la intersecció entre les Navetes del Puig d'en Font (1) i (2). Podem observar que les fotografies de Mascaró (1964) presenten una menor densitat de vegetació i sembla que l'estructura es trobava en millor estat (**Fig. 5**) que a les fotografies més actuals de Sastre (2007) (**Fig. 6**) i Aramburu-Zabala (2018) (**Fig. 7 i 8**).

13.3. Planimetries

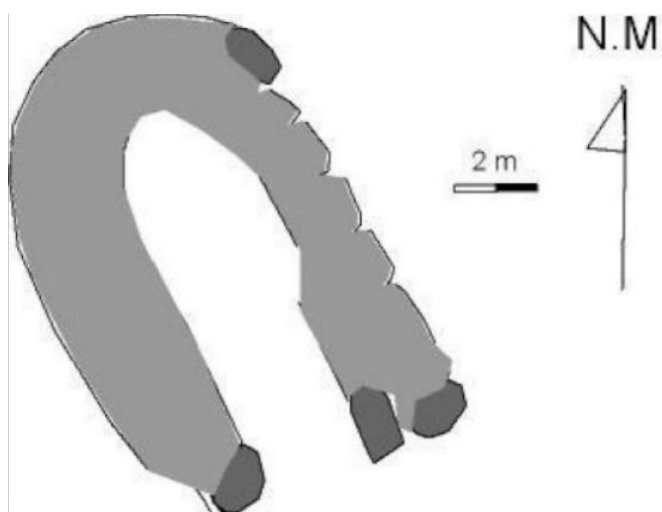

Fig. 9. Planimetria d'una de les Navetes del Puig d'en Font (Aramburu-Zabala, 2015).

13.4. Descripció de les planimetries

Troblem la planimetria d'una de les Navetes del Puig d'en Font dibuixada per part d'Aramburu-Zabala (2015), on observem la planta d'una de les navetes (**Fig. 9**).

14. DOCUMENTACIÓ CARTOGRÀFICA

14.1 Delimitació del conjunt i àrea de protecció en plànol topogràfic

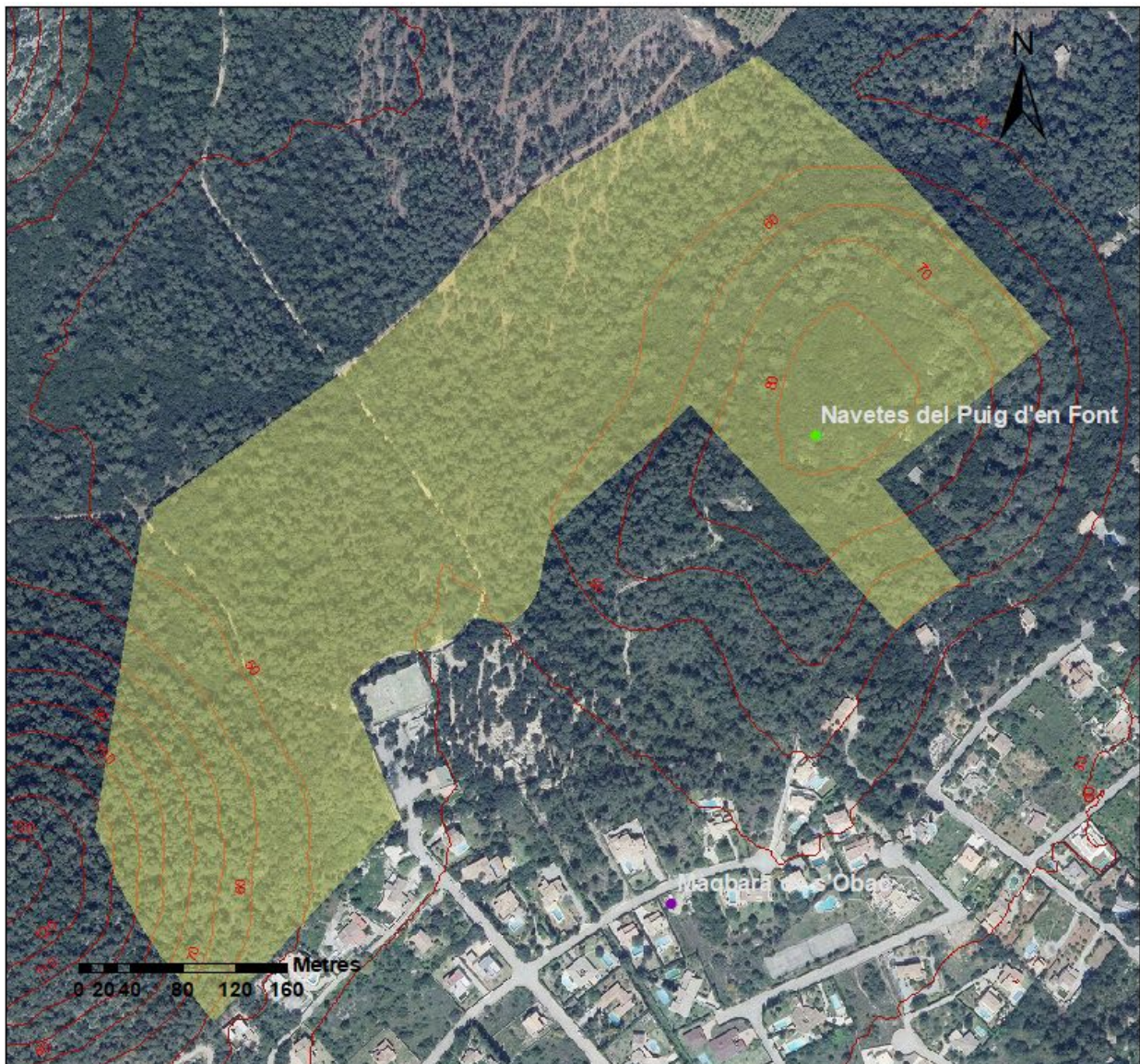

Fig. 10. Delimitació de la parcel·la on es localitzen les Navetes del Puig d'en Font identificades amb un punt verd. Prop seu trobem la Màqbara de s'Obac, identificada amb un punt lila.

14.2. Localització en fotografia aèria

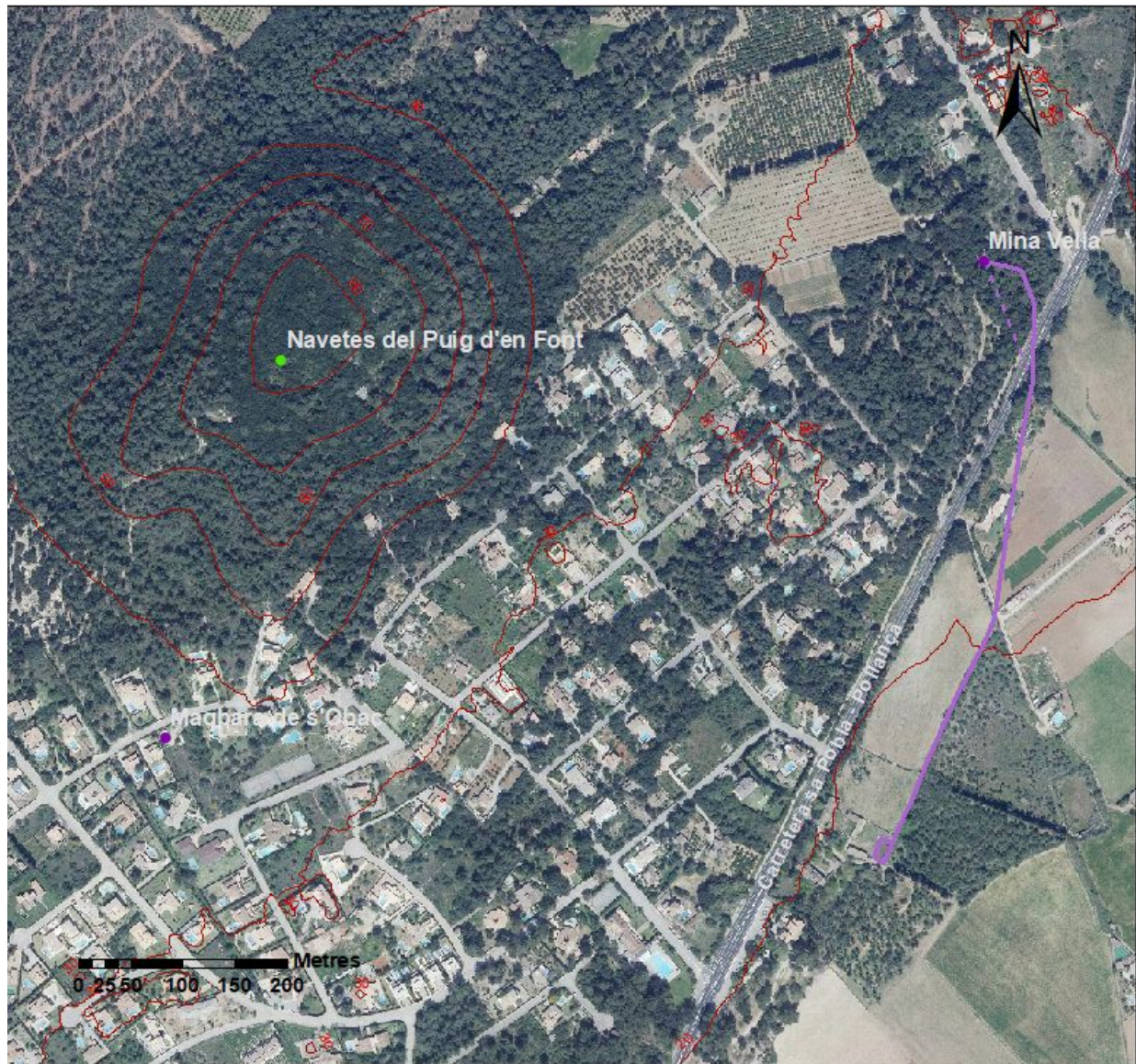

Fig. 11. Localització de les Navetes del Puig d'en Font amb un punt verd. Prop seu trobem la Màqbara de s'Obac i la Mina Vella, identificades en lila.

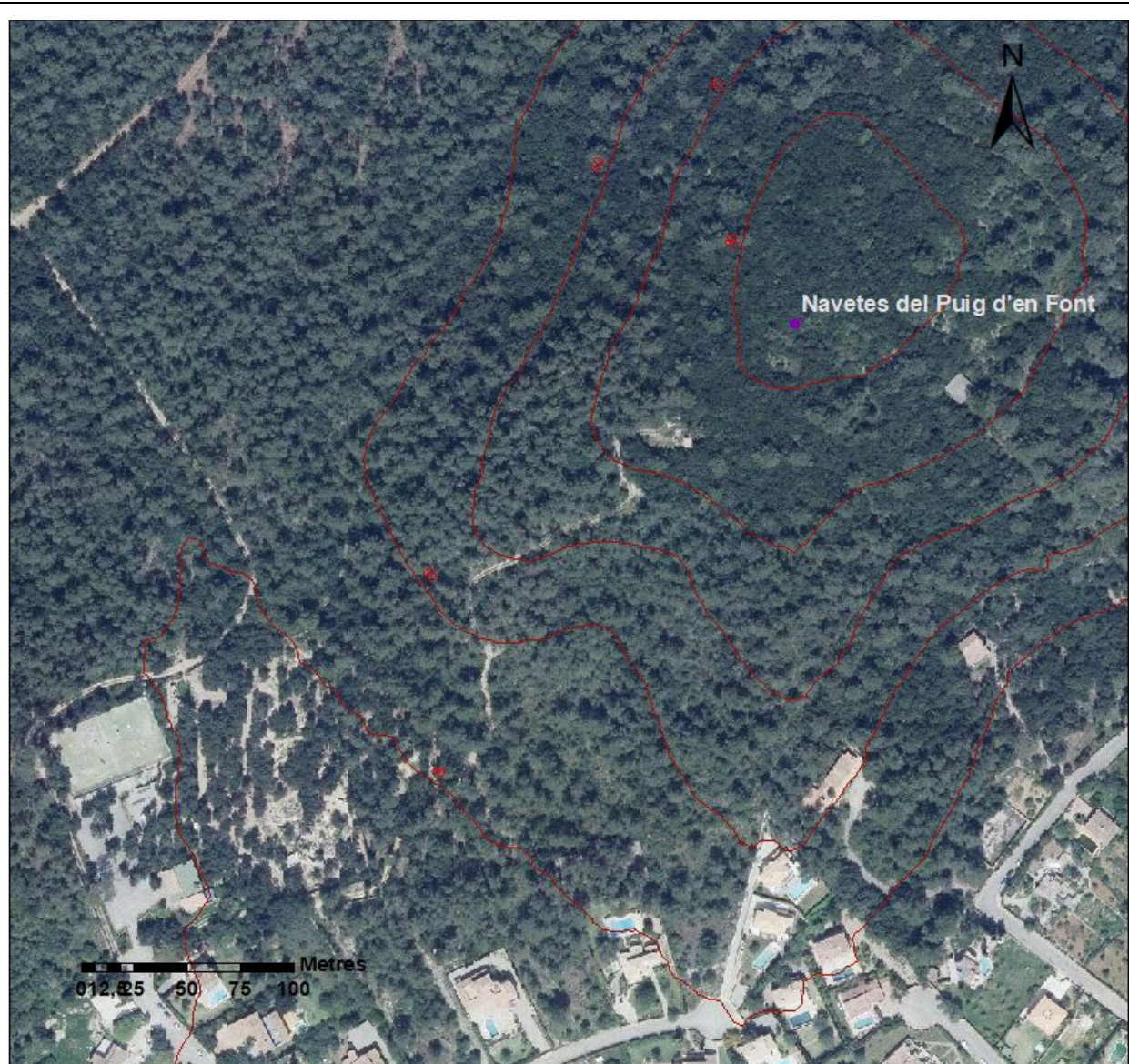

Fig. 12. Detall de la localització de les Navetes del Puig d'en Font amb un punt verd.

1. NOM I IDENTIFICACIÓ DEL CONJUNT		
Id Conjunt	Nom del conjunt	Categoria
JSP-12	Cova des Lladres (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Fiol, 1992) / Ses Coves des Lladres (Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008)	Bé d'Interès Cultural
Comarca	Població	Topònim de la zona
Es Raiguer	Sa Pobla	Garriga de Ses Comes, Gaieta Gran
Altres noms	Cova de sa Garriga (Parera, 1916; Mascaró, 1964; Amorós, 1966), Cova de Sa Garriga de Ses Comes (Colomines, 1920 i 1926; Gili, 1989), Gaieta Gran (Garriga de Ses Comes) (Mascaró, 1967 i 1968; Sastre 2007 i 2008), Cova de la Garriga de Ses Comes (Vený, 1968; Gili, 1995), Cova de sa Garriga de Ses Coves (Alcover, 1942), Coves des Lladres / Garriga de ses Comes / Gaieta Gran (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Viquipèdia, 2020); Cova de sa Garriga de ses Comes, o des Lladres (Encinas, 1997, 2006 i 2014), Ses Coves des Lladres (Sastre, 2004 i 2008)	
Proposta de nom	Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres (Encinas, 1997 i 2014)	
Núm. catàleg NNSS		Núm. Carta Arqueològica
34/12		34/12
Referència cadastral (revisió)		Referència cadastral (Administració)
Polígon 2, parcel·la 91		Polígon 2, parcel·la 90C (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Fiol, 1992; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008) <i>Polígon 2, parcel·la 91 (Estarellas et al., 1989)</i>
Altres referències cadastrals		Polígon 2, parcel·la 90 (Gili, 1995; Viquipèdia, 2020) <i>Polígon 2, parcel·la 91 (Encinas, 1997, 2006 i 2014)</i>
Extensió de protecció (revisió)		Extensió de protecció (Administració)
1600 m ² Polígon 2, parcel·la 91		1600 m ² (Estarellas <i>et al.</i> , 1989) Polígon 2, parcel·la 90C (Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008)

Propietat (revisió)		Propietat (Administració)	
Herederos de Ignacio Moragas Serra de Gaieta		A. Cirera Prim (Estarellas <i>et al.</i> , 1989)	
Altres referències de propietat		Gabriel Serra de Gaieta (Parera, 1916)	
Dada de la catalogació	Dada de la revisió		Equip responsable
10 de setembre de 1966	9 de novembre de 2019 17 de setembre de 2020		Caterina Ballester Terrassa, Maria Antònia Cladera Salvà
Equip de redacció	Caterina Ballester Terrassa i Maria Antònia Cladera Salvà		

2. ENTORN BIOGEOGRÀFIC					
2.1.1. Coordenades ETRS89 UTM					Fus: 31 Zona: S
X	499348	Y	4405331	Z	110
2.1.2. Coordenades ED50 UTM (Estarellas <i>et al.</i>, 1989)					
X	499490	Y	4405480	Z	85-90
2.1.3. Coordenades ED50 UTM (Gili, 1989)					
31SEE021056apr.				Z	40-50
2.1.4. Coordenades ED50 UTM (Gili, 1995)					
X	499414	Y	4405342	Z	96
2.1.5. Coordenades ED50 UTM (Encinas, 1997)					
X	499490	Y	4405480	Z	85
2.1.6. Coordenades ED50 UTM (Encinas, 2006 i 2014)					
X	499460	Y	4405520	Z	100
2.1.7. Coordenades WGS84 UTM (Viquipèdia, 2020)					
Long.	2.992665	Lati.	39.796427		
2.1.8. Sector i quadrant del <i>Mapa General de Mallorca</i> (Mascaró, 1958)					
6 - 1 h (Mascaró, 1964, 1967 i 1968)					
Observacions					

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) descriu la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres a la "Garriga de ses Comes - Gaieta Gran" i la situa "a mitjan coster d'un puig".

Sastre (2008) afirma que la Cova de sa Garriga de ses Comes o de la "*Garriga de les Comes*" també és "anomenada Cova des Lladres o Cova de Gaieta Gran". Per tant, la nomenclatura del jaciment arqueològic catalogat no correspon a les fonts bibliogràfiques més antigues que es conserven.

Parera (1916) la situa en "es comellá de sa Garriga, [...] ben aprop i a sa falda de sa Serra [...] ran de sa pared que la separa de Gaieta-Petit", així bé, especifica que "es molt mala d'afinar perquè està dins l'espessura [...], i prop d'ella no hi ha cap penyal ni cap cingle". Colomines (1920) esmenta que es troba "en la propietat anomenada *Gaieta Gran*, a uns 7 quilòmetres de Sa Pobla, [...] situada en el vessant d'un turó anomenat de *sa Garriga de ses Comes*." Mascaró (1964) corrobora que la cova se situa "en el vessant d'un turó anomenat de sa Garriga de Ses Comes". Amorós (1966) la descriu "dentro de este predio [Gaieta] inmediato de la pared divisoria de "Gaieta petit". Veny (1968) concreta a "la finca rústica de Gaieta Gran, distante unos tres kilómetros en dirección norte de La Puebla, comprende una zona montañosa poblada en su mayor parte de pinos y acebuches, y otra llana, donde se dan toda clase de cultivos. La parte montañosa, que geológicamente responde a a III fase de los plegamientos estáiricos de la cordillera septentrional de Mallorca, comprende, entre otras, tres prominencias de un centenar de metros de altura, las cuales de Levante al Septentrión reciben los nombres de Puig de Na Vissa, Puig del Mig y Garriga de Ses Comes. En estas colinas calcáreas, de poca elevación, pero de empinadas vertientes, abundan las hendiduras y covachas naturales. Algunas de ellas fueron utilizadas por el hombre primitivo, adaptándolas en la medida de sus posibilidades a una estructura preconcebida. De ahí dos ejemplos [...]. Más interesante resulta la cueva de la *Garriga de Ses Comes*, distante de la anterior [Cova de Sa Pleta] unos veinte minutos de camino. Se halla con relación a las casas prediales situada en dirección norte. Se abre en la ladera meridional del mencionado montículo, a una altura de unos 40 metros, y queda al margen izquierdo un camino carbonero que asciende a la montaña". Sastre (2007) i Encinas (2014) corroboren que es troba a Gaieta Gran i Sastre (2008) descriu la seva ubicació "al nord de les cases de Gaieta."

En relació a les coordenades UTM de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres, la *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) la situa a uns 75 metres en direcció SE; Gili (1989) la localitza a uns 2660 metres en direcció E, encara que posteriorment (Gili, 1995) la localitza a uns 200 metres en direcció SSO; Encinas (1997) reproduïx les dades de la *Carta Arqueològica*, encara que concretant l'altura; dit autor (Encinas, 2006 i 2014) posteriorment la situa a uns 25 metres en direcció SE i la Viquipèdia (2020) la ubica a uns 170 metres en direcció SSE.

La revisió ens permet reconèixer i coordinar la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres al vessant S del Puig de sa Garriga de ses Comes, a mitjan puig (**Fig. 24, 25, 26 i 27**), senyalitzada amb una cinta roja (**Fig. 20**).

2.2. Situació

Pla (terreny sense desnivell)		Terreny subterrani		Penya-segat	
Turó (5 – 10 M.S.N.M)		Vall		Bosc	X
Pujol (10 – 50 M.S.N.M)		Peu de mont		Torrent	
Puig (50 – 100 M.S.N.M)		Vessant	X	Albufera	
Muntanya (>100 M.S.N.M)	X	Cim		Altre:	

2.3. Localització

Costa (<1 km mar)		Interior pla (>20 km)	
Transició costa-interior (1 – 10 km)		Interior muntanya (>20 km)	
Interior (10 – 20 km)	X		

2.4. Vegetació

Tipus de comunitat vegetal				Observacions
Alzinar	X	Camp de conreu: regadiu		“Mates, uiastrés i murteres” (Parera, 1916) “Zona de pinar i aprofitament agrícola de secà (oliverar en marjades)” (Estarellas <i>et al.</i> , 1989). “Cultivo de Olivar. Tierras se han conseguido por medio de la realización de terrazas en las laderas de las montañas. Estas tierras antes de este uso pudieron haber constituido zonas de masa forestal no cultivada.” (Gili, 1995)
Garriga d'ullastre i garballó	X	Camp de conreu: secar	X	
Garriga de xiprell i romaní		Altre: càrritx i mates	X	

2.5. Sòl

Potencialitat agrícola	Alta		Nivell d'erosió	Alt	X	Potència (cm)	
	Mitja			Mitj			
	Baixa	X		Baix			

Observacions

Parera (1916) escriu que “el bon garriguer mos fe excavacions [...]. Així com havia plogut feia poc i aquest humus era banyat pe s'aigo qu'havia entrada dins sa Cova, feia un'olor molt ofensiva; casi de sepultura. No tengerem temps d'acabar ses excavacions, que continuarem, si Deu ho vol”. Colomines (1920) corrobora que “tot i havent servit durant llarg temps per aquest objecte [tancar-hi bestiar], es veia clarament que el subsòl actual no era el veritable de la cova. Feta una cata, ben aviat es pogué comprovar un jaciment de 20 centímetres de gruix d'una terra blanquinosa”. Veny (1968) concreta que “al igual que la gruta del Puig de na Vissa

[Cova de Sa Pleta], fue excavada y dada a conocer en una breve nota publicada en el AIECat por J. Colominas [...]. Los resultados de la excavación fueron casi nulos. Abierta una cata, se comprobó la existencia de un yacimiento de unos 0,20 metros de espesor [...]. Las excavaciones que realizó Colominas en 1919 fueron totales, y si hemos de dar crédito a una línea que se aprecia en las paredes de la cámara, el yacimiento tenía alrededor de 0,60 metros de espesor". Sastre (2008) també cita que "a dins la cova, a un lloc indeterminat hi feren una cata, i comprovaren que hi havia uns 20 cm de gruix d'una terra blanquinosa".

La revisió ens permet reconèixer la línia que delimitava la potència del jaciment abans de la seva excavació, d'aproximadament uns 60 cm (Fig. 9, 10 i 11).

2.6. Recursos hídrics

Nom	Tipus	Distància lineal (m)
Torrent de Gaieta	Torrent	130 metres

3. MARC CRONOLÒGIC

3.1. Període

Primeres evidències		Posttalaiòtic		Alt Medieval	
Campaniforme		Púnic-fenici		Baix Medieval	
Epicampaniforme		Íber		Modern	
Naviforme	X	Grec		Contemporani	X
Prototalaiòtic		Romà		Indeterminat	
Talaiòtic		Paleocristià		Altre:	

3.2. Evidències i argumentacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) descriu la troballa de material ceràmic i estructures del "Bronze II".

Pel que fa a la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres, Gili (1989 i 1995) i Sastre (2004 i 2007) la defineixen del període "pretalaiòtic". A més, Sastre (2008) afirma que "aquestes ceràmiques, de les quals tenim alguna il·lustració, pertanyien clarament al període pretalaiòtic (1600 a.C.-1200 a.C.). Per tant, no quedava cap dubte de l'adscripció cronològica de la realització d'aquesta cova".

Parera (1916) esmenta un intent d'excavació arqueològica i descriu que "a davall aquest empedrat tot foren enterraments, o sia humus mesclat amb ceràmica prehistòrica, amb ossos podrits, algun caxal i trossos de cràneo molt passats i casi petrificats. [...] pero mos cridà molt s'atenció qu'entre aquestes cenres humanes hei trobarem una pedra-foguera que parex un'eina:

l'ha vista un catedratic d'Historia molt aficionat a sa Prehistoria i mas ha dit que ti assembla un'eina de silex". Colomines (1920) descriu "terra blanquinosa que contenia ossos humans i ceràmica. Però tot tan escàs, que únicament s'ha pogut reconstruir un vas, que és de forma esfèrica amb nanses de suspensió, amb perforació horitzontal ([Fig. 17]); els altres fragments ceràmics pertanyen a vasos de formes semblants". Poc després, Colomines (1926) afirma que "Malgrado il numero di queste grotte ben poche sono quelle in cui si è potuto rinvenire materiale archeologico. Le uniche che possiamo menzionare sono le seguenti: "Cova de Sa Garriga de ses Comes" in La Pobla [...] Tutto il materiale raccolto ne' due tipi di grotte è identico con maggiore abbondanza di ceramica le di cui forme più comuni ricordando quelle della provincia di Almeria ed altri tipi di forma locale con gran quantità di anse funiculari perforate verticalmente ed orizzontalmente, dando la idea di vasi di sospensione". Alcover (1942) cita el "vaso en suspensión". Mascaró (1964) transcriu Colomines. Amorós (1966) tradueix la cita de Parera "(¿) algo estaba un enlosado de piedras planas debajo del cual salían enterramientos con cerámica, silex?". Veny (1968) corrobora "que contenía junto con tierra blanquecina huesos humanos y cerámica", a més, aquest autor descriu detalladament l'aixovar ceràmic: una "vasija globular achatada, forma 3c; de boca estrangulada, con cuello ligeramente golado y labios casi verticales. Paredes irregulares, lisas, porosas, espatuladas, de color y pasta negra granulada. Presenta seis asitas semicirculares macizas, perforadas horizontalmente, de las cuales dos son reconstruidas, situadas en la parte superior del vientre. Conservación, reconstruida. Mide 18 centímetros de diámetro ventral, 11,5 de alto y 13 de diámetro bucal. MABArc. invent. 6.448. Fue dada a conocer por J. Colominas en el AIECat. 1915-1920". Gili (1989) descriu una "ceràmica globular sencera, llisa i de color fosc amb sis apèndixs". Sastre (2008) reproduïx la troballa de "fragments d'os, segurament humans, i ceràmica".

Amb la revisió s'identificaren fragments de ceràmica a la superfície de l'interior i de l'entorn de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres. A l'interior de la cova s'observa ceràmica contemporània, mentre que a l'exterior, a uns 5 metres SSE s'identifica la possible terrera d'excavació amb ceràmica naviforme i contemporània (Fig. 18 i 19). La tipologia de la cova i les evidències materials ens permeten descriure-la d'època naviforme.

A més a més, podem afirmar que l'ús s'ha prolongat fins a l'actualitat, ja que dins la cova i als voltants s'han trobat excrements d'ovicapris, així com perforacions a la roca, algunes interiors amb fustes, canyes o claus de ferro (Fig. 15 i 16) i d'una cinta a una mata propera que senyalitza la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres (Fig. 20).

3.3. Tipus de material

Lític	X	Numismàtic		Vidre	
Ceràmic	X	Epigràfic		Ós / Fauna	
Metall	X	Antracològic i carpològic		Restes humanes	X
Constructiu		Calç		Altres: fustes, canyes i ferro	X

3.3.1. Descobert per

Prospecció		Clandestí		Recerca bibliogràfica	X
Excavació	X	Casualitat		Reconeixement	X
3.3.2. Ubicació					
Superficial	X	Custodia Ajuntament	?	Desaparegut	?
Col·leccions públiques	X	Museus balears		Desconegut	?
Col·leccions privades		Museus peninsulars	X	Altres:	

4. ANÀLISI FUNCIONAL-TIPOLÒGIC

4.1. Funcionalitat

Hàbitat		Industrial	
Funerària	X	Econòmica	
Cultural o ideològica		Enginyeria	
Defensiva		Indeterminada	
Control del territori		Altres:	

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) defineix la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres com una "cova", amb la funcionalitat "funerària" i la classificació general de "monument aïllat".

Parera (1916) la descriu "tota artificial, sense cap dupte [...]. Quant ún la se mira de part de dins veu clarament que tota ella está uberta dins sa penya viva; pero com no s' hi veu cap cop d'axada ni d'agút ni d'escodra ni de cap altre eina de metal, ún queda meravellat com pogueren fer aquesta Cova. Mes si amb un picassó ensetám sa penya viva que parex que forma sa Cova tota d'una pessa sense cruís ni roques, vorém que tal penya no es altre cosa qu'una grava sense terra, en la qual els milenars d'anys han posat una crosta tan forta que vertaderament parex i es de penya viva". Colomines (1920) concreta que és "una cova oberta dins el marès", a més fotografia l'entrada i l'interior de la cova. Posteriorment, Colomines (1926) esmenta que "le scoperte piú interessantí, però, furono fatte in grotte di sepoltura artificiale ed in altre utilizzando piccole cavità ingrandite e disposte in forma conveniente al fine a cui erano destinate". Alcover (1942) i Amorós (1966) confirma que la cova és "artificial". Mascaró (1967 i 1968) la incorpora a la classificació de "cuevas naturales o artificiales que contienen o hayan contenido yacimiento o tienen restos de construcciones prehistóricas". Veny (1968) afirma que "es totalmente artificial y está excavada, contra lo que otros han afirmado, dentro de la caliza". Gili (1989 i 1995) descriu una "cova artificial". Sastre (2008) corrobora que es tracta d'una "cova artificial" que fou "excavada a la roca".

Sastre (2008) considera la seva funcionalitat com a funerària, ja que la considera una “cova d’enterrament”.

La revisió permet descriure una cova artificial amb dos murs de pedra seca com a tancament, un exterior i l’altre interior amb una escala d’accés amb tres graons. La funcionalitat de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres es determina com a funerària gràcies a les evidències estructurals i materials.

4.2. Tipus d’estació o construcció

Cabana		Santuari		Baqar		Sèquia	
Cova	X	Conjunt cerimonial		Ribat		Sitja	
Abric		Necròpolis		Mesquita		Era	
Megàlit		Naveta d’enterrament		Qanat		Forn de calç	
Naveta d’habitatge		Habitació		Basílica		Carbonera	
Túmulo		Poblat		Aqüeducte		Molí	
Talaiot		Alqueria		Safareig		Marge	
Murada		Hisn		Pou/cisterna		Camí/via	
Mur	X	Indeterminada		Altre: escala	X		

4.3. Número d’estructures

Una cova artificial (1) amb dos murs de pedra seca de tancament, un exterior (2) i un interior (3) amb escala d’accés (4) i un nínxol a l’absis (5).

5. DESCRIPCIÓ

5.1. Descripció del conjunt

La Cova de Sa Garriga de Ses Comes o des Lladres presenta les dimensions aproximades d’uns 7,78 metres de longitud, 2,70 metres d’ample i 2,13 metres d’alt. Les dimensions són lleugerament menors a les de Parera (1916), Colomines (1920), Mascaró (1964), Veny (1968), Sastre (2008) i Encinas (2014), i lleugerament majors a les d’Amorós (1966). La planta és “allargada amb nínxol a l’absis” (Estarellas *et al.*, 1989). Aquest nínxol es troba lleugerament desplaçat a l’esquerra i més elevat, que presenta unes dimensions aproximades de 1’25 metres de llarg, 2,03 metres d’ample i 1,28 metres d’alt (**Fig. 9, 10 i 11**). S’identifiquen dues parets de pedra seca que constitueixen murs de tancament, suposadament modificats amb les excavacions del segle XX, a l’exterior compostos per una filada de pedres petites

d'aproximadament 25 cm, i l'altre, a l'interior composta per tres o quatre filades de pedres mitjanes d'aproximadament 40 cm amb una escala central d'accés conformada per tres graons (**Fig. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 i 8**). El portal d'accés també fou modificat i presenta les dimensions aproximades de 2,12 metres de llarg x 1,57 metres d'alt (**Fig. 2, 5 i 6**).

Parera (1916) descriu que "es de volta d'aujup o de mitj punt, poca diferencia; i ses mides son ses sigüents: [...] sa Cova té 6'70 m. de llargaria, i 1'70 m. d'altaria. Además, lo matex que sa Cova de sa Pleta, a s'enfront hei ha una cambra circular que té 2'00 m. d'amplaria per 1'90 m. de llargaria amb un airet més baxa. De manera que sa llargaria total de sa cova es de 8'60 metros". Amorós (1966) tradueix la descripció de Parera (1916) com "longitud 6,70 m. altura, 1,70. En el testero un camariu de forma circular". Parera (1916) també esmenta "que tota sa Cova está empedrada de pedres mitjanseres, desiguals i malforjades, menos sa cara plana de damunt". Colomines (1920) la dibuixa (**Fig. 21**) i esmenta que és conforma per "una sola cambra amb un petit nínxol al fons. Té 8'60 metres de fondària, 3 d'ample i 2'40 d'alt", Mascaró (1964) transcriu aquesta cita. Posteriorment, Colomines (1926) la descriu del " tipo di grotta artificiale in forma di nave rovesciata con piccole nicchie, è abbondantissimo in tutta l'Isola". Veny (1968) la dibuixa (**Fig. 22**) i precisa que "estructuralmente ofrece esta cueva, a pesar de las modificaciones que ha sufrido, rasgos de no poco interés. En primer lugar observamos que el corredor de entrada parece como una larga trinchera muy ancha, de piso horizontal, abierta en terreno poco firme, de piedras y tierra. Sus muros, de poca solidez y afectados por agentes de toda clase, se han desmoronado en buena parte y han perdido consiguientemente las características estructurales que conformaban su división en vestíbulos. Por otra parte, en el arranque del muro derecho, en su porción más inmediata a la cámara de la cueva, se ve aflorar una hilera de pequeñas piedras que hacen presumible la existencia de un muro de contención. La cámara sepulcral, por el contrario, está totalmente excavada en la roca caliza y forma un largo rectángulo que se va estrechando hacia el extremo posterior. Orientada con su boca de entrada mirando hacia el Mediodía, mide 6,70 metros de longitud por 2,60 de anchura máxima. Su techumbre, abierta en arco de medio punto, alcanza poco menos de 2 metros de altura. Carece de surco central y de bancos laterales. [...] En el extremo frontal del interior hay un boquete ovalado, de cerca de 1,00 metro de diámetro, desviado un poco a la izquierda y a una altura de unos 0,30 metros sobre el nivel del piso de la cámara, por el cual se da acceso a un cubículo de planta circular. Este pequeño recinto absidal mide 2 metros de eje anteroposterior por 2,40 de eje transversal. Su piso está excavado con poco cuidado, presentando una cavidad irregular que abarca toda la mitad anterior. Está techado con cúpula achatada de 1,50 metros de flecha." Gili (1989) la descriu amb nínxols laterals, trinxera central, mur de mamposteria en sec, escala o graons i inhumació. Sastre (2004) la defineix de "de planta allargada amb nínxol a l'absis" i posteriorment, Sastre (2008) la descriu de "8,60 m de llarg, 3 m d'ample i poc menys de 2,40 m d'alt, i està formada per una cambra a la qual s'hi accedeix a través d'uns escalons, per un portal [d'entrada]. amb un nínxol al fons." A més, Sastre (2008) precisa que "Cristòfol Veny en féu una descripció i documentació planimètrica més acurada, mostrant amb més detall l'escaló d'accés a la cambra principal, així com la forma ovalada del nínxol ubicat al fons de la cova". Encinas (2014) la dibuixa (**Fig. 23**) i diu que "abierta en las calizas duras aunque hasta cierto punto deleznable, en los afloramientos de Keuper, el tipo de rocas admitió retoques artificiales conformadores de antecámara y foso de acceso, propios de un hipogeo funerario de corredor. Unos paramentos flanquean el corredor y varios peldaños ponen en el

interior de la càmera. Arreglo ulterior a su destino funerario la convierte en recogedero de agua pluvial; así y todo su nicho absidal resulta inconfundible y el perfil interior, bastante encajado, con 8'4 metros de longitud, 2'55 de anchura y altura de 2'15, mantiene sus trazas de varios alveolos en línea, a lo largo de la diaclasa generatriz."

Pel que fa a l'entrada, Parera (1916) diu que "es portal redonenc té 1'25 metros" - fet que Amorós (1966) reproduceix-, i també esmenta que "antes des portal per tenir més bon entrar, hei feren un poc d'esplanada". Colomines (1920) confirma que "l'entrada ha estat engrandida per aprofitar la cova per a tancar-hi bestiar" i després Colomines (1926) esmenta que "la maggior parte furono violate da lungo tempo ed attualmente sono adoperate per chiudervi il bestiame". Mascaró (1964) transcriu la primera cita de Colomines sobre la modificació de l'entrada de la cova. Veny (1968) afirma que "singularmente interesante es su boca de entrada, que actualmente abarca todo el diámetro menor de la cueva. Parece, sin embargo, que originariamente estuvo reducida a una abertura de unos 0,80 metros, quedando el resto tapiado por un muro de mampostería en seco, del cual quedan todavía algunas huellas. El ingreso a la cámara no se hace a pie llano, sino a través de una sencilla escalera de perpuestas todavía *in situ*, que salvan un desnivel tres peldaños descendentes, formados por piedras suaproximado de 1,20 metros". Sastre (2008) descriu el "portal rodonenc de 1'25 m d'entrada engrandida per tancar-hi bestiar".

La revisió ha permès corroborar que el bé catalogat correspon a una cova artificial tancada amb dos murs de pedres en sec, un mur exterior de pedres petites, del qual només s'observen alguns vestigis, i un mur de tancament de pedres mitjanes amb una escala central d'accés. Les excavacions de principis de segle XX acabaren amb la potència de terra de l'interior de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres, sense deixar altres rastres antròpics dels descrits, encara que sense un estudi arqueològic, no pot afirmar-se rotundament que no n'hi hagi d'altres, especialment per la ceràmica naviforme concentrada a uns 5 metres de la cova. Així doncs, són necessaris estudis arqueològics per determinar la potència dels murs i/o altres possibles restes estructurals o materials.

5.2. Descripció de les unitats arquitectòniques que integren el conjunt

Una cova artificial amb dos murs de pedra seca com a tancament, una escala d'accés de tres graons i un nínxol: la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres.

5.2.1. Tipus de planta

Absidal		Rectangular	
Circular		Irregular	
Quadrangular		Altre: allargada amb absis	X

5.2.2. Material constructiu

Pedra	X	Ciment	
Maó		Indeterminada	

Argamassa		No consta	
Adob o fang		Altre:	
5.2.3. Tècnica constructiva			
Ciclòpia		Opus quadratum	
Pedra en sec: pedres mitjanes	X	Opus testaceum	
Pedra en sec: pedres petites	X	Opus vittatum	
Opus africanum		Tapial	
Opus ateriquio		Entramats vegetals	
Opus incertum		Tècnica mixta:	
Opus poligonal		Altre:	
5.2.4.1. Dimensions			
Longitud	Amplada	Alçada	
7,78 metres	2,7 metres	2,13 metres	
Aproximació a la dimensió mitjana dels blocs del mur extern (cm)			25
Aproximació a la dimensió mitjana dels blocs del mur intern (cm)			40
Dimensió portal d'entrada (m)			2,12 x 1,57
5.2.4.2. Dimensions (Parera, 1916)			
Longitud	Amplada	Alçada	
8,6 metres	1,9 metres	1,7 metres	
Dimensió portal d'entrada (m)			1,25
5.2.4.3. Dimensions (Colomines, 1920; Mascaró, 1964)			
Longitud	Amplada	Alçada	
8,6 metres	3 metres	2,4 metres	
5.2.4.4. Dimensions (Amorós, 1966)			
Longitud	Amplada	Alçada	
6,7 metres	-	1,7 metres	
Dimensió portal d'entrada (m)			1,25

5.2.4.5. Dimensions (Veny, 1968)		
Longitud	Amplada	Alçada
8,7 metres	2,6 metres	2 metres
Dimensió original portal d'entrada (m)		0,8
5.2.4.6. Dimensions (Sastre, 2008)		
Longitud	Amplada	Alçada
8,6 metres	3 metres	2,4 metres
Dimensió portal d'entrada (m)		1,25
5.2.4.7. Dimensions (Encinas, 2014)		
Longitud	Amplada	Alçada
8,4 metres	2,55 metres	2,15 metres

6. VISIBILITAT DES DEL JACIMENT

6.1. Altres jaciments visibles

La vegetació actual no permet determinar la connexió visual amb altres jaciments, encara que mitjançant l'anàlisi de visibilitat s'evidencia la connexió amb la Cova des Punyalet (JSP- 28) i el Claper Gros o d'en Miró (JSP-17).

6.2. Altres jaciments pròxims

Aproximadament a uns 250 metres, direcció ESE, es troba el jaciment de la Cova des Punyalet (JSP-28), on s'hi han identificat restes òssies humanes, un punyal de bronze i ceràmica naviforme a l'interior (Encinas, 2014 i 2019).

6.3. Accés

Es pot accedir a la possessió de Gaieta Gran pel carril secundari paral·lel a l'autopista Ma-13A, agafant el camí d'aproximadament el quilòmetre 40. Un cop a les cases de Gaieta, cal realitzar un trajecte a preu, d'aproximadament 25 minuts, seguint el camí de l'E de les cases que gira en la direcció NNO fins un segon desviament, on se seguirà amunt en direcció NNO, per localitzar la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres al vessant S del Puig de sa Garriga de ses Comes.

6.4. Superfície visible

Àrea visible (superfície en m²)	24414200 m ²
---	-------------------------

7. CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

7.1. Conservació del conjunt

Alçada màxima de les estructures (a)	Grau de conservació del conjunt (b)	Identificació de les estructures (c)	Índex de conservació $(a+b+c)/2$
5	4	3	5,25

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) considera l'estat de conservació III en una escala 0-V (on 0 és el mínim i V és el màxim) que se defineix: "quan manquen alguns dels elements estructurals del monument i és impossible la reconstrucció hipotètica". El defecte de conservació són les "estructures" (Estarellas *et al.*, 1989). Anteriorment, Mascaró (1967 i 1968) la descriu com IV en una escala I-V (on I és el màxim i V el mínim), un estat "malo. En ruinas, y una parte de las piezas de su aparejo ha desaparecido, por lo que su construcción sería problemática".

Seguint una escala de conservació de 0-5 (on 0 és destruït i 5 és molt bo), considerarem la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres com 1, un estat molt dolent, a causa de l'excavació pràcticament indocumentada, de la pèrdua de funció del jaciment, de la modificació de l'entrada i del deteriorament elevat dels murs (**Fig. 2, 3, 4, 6, 7, 8 i 9**), a més de la degradació de les restes de terra original carbonatades de l'interior de la cova (**Fig. 12, 13 i 14**) i de la perforació de la roca, en alguns casos associada amb la incorporació de fustes, canyes o claus (**Fig. 15 i 16**). També s'identifica una patina microbiològica sobre les pedres interiors (**Fig. 9 i 10**) i vegetació superior a l'entrada (**Fig. 1**). Per altra banda, s'ignora la situació de les restes òssies humanes, la ceràmica naviforme, l'eina de sílex i del seu estat de conservació, així com de la ceràmica naviforme sota tinença de l'actual Museu d'Arqueologia de Catalunya (Parera, 1916; Colomines, 1920).

No existeix un Pla de Conservació del conjunt.

8. RISCOS PER LA CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

8.1. Riscos

Obres públiques		Reutilitzacions	X
Obres privades		Espoli	X
Feines agrícoles		Erosió	X
Feines agrícoles auxiliars	X	Vandalisme	X
Pedreres		Altres: excavacions segle XX	X

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) detecta els riscos de “feines agrícoles auxiliars” i “erosió”.

Durant la revisió, s’han identificat reutilitzacions actuals com a refugi d’animals, a més d’erosió natural i antròpica de l’interior i l’exterior de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres, així com les evidències de la modificació de l’entrada i dels murs de tancament. Sembla que la funció dels murs perilla. Tampoc es descarta l’espoli reiterat, encara que en època passada, ja que les excavacions del segle XX foren totals i només consta l’existència d’una peça ceràmica al Museu d’Arqueologia de Catalunya, ignorant-se si el material descrit per Parera (1916) i Colomines (1920) es custodiat per l’Ajuntament de sa Pobla o bé consta com a desaparegut o sota custòdia desconeguda.

Pel que fa a la manca de manteniment, l’ús indegut, l’espoli de materials i les modificacions de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres, aquests fets constitueixen un delictes i un risc pel jaciment arqueològic. Cal fer esment a la legislació vigent: la **Llei 12/1998**, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears; la **Ley 16/1985**, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español i els articles 321 a 324 del **Codi Penal**.

8.2. Protecció existent

Tancat		Nul·la	X
Vigilat		Insuficient	

Observacions

La *Cara Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) descriu “protecció nul·la”.

Actualment, la situació resta en el mateix estat.

8.3. Proposta de protecció

La salvaguarda de les restes arqueològiques que constitueixen la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres depenen del compromís de la propietat o responsables legals de mantenir-la condicionada i respectar el radi de protecció. És important assegurar el bon estat de l’interior i l’exterior de la cova, evitant l’exuberància de la vegetació i la incorporació de materials impropis a l’interior de la cova. A més a més, s’evidencia la necessitat de consolidar els murs de tancament i, si escau, consolidar-lo.

Per aquest motiu, s’identifica la necessitat de què l’organisme competent prengui les mesures oportunes contra els delictes esmentats i posteriorment estableixi un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, intervenció i revisió de l’estat de conservació de la Cova de Sa Garriga de ses Comes o des Lladres.

9. POTENCIALITAT SOCIAL COM ELEMENT PATRIMONIAL VISIBLE					
9.1. Monumentalitat del conjunt					
a) Alçada màxima de les estructures	b) Identificació de les estructures	c) Superfície del conjunt		Índex de monumentalitat (a+b+c)/3	
5	3	5		4,33	
9.2. Significació del conjunt					
a) Nivell d'informació històrica	b) Nivell de valoració social		c) Significança estètica-formal o singularitat		Índex de significació ((a+b)/2+c)/2
5	PGOU	0	Grup tipològic-formal	0	1,5
	Senyalitzat	0	Dins el grup T-F	0	
	Publicació divulgativa	1	Material	0	
	Integrat en un itinerari	0	Tècnica constructiva	0	
	Integrat en un programa de visites	0	Altres particularitats	0	
9.3. Potencial educatiu i turístic del conjunt					
a) Potencial didàctic i formatiu		b) Potencial turístic i informatiu		Índex educatiu i turístic (a+b)/2	
Explicació conceptual	0	Tríptics i fulletons	0	1,5	
Explicació interactiva	2	Guies turístiques	0		
		Web i recursos multimedia	1		
9.4. Accessibilitat del conjunt					
a) Tipus d'accés I		b) Tipus d'accés II		c) Tipus de propietat	
5		1		2	
d) Adequació d'accés I		e) Adequació d'accés II		Índex d'accessibilitat (a+b+c+d+e)/5	

4	1	
f) Temps (vehicle)	g) Temps (a peu)	3,33
4	4	
9.5. Condicionament del conjunt		
a) Condicionament i neteja		b) Senyalització
		Índex de condicionament (a+b)/2
Neteja de vegetació i materials	0	Senyalitzat amb fites naturals o artificials
Condicionament d'espais de trànsit i comunicacions	0,5	Senyalitzat amb panells sense explicació interpretativa
Consolidació	0	
Restauració	0	
9.6. Interpretació del conjunt		
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) considera l'atracció "regular" i l'actuació a "llarg termini".</p> <p>Cal un estudi arqueològic per determinar la interpretació del conjunt. Ampliant la documentació amb l'estudi del claper i les coves properes, podria proposar-se un recorregut temàtic pels jaciments arqueològics de la Serra de Gaieta.</p>		
a) Tipus d'interpretació	Únicament senyalitzat sense interpretació	1
Índex d'interpretació del conjunt		1
ÍNDEX DE POTENCIALITAT COM ELEMENT PATRIMONIAL VISITABLE (9.1.+9.2.+9.3.+9.4.+9.5.)/5= 2,23		56,4% Sobre base 100

10. PRIORITZACIÓ DE LES ACTUACIONS

10.1. Priorització de les actuacions que s'han de realitzar per evitar perills de degradació del conjunt i potenciar la visita pública

1. Elaboració d'un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres, així com del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes.
2. Intervenció de restauració per eliminar els elements impropis, per part d'especialistes, a més de la neteja de vegetació de la zona de protecció, sota supervisió tècnica.

3. Investigacions i intervencions d'arqueologia i de conservació-restauració que assegurin la salvaguarda del bé a través de l'estudi, la consolidació dels murs de tancament, del condicionament i de la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida, la recuperació i l'anàlisi dels materials on s'inclogui l'estudi de la peça ceràmica conservada al Museu d'Arqueologia de Catalunya i dels materials documentats per Parera.
4. Senyalització i dret a pas.

11. CONCLUSIÓ

Al vessant S del Puig de sa Garriga de ses Comes, senyalitzada amb una cinta a mitja pujada, s'ubica la cova artificial de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres (**Fig. 20, 24, 25, 26 i 27**).

La Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres mesura aproximadament 7,78 x 2,70 x 2,13 metres, dimensions lleugerament menors a les documentades per altres autors (Parera 1916; Colomines, 1920; Mascaró, 1964; Veny, 1968; Sastre, 2008 i Encinas, 2014), possiblement per no considerar les estructures exteriors a la cova (**Fig. 21, 22 i 23**). Presenta una planta allargada amb un absis elevat a l'extrem i una entrada, modificada en època contemporània, conformada per un mur de tancament exterior d'una filada de pedres petites i un altre mur de tancament interior de tres o quatre filades de pedra en sec de mida mitjana que mitjançant una escala amb tres graons dona accés a la cavitat a través d'un portal d'aproximadament 2,12 x 1,57 metres (**Fig. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 i 11**). A partir dels indicis materials i la morfologia del jaciment, podem afirmar que la cova sembla haver-se utilitzat a la prehistòria amb una funció funerària, concretament durant l'època naviforme. Al seu interior s'han identificat restes òssies humanes (Parera, 1916; Colomines, 1920; Mascaró, 1964; Amorós, 1966; Veny, 1968; Sastre, 2008), una eina de sílex (Parera, 1916; Amorós, 1966) i restes de ceràmica naviforme (Parera, 1916; Colomines, 1920 i 1926; Mascaró, 1964; Amorós, 1966; Veny, 1986; Estarellas *et al.*, 1989; Gili, 1989 i 1995; Sastre, 2008) que en confirmen la seva utilització (**Fig. 17 i 18**). A l'exterior de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres s'han identificat restes de ceràmica naviforme i contemporània (**Fig. 18**). Les restes ceràmiques es troben en un radi d'uns 2 o 3 metres, a uns 5 metres en direcció SSE, probablement a la terrera de les antigues excavacions (**Fig. 19**). No s'han identificat altres restes materials ni estructurals, encara que sense estudis arqueològics, no pot descartar-se l'ús de l'entorn. Així mateix, podem afirmar que s'ha donat l'ús de la cova per les evidències d'excrements d'ovicapris i de modificacions, hipotèticament relacionades amb les excavacions de principis del segle XX, que possiblement també introduïren els materials impropis com estaquetes de fusta, canya i claus de ferro (**Fig. 15 i 16**), a més de la senyalització de l'emplaçament amb fites en època contemporània (**Fig. 20**).

Pel que fa a l'estat de conservació de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres, podem dir que el deteriorament és molt alt, a causa de la degradació dels murs (**Fig. 2, 3, 4, 6, 7, 8 i 9**), l'erosió i la presència de perforacions i d'elements impropis a dintre i fora de la cova (**Fig. 12, 13, 14, 15 i 16**), associat a la manca de manteniment, i, amb especial èmfasi, la pèrdua de funció del jaciment, l'excavació pràcticament indocumentada i la modificació de

l'entrada. Per altra banda, s'ignora la situació del material arqueològic documentat dècades enrere i del seu estat de conservació. La tipologia d'aquests fets és greu segons la legislació vigent.

En l'àmbit administratiu cal actuar per salvaguardar la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres, prioritzant l'eliminació d'elements impropis, per part d'especialistes, a més de la neteja supervisada de la vegetació de la zona de protecció. Per assegurar la preservació de la cova i del seu radi de protecció es considera indispensable establir un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes. A causa de l'estat de conservació del jaciment, es considera oportú plantejar l'estudi arqueològic i de conservació-restauració de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres que en permeti el condicionament, especialment la consolidació dels murs de tancament, i la contextualització històrica. A més a més, l'administració ha de promoure l'estudi dels materials documentats per Estarellas *et al.* (1989) i la localització, la recuperació i l'estudi dels materials documentats per Parera (1916), Colomines (1920), Mascaró (1964), Amorós (1966) i Veny (1968), així com sol·licitar el retorn de la peça ceràmica sota custòdia del Museu d'Arqueologia de Catalunya.

Mitjançant la investigació i la intervenció *in situ*, podria proposar-se el recorregut guiat pels jaciments de la zona, a partir de senyalització amb fites naturals i plafons explicatius.

12. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALBERO, D.; CALDERÓN, M^a; CALVO, M.; GLOAGEN, E. (2011) *Propuesta metodológica de catalogación*. In Calvià: Patrimoni Cultural (Coord. M. Calvo i A. Aguares), pàg. 277 - 289. Ajuntament de Calvià.

ALCOVER, M. (1942) *El hombre primitivo en Mallorca. Estudio sobre la prehistoria balear*. pàg. 230. Imprenta Mossèn Alcover, Palma. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca.)

AMORÓS, L. (1966) *Catálogo de los yacimientos de Sa Pobla*. Decret 2563/66. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca.)

BALLESTER, C. i CLADERA, M. A. (2020) *Jaciments del municipi de sa Pobla*. VI Jornades d'Estudis Locals, sa Pobla (Document inèdit).

COLOMINES, J. (1920) *L'Edat del Bronze a Mallorca*. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans VI, pàg. 559 - 560. Barcelona.

- (1927) *Gli scavi di Majorca: dagli Atti del Convegno Archeologico Sardo - Giugno 1926 / Colominas Roca, Josep*, pàg. 3 i 4, Tipi delle Officine Grafiche.

ENCINAS, J. A. (1997) *Inventari Espeleològic Illes Balears*. Endins, núm. 21, pàg.122. Palma.

- (2006) *Relación inventarial de subterráneos naturales de las Illes Balears*. Pàg. 171. Ed. Jaes, Pollença.
- (2014) *Corpus Cavernario Mayoricense*. Pàg. 1215 i 1217. El Gall Editor, Pollença.
- (2019) Comunicació personal.

ESTARELLAS, M. M.; MAIZARA, J.; ONEL, T.; PONS, G.; PORCEL, G.; RIERA, M. M.; SIMONET, S.; TORRES, F. i VIALTA, M. (1989) *Cartes arqueològiques de les illes Balears*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric. Palma.

FIOL, J. (1992) *Estudi sobre el Patrimoni Històric, Artístic Monumental i Etnològic de sa Pobla*. Arxiu personal, sa Pobla.

GILI, S. (1989) *El pretataiòtic Mallorquí: un intent d'anàlisi de les unitats estructurals*. Treball d'investigació, UAB, Bellaterra. (Biblioteca de l'UAB.)

- (1995) *Territorialidades de la prehistoria reciente mallorquina*. Tesi doctoral, UAB, Bellaterra.

MARTÍNEZ, J. M. i ROIG, S. (2005) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Extret de: www.sapobla.cat

- (2008) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Text refós en compliment de les prescripcions de la Comissió d'Ordenació del Territori, Urbanisme i Patrimoni Històric de data 9 de nov. 2007. Extret de: www.sapobla.cat

MASCARÓ, J. (1958) *Mapa General de Mallorca: croquis topogràfic a escala aprox. 1:31 250*.

- (1964) *Coves, Talaiots i altres megàlits de la comarca de Sa Pobla*. Pàg 9. Imprenta Politècnica, Palma. (Biblioteca Municipal de sa Pobla.)
- (1967) *Inventario de los monumentos megalíticos y restos prehistóricos y protohistóricos de la isla de Baleares. Corpus de Toponimia de Mallorca*. Tom VI, pàg. 3260. Dirección General de Bellas Artes, Madrid.
- (1968) *Prehistoria de las Baleares*. Pàg. 728. Ed. Gráficas Miramar, Palma. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca.)

PARERA, J. (1916) *Monuments Prehistòrics. IV Cova de Sa Garriga*. Sa Marjal, vol. IV, any VIII, núm. 94, pàg. 148. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

SASTRE, M. A. (2004) *Projecte de dinamització patrimonial del Terme Municipal de sa Pobla a Curs d'Actualització de Gestió del Patrimoni Arqueològic*, Universitat Oberta de Catalunya. Pàg 12. Sa Pobla.

- (2007) *Apunts sobre alguns jaciments arqueològics a l'entorn de Crestatx (sa Pobla) a Història i Actualitat del Santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7)*. Diada d'estudis de Crestatx, 2006, núm. 1, pàg. 143 i 144. OCB sa Pobla i Parròquia de Sant Antoni Abat. Sa Pobla.
- (2008) *Història de les intervencions arqueològiques al terme municipal de Sa Pobla*. I Jornades d'Estudis Locals, núm. 1, pàg. 288-289. Sa Pobla.

VENY, C. (1968) *Las Cuevas Sepulcrales del bronce antiguo de Mallorca*. CSIC, pàg. 218-219. Madrid. (Biblioteca Municipal d'Inca.)

VIQUIPÈDIA (2020) *Llista de monuments de sa Pobla*. Extret de: https://ca.wikipedia.org/wiki/Llista_de_monuments_de_sa_Pobla

13. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

13.1. Fotografies de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres

Fig. 1. Entrada de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres.

Fig. 2. Entrada de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres.

Fig. 3. Vista zenital de l'entrada de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres.

Fig. 4. Detall del mur de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres.

Fig. 5 i 6. Entrada de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres, realitzades per Colomines i cedides pel MAC (núm. registre 132 i 1082).

Fig. 7 i 8. Detall del mur amb l'escala de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres.

Fig. 9. Interior de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres.

Fig. 10. Interior de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres.

Fig. 11. Interior de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres, realitzada per Colomines i cedida pel MAC (núm. registre 1089).

Fig. 12, 13 i 14. Desplacació de les restes de terres originals carbonatades a la roca de l'interior de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres.

Fig. 15 i 16. Perforacions de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres, a l'esquerra de l'interior i a la dreta de l'exterior.

Fig. 206. — Sa Pobla. Cova de sa Garriga de ses Comes. Vas a mà (1/3 apr.)

Fig. 17. Ceràmica de l'interior de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres (Colomines, 1920).

Fig. 18. Ceràmica de l'exterior de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres.

Fig. 19. Lloc de troballa de la ceràmica de l'exterior de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres.

Fig. 20. Senyalització de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres.

13.2. Descripció de les fotografies

A les **Fig. 1, 2 i 3** s'observen diverses vistes de l'entrada de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres delimitada per un primer mur de pedra seca que arranca al lateral esquerre (**Fig. 4**). L'entrada sembla trobar-se en un estat de conservació pitjor del documentat per Colomines (**Fig. 5 i 6**), confirmant-se la seva modificació, ja que actualment només s'identifiquen els vestigis de dit mur de tancament (**Fig. 2 i 3**). Tot seguit, s'identifica un segon mur de pedra seca amb una escala d'accés de tres graons (**Fig. 7 i 8**). L'interior de la cova està compost per una cambra principal allargada i al fons, lleugerament elevat i desplaçat a l'esquerra de l'absis, presenta un nínxol (**Fig. 9 i 10**). L'interior també sembla trobar-se en un estat pitjor del documentat per Colomines (**Fig. 11**), ja que s'hi identifiquen pedres que probablement conformaven els murs de tancament. Les **Fig. 12, 13 i 14**, corresponen a la desplaçació de les terres originals carbonatades de l'interior de la cova i les **Fig. 15 i 16** a les perforacions de la roca.

Trobem restes arqueològiques a l'interior de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres, una olla naviforme excavada per Colomines (1920) i actualment conservada al Museu d'Arqueologia de Catalunya (**Fig. 17**). A la zona exterior de la cova s'han localitzat restes de ceràmica naviforme i contemporània (**Fig. 18**), concretament a la possible terrera de les excavacions del s. XX (**Fig. 19**).

La Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres es troba senyalitzada amb una cinta, concretament en diverses mates del camí d'accés i al costat de l'entrada (**Fig. 20**).

13.3. Planimetries

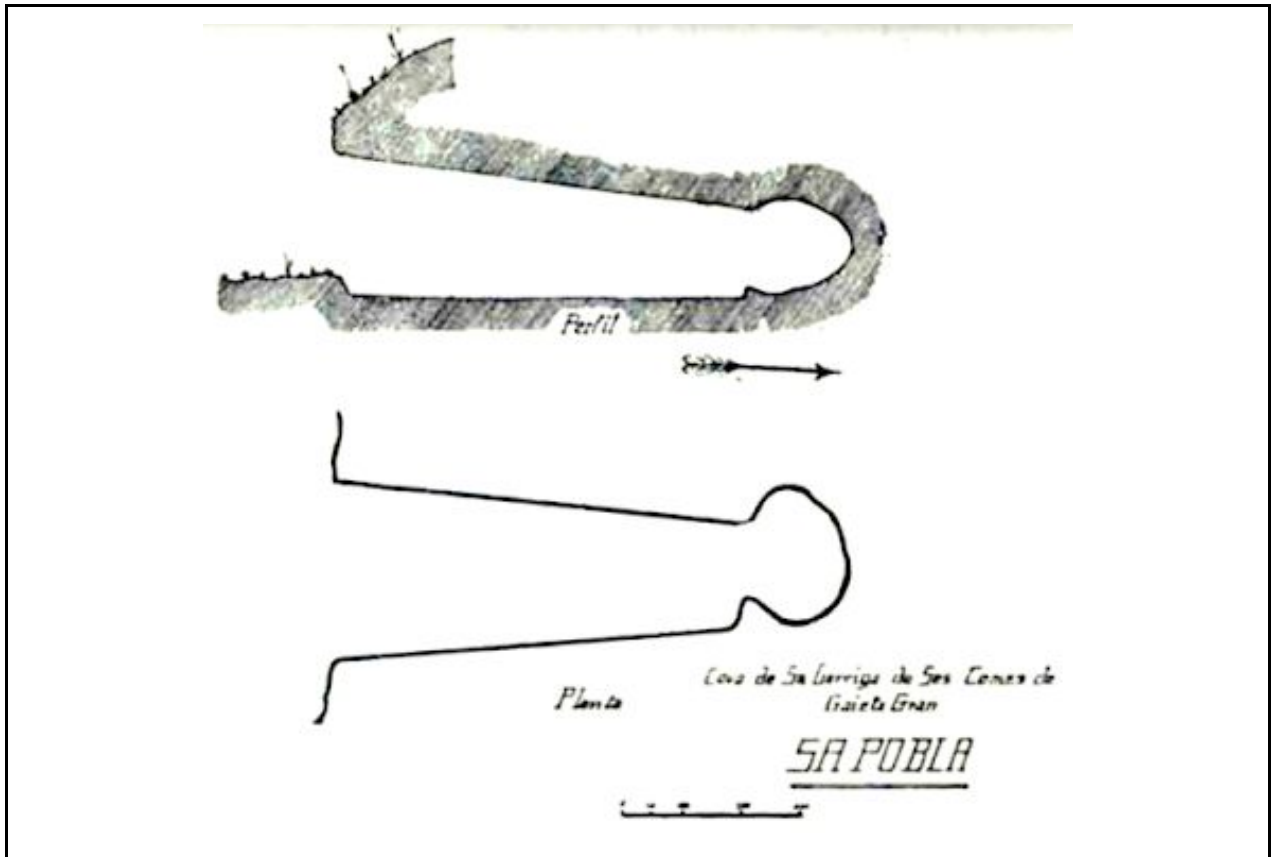

Fig. 21. Planimetria de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres (Colomines, 1920 i 1926).

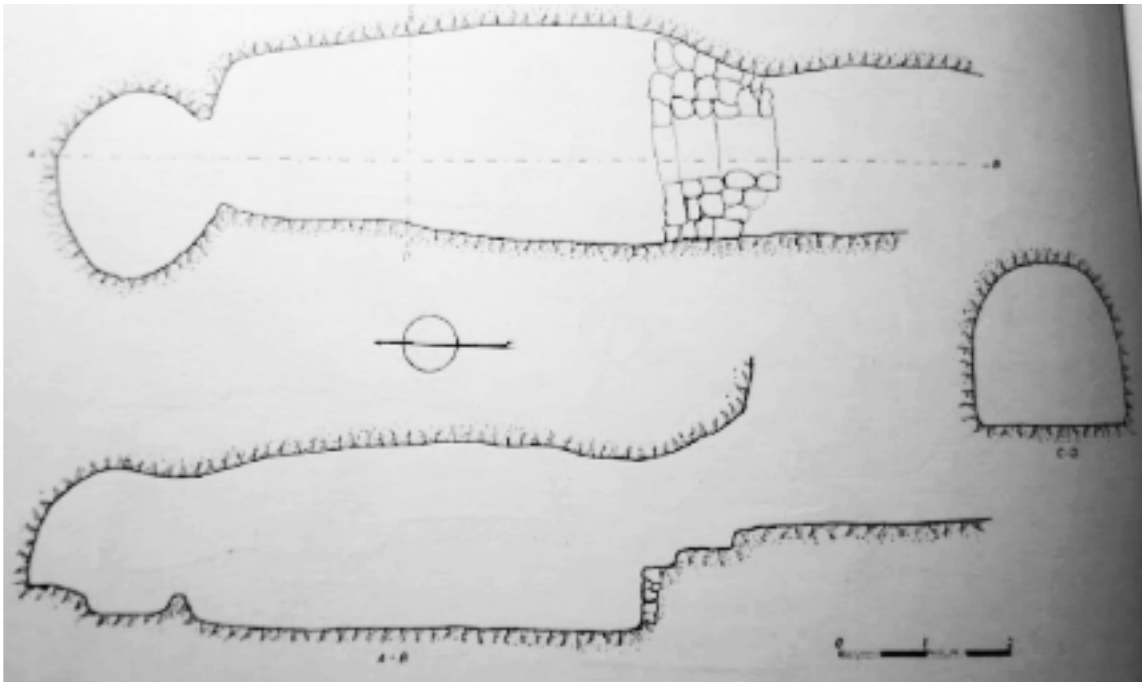

Fig. 22. Planimetria de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres (Vený, 1968).

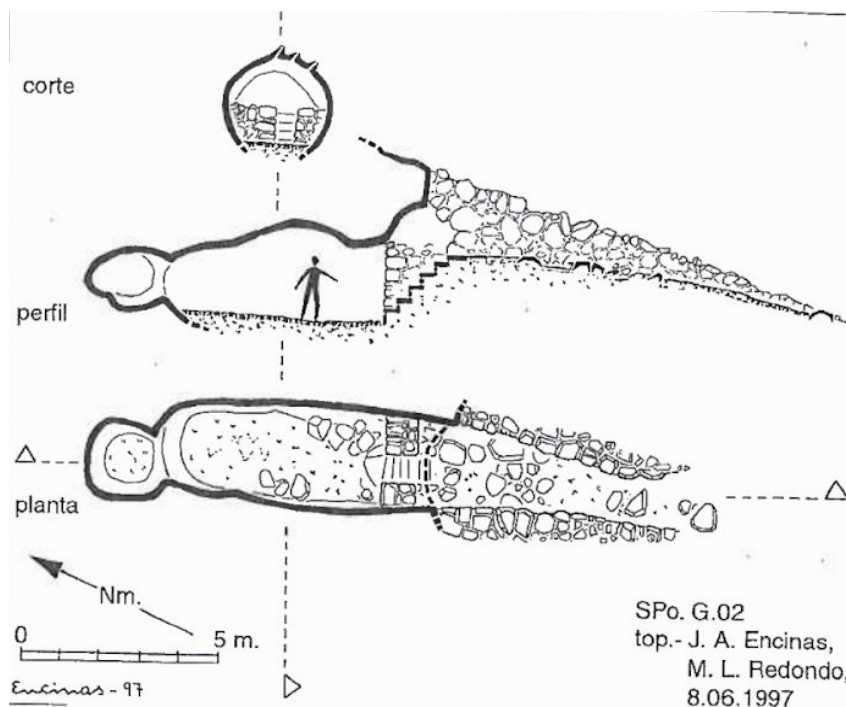

Fig. 23. Planimetria de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres (Encinas, 2014).

13.4. Descripció de la planimetria

Trobem tres planimetries de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres, de diferents èpoques i amb diferents nomenclatures: Colomines (1920) i Veny (1968) l'anomenen "Cova de sa Garriga de ses Comes" i Encinas (2014) "Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres".

La primera planimetria correspon a Colomines (1920) on observem, a la part superior, el perfil i, a la part inferior, la planta (**Fig. 21**). La segona planimetria correspon a Veny (1968) on observem, a la part superior esquerra, la planta, a la part inferior esquerra, el perfil i, a la dreta, la secció (**Fig. 22**). La darrera planimetria correspon al dibuix de 1997 d'Encinas (2014), on a la part superior observem una secció i el perfil de la cova i, a la part inferior, la planta amb les corbes de nivell (**Fig. 23**).

14. DOCUMENTACIÓ CARTOGRÀFICA

14.1. Delimitació del conjunt i àrea de protecció en plànol topogràfic

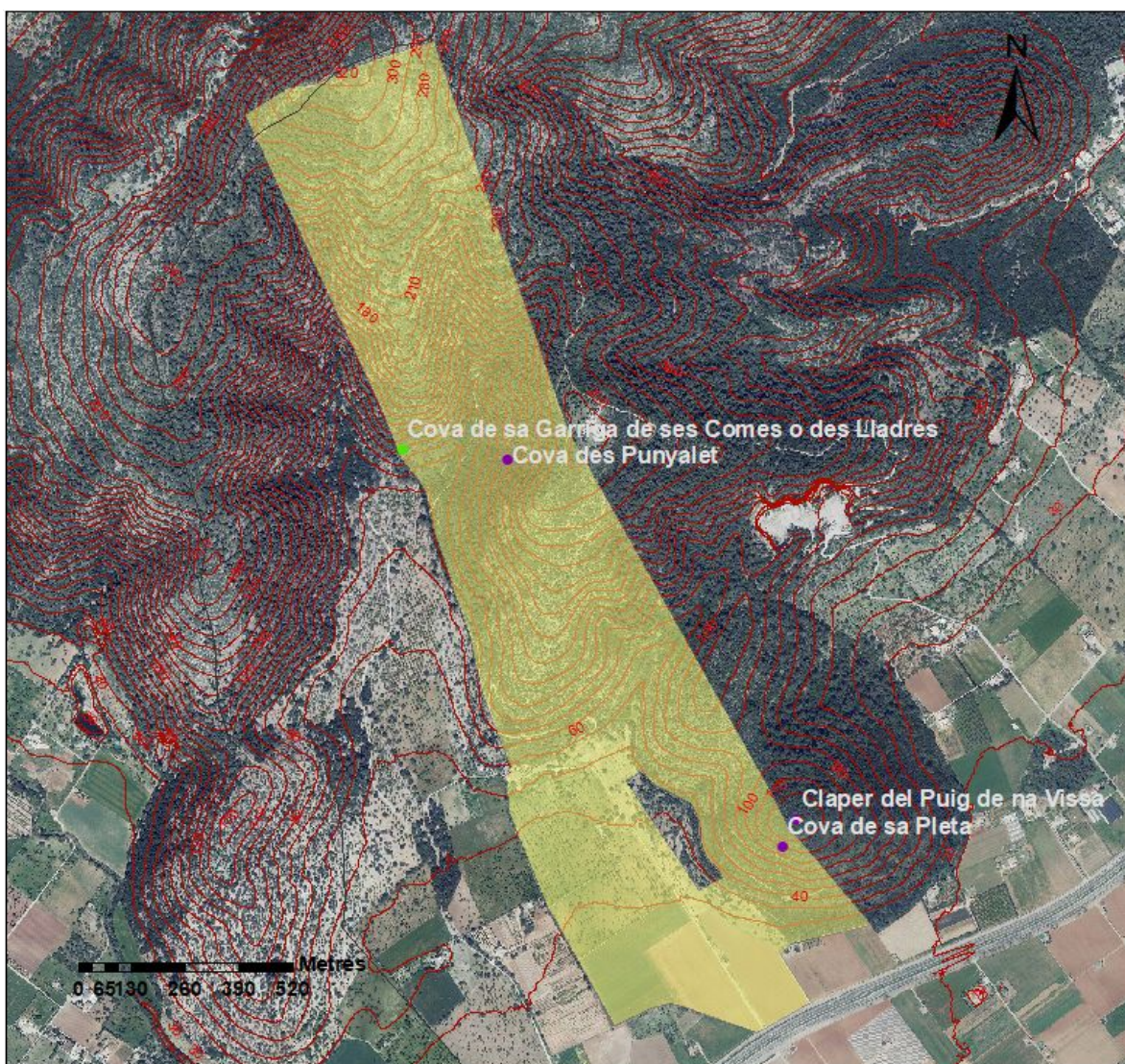

Fig. 24. Delimitació de la parcel·la on es localitza la Cova de sa Garriga de Ses Comes o des Lladres identificada amb un punt verd. Prop seu trobem la Cova des Punyalet, la Cova de sa Pleta i el Claper del Puig de na Vissa identificats amb punts liles.

14.2. Localització en fotografia aèria

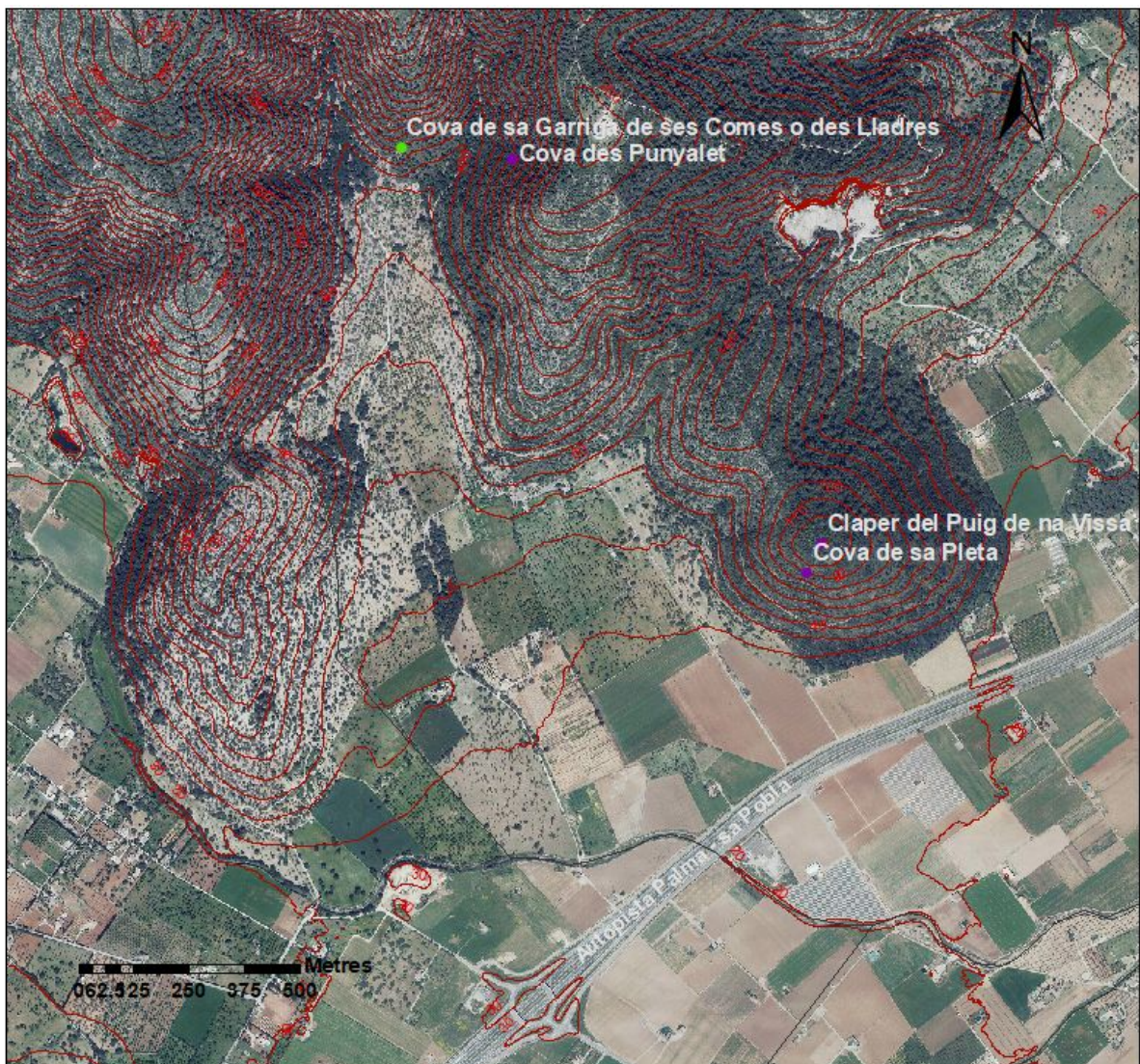

Fig. 25. Localització de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres amb un punt verd. Prop seu trobem la Cova des Punyalet, la Cova de sa Pleta i el Claper del Puig de na Vissa identificats amb punts liles.

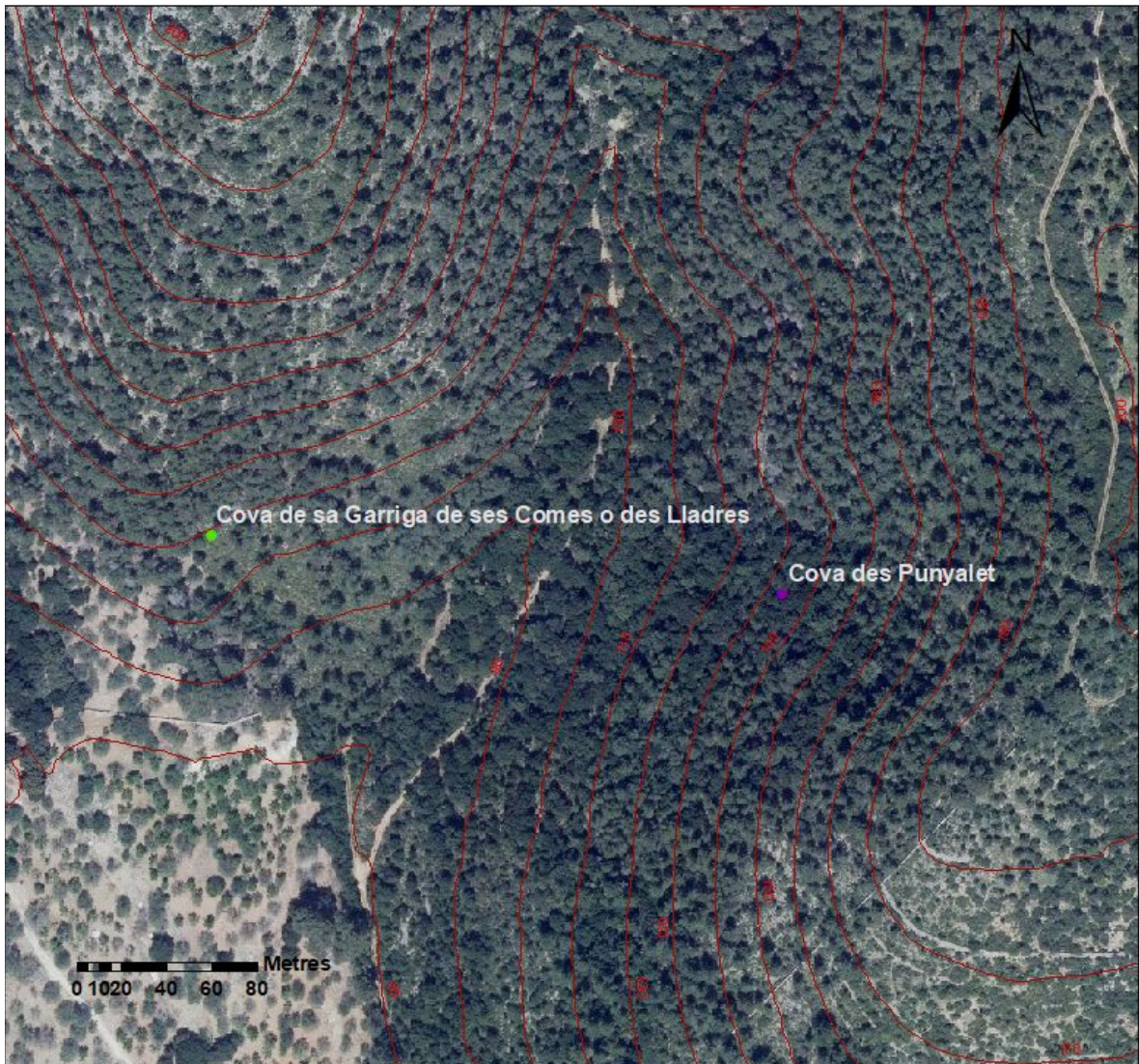

Fig. 26. Detall de la localització de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres amb un punt verd. Prop seu trobem la Cova des Punyalet identificada amb un punt lila.

14.3. Localització en el Mapa General de Mallorca

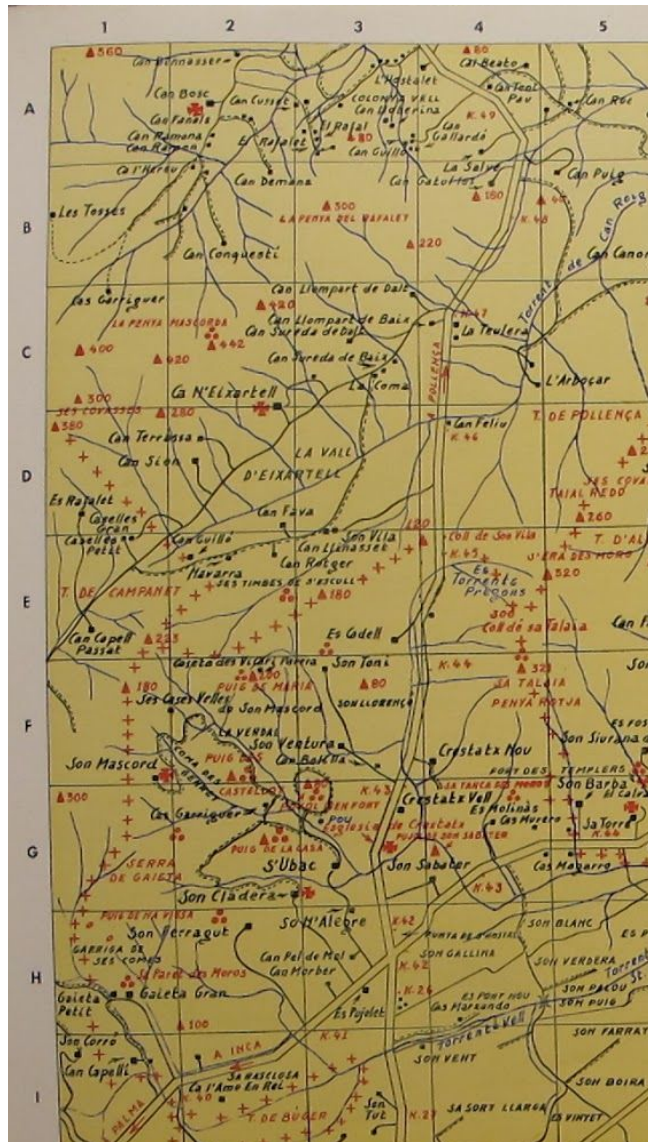

Fig. 27. Mapa amb la localització de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres (Mascaró, 1958).

1. NOM I IDENTIFICACIÓ DEL CONJUNT		
Id Conjunt	Nom del conjunt	Categoria
JSP-13	Cova de na Quintana (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Museu de Mallorca, 1989; Fiol, 1992; Encinas, 1997, 2006 i 2014) / Sa Cova de na Quintana (Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008; Sastre, 2004 i 2008)	Bé d'Interès Cultural
JSP-19	Sa Pleta (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Fiol, 1992; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008; Sastre, 2004 i 2008; Viquipèdia, 2020)	
Comarca	Població	Topònim de la zona
Es Raiguer	Sa Pobla	Puig de na Vissa, Gaieta Gran
Altres noms	Cova de Sa Pleta (Parera, 1916a i 1916b; Colomines, 1920; Mascaró, 1964; Amorós, 1966; Sastre, 2007 i 2008), Gaieta Gran (Sa Pleta) (Mascaró, 1967 i 1968), Cova del Puig de Na Vissa (Veny, 1968), Sa Pleta / Gaieta Gran (Estarellas <i>et al.</i> , 1989), Cova de Na Quintana / Gaieta Gran (Estarellas <i>et al.</i> , 1989), Puig de Ca Na Vissa (Gili, 1989 i 1995)	
Proposta de nom	Cova de sa Pleta (Parera, 1916a i 1916b; Colomines, 1920; Mascaró, 1964; Amorós, 1966; Sastre, 2007 i 2008)	
Núm. Catàleg NNSS		Núm. Carta Arqueològica
34/13 i 34/19		34/13 i 34/19
Referència cadastral (revisió)		Referència cadastral (Administració)
Polígon 2, parcel·la 91		JSP-13 Polígon 2, parcel·la 91R (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Fiol, 1992; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008) <i>Polígon 2, parcel·la 91 (Estarellas et al., 1989)</i>
		JSP-19 No localitzat (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008)
Altres referències cadastrals		Polígon 2, parcel·la 91R (Sastre, 2004)

	<i>Polígon 2, parcel·la 91 (Encinas, 1997, 2006 i 2014)</i> <i>Polígon 2, parcel·la 109 (Gili, 1995)</i>	
Extensió de protecció (revisió)	Extensió de protecció (Administració)	
600 m ² Polígon 2, parcel·la 91	600 m ² (Estarellas <i>et al.</i> , 1989) Polígon 2, parcel·la 91R (Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008)	
Propietat (revisió)	Propietat (Administració)	
Herederos de Ignacio Moragas Serra de Gaieta	A. Torres Serra (Estarellas <i>et al.</i> , 1989)	
Altres referències de propietat	Gabriel Serra de Gaieta (Parera, 1916b)	
Dada de la catalogació	Dada de la revisió	Equip responsable
10 de setembre de 1966	9 de novembre de 2019 5 d'agost de 2020	Caterina Ballester Terrassa, Maria Antònia Cladera Salvà
Equip de redacció	Caterina Ballester Terrassa i Maria Antònia Cladera Salvà	

2. ENTORN BIOGEOGRÀFIC				
2.1.1. Coordenades ETRS89 UTM				Fus: 31 Zona: S
X	500267	Y	4404366	Z 101
2.1.2. Coordenades ED50 UTM (Estarellas <i>et al.</i>, 1989; Encinas, 1997, 2006 i 2014)				
X	500375	Y	4404580	Z 100
2.1.3. Coordenades ED50 UTM (Gili, 1989)				
31SEE021058apr.				Z 40 - 50
2.1.4. Coordenades ED50 UTM (Gili, 1995)				
X	500558	Y	4404819	Z 96
2.1.5. Sector i quadrant del <i>Mapa General de Mallorca</i> (Mascaró, 1958)				
6 - 1 h (Mascaró, 1964) 6 - 1 g (Mascaró, 1967 i 1968)				
Observacions				

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) descriu la Cova de sa Pleta (JSP-19) com a “no localitzada”, mentre descriu la Cova de na Quintana (JSP-13) a “Gaieta Gran” i la situa a “un puig, a la cara de migjorn”.

Sastre (2008) afirma que la Cova de sa Pleta també és “anomenada Cova de na Quintana o Cova des Puig de na Vissa”. Encinas (2014) corrobora la confusió argumentant que Veny el 1968 denominà la cova “en función del cercano Puig de na Vissa; pero el propio de la gruta es el de Na Quintana”. Per tant, la Cova de sa Pleta, la Cova de na Quintana i la Cova del Puig de na Vissa són el mateix jaciment arqueològic situat a Gaieta Gran, encara que com diu Sastre (2004 i 2008) la Cova de sa Pleta consti com a “desaparegut segons dades de 1989”.

Parera (1916a) descriu la cova a Gaieta Gran “en es Puig de na Vissa i sols unes docentes passes lluny des *Claper* de pedres mitjanseres o *túmmulus*, de que parlarem fa poc, hei ha sa *Cova de sa Pleta*: está a un punt que té una vista espléndida, desde ont veuen molt alluny, pero que es ben mala de trobar perque no la veuen fins que hi son demunt. Are fa poc qu'el propietari, amic nostro estimadissim, don Gabriel Serra de Gayeta, abogad, hei ha fet un caminó deliciós qu'am voltes y revoltes hei conduex i qualsevol la pot afinar facilment”. Mascaró (1964) i Amorós (1966) transcriuen la descripció de Parera (1916a). Colomines (1920) esmenta que “es troba a mitja hora de distància de l'anterior [Cova de Sa Garriga de ses Comes] i en el vessant del Puig de Na Vissa”. Veny (1968) concreta “la finca rústica de Gaieta Gran, distante unos tres kilómetros en dirección norte de La Puebla, comprende una zona montañosa poblada en su mayor parte de pinos y acebuches, y otra llana, donde se dan toda clase de cultivos. La parte montañosa, poblada en su mayor parte de pinos y acebuches, y otra llana, donde se dan toda clase de cultivos. La parte montañosa, que geológicamente responde a a III fase de los plegamientos estáricos de la cordillera septentrional de Mallorca, comprende, entre otras, tres prominencias d'un centenar de metros de altura, las cuales de Levante al Septentrión reciben los nombres de Puig de Na Vissa, Puig del Mig y Garriga de Ses Comes. En estas colinas calcáreas, de poca elevación, pero de empinadas vertientes, abundan las hendiduras y covachas naturales. Algunas de ellas fueron utilizadas por el hombre primitivo, adaptándolas en la medida de sus posibilidades a una estructura preconcebida. De ahí dos ejemplos. [...] Esta cueva, radica en la ladera occidental del Puig de Na Vissa”. Sastre (2008) corrobora que es troba a “Gaieta Gran”. Encinas (2014) esmenta que “justo unos metros por encima de la cueva pasa la pared divisoria entre fincas vecinas”.

En relació a les coordenades UTM de la Cova de sa Pleta, la *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) la situa a uns 15 metres en direcció ENE; Gili (1989) la localitza a uns 2127 metres en direcció NE, encara que posteriorment (Gili, 1995) la localitza a uns 315 metres en direcció NE; Encinas (1997, 2006 i 2014) reproduïx les dades de la *Carta Arqueològica*.

La revisió ens permet reconèixer i coordinar la Cova de sa Pleta al vessant SSO del Puig de na Vissa, prop del cim, concretament en una clariana del bosc (**Fig. 18, 19, 20 i 21**).

2.2. Situació

Pla (terreny sense desnivell)		Terreny subterrani		Penya-segat	
-------------------------------	--	--------------------	--	-------------	--

Turó (5 – 10 M.S.N.M.)		Vall		Bosc	X	
Pujol (10 – 50 M.S.N.M.)		Peu de mont		Torrent		
Puig (50 – 100 M.S.N.M.)		Vessant	X	Albufera		
Muntanya (>100 M.S.N.M.)	X	Cim		Altre:		
2.3. Localització						
Costa (<1 km mar)		Interior pla (>20 km)				
Transició costa-interior (1 – 10 km)	X	Interior muntanya (>20 km)				
Interior (10 – 20 km)						
2.4. Vegetació						
Tipus de comunitat vegetal				Observacions		
Alzinar	X	Camp de conreu: regadiu		“Enrevoltada de mates molt grosses i d'uiastres [...], un poc més bax, hei ha un bosch d'ausines centenaries” (Parera,1916a). “Zona de garriga” (Estarellas et al., 1989). Obrador (1992) data de 1553 o 1554 “una rota per arrancar-la de la garriga, [...] a condició de deixar els ullastres -de catorze en catorze passes- que serien l'olivar futur”. “Tierras de regadío” (Gili, 1995).		
Garriga d'ullastre i garballó	X	Camp de conreu: secar	X			
Garriga de xiprell i romaní		Altre: pinar i càrritx	X			
2.5. Sòl						
Potencialitat agrícola	Alta		Nivell d'erosió	Alt	X	Potència (cm)
	Mitja			Mitj		
	Baixa	X		Baix		
Observacions						
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) diu que “no conserva potència de terres”.</p> <p>Parera (1916a) escriu que “ei volíem fer excavacions, pero no poguerem pe sa senzilla raó de que es pis es fort i poc fondo, i es temps ja s'ha cuidad de ferles”. Colomines (1920), després d'excavar-la, corrobora que “la terra que hi havia era actual”. Sastre (2004) afirma que “no conserva potència de terres”.</p>						

2.6. Recursos hídrics		
Nom	Tipus	Distància lineal (m)
Torrent de Sant Miquel	Torrent	651 metres

3. MARC CRONOLÒGIC

3.1. Període

Primeres evidències		Posttalaiòtic		Alt Medieval	
Campaniforme		Púnic-fenici		Baix Medieval	
Epicampaniforme		Íber		Modern	
Naviforme	X	Grec		Contemporani	X
Prototalaiòtic		Romà		Indeterminat	
Talaiòtic		Paleocristià		Altres:	

3.2. Evidències i argumentacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) descriu la troballa de material ceràmic del "Bronze II" a l'exterior de la Cova de sa Pleta. Un fragment de ceràmica fou entregat al Museu de Mallorca, lloc on es guarda la informació relativa a l'emmagatzematge de les restes custodiades als magatzems de Son Tous (**Fig. 11 i 12**) (Museu de Mallorca, 1989).

Pel que fa a la Cova de sa Pleta, Gili (1989 i 1995) i Sastre (2008) la defineixen del període "pretalaiòtic".

Colomines (1920) considera que la terra era força moderna, "sense trobar-s'hi ni un sol fragment de ceràmica ni ossos". Veny (1968) esmenta que "a juzgar por el testimonio que nos dejó Colominas, hay que pensar que el contenido de esta cueva había sido exhumado desde tiempo inmemorial, pues al excavarla no apareció ningún hueso humano ni proporcionó un solo fragmento de cerámica". Sastre (2008) també afirma que la cova "havia estat exhumada des de temps immemorial, i no suposà la troballa de cap bé arqueològic digne de menció".

Amb la revisió no s'identificaren restes materials a la Cova de sa Pleta. La tipologia de la cova i les evidències materials de les fonts bibliogràfiques ens permeten descriure-la d'època naviforme.

A més a més, podem afirmar que l'ús s'ha prolongat fins a l'actualitat, ja que dins la cova i als seus voltants s'han trobat excrements d'ovicapris i deixalles (**Fig. 13 i 14**). També s'identifica una reixa de ferro trencada a l'exterior, concretament als peus de l'entrada a la Cova de sa Pleta (**Fig. 1, 2, 3, 4 i 5**).

3.3. Tipus de material				
Lític		Numismàtic		Vidre
Ceràmic	X	Epigràfic		Ós / Fauna
Metall		Antracològic i carpològic		Restes humanes
Constructiu		Calç		Altres: deixalles i reixa
				X
3.3.1. Descobert per				
Prospecció		Clandestí		Recerca bibliogràfica
Excavació	X	Casualitat		Reconeixement
				X
3.3.2. Ubicació				
Superficial	X	Custodia Ajuntament		Desaparegut
Col·leccions públiques	X	Museus balears		Desconegut
Col·leccions privades		Museus peninsulars		Altres: Son Tous
				X

4. ANÀLISI FUNCIONAL-TIPOLOÈGIC				
4.1. Funcionalitat				
Hàbitat		Industrial		
Funerària	?	Econòmica		
Cultural o ideològica		Enginyeria		
Defensiva		Indeterminada		X
Control del territori		Altres:		
Observacions				
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) defineix la Cova de sa Pleta com a "coveta natural, possiblement retocada", amb la funcionalitat "indeterminada" i la classificació general de "monument aïllat".</p> <p>Parera (1916a) defineix "sa Cova de sa Pleta, de que parlem, es mixta; o sia mitj natural i mitj artificial", descripció posteriorment transcrita per Mascaró (1964) i traduïda per Amorós (1966) com "seminatural, artificial". Colomines (1920) concreta que "és excavada dins el marès". Mascaró (1967 i 1968) la incorpora a la classificació de "cuevas naturales o artificiales que contienen o hayan contenido yacimiento o tienen restos de construcciones prehistóricas". Veny (1968) afirma que va ser "retocada y conformada, al menos en parte, a la</p>				

estructura ya clásica que descubrimos en las cuevas artificiales excavadas en la roca arenisca". Gili (1989 i 1995) descriu una "cova artificial". Sastre (2008) afirma que "es tractava d'una cova possiblement d'origen natural, però fou retocada".

Veny (1968) afirma que "esta cueva [...] fue aprovechada en tiempos prehistóricos para lugar de enterramiento". Sastre (2008) argumenta que "amb tota seguretat es podria afirmar que durant el període pretalaiòtic aquesta cova havia estat usada com a lloc d'enterrament, i possiblement amb altres funcions en èpoques posteriors". Encinas (2014) esmeta que Veny "la consideró un hipogeo funerario del Bronce".

La revisió permet descriure una cova retocada amb dos murs de pedra seca com a tancament. La funcionalitat de la Cova de sa Pleta probablement es podria determinar com a funerària gràcies a les evidències estructurals, encara que només amb un fragment ceràmic i sense un estudi arqueològic de l'entorn, no és possible assegurar-ho amb certesa.

4.2. Tipus d'estació o construcció

Cabana		Santuari		Baqar		Sèquia	
Cova	X	Conjunt cerimonial		Ribat		Sitja	
Abric		Necròpolis		Mesquita		Era	
Megàlit		Naveta d'enterrament		Qanat		Forn de calç	
Naveta d'habitatge		Habitació		Basílica		Carbonera	
Túmulo		Poblat		Aqüeducte		Molí	
Talaiot		Alqueria		Safareig		Marge	
Murada		Hisn		Pou/cisterna		Camí/via	
Mur	X	Indeterminada		Altres:			

4.3. Número d'estructures

Una cova retocada (1) amb dos murs de pedra seca de tancament, un lateral (2) i l'altre frontal (3), a l'interior presenta un banc lateral (4) i un nínxol a l'absis (5).

5. DESCRIPCIÓ

5.1. Descripció del conjunt

La Cova de sa Pleta presenta les dimensions aproximades d'uns 6 metres de longitud, 3,27 metres d'ample i 2,27 metres d'alt. Les dimensions documentades són majors a les descrites

per altres autors (Parera, 1916a; Mascaró, 1964; Amorós, 1966; Veny, 1968; Sastre, 2008) i menors de les d'Encinas (2014). La planta és irregular, resseguida per un banc lateral (**Fig. 7, 8 i 13**) i amb un nínxol situat a l'extrem posterior del mur esquerre, lleugerament més elevat, que presenta unes dimensions aproximades de 2,20 metres d'ample, 1,55 metres de llarg i 1,05 metres d'alt (**Fig. 9 i 10**). S'identifiquen dues parets de pedra seca que constitueixen murs de tancament, probablement modificats amb les excavacions del segle XX, al lateral exterior composta per tres o quatre filada de pedres petites d'aproximadament 25 cm, i l'altre, davant l'entrada composta per una filada de pedres petites d'aproximadament 25 cm, algunes pedres mitjanes i una llosa ciclòpia (**Fig. 1, 2, 3, 4, 5 i 6**).

Parera (1916a) descriu la cova de "3'30 m. de llargaria, 2'40 m. d'amplaria, i 1'80 m. d'altaria. Además, a s'enfront heí ha com un'especie de cambra que té s'entrada casi redona d'1'00 m.; de llargaria té 2'40 m.; i d'amplaria 1'50 m. Fondaria o llargaria total de sa Cova: 5'70 metros". Colomines (1920) la dibuixa (**Fig. 15**) i afegeix que és "de forma molt irregular i amb un nínxol en un dels extrems". Mascaró (1964) transcriu literalment la descripció de Parera (1916a) i Amorós (1966) la tradueix com "entrada irregular. Longitud de la cueva 3,30m por 2,40m de ancho y 1,80 de alto. En el testero un [?] de entrada circular". Veny (1968) la dibuixa (**Fig. 16**) i precisa que "actualmente esta cueva no conserva su configuración originaria a causa de los desmoronamientos ocurridos en la porción del corredor [...]. Esta cueva se ofrece, en conjunto, como una sala de proporciones pequeñas, y en ella se distingue una cámara principal, de planta irregular, bordeada por un banco lateral y un cubículo elevado, que comunica con aquella mediante una boca estrecha, de forma ovalada. La cámara tiene 3,50 metros de longitud por 2,60 de anchura máxima y está orientada hacia el Sud-oeste. En el centro de ella hay una cavidad ovalada que enlaza con el corredor de la cueva mediante unos rudimentarios peldaños. Por su forma viene a recordar la zanja central de las gruta abiertas en la arenisca. El banco lateral que la bordea resulta muy desigual, tanto en altura como en la amplitud de la superficie. Por el lado derecho tiende a deformarse, de forma que acaba por desaparecer. La parte del techo debió de sufrir también ligeros retoques, que determinaron en parte la curvatura que presenta. El cubículo, que como apéndice se abre en el extremo posterior del muro izquierdo, constituye una segunda cámara más reducida, cuyas dimensiones oscilan entre 1,50 metros de diámetro por 1,00 de alto". Gili (1989) la descriu amb nínxols laterals i banc lateral. Sastre (2008) esmenta que "tot i que tenia una forma diferent i un tamany més reduït (3,50 per 2,60 m), també presentava un nínxol al fons com la cova de Sa Garriga de ses Comes". Encinas (2014) la dibuixa (**Fig. 17**) i diu que "una serie de mampuestos, retoques remodeladores y su estructura interna la determinan a partir de dos unidades alveolares coalescentes a lo largo de diaclasa dispuesta en sentido N15W y quizá antaño drenante hacia el exterior. La leva reconfiguración artificial acondicionó cámara, reducto lateral y cubículo terminal, con ocho metros de longitud, anchura máxima de tres y altura de dos y medio".

Pel que fa a l'entrada, Parera (1916a) diu que el portal és "bastant irregular, está casi tancat amb una gran penya que parex come posada aposta, i té 1'20 metres d'ample per 1'50 metres d'alt", Colomines (1920) descriu que "la porta era tapada amb pedres, conservant-se encara en el seu lloc una llosa de 1'50 metres d'ample, 2 d'alt i 0'50 de gruix", fet que Veny (1968) i Sastre (2008) corroboren amb la seva transcripció. Encinas (2014) també afirma que "el peñasco situado ante la entrada [...] de él se dice servía para cerrar el sepulcro".

La revisió ha permès corroborar que el bé catalogat com JSP-13 i no localitzat com JSP-19, correspon a una cova retocada amb dos murs de pedres petites en sec. Les excavacions de principis de segle XX acabaren amb la poca potència de terres de l'interior de la Cova de sa Pleta sense deixar restes materials, encara que sense un estudi arqueològic, no pot afirmar-se rotundament que no n'hi hagi d'altres, especialment per la proximitat al Claper del Puig de na Vissa. Així doncs, són necessaris estudis arqueològics per determinar la potència del mur i/o altres possibles restes estructurals o materials.

5.2. Descripció de les unitats arquitectòniques que integren el conjunt

Una cova retocada amb dos murs de pedra seca com a tancament, un banc lateral i un nínxol: la Cova de sa Pleta.

5.2.1. Tipus de planta

Absidal		Rectangular	
Circular		Irregular	X
Quadrangular		Altres:	

5.2.2. Material constructiu

Pedra	X	Ciment	
Maó		Indeterminada	
Argamassa		No consta	
Adob o fang		Altres:	

5.2.3. Tècnica constructiva

Ciclòpia		Opus quadratum	
Pedra en sec: pedres mitjanes	X	Opus testaceum	
Pedra en sec: pedres petites	X	Opus vittatum	
Opus africanum		Tapial	
Opus ateriquio		Entramats vegetals	
Opus incertum		Tècnica mixta:	
Opus poligonal		Altres:	

5.2.4.1. Dimensions

Longitud	Amplada	Alçada
----------	---------	--------

6 metres	3,27 metres	2,27 metres
Aproximació a la dimensió mitjana dels blocs (cm)		25
Dimensió portal d'entrada (m)		1,18 x 0,72
5.2.4.2. Dimensions (Parera, 1916a; Mascaró, 1964)		
Longitud (màxim)	Amplada (màxim/mínim)	Alçada
5,7 metres	2,4/1,5 metres	1,8 metres
Dimensió llosa del portal d'entrada (m)		1,2 x 1,5
5.2.4.3. Dimensions (Colomines, 1920)		
Dimensió llosa del portal d'entrada (m)		1,5 x 2 x 0,5
5.2.4.4. Dimensions (Amorós, 1966)		
Longitud	Amplada	Alçada
3,3 metres	2,4 metres	1,8 metres
5.2.4.5. Dimensions (Veny, 1968)		
Longitud	Amplada	Alçada
5 metres	2,6 metres	1
Dimensió llosa del portal d'entrada (m)		1,5 x 2 x 0,5
5.2.4.6. Dimensions (Sastre, 2008)		
Longitud	Amplada	Alçada
3,5 metres	2,6 metres	
Dimensió llosa del portal d'entrada (m)		1,5 x 2 x 0,5
5.2.4.7. Dimensions (Encinas, 2014)		
Longitud	Amplada	Alçada
8 metres	3 metres	2,5 metres

6. VISIBILITAT DES DEL JACIMENT

6.1. Altres jaciments visibles

La vegetació actual no permet determinar la connexió visual amb altres jaciments, encara que mitjançant l'anàlisi de visibilitat s'evidencia la connexió amb el Claper Gros o d'en Miró (JSP-17).

6.2. Altres jaciments pròxims

Aproximadament a uns 75 metres, direcció NNE, es troba el jaciment del Claper del Puig de na Vissa (JSP-14), on s'han identificat ossos calcinats amb calç i ceràmica prototalaiòtica o talaiòtica a l'interior, mentre que en superfície s'han trobat restes de ceràmica prototalaiòtica o talaiòtica, púnica-fenícia i romana (Parera, 1916c; Amorós, 1966; Estarellas *et al.*, 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2007).

6.3. Accés

Es pot accedir a la possessió de Gaieta Gran pel carril secundari paral·lel a l'autopista Ma-13A, agafant el camí previ a les cases de la possessió, d'aproximadament el quilòmetre 39. Un cop a la caseta, cal realitzar un trajecte a peu, d'aproximadament 25 minuts, seguint el camí cap amunt del puig, per localitzar la Cova de sa Pleta al vessant SSO, a uns 75 metres del cim.

6.4. Superfície visible

Àrea visible (superfície en m ²)	104635950 m ²
--	--------------------------

7. CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

7.1. Conservació del conjunt

Alçada màxima de les estructures (a)	Grau de conservació del conjunt (b)	Identificació de les estructures (c)	Índex de conservació $(a+b+c)/2$
5	4	3	5,25

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) considera l'estat de conservació de JSP-13, III en una escala 0-V (on 0 és el mínim i V és el màxim) que se defineix: "quan manquen alguns dels elements estructurals del monument i és impossible la reconstrucció hipotètica". El defecte de conservació són les "estructures". Pel que fa a JSP-19, la *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) considera l'estat de conservació 0 de la mateixa escala 0-V que se defineix "quan no hi han restes visibles". El defecte de conservació: "desaparegut/no localitzat". Anteriorment, Mascaró (1967 i 1968) la descriu com IV en una escala I-V (on I és el màxim i V el mínim), un estat "malo. En ruinas, y una parte de las piezas de su aparejo ha desaparecido, por lo que su construcción sería problemática".

Seguint una escala de conservació de 0-5 (on 0 és destruït i 5 és molt bo), considerarem la Cova de sa Pleta com 1, un estat molt dolent, a causa de l'excavació pràcticament indocumentada, de la pèrdua de funció del jaciment, de la modificació de l'entrada i del

deteriorament elevat dels murs (**Fig. 1, 2, 5 i 6**), a més de l'alteració visual associada a la presència d'una reixa de ferro trencada i oxidada a l'exterior de l'entrada de la cova (**Fig. 1, 2, 3, 4 i 5**) i deixalles al seu interior (**Fig. 13 i 14**). S'observa una modificació superficial lleu de l'interior de la cova, concretament un moviment de terres (**Fig. 9 i 10**). També s'identifica una patina microbiològica sobre algunes pedres exteriors (**Fig. 5 i 6**) i un arbust a l'entrada (**Fig. 1, 2, 3 i 4**).

No existeix un Pla de Conservació del conjunt.

8. RISCOS PER LA CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

8.1. Riscos

Obres públiques		Reutilitzacions	X
Obres privades		Espoli	?
Feines agrícoles		Erosió	X
Feines agrícoles auxiliars	X	Vandalisme	X
Pedreres		Altres: excavacions segle XX	X

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) detecta el risc de "feines agrícoles auxiliars".

Durant la revisió, s'han identificat reutilitzacions actuals com a refugi d'animals, a més d'erosió natural i antròpica de l'interior i l'exterior de la Cova de sa Pleta, així com les evidències de la modificació de l'entrada i dels murs de tancament. Sembla que la funció dels murs perilla. Tampoc es descarta l'espoli, encara que en època passada, ja que les excavacions del segle XX foren totals i no consta la troballa de materials arqueològics (Parera, 1916a; Colomines, 1920). Parera (1916a) també documenta dues antigues reutilitzacions de la cova: "are fa cosa de vinti i set anys que tres ladres que ja havien fuit des presili de Palma [...]. Algunes sedmanes també se refugiaren pe sa Serra de Gayeta: de modo qu'es Senyor no les tenia totes segures; y per axó solía anar ben armat d'escopeta, i be que feia, porque después va sebre am senyes ben clares que romanien a sa Cova de sa Pleta" i "no mes fa uns deu anys que sa matexa Cova resultá més *prehistòrica* que mai; porque a ella també s'hi refugiava una folla fembra".

Pel que fa a la manca de manteniment, l'ús indegut i l'acumulació d'objectes voluminosos al radi de protecció de la Cova de sa Pleta, aquests fets constitueixen un delicte i un risc pel jaciment arqueològic. Cal fer esment a la legislació vigent: la **Llei 12/1998**, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears; la **Ley 16/1985**, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español i els articles 321 a 324 del **Codi Penal**.

8.2. Protecció existent

Tancat		Nul·la	X
Vigilat		Insuficient	
Observacions			
La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) descriu "protecció nul·la".			
Actualment, la situació resta en el mateix estat, encara que en algun moment la Cova de sa Pleta estigué tancada amb la reixa de ferro que es conserva al seu exterior.			
8.3. Proposta de protecció			
La salvaguarda de les restes arqueològiques que constitueixen la Cova de sa Pleta depenen del compromís de la propietat o responsables legals de mantenir-la condicionada i respectar el radi de protecció. És important assegurar el bon estat de l'interior i l'exterior de la cova, evitant l'exuberància de la vegetació i l'acumulació de deixalles i d'objectes voluminosos. A més a més, s'evidencia la necessitat de consolidar els murs de tancament.			
Per aquest motiu, s'identifica la necessitat de què l'organisme competent prengui les mesures oportunes contra els delictes esmentats i posteriorment estableixi un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, intervenció i revisió de l'estat de conservació de la Cova de sa Pleta.			

9. POTENCIALITAT SOCIAL COM ELEMENT PATRIMONIAL VISIBLE					
9.1. Monumentalitat del conjunt					
a) Alçada màxima de les estructures	b) Identificació de les estructures	c) Superfície del conjunt	Índex de monumentalitat (a+b+c)/3		
5	3	3	3,67		
9.2. Significació del conjunt					
a) Nivell d'informació històrica	b) Nivell de valoració social		c) Significància estètica-formal o singularitat		Índex de significació ((a+b)/2+c)/2
5	PGOU	0	Grup tipològic-formal	0	1,5
	Senyalitzat	0	Dins el grup T-F	0	
	Publicació divulgativa	1	Material	0	

	Integrat en un itinerari	0	Tècnica constructiva	0	
	Integrat en un programa de visites	0	Altres particularitats	0	
9.3. Potencial educatiu i turístic del conjunt					
a) Potencial didàctic i formatiu		b) Potencial turístic i informatiu		Índex educatiu i turístic (a+b)/2	
Explicació conceptual	0	Tríptics i fulletons	0	1,5	
Explicació interactiva	2	Guies turístiques	0		
		Web i recursos multimedia	1		
9.4. Accessibilitat del conjunt					
a) Tipus d'accés I		b) Tipus d'accés II		c) Tipus de propietat	
3		1		2	
d) Adequació d'accés I		e) Adequació d'accés II		Índex d'accessibilitat (a+b+c+d+e)/5	
3		1		3,13	
f) Temps (vehicle)		g) Temps (a peu)			
5		4			
9.5. Condicionament del conjunt					
a) Condicionament i neteja		b) Senyalització		Índex de condicionament (a+b)/2	
Neteja de vegetació i materials	0	Senyalitzat amb fites naturals o artificials	0	0,25	
Condicionament d'espais de trànsit i comunicacions	0,5	Senyalitzat amb panells sense explicació interpretativa	0		
Consolidació	0				
Restauració	0				
9.6. Interpretació del conjunt					

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) considera l'atracció "baixa" i l'actuació "no cal".

Cal un estudi arqueològic per determinar la interpretació del conjunt. Ampliant la documentació amb l'estudi del claper i les coves properes, podria proposar-se un recorregut temàtic pels jaciments arqueològics de la Serra de Gaieta.

a) Tipus d'interpretació	Sense senyalització	0
Índex d'interpretació del conjunt		0
ÍNDEX DE POTENCIALITAT COM ELEMENT PATRIMONIAL VISITABLE (9.1.+9.2.+9.3.+9.4.+9.5.)/5= 2,01		50,76% Sobre base 100

10. PRIORITZACIÓ DE LES ACTUACIONS

10.1. Priorització de les actuacions que s'han de realitzar per evitar perills de degradació del conjunt i potenciar la visita pública

1. Recatalogació del jaciment.
2. Elaboració d'un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació de la Cova de sa Pleta, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes.
3. Remoció de la reixa metàl·lica i neteja de deixalles i vegetació de la zona de protecció, sota supervisió tècnica.
4. Investigacions i intervencions d'arqueologia i de conservació-restauració que assegurin la salvaguarda del bé a través de l'estudi, la consolidació dels murs de tancament, del condicionament i de la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida i l'anàlisi dels materials on s'inclouï l'estudi del material ceràmic conservat al Museu de Mallorca.
5. Senyalització i dret a pas.

11. CONCLUSIÓ

Al vessant SSO del Puig de na Vissa, prop del cim, s'ubica la cova retocada anomenada la Cova de sa Pleta (**Fig. 18, 19, 20 i 21**).

La Cova de sa Pleta mesura aproximadament 6 x 3,27 x 2,27 metres, dimensions lleugerament majors o menors a les documentades per altres autors (Parera, 1916a; Amorós, 1966; Mascaró, 1964; Veny, 1968; Sastre, 2008 i Encinas, 2014) (**Fig. 15, 16 i 17**). La cova presenta una planta irregular, resseguida per un banc lateral (**Fig. 7 i 8**) i un nínxol, una cavitat més elevada amb accés des d'una boca estreta a l'extrem posterior del mur esquerre (**Fig. 9 i 10**), amb una entrada, probablement modificada en època contemporània, conformada per dos murs de tancament exterior, un lateral de tres o quatre filades de pedres petites en sec i un frontal d'una filada de pedres petites, on s'identifiquen al seu costat pedres mitjanes i una llosa

ciclòpia (**Fig. 1, 2, 5 i 6**). A partir dels indicis materials i la morfologia del jaciment, podem afirmar que la cova sembla haver-se utilitzat a la prehistòria amb una funció indeterminada, concretament durant l'època naviforme i reutilitzat en posteriors èpoques. Al seu exterior s'han identificat restes de ceràmica naviforme (Estarellas *et al.*, 1989; Museu de Mallorca, 1989) (**Fig. 11 i 12**). No s'han identificat altres restes materials ni estructurals, encara que sense estudis arqueològics, no pot descartar-se l'ús de l'entorn Així mateix, podem afirmar que en temps recents s'ha donat l'ús de la cova per les evidències d'excrements d'ovicapris i de materials impropis com les deixalles d'època contemporània (**Fig. 13 i 14**), a més de modificacions de l'entrada i el suposat tancament de la cova, possiblement relacionades amb les excavacions de principis del segle XX (**Fig. 1, 2, 3, 4 i 5**).

Pel que fa a l'estat de conservació del la Cova de sa Pleta, podem dir que el deteriorament és molt alt, a causa de la degradació elevada dels murs (**Fig. 1, 2, 5 i 6**), l'erosió i l'acumulació de deixalles a dintre i entorn de la cova (**Fig. 13 i 14**) associada a l'ús indegut i a la manca de neteja i manteniment, i amb especial èmfasi, la pèrdua de funció del jaciment, l'excavació pràcticament indocumentada i la modificació de l'entrada. La tipologia d'aquests fets és greu segons la legislació vigent.

En l'àmbit administratiu cal actuar per salvaguardar de la Cova de sa Pleta, prioritzant la recatologació i la neteja supervisada de les deixalles i la vegetació de la zona de protecció. Per assegurar la preservació de la cova i del seu radi de protecció es considera indispensable establir un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes. A causa de l'estat de conservació del jaciment, es considera oportú plantejar l'estudi arqueològic i de conservació-restauració de la Cova de sa Pleta que en permeti el condicionament, especialment la consolidació dels murs de tancament, i la contextualització històrica. A més a més, l'administració ha de promoure l'estudi dels materials documentats per Estarellas *et al.* (1989).

Mitjançant la investigació i la intervenció *in situ*, podria proposar-se el recorregut guiat pels jaciments de la zona, a partir de senyalització amb fites naturals i plafons explicatius.

12. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALBERO, D.; CALDERÓN, M^a; CALVO, M.; GLOAGEN, E. (2011) *Propuesta metodológica de catalogación*. In Calvià: Patrimonio Cultural (Coord. M. Calvo i A. Aguares), pàg. 277 - 289. Ajuntament de Calvià.

AMORÓS, L. (1966) *Catálogo de los yacimientos de Sa Pobla*. Decret 2563/66. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca.)

BALLESTER, C. i CLADERA, M. A. (2020) *Jaciments del municipi de sa Pobla*. VI Jornades d'Estudis Locals, sa Pobla (Document inèdit).

COLOMINES, J. (1920) *L'Edat del Bronze a Mallorca*. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans VI, pàg. 560. Barcelona.

ENCINAS, J. A. (1997) *Inventari Espeleològic Illes Balears*. Endins, núm. 21, pàg. 122. Palma.

- (2006) *Relación inventarial de subterráneos naturales de las Illes Balears*. Pàg. 171. Ed. Jaes, Pollença.
- (2014) *Corpus Cavernario Mayoricense*. Pàg. 1218. El Gall Editor, Pollença.

ESTARELLAS, M. M.; MAIZARA, J.; ONEL, T.; PONS, G.; PORCEL, G.; RIERA, M. M.; SIMONET, S.; TORRES, F. i VIALTA, M. (1989) *Cartes arqueològiques de les illes Balears*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric. Palma.

FIOL, J. (1992) *Estudi sobre el Patrimoni Històric, Artístic Monumental i Etnològic de sa Pobla*. Arxiu personal, sa Pobla.

GILI, S. (1989) *El pretataiòtic Mallorquí: un intent d'anàlisi de les unitats estructurals*. Treball d'investigació, UAB, Bellaterra. (Biblioteca de l'UAB.)

- (1995) *Territorialidades de la prehistoria reciente mallorquina*. Tesi doctoral, UAB, Bellaterra.

MARTÍNEZ, J. M. i ROIG, S. (2005) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Extret de: www.sapobla.cat

- (2008): *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Text refós en compliment de les prescripcions de la Comissió d'Ordenació del Territori, Urbanisme i Patrimoni Històric de data 9 de nov. 2007. Extret de: www.sapobla.cat

MASCARÓ, J. (1958) *Mapa General de Mallorca: croquis topogràfic a escala aprox. 1:31 250*.

- (1964) *Coves, Talaiots i altres megàlits de la comarca de Sa Pobla*. Pàg 9. Imprenta Politécnica, Palma. (Biblioteca Municipal de sa Pobla.)
- (1967) *Inventario de los monumentos megalíticos y restos prehistóricos y protohistóricos de la isla de Baleares. Corpus de Toponimia de Mallorca*. Tom VI, pàg. 3260. Dirección General de Bellas Artes, Madrid.
- (1968) *Prehistoria de las Baleares*. Pàg. 728. Ed. Gráficas Miramar, Palma. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca.)

MUSEU DE MALLORCA (1989) *Capsa 702/100. Inventari de Patrimoni Arqueològic, dins del programa de preservació de Jaciments arqueològics. Cartes arqueològiques de les Illes Balears*. Son Tous, magatzems del Museu de Mallorca, Palma.

OBRADOR, J. (1992) *Alqueria de Son Ferragut. Monografia històrica*. Quaderns d'ARCA, núm. 11, pàg. 8 i 9. Palma. (Biblioteca Municipal de sa Pobla.)

PARERA, J. (1916a) *Monuments Prehistòrics. III Cova de sa Pleta*. Sa Marjal, vol. IV, any VIII, núm. 92, pàg. 113-115. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

- (1916b): *Monuments Prehistòrics. IV Cova de Sa Garriga*. Sa Marjal, vol. IV, any VIII, núm. 94, pàg. 148. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1916c) *Monuments Prehistòrics. II Claper des Puig de na Vissa*. Sa Marjal, vol. IV, any VIII, núm. 90, pàg. 83-85. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

SASTRE, M. A. (2004) *Projecte de dinamització patrimonial del Terme Municipal de sa Pobla a Curs d'Actualització de Gestió del Patrimoni Arqueològic*, Universitat Oberta de Catalunya. Pàg 12. Sa Pobla.

- (2007) *Apunts sobre alguns jaciments arqueològics a l'entorn de Crestatx (sa Pobla)*. Història i Actualitat del Santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7). Diada d'estudis de Crestatx, 2006, núm. 1, pàg. 130-132, 137-138 i 144-145. OCB sa Pobla i Parròquia de Sant Antoni Abat. Sa Pobla.
- (2008) *Història de les intervencions arqueològiques al terme municipal de Sa Pobla*. I Jornades d'Estudis Locals, núm. 1, pàg. 277-278, 283-285 i 287. Sa Pobla.

VENY, C. (1968) *Las Cuevas Sepulcrales del bronce antiguo de Mallorca*. CSIC, pàg. 27, 217-218. Madrid. (Biblioteca Municipal d'Inca.)

VIQUIPÈDIA (2020) *Llista de monuments de sa Pobla*. Extret de: https://ca.wikipedia.org/wiki/Llista_de_monuments_de_sa_Pobla

13. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

13.1. Fotografies de la Cova de sa Pleta

Fig. 1. Entrada de la Cova de sa Pleta.

Fig. 2. Entrada de la Cova de sa Pleta.

Fig. 3 i 4. Detalls de l'entrada de la Cova de sa Pleta, cedides per Sastre.

Fig. 5 i 6. Detalls del mur de la Cova de sa Pleta.

Fig. 7. Interior de la Cova de sa Pleta.

Fig. 8. Detall de l'interior de la Cova de sa Pleta, cedida per Sastre.

Fig. 9. Detall de l'interior de la Cova de sa Pleta.

Fig. 10. Detall de l'Interior de la Cova de sa Pleta, cedida per Sastre.

Fig. 11 i 12. Ceràmica de l'exterior de la Cova de sa Pleta (Museu de Mallorca, 1989).

Fig. 13 i 14. Detall de les deixalles de l'interior de la Cova de sa Pleta.

13.2. Descripció de les fotografies

A les **Fig. 1, 2, 3, 4 i 5** s'observen diverses vistes de l'entrada de la Cova de sa Pleta, delimitada per un mur de pedra seca que probablement arrancaria al lateral esquerra (**Fig. 1 i 2**) i un altre mur de pedra seca davant l'entrada, on també s'hi identifiquen pedres mitjanes i una llosa ciclòpia (**Fig. 4 i 5**). Comparant l'estat actual de la Cova de sa Pleta amb les imatges del 2007 de Sastre, sembla que hi ha hagut un moviment de pedres superficials (**Fig. 4 i 5**). L'interior de la cova està compost per una cambra principal lleugerament ovalada amb un banc lateral (**Fig. 7 i 8**) i al fons esquerra, lleugerament elevat presenta un nínxol (**Fig. 9 i 10**). Comparant l'estat actual del nínxol amb les imatges del 2007 de Sastre, sembla que hi ha hagut un moviment de terres superficials (**Fig. 9 i 10**).

Trobem restes arqueològiques a l'exterior de la Cova de sa Pleta, un fragment molt erosionat de ceràmica naviforme (Estarellas et. al, 1989; Museu de Mallorca, 1989) (**Fig. 11 i 12**).

Les **Fig. 13 i 14** corresponen a les deixalles trobades a la Cova de sa Pleta.

13.3. Planimetria

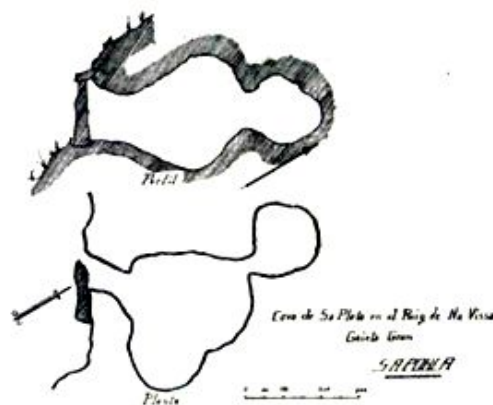

Fig. 15. Planimetria de la Cova de sa Pleta (Colomines, 1920).

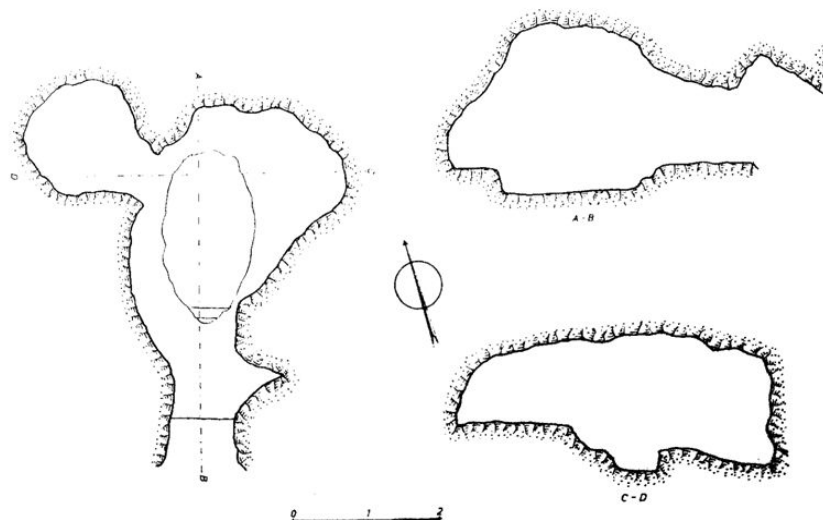

Fig. 16. Planimetria de la Cova de sa Pleta (Veny, 1968).

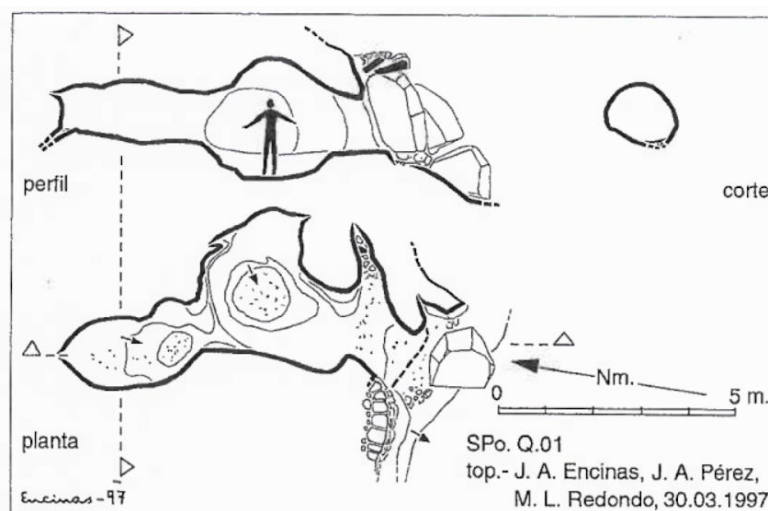

Fig. 17. Planimetria de la Cova de sa Pleta (Encinas, 2014).

13.4. Descripció de la planimetria

Trobem tres planimetries de la Cova de sa Pleta, de diferents èpoques i amb diferents nomenclatures: Colomines (1920) l'anomena "Cova de sa Pleta", Veny (1968) "Cova del Puig de na Vissa" i Encinas (1997 i 2014) "Cova de na Quintana".

La primera planimetria correspon a Colomines (1920) on observem, a la part superior, el perfil i, a la part inferior, la planta (Fig. 15). La segona planimetria correspon a Veny (1968) on observem, a l'esquerra, el perfil i, a la dreta, dos trams de la cova (Fig. 16). La darrera planimetria correspon al dibuix de 1997 d'Encinas (2014), on a la part superior observem el perfil i una secció de la cova i, a la part inferior, la planta amb les corbes de nivell (Fig. 17).

14. DOCUMENTACIÓ CARTOGRÀFICA

14.1. Delimitació del conjunt i àrea de protecció en plànol topogràfic

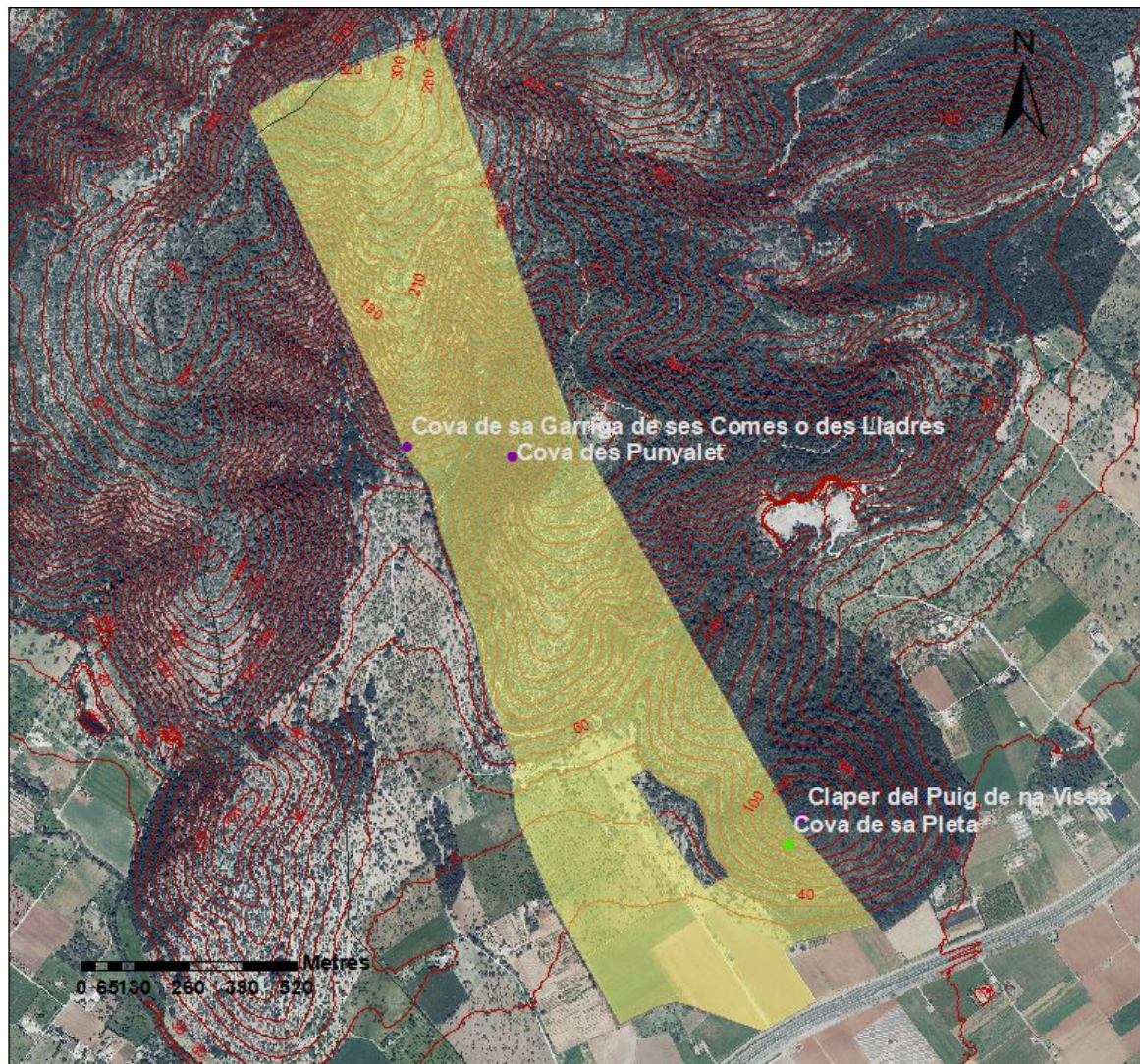

Fig. 18. Delimitació de la parcel·la on es localitza la Cova de sa Pleta identificada amb un punt verd. Prop seu trobem el Claper del Puig de na Vissa, la Cova des Punyalet i la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres identificats amb punts liles.

14.2. Localització en fotografia aèria

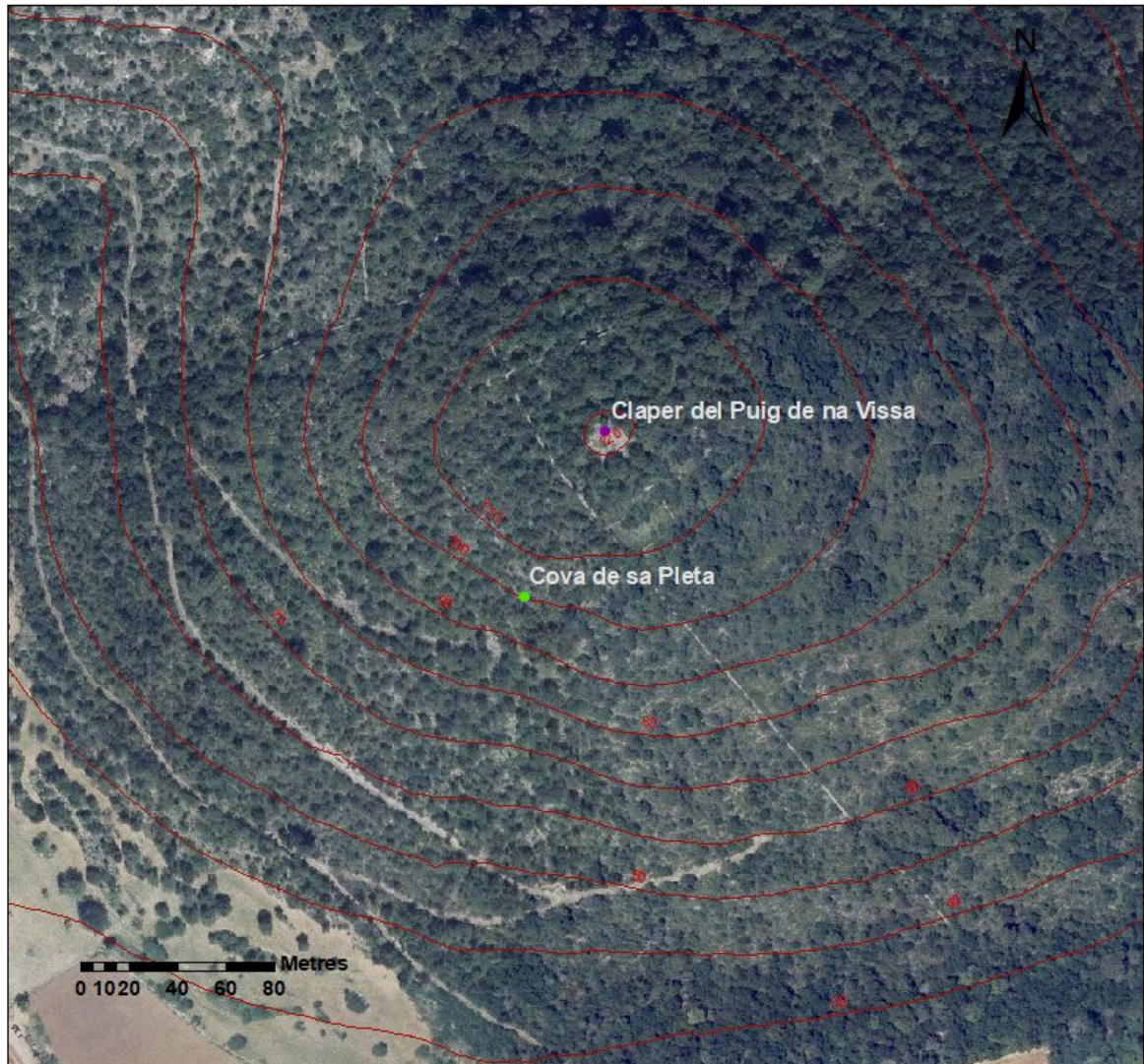

Fig. 19. Localització de la Cova de sa Pleta amb un punt verd. Prop seu trobem el Claper del Puig de na Vissa, la Cova des Punyalet i la Cova de sa Garriga de ses Comes identificats amb punts liles.

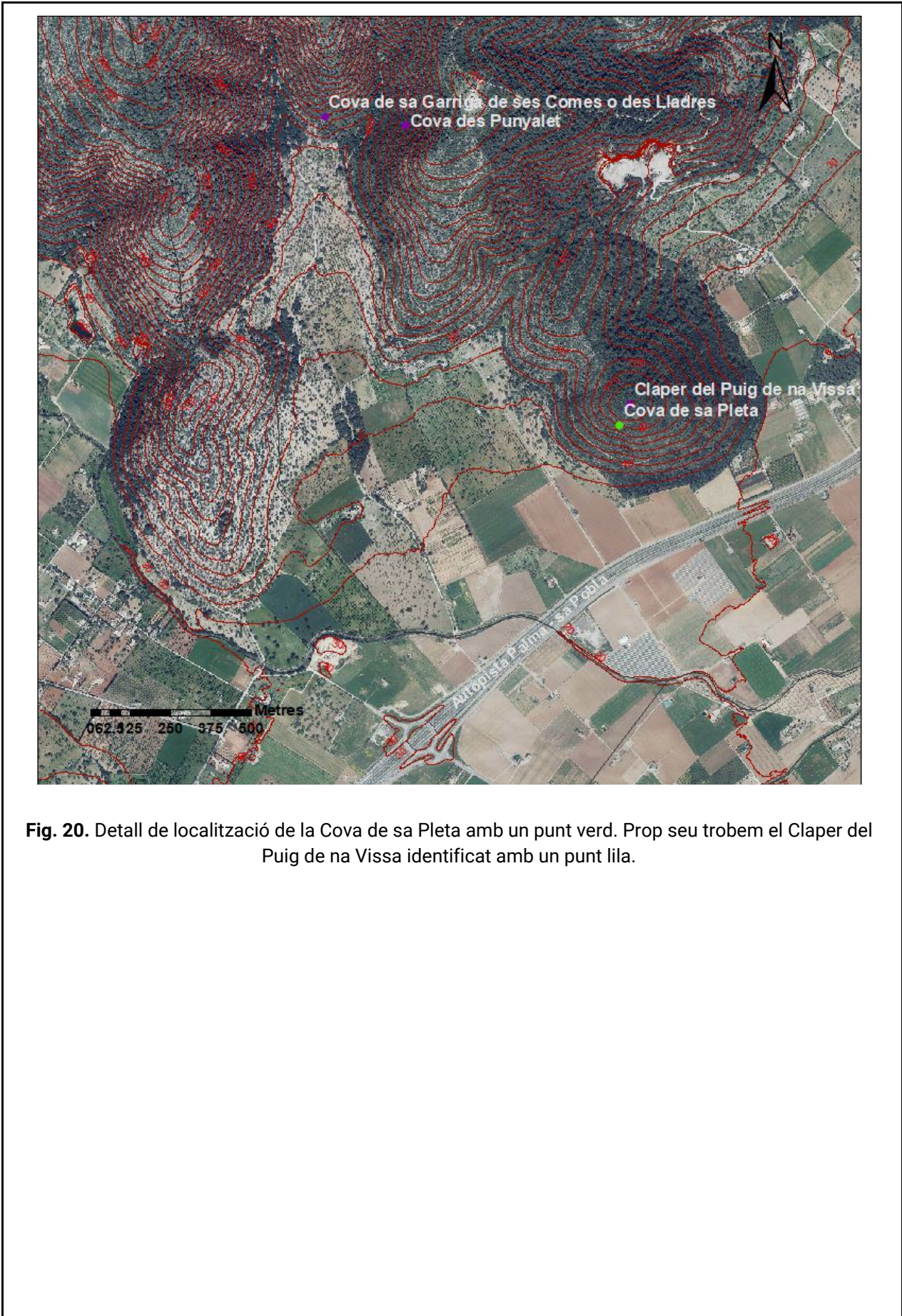

Fig. 20. Detall de localització de la Cova de sa Pleta amb un punt verd. Prop seu trobem el Claper del Puig de na Vissa identificat amb un punt lila.

14.3. Localització en el Mapa General de Mallorca

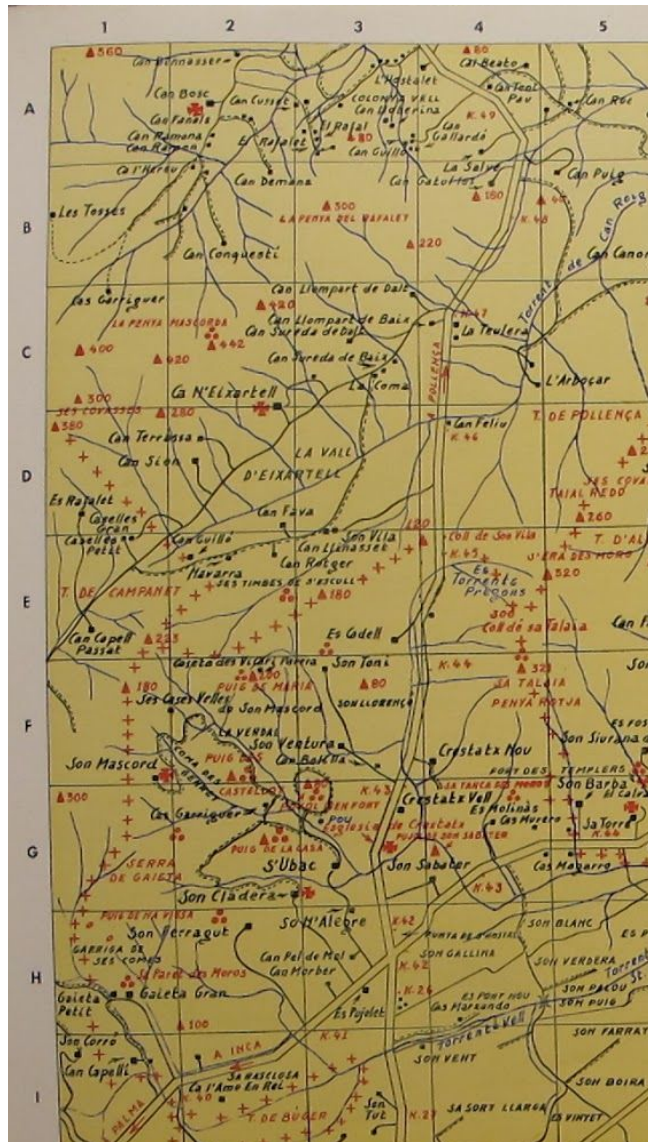

Fig. 21. Mapa amb la localització de la Cova de sa Pleta (Mascaró, 1958).

1. NOM I IDENTIFICACIÓ DEL CONJUNT		
Id Conjunt	Nom del conjunt	Categoria
JSP-14	Puig de na Vissa (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Fiol, 1992; Sastre, 2004 i 2008) / El Puig de na Vissa (Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008)	Bé d'Interès Cultural
Comarca	Població	Topònim de la zona
Es Raiguer	Sa Pobla	Puig de na Vissa, Son Ferragut
Altres noms	Claper des Puig de na Vissa (Parera, 1916a; Amorós, 1966), Talayot del Puig de na Vissa (Parera, 1924), Son Ferragut (Mascaró, 1964), Son Ferragut (Puig de na Vissa) (Mascaró, 1967 i 1968; Gili, 1995; Sastre, 2007 i 2008), Puig de na Vissa / Son Ferragut (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Viquipèdia, 2020), Na Vissa (Aramburu-Zabala, 1998), Son Ferragut. Puig de na Vissa (Aramburu-Zabala, 2005 i 2018)	
Proposta de nom	Claper del Puig de na Vissa (Parera, 1916a)	
Núm. Catàleg NNSS	Núm. Carta Arqueològica	
34/14	34/14	
Referència cadastral (revisió)	Referència cadastral (Administració)	
Polígon 2, parcel·la 37	Polígon 2, parcel·la 37A (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Fiol, 1992; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008) <i>Polígon 2, parcel·la 37 (Estarellas et al., 1989)</i>	
Altres referències cadastrals	Polígon 2, parcel·la 37A (Sastre, 2004 i 2007) <i>Polígon 2, parcel·la 37 (Aramburu-Zabala, 2005 i 2018; Viquipèdia, 2020)</i> <i>Polígon 2, parcel·la 23 (Gili, 1995)</i>	
Extensió de protecció (revisió)	Extensió de protecció (Administració)	
2400 m ² Polígon 2, parcel·la 37	2400 m ² (Estarellas <i>et al.</i> , 1989) Polígon 2, parcel·la 37A (Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2007)	
Propietat (revisió)	Propietat (Administració)	
Vicente Socias Gomila	S. Tugores Serra (Estarellas <i>et al.</i> , 1989)	

Altres referències de propietat		Gabriel Serra de Gaieta (Parera, 1916b)
Dada de la catalogació	Dada de la revisió	Equip responsable
10 de setembre de 1966	2 de novembre de 2019 5 d'agost de 2020	Caterina Ballester Terrassa, Maria Antònia Cladera Salvà
Equip de redacció	Caterina Ballester Terrassa i Maria Antònia Cladera Salvà	

2. ENTORN BIOGEOGRÀFIC					
2.1.1. Coordenades ETRS89 UTM					Fus: 31 Zona: S
X	500303	Y	4404433	Z	121
2.1.2. Coordenades ED50 UTM (Estarellas et al., 1989; Aramburu-Zabala, 2005 i 2018)					
X	500430	Y	4404650	Z	121
2.1.3. Coordenades ED50 UTM (Gili, 1995)					
X	500821	Y	4405235	Z	96
2.1.4. Coordenades WGS84 UTM (Viquipèdia, 2020)					
Long.	3.003936	Lati.	39.789949		
2.1.5. Sector i quadrant del <i>Mapa General de Mallorca</i> (Mascaró, 1958)					
6 - 2 h (Mascaró, 1964, 1967 i 1968)					
Observacions					
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) descriu el Claper del Puig de na Vissa a "Son Ferragut" i el situa "damunt un turó que domina la plana de conreu".</p> <p>Parera (1916a) el situa "just a demunt sa cucuia" i posteriorment, Parera (1916b i 1924) reafirma que es troba al "Puig de na Vissa", que defineix com un "pujol tan agüionat qu'està a sa part des mestral, ran de sa carretera d'Inca, just entremitj de Gayeta i Son Ferragut, i per axó el se partexen la mitat per hom, se diu es Puig de na Vissa" (Parera, 1916a). Mascaró (1964) corrobora que el claper es troba "en el Puig de Na Vissa, fent pertió amb Gaieta Gran". Amorós (1966) el descriu "entre los predios de Gaieta y Son Ferragut, junto a la carretera de Inca. En la cima del Puig". Obrador (1992) també confirma "al puig dit Na Vissa" i esmenta que "per primera vegada apareix el nom de Puig de na Vissa dins la documentació de Son Ferragut l'any 1553 i 1554. És un pacte de l'arrendament de l'alqueria sobre una vinya que concreta "envers lo puig de "Ney vissa", que caldrà interpretar "Na Vissa"". Aramburu-Zabala (2005) el descriu a un "puig". Sastre (2007) descriu la seva ubicació "a dalt del puig de na Vissa, d'uns 123 m d'altura, i que separa la possessió de Gaieta Gran de Son Ferragut" i afegeix que "es tracta a</p>					

més d'un lloc molt estratègic ja que té un gran control visual de la plana de Sa Pobla, així com de la zona de Crestatx i de Gaieta”.

En relació a les coordenades UTM del Claper del Puig de na Vissa, la *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) el situa a uns 35 metres en direcció ENE; Gili (1995) el localitza a uns 730 metres en direcció NE; Aramburu-Zabala (2005 i 2018) i la Viquipèdia (2020) l'ubiquen a l'emplaçament citat per Estarellas *et al.* (1989).

La revisió ens permet reconèixer i coordinar el Claper del Puig de na Vissa al cim del Puig de na Vissa (Fig. 17, 18, 19 i 20).

2.2. Situació

Pla (terreny sense desnivell)		Terreny subterrani		Penya-segat	
Turó (5 – 10 M.S.N.M.)		Vall		Bosc	X
Pujol (10 – 50 M.S.N.M.)		Peu de mont		Torrent	
Puig (50 – 100 M.S.N.M.)		Vessant		Albufera	
Muntanya (>100 M.S.N.M.)	X	Cim	X	Altre:	

2.3. Localització

Costa (<1 km mar)		Interior pla (>20 km)	
Transició costa-interior (1 – 10 km)	X	Interior muntanya (>20 km)	
Interior (10 – 20 km)			

2.4. Vegetació

Tipus de comunitat vegetal				Observacions
Alzinar	X	Camp de conreu: regadiu		Obrador (1992) data de 1553 o 1554 “una rota per arrancar-la de la garriga, [...] a condició de deixar els ullastres -de catorze en catorze passes- que serien l'olivar futur”. “Tierras aptas para cultivos de secano comprende las tierras dedicadas a la labor intensiva cultivo de frutales” (Gili, 1995).
Garriga d'ullastre i garballó	X	Camp de conreu: secar	X	
Garriga de xiprell i romaní		Altre: pinar i càrritx	X	

2.5. Sòl

Potencialitat agrícola	Alta		Nivell d'erosió	Alt	X	Potència (cm)	
	Mitja			Mitj			

	Baixa	X		Baix			
--	-------	---	--	------	--	--	--

Observacions

Parera (1916a) escriu que “després d'haver arribat abaix, uns vuit pams de fondo, i triat lo que més mos agradava, tornarem tapar am so matex bestret es dos grans clots que havíem fets, un a cada par de s'uiastre, que vertederament el feia a s'uiastre, i esbrancat, perque li haguérem de descolgar tantes de rels que poríem passar i passarem per devall s'obre d'una part a s'altre. A la fi heu dexarem tot pla igual com si res fos estat”. Amorós (1966) corrobora que “Parera realizó excavaciones”. Sastre (2008) concreta que “fou excavat en part pel Vicari Parera, on hi realizaren dos clots. [...] En aquesta excavació arribaren al fons del talaiot, i just en acabar el tornaren a tapar, amb les mateixes pedres que havien tret”.

2.6. Recursos hídrics

Nom	Tipus	Distància lineal (m)
Torrent de Sant Miquel	Torrent	720 metres

3. MARC CRONOLÒGIC

3.1. Període

Primeres evidències		Posttalaiòtic		Alt Medieval	
Campaniforme		Púnic-fenici	X	Baix Medieval	
Epicampaniforme		Íber		Modern	
Naviforme		Grec		Contemporani	X
Prototalaiòtic	?	Romà	X	Indeterminat	
Talaiòtic	X	Paleocristià		Altre:	

3.2. Evidències i argumentacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) descriu la troballa de material ceràmic del “Ferro” i “Romà” al Claper del Puig de na Vissa. Un fragment d'àmfora romana fou entregat al Museu de Mallorca, lloc on es guarda la informació relativa a l'emmagatzematge de les restes custodiades als magatzems de Son Tous (**Fig. 13**) (Museu de Mallorca, 1989).

Pel que fa al Claper del Puig de na Vissa, diversos autors defineixen el període “taliòtic” (Gili, 1995; Embat, 1980; Aramburu-Zabala, 2005 i 2018, Sastre, 2007). Sastre (2004) reproduceix “època: Ferro, Romà”.

Parera (1916a) esmenta que “ja fa més de xexanta anys, que es senyor de Son Ferragut, D. Juan Vanrell, pare de D.ª Catalina de Son Pere, que ja es veia, contava an els seus fills i

missatjes: <<Atlots: veis aquell grandió claper des Puig de na Vissa? Idó a dins ell hei ha un *Negret* o sia un gran tresor, que si teníeu sort de trobarló serieu rics per tota la vida. Pero per treurerló hei heu d'anar a les 12 de sa nit en punt i heu de fer ses escavacions a sa claror d'un ciri vert. I no hu dupteu, atlots, per colque cosa hei dugueren aquí tantíssimes carretades de pedreny.>> Aixó no era més que una broma que los feia, porque lo que creia ell, segons diu l'expressada Sra. de Son Ferragut, filla seua, era que lo més que podan trobar sería un caramull d'ossos". Tot seguit, Parera (1916a) relata que "s'altre die de pagés a sa claror d'un sol que cremava i am tres homos llogats i bones eines ferm mos n'anarem am so degut permís an es Puig de na Vissa, per veurer si trobaríem colque cosa que no fos *sobrassada*. I efectivament després d'haver barenat mos posám a cavar i a treure pedres i més pedres de devora s'uiastre, i ¡ja hu crec! que ben prest se presentá es *negret* o més ben dit es *blanquet*, porque lo que trobárem va esser un'especie de cenres petrificades mesclades am pedres de cals, que fan una substancia esponjosa, flonja i jujera. Oossos no més en verem un parei de sacorrats. Cerámica, qu'es prehistórica, en trobárem un parei de senaies, i en duguerem debes mitja per mostra. I d'aquelles pedres calcinoses en'guerem pogut dur una carretada i sols en duguerem una senaia per posar dins es nostro mostrador". Amorós (1966) confirma que "Parera realizó excavaciones encontrando cenizas, huesos quemados y fragmentos de cerámica". Sastre (2007) esmenta que "de cerámica talaiòtica, o prehistòrica com diu el Vicari, nosaltres també en trobàrem en la nostra visita, i per tant queda clar que el Puig de na Vissa fou una construcció realitzada durant aquest període".

Amb la revisió s'identificaren fragments de ceràmica talaiòtica, ceràmica púnica-fenícia i ceràmica romana a la superfície del Claper del Puig de na Vissa (**Fig. 11 i 12**), a més de documentar-se restes de fang cuit entorn del jaciment, de les que desconeixem la seva funcionalitat (**Fig. 14**). La tipologia del claper i les evidències materials ens permet descriure'l d'època prototalaiòtica o talaiòtica.

A més a més, podem afirmar que l'ús s'ha prolongat fins a l'actualitat, ja que a l'entorn s'han trobat deixalles, així com la presència d'una caseta adossada al claper i probablement constituïda mitjançant les pedres del Claper del Puig de na Vissa (**Fig. 4 i 10**).

3.3. Tipus de material

Lític		Numismàtic		Vidre	
Ceràmic	X	Epigràfic		Ós / Fauna	?
Metall		Antracològics i carpològics		Restes humanes	?
Constructiu		Calç	X	Altres: fang cuit i deixalles	X

3.3.1. Descobert per

Prospecció		Clandestí		Recerca bibliogràfica	X
Excavació	X	Casualitat		Reconeixement	X

3.3.2. Ubicació

Superficial	X	Custodia Ajuntament	?	Desaparegut	?
Col·leccions públiques	X	Museus balears		Desconegut	?
Col·leccions privades	?	Museus peninsulars		Altres: Son Tous	X

4. ANÀLISI FUNCIONAL-TIPOLÒGIC

4.1. Funcionalitat

Hàbitat		Industrial	
Funerària		Econòmica	
Cultural o ideològica		Enginyeria	
Defensiva		Indeterminada	X
Control del territori		Altres:	

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) defineix el Claper del Puig de na Vissa com un "talaiot", amb la funcionalitat "indeterminada" i la classificació general de "zona arqueològica".

Parera el defineix com un "claperot prehistòric" (1916a), un "Claper de pedres" (1916b), un "túmmulus" (1916b i 1924) i un "talayot" (1924). Mascaró (1964) cita "un túmul, diu Mn. Parera" i posteriorment (Mascaró, 1967 i 1968) l'incorpora a la classificació de "colina fortificada". Amorós (1966) descriu "un talayot". Obrador (1992) esmenta "relíquies del talaiot". Gili (1995) descriu una "colina fortificada" i Aramburu-Zabala (2005 i 2018) descriu un "túmul esglaonat". Sastre (2004) el defineix com un "talaiot quadrat, molt emmascarat, per pedres petites, formant un claper", després (Sastre, 2007) afirma que "tot i que per alguns autors es tracta d'un altre túmul escalonat, en aquest cas quadrat, nosaltres creiem que ens trobam amb un talaiot", posteriorment Sastre (2008) també el defineix com un "talaiot".

Parera (1924) considera la seva funcionalitat com a "temple o altar dels primitius sacerdots [...], per lo que hi trobarem en ses excavacions que hi ferem". Sastre (2007) argumenta que "la fortificació amb estructures ciclòpies del puig de Son Cladera, de Santa Maria i de na Vissa, que potser estan en relació amb el probable poblat talaiòtic de Crestatx/Tanca des Moros". A més, Sastre (2008) puntualitza "pel que fa a l'edifici, el Vicari Parera com en gran part de les seves intervencions, no arriba a conclusions concretes sobre la possible funcionalitat o ús d'aquesta estructura d'època prehistòrica. Només fa suposicions, i a vegades es refereix a probables essers fantàstics com a autors d'aquests".

La revisió permet descriure un claper amb una possible murada i una caseta contemporània adossada, encara que sense un estudi arqueològic, no és possible determinar la funcionalitat

del Claper del Puig de na Vissa. La quantitat de ceràmica de diferents èpoques pot evidenciar la importància de la zona com a punt estratègic.

4.2. Tipus d'estació o construcció

Cabana		Santuari		Baqar		Sèquia	
Cova		Conjunt cerimonial		Ribat		Sitja	
Abric		Necròpolis		Mesquita		Era	
Megàlit		Naveta d'enterrament		Qanat		Forn de calç	
Naveta d'habitatge		Habitació		Basílica		Carbonera	
Túmulo escalonat	?	Poblat		Aqüeducte		Molí	
Talaiot	?	Alqueria		Safareig		Marge	
Murada	?	Hisn		Pou/cisterna		Camí/via	
Mur		Indeterminada		Altre:			

4.3. Número d'estructures

Un claper (1) i possiblement una murada (2).

5. DESCRIPCIÓ

5.1. Descripció del conjunt

El Claper del Puig de na Vissa presenta les dimensions aproximades d'uns 14,6 metres de longitud, 11 metres d'ample i 1,5 metres d'alt. Les dimensions documentades són majors a les descrites per altres autors (Aramburu-Zabala, 2005; Sastre, 2007 i 2008). La planta, molt despedregada, sembla quadrada (**Fig. 1, 2 i 3**), encara que al mur SE es pot veure una acumulació de pedres formant una mena d'absis (**Fig. 9**). També s'identifica un mur i una possible cantonera, a més de pedres ciclòpies al voltant del claper que podrien tractar-se dels vestigis d'una murada (**Fig. 5, 6, 7 i 8**). Al seu costat, direcció NE, s'observen les restes d'una caseta esfondrada, possiblement edificada amb material reaprofitat del jaciment (**Fig. 4 i 10**).

Parera (1916a) descriu que "sense ponderació creim que hi deu haver més de mil carretades de pedres mitjaneres; i just as mitj des claper s'hi veu un uiastre am tres soques que du un'esponera fora mida". Posteriorment, Parera (1916b i 1917) posa èmfasi a què està format de "pedres mitjanseres". Mascaró (1964) corrobora les "més de mil carretades de pedreny" descrites per Parera. Estarellas *et al.* (1989) i Sastre (2004) descriuen un "possible talaiot quadrat, molt emmascarat per pedres petites format un claper". Sastre (2007) concreta que es tracta d'"un talaiot quadrat que, això sí, es troba pràcticament tapat en la seva totalitat per

pedres de petit i mitjà tamany. Així i tot, encara es pot resseguir en plana l'estructura de dit talaiot. Aquest edifici fa uns 10 per 9 metres, i com a curiositat cal dir que té aferrada una caseta moderna, a dia d'avui ja esbucada". Posteriorment, Sastre (2008) el descriu "de 9 m per 8 m". Aramburu-Zabala (2005) la dibuixa (**Fig. 16**) i determina l'alçada màxima del jaciment d'un metre.

La revisió ha permès corroborar que el bé catalogat correspon a un claper possiblement envoltat d'una murada. Les excavacions de principis de segle XX remogueren les pedres i les unitats estratigràfiques de l'interior del claper en dues zones, encara que sense un estudi arqueològic, no pot afirmar-se rotundament que no hi hagi altres restes. Així doncs, són necessaris estudis arqueològics per determinar la planta i la potència del claper, de la suposada murada i/o altres possibles restes estructurals o materials.

5.2. Descripció de les unitats arquitectòniques que integren el conjunt

Un claper amb una possible murada: el Claper del Puig de na Vissa.

5.2.1. Tipus de planta

Absidal		Rectangular	
Circular		Irregular	
Quadrangular		Altre: quadrangular amb absis	X

5.2.2. Material constructiu

Pedra	X	Ciment	
Maó		Indeterminada	
Argamassa		No consta	
Adob o fang		Altre:	

5.2.3. Tècnica constructiva

Ciclòpia	X	Opus quadratum	
Pedra en sec: pedres mitjanes	X	Opus testaceum	
Pedra en sec: pedres petites	X	Opus vittatum	
Opus africanum		Tapial	
Opus ateriquio		Entramats vegetals	
Opus incertum		Tècnica mixta:	
Opus poligonal		Altre:	

5.2.4.1. Dimensions

Longitud	Amplada	Alçada
14,6 metres	11 metres	1,5 metres
Dimensió mitjana dels blocs ciclopis (cm)		110
5.2.4.2. Dimensions (Aramburu-Zabala, 2005)		
Longitud	Amplada	Alçada
		1 metre
5.2.4.3. Dimensions (Sastre, 2007)		
Longitud	Amplada	Alçada
10 metres	9 metres	
5.2.4.4. Dimensions (Sastre, 2008)		
Longitud	Amplada	Alçada
9 metres	8 metres	
5.2.4.5. Dimensions (Aramburu-Zabala, 2018)		
Longitud	Amplada	Alçada
20 metres	18 metres	1,3 metres

6. VISIBILITAT DES DEL JACIMENT

6.1. Altres jaciments visibles

La vegetació actual no permet determinar la connexió visual amb altres jaciments, encara que mitjançant l'anàlisi de visibilitat s'evidencia la connexió amb la Necròpolis de Son Tut (JSP-30), la Màqbara de s'Obac (JSP-29), les Navetes des Puig d'en Font (JSP-7), la Mina Vella (JSP-26) i el Claper Gros o d'en Miró (JSP-12).

6.2. Altres jaciments pròxims

Aproximadament a uns 75 metres, direcció SSO, es troba el jaciment de la Cova de Sa Pleta (JSP-13/19), on s'hi ha identificat un fragment de ceràmica naviforme a l'interior (Estarellas et al., 1989; Museu de Mallorca, 1989).

6.3. Accés

Es pot accedir a la possessió de Gaieta Gran pel carril secundari paral·lel a l'autopista Ma-13A, agafant el camí previ a les cases de la possessió, d'aproximadament el quilòmetre 39. Un cop

a la caseta, cal realitzar un trajecte a peu, d'aproximadament 30 minuts, seguint el camí cap amunt del puig, per localitzar el Claper del Puig de na Vissa al cim.

6.4. Superfície visible

Àrea visible (superfície en m ²)	138224100 m ²
--	--------------------------

7. CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

7.1. Índex de conservació

Alçada màxima de les estructures (a)	Grau de conservació del conjunt (b)	Identificació de les estructures (c)	Índex de conservació (a+b+c/2)/2
3	3	2	3,5

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) considera l'estat de conservació IV en una escala 0-V (quan 0 és el mínim i V és el màxim) que se defineix: "quan el monument tan sols és identificable en planta o tan sols resten alguns elements aïllats". El defecte de conservació són les "estructures". Anteriorment, Mascaró (1967 i 1968) la descriu com IV en una escala I-V (on I és el màxim i V el mínim), un estat "malo. En ruinas, y una parte de las piezas de su aparejo ha desaparecido, por lo que su construcción sería problemática".

Seguint una escala de conservació de 0-5 (on 0 és destruït i 5 és molt bo), considerarem el Claper del Puig de na Vissa com 2, un estat dolent, a causa de la pèrdua de funció associada a l'esfondrament i el deteriorament elevat de les estructures (**Fig. 4, 5, 7 i 9**), de l'excavació pràcticament indocumentada, a més de l'alteració visual associada a la presència d'una caseta adossada, probablement amb pedres del jaciment, suposant la modificació de les estructures (**Fig. 4 i 10**), i a la presència de deixalles. També s'identifica vegetació superior i plantes vasculars (**Fig. 1**). Per altra banda, s'ignora la situació de les restes òssies calcinades amb calç, ceràmica prototalaiòtica i/o talaiòtica, púnica-fenícia i romana (Parera, 1916a; Amorós, 1966).

No existeix un Pla de Conservació del conjunt.

8. RISCOS PER LA CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

8.1. Riscs

Obres públiques		Reutilitzacions	X
Obres privades	X	Espoli	X
Feines agrícoles		Erosió	X

Feines agrícoles auxiliars	X	Vandalisme	X
Pedreres		Altres: excavacions segle XX	X
Observacions			
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) detecta els riscos de "feines agrícoles auxiliars", "reutilitzacions" i "erosió".</p> <p>Durant la revisió s'han identificat reutilitzacions contemporànies de l'emplaçament per a l'edificació d'una caseta, possiblement amb pedres del jaciment, a més d'erosió natural i antròpica de les estructures del Claper del Puig de na Vissa. Tampoc es descarta l'espoli, ja que les excavacions parcials del segle XX, dos sondatges arqueològics d'1,6 metres, permeteren documentar troballes, ignorant-se si el material descrit per Parera (1916a) i Amorós (1966) és custodiat per l'Ajuntament de sa Pobla o bé consta com a desaparegut o sota custòdia desconeguda.</p> <p>Pel que fa a la manca de manteniment i l'edificació en el radi de protecció del Claper del Puig de na Vissa, suposadament amb pedres del jaciment, i la pèrdua dels materials associats, aquests fets constitueixen un delicte i un risc pel jaciment arqueològic. Cal fer esment a la legislació vigent: la Llei 12/1998, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears; la Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español i els articles 321 a 324 del Codi Penal.</p>			
8.2. Protecció existent			
Tancat		Nul·la	X
Vigilat		Insuficient	
Observacions			
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) descriu "protecció nul·la".</p> <p>Actualment, la situació resta en el mateix estat.</p>			
8.3. Proposta de protecció			
<p>La salvaguarda de les restes arqueològiques que constitueixen el Claper del Puig de na Vissa depenen del compromís de la propietat o responsables legals de mantenir-la condicionada i respectar el radi de protecció. És important assegurar el bon estat de les estructures, evitant l'exuberància de la vegetació, la remoció de materials originals per a l'edificació i l'acumulació de deixalles en el radi de protecció.</p> <p>Per aquest motiu, s'identifica la necessitat de què l'organisme competent prengui les mesures oportunes contra els delictes esmentats i posteriorment estableixi un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, intervenció i revisió de l'estat de conservació del Claper del Puig de na Vissa.</p>			

9. POTENCIALITAT SOCIAL COM ELEMENT PATRIMONIAL VISIBLE					
9.1. Monumentalitat del conjunt					
a) Alçada màxima de les estructures	b) Identificació de les estructures	c) Superfície del conjunt		Índex de monumentalitat (a+b+c)/3	
3	2	5		3,33	
9.2. Significació del conjunt					
a) Nivell d'informació històrica	b) Nivell de valoració social		c) Significàcia estètica-formal o singularitat		Índex de significació ((a+b)/2+c)/2
5	PGOU	0	Grup tipològic-formal	0	1,5
	Senyalitzat	0	Dins el grup T-F	0	
	Publicació divulgativa	1	Material	0	
	Integrat en un itinerari	0	Tècnica constructiva	0	
	Integrat en un programa de visites	0	Altres particularitats	0	
9.3. Potencial educatiu i turístic del conjunt					
a) Potencial didàctic i formatiu		b) Potencial turístic i informatiu		Índex educatiu i turístic (a+b)/2	
Explicació conceptual	1	Tríptics i fulletons	0	1	
Explicació interactiva	0	Guies turístiques	0		
		Web i recursos multimedia	1		
9.4. Accessibilitat del conjunt					
a) Tipus d'accés I		b) Tipus d'accés II		c) Tipus de propietat	
3		1		2	

d) Adequació d'accés I		e) Adequació d'accés II		Índex d'accessibilitat (a+b+c+d+e)/5
3		1		
f) Temps (vehicle)		g) Temps (a peu)		3,13
5		4		
9.5. Condicionament del conjunt				
a) Condicionament i neteja		b) Senyalització		Índex de condicionament (a+b)/2
Neteja de vegetació i materials	0	Senyalitzat amb fites naturals o artificials	0	0,25
Condicionament d'espais de trànsit i comunicacions	0,5	Senyalitzat amb panells sense explicació interpretativa	0	
Consolidació	0			
Restauració	0			
9.6. Interpretació del conjunt				
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) considera l'atracció "baixa" i l'actuació a "llarg termini".</p> <p>Cal un estudi arqueològic per determinar la interpretació del conjunt. Ampliant la documentació amb l'estudi de les coves properes, podria proposar-se un recorregut temàtic pels jaciments arqueològics de la Serra de Gaieta.</p>				
a) Tipus d'interpretació	Sense senyalització			0
Índex d'interpretació del conjunt				0
ÍNDEX DE POTENCIALITAT COM ELEMENT PATRIMONIAL VISITABLE (9.1+9.2+9.3+9.4+9.5)/5= 1,84				46,55%
				Sobre base 100

10. PRIORITZACIÓ DE LES ACTUACIONS

10.1. Priorització de les actuacions que s'han de realitzar per evitar perills de degradació del conjunt i potenciar la visita pública

1. Elaboració d'un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació del Claper del Puig de na Vissa, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes.

2. Enderrocament de la caseta, per part d'especialistes, a més de la neteja de deixalles i vegetació de la zona de protecció, sota supervisió tècnica.
3. Investigacions i intervencions d'arqueologia i de conservació-restauració que assegurin la salvaguarda del bé a través de l'estudi, la consolidació de l'estructura, el condicionament i la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida, la recuperació i l'anàlisi dels materials on s'inclougui l'estudi del material ceràmic conservat al Museu de Mallorca i dels materials documentats per Parera.
4. Senyalització i dret a pas.

11. CONCLUSIÓ

Al cim del Puig de na Vissa s'ubica el monument prehistòric anomenat Claper del Puig de na Vissa (**Fig. 17, 18, 19 i 20**).

El Claper del Puig de na Vissa mesura aproximadament 14,6 x 11 x 1,5 metres, dimensions lleugerament majors a les documentades per Sastre (2007 i 2008) i menors a les d'Aramburu-Zabala (2018). Presenta una planta quadrangular amb el que sembla un absis al mur SE (**Fig. 1, 2, 3, 9 i 16**), que desconeixem si forma part de l'estructura o, bé, si es tracta de la terrera de les excavacions de principi de segle XX, i possiblement una murada (**Fig. 5, 6, 7 i 8**). A partir dels indicis materials, podem afirmar que el claper sembla haver-se utilitzat des de la prehistòria amb una funció indeterminada, concretament des d'època prototalaiòtica o talaiòtica. Sobre seu s'han identificat restes de ceràmica talaiòtica, púnica-fenícia i romana (Estarellas *et al.* 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2007) (**Fig. 11, 12 i 13**), a més de fang cuit (**Fig. 14**), mentre que al seu interior s'hi identificaren cendres petrificades amb pedres de calç, restes òssies cremades i ceràmica prehistòrica (Parera, 1916a). No s'han identificat altres restes materials ni estructurals, encara que sense estudis arqueològics, no pot descartar-se l'ús de l'entorn. Així mateix, podem afirmar que en temps recents s'ha donat l'ús recent de l'entorn del jaciment per les evidències antròpiques, confirmat per la presència de deixalles i d'una caseta (**Fig. 4 i 10**).

Pel que fa a l'estat de conservació del Claper del Puig de na Vissa, podem dir que el deteriorament és alt, a causa de la degradació elevada de l'estructura (**Fig. 4, 5, 7 i 9**), l'erosió i l'acumulació de deixalles a l'entorn del claper (**Fig. 1, 2, 3, 4, 5, 7 i 9**) associada a l'ús indegut i a la manca de neteja i manteniment, i amb especial èmfasi, la pèrdua de funció del jaciment, l'excavació indocumentada i l'edificació d'una caseta, (**Fig. 4 i 10**), probablement reutilitzant el material petri del claper. La tipologia d'aquests fets és greu segons la legislació vigent.

En l'àmbit administratiu cal actuar per salvaguardar el Claper del Puig de na Vissa, prioritant l'enderrocament de la caseta, per part d'especialistes, a més de la neteja supervisada de les deixalles i la vegetació de la zona de protecció. Per assegurar la preservació del claper i del seu radi de protecció es considera indispensable establir un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes. A causa de l'estat de conservació del jaciment, es considera oportú

plantejar l'estudi arqueològic i de conservació-restauració del Claper del Puig de na Vissa que en permeti el condicionament, especialment la consolidació de l'estructura, i la contextualització històrica. A més a més, l'administració ha de promoure l'estudi dels materials documentats per Estarellas *et al.* (1989) i la localització, la recuperació i l'estudi dels materials documentats per Parera (1916a).

Mitjançant la investigació i la intervenció *in situ*, podria proposar-se el recorregut guiat pels jaciments de la zona, a partir de senyalització amb fites naturals i plafons explicatius.

12. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALBERO, D.; CALDERÓN, M^a; CALVO, M. i GLOAGEN, E. (2011) *Propuesta metodológica de catalogación*. In Calvià: Patrimonio Cultural (Coord. M. Calvo i A. Aguares), pàg. 277 - 289. Ajuntament de Calvià.

AMORÓS, L. (1966) *Catálogo de los yacimientos de Sa Pobla*. Decret 2563/66. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca.)

ARAMBURU-ZABALA, J. (1998) *El patrón de asentamiento de la cultura Talayótica de Mallorca*. Pàg. 258. Terrassa Arts Gràfiques, Palma. ISBN 84-87685-78-1.

- (2005) *Mallorca Arqueològica: Contribució a l'inventari de jaciments*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric. Palma.
- (2018) *Inventario Arqueológico de Mallorca. Sa Pobla*. Extret de: www.academia.edu.

BALLESTER, C. i CLADERA, M. A. (2020) *Jaciments del municipi de sa Pobla*. VI Jornades d'Estudis Locals, sa Pobla (Document inèdit).

ESTARELLAS, M. M.; MAIZARA, J.; ONEL, T.; PONS, G.; PORCEL, G.; RIERA, M. M.; SIMONET, S.; TORRES, F. i VIALTA, M. (1989) *Cartes arqueològiques de les illes Balears*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric. Palma.

FIOL, J. (1992) *Estudi sobre el Patrimoni Històric, Artístic Monumental i Etnològic de sa Pobla*. Arxiu personal. Sa Pobla.

GILI, S. (1995) *Territorialidades de la prehistoria reciente mallorquina*. Tesi doctoral, UAB, Bellaterra.

MARTÍNEZ, J. M. i ROIG, S. (2005) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Extret de: www.sapobla.cat

- (2008) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Text refós en compliment de les prescripcions de la Comissió d'Ordenació del Territori, Urbanisme i Patrimoni Històric de data 9 de nov. 2007. Extret de: www.sapobla.cat

MASCARÓ, J. (1958) *Mapa General de Mallorca: croquis topográfico a escala aprox. 1:31 250*.

- (1964) *Coves, Talaiots i altres megàlits de la comarca de Sa Pobla*. Pàg 9. Imprenta Politècnica, Palma. (Biblioteca Municipal de sa Pobla.)
- (1967) *Inventario de los monumentos megalíticos y restos prehistóricos y protohistóricos de la isla de Baleares. Corpus de Toponimia de Mallorca*. Tom VI, pàg. 3260. Dirección General de Bellas Artes. Madrid.

- (1968) *Prehistoria de las Baleares*. Pàg. 728. Ed. Gráficas Miramar, Palma. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca.)

EMBAT. (1980) *Descubierta sa Pobla romana*. Revista Sa Pobla, núm. 4, pàg. 8. Edicions Manacor S.A.

MUSEU DE MALLORCA (1989) *Capsa 702/100. Inventari de Patrimoni Arqueològic, dins del programa de preservació de Jaciments arqueològics. Cartes arqueològiques de les Illes Balears*. Son Tous, magatzems del Museu de Mallorca. Palma.

OBRADOR, J. (1992) *Alqueria de Son Ferragut. Monografia històrica*. Quaderns d'ARCA, núm. 11, pàg. 8 i 9. Palma.

PARERA, J. (1916a) *Monuments Prehistòrics. II Claper des Puig de na Vissa*. Sa Marjal, vol. IV, any VIII, núm. 90, pàg. 83-85. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers. Sa Pobla.

- (1916b) *Monuments Prehistòrics. III Cova de sa Pleta*. Sa Marjal, vol. IV, any VIII, núm. 92, pàg. 114. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers. Sa Pobla.
- (1917) *Prehistoria. V Talaiot de Son Cladera*. Sa Marjal, vol. V, any IX, núm. 100, pàg. 52. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers. Sa Pobla.
- (1924) *Época Prehistòrica. Fragment d'una Conferència dada en el Museu Diocesà*. Sa Marjal, vol. VIII, any XVI, núm. 183, pàg. 34 i 36. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers. Sa Pobla.

SASTRE, M. A. (2004) *Projecte de dinamització patrimonial del Terme Municipal de sa Pobla a Curs d'Actualització de Gestió del Patrimoni Arqueològic*, Universitat Oberta de Catalunya. Pàg. 12. Sa Pobla.

- (2007) *Apunts sobre alguns jaciments arqueològics a l'entorn de Crestatx (sa Pobla) a Història i Actualitat del Santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7)*. Diada d'estudis de Crestatx, 2006, núm. 1, pàg. 131-132, 137-138, 145. OCB sa Pobla i Parròquia de Sant Antoni Abat. Sa Pobla.
- (2008) *Història de les intervencions arqueològiques al terme municipal de Sa Pobla*. I Jornades d'Estudis Locals, núm. 1, pàg. 279-280, 285, 287. Sa Pobla.

VIQUIPÈDIA (2020) *Llista de monuments de sa Pobla*. Extret de: https://ca.wikipedia.org/wiki/Llista_de_monuments_de_sa_Pobla.

13. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

13.1. Fotografies del Claper del Puig de na Vissa

Fig. 1. Emplaçament del Claper del Puig de na Vissa.

Fig. 2. Emplaçament del Claper del Puig de na Vissa, cedida per Sastre.

Fig. 3. Emplaçament del Claper del Puig de na Vissa (Aramburu-Zabala, 2018)

Fig. 4. Detall d'una possible cantonera del Claper del Puig de na Vissa.

Fig. 5. Detall d'una cantonera del Claper del Puig de na Vissa.

Fig. 6. Detall d'una cantonera del Claper del Puig de na Vissa, cedida per Sastre.

Fig. 7. Detall d'un mur del Claper del Puig de na Vissa.

Fig. 8. Detall d'un mur del Claper del Puig de na Vissa, cedida per Sastre.

Fig. 9. Detall de l'absis del Claper del Puig de na Vissa.

Fig. 10. Detall de la caseta des Claper del Puig de na Vissa.

Fig. 11. Ceràmica de la superfície del Claper del Puig de na Vissa.

Fig. 12. Ceràmica de la superfície del Claper del Puig de na Vissa.

Fig. 13. Ceràmica del Claper del Puig de na Vissa (Museu de Mallorca, 1989).

Fig. 14. Fang cuit de la superfície del Claper del Puig de na Vissa.

X Lapobla
(Bronzo)
Talaiot del Puig de na Vissa
(entre Gayeta i Son Ferragut)
ran la carretera S' Luca dalt del cim

Publicat per La Marjal
J. P. Claper del Puig de na Vissa
La Marjal Any VIII p. 83. (Juny 1919)

Fig. 15. Nota escrita per Colomines, cedida pel MAC.

13.2. Descripció de les fotografies

A la **Fig. 1** s'observa el Claper del Puig de na Vissa, sembla que en el mateix estat de despedregament que en les fotografies de Sastre o d'Aramburu-Zabala (2018) (**Fig. 2 i 3**), on s'identifiquen dues possibles cantoneres (**Fig. 4 i 5**), un mur de pedra seca (**Fig. 7**), estructures en el mateix estat que en les fotografies de Sastre (**Fig. 6 i 8**) i una mena d'estructura absidal (**Fig. 9**). La **Fig. 10** correspon a la caseta construïda en època contemporània adossada al jaciment.

Trobem restes arqueològiques del Claper del Puig de na Vissa en superfície, fragments de ceràmica talaiòtica, ceràmica púnica-fenícia i ceràmica romana (**Fig. 11, 12 i 13**) (Museu de Mallorca, 1989), com també la presència d'una massa de fang cuit que no hem sabut identificar (**Fig. 14**).

La **Fig. 15** correspon a una nota del 1919 de l'arqueòleg català Josep Colomines Roca.

13.3. Planimetries

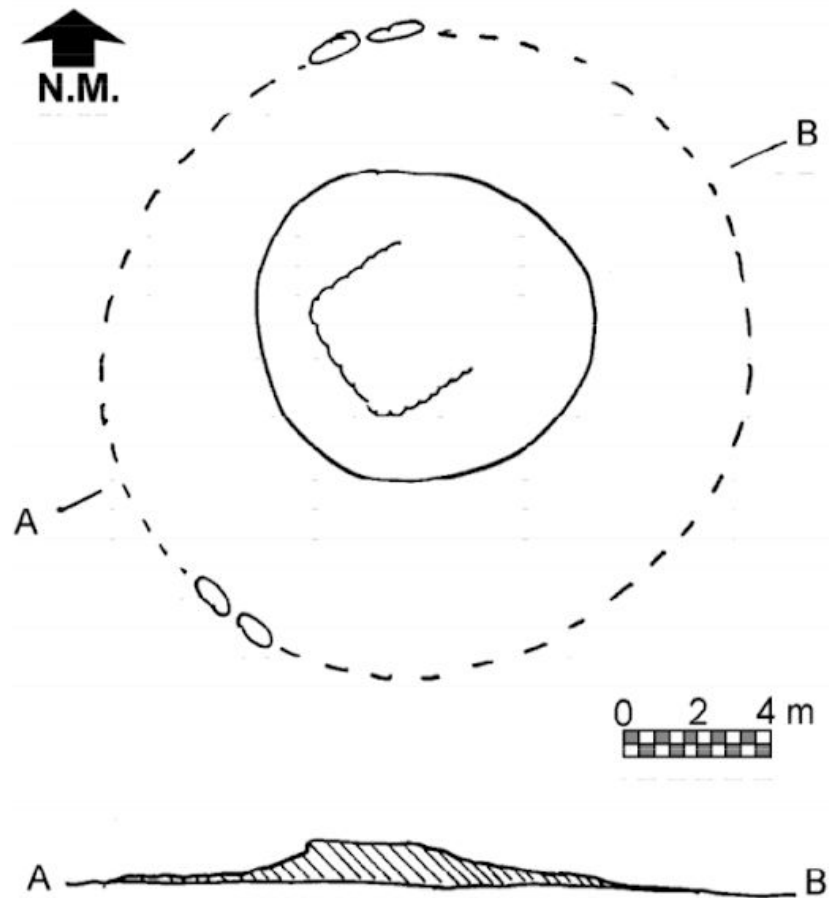

Fig. 16. Planimetria del Claper del Puig de na Vissa (Aramburu-Zabala, 2018).

13.4. Descripció de les planimetries

Trobem la planimetria del Claper del Puig de na Vissa dibuixada per part d'Aramburu-Zabala (2018). A la part superior de la **Fig. 16** observem la planta del claper i, a la part inferior, la secció.

14. DOCUMENTACIÓ CARTOGRÀFICA

14.1. Delimitació del conjunt i àrea de protecció en plànol topogràfic

Fig. 17. Delimitació de la parcel·la on es localitza el Claper del Puig de na Vissa identificat amb un punt verd. Prop seu trobem la Cova de sa Pleta, identificada amb un punt lila.

14.2. Localització en fotografia aèria

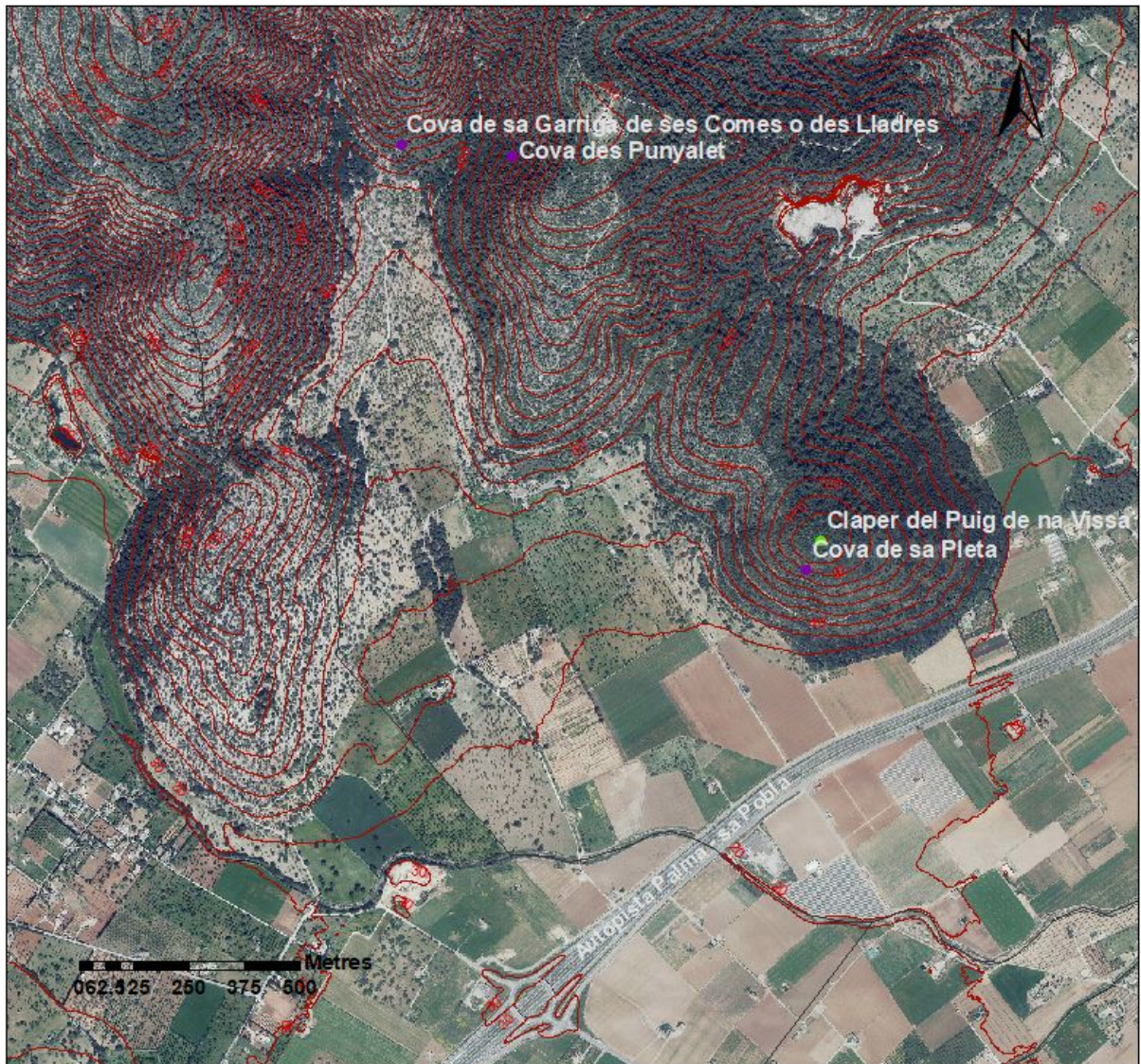

Fig. 18. Localització del Claper del Puig de na Vissa identificat amb un punt verd. Prop seu trobem la Cova de sa Pleta, la Cova des Punyalet i la Cova de sa Garriga de Ses Comes identificades amb punts liles.

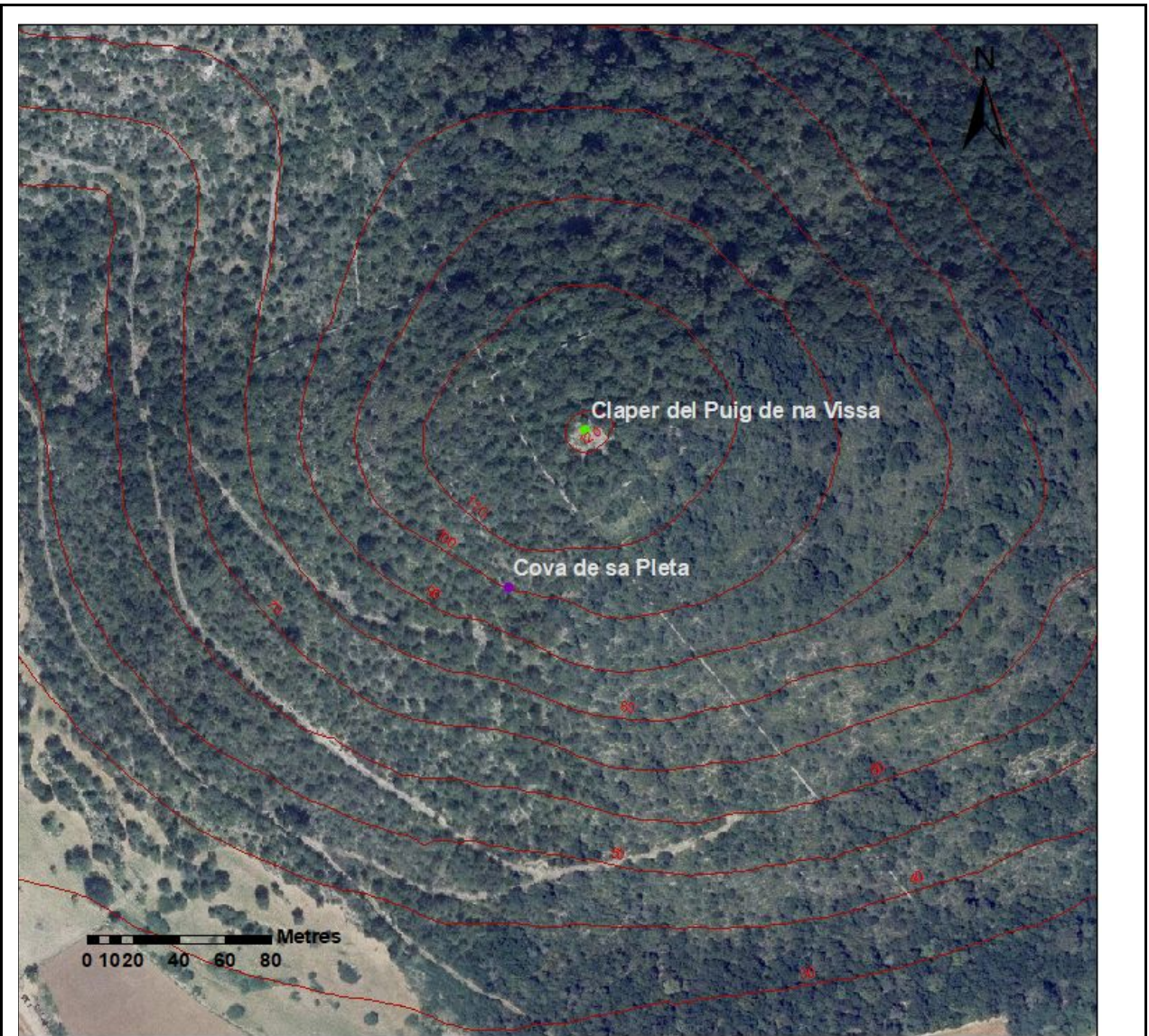

Fig. 19. Detall de la localització del Claper del Puig de na Vissa identificat amb un punt verd. Prop seu trobem la Cova de sa Pleta identificada amb un punt lila.

14.3. Localització en el Mapa General de Mallorca

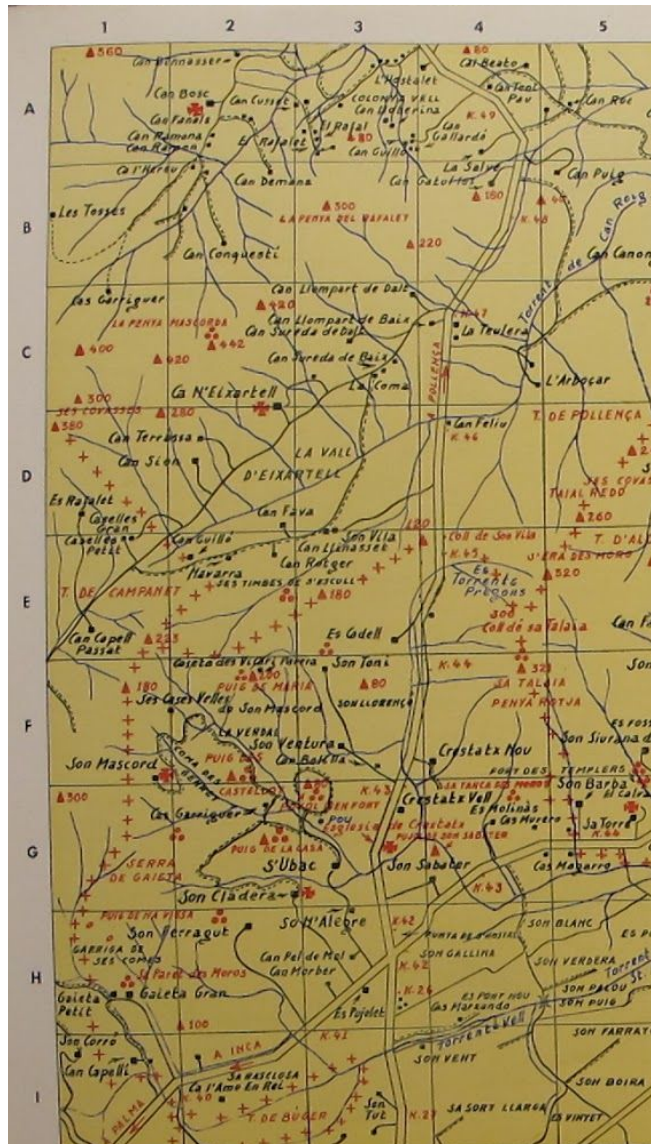

Fig. 20. Mapa amb la localització del Claper del Puig de na Vissa (Mascaró, 1958).

1. NOM I IDENTIFICACIÓ DEL CONJUNT		
Id Conjunt	Nom del conjunt	Categoria
JSP-17	Claper Gros o d'en Miró (Mascaró, 1958; Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008; Sastre, 2004, 2007 i 2008; Aramburu-Zabala, 2018)	Bé d'Interès Cultural
Comarca	Població	Topònim de la zona
Es Raiguer	Sa Pobla	Sa Canova
Altres noms	Es Claper Gros o d'en Miró (Mascaró, 1964, 1967 i 1968; Viquipèdia, 2020), Claper d'En Miró (Obrador, 1985; Canyelles <i>et al.</i> , 2017), Claper gros o de'n Miro (Fiol, 1992)	
Proposta de nom	Claper Gros o d'en Miró (Mascaró, 1958; Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008; Sastre, 2004, 2007 i 2008; Aramburu-Zabala, 2018)	
Núm. Catàleg NNSS		Núm. Carta Arqueològica
34/17		34/17
Referència cadastral (revisió)		Referència cadastral (Administració)
Polígon 15, parcel·la 340		Desaparegut / no localitzat (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Fiol, 1992; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008)
Altres referències cadastrals		<i>Polígon 1, parcel·la 24 (Aramburu-Zabala, 2018)</i>
Extensió de protecció (revisió)		Extensió de protecció (Administració)
32245 m ² Polígon 15, parcel·la 340		-
Propietat (revisió)		Propietat (Administració)
Antonio Serra Siquier		-
Dada de la catalogació	Dada de la revisió	Equip responsable
10 de setembre de 1966	14 d'octubre de 2019	Caterina Ballester Terrassa, Maria Antònia Cladera Salvà
Equip de redacció		Caterina Ballester Terrassa i Maria Antònia Cladera Salvà

2. ENTORN BIOGEOGRÀFIC					
2.1.1. Coordenades ETRS89 UTM					Fus: 31 Zona: S
X	501689	Y	4398951	Z	31
2.1.2. Coordenades ED50 UTM (Aramburu-Zabala, 2018)					
X	501800	Y	4399150	Z	35
2.1.3. Sector i quadrant del Mapa General de Mallorca (Mascaró, 1958)					
11 - 3 e (Mascaró, 1964, 1967 i 1968)					
Observacions					
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) descriu el Claper Gros o d'en Miró com a "desaparegut". Sastre (2007) esmenta que es considera "desaparegut segons dades de 1989".</p> <p>Mascaró (1958) situa i anomena el Claper Gros o d'en Miró, posteriorment (Mascaró, 1964) el descriu "devers Sa Canova (Talapi). En el lloc on coincideixen els termes municipals de Sa Pobla, Llubí i Muro". Obrador (1985) explicita "molt prop de Talapi, vora el camí de Sineu, just on convergeixen els termes municipals de Muro, Llubí i Sa Pobla. [...] Avui no sabíem endevinar el solar concret on el Claper d'En Miró, esvelt i poderós mirava cap al cel". Aramburu-Zabala (2018) també descriu un "talayot y cueva" a "Sa Canova", encara que la descripció sembla referir-se al Vilar de Talapi, segons la cita de Parera (1918) que sosté com evidència. Mir (2020) situa el Claper Gros o d'en Miró a Sa Canova, allà on convergeixen els termes de sa Pobla, Llubí i Muro.</p> <p>En relació a les coordenades UTM del Claper Gros o d'en Miró, Aramburu-Zabala (2018) les situa a uns 17,5 metres en direcció ESE, formant part del terme municipal de Muro.</p> <p>La revisió ens permet situar i coordinar el Claper Gros o d'en Miró a Sa Canova, concretament al pla on convergeixen els termes municipals de sa Pobla, Llubí i Muro (Fig. 6, 7, 8, 9 i 10).</p>					
2.2. Situació					
Pla (terreny sense desnivell)	X	Terreny subterrani	X	Penya-segat	
Turó (5 – 10 M.S.N.M.)		Vall		Bosc	
Pujol (10 – 50 M.S.N.M.)		Peu de mont		Torrent	
Puig (50 – 100 M.S.N.M.)		Vessant		Albufera	
Muntanya (>100 M.S.N.M.)		Cim		Altres:	
2.3. Localització					
Costa (<1 km mar)		Interior pla (>20 km)			

Transició costa-interior (1 – 10 km)			Interior muntanya (>20 km)			
Interior (10 – 20 km)		X				
2.4. Vegetació						
Tipus de comunitat vegetal				Observacions		
Alzinar		Camp de conreu: regadiu		X	La parcel·la en qüestió cultiva arbres fruiters i a la parcel·la annexa, a l'altra banda de la carretera, cultius d'hortalisses. "Antigament hi havia ametlers i garriga" (Mir, 2020).	
Garriga d'ullastre i garballó		Camp de conreu: secar		X		
Garriga de xiprell i romaní		Altres:				
2.5. Sòl						
Potencialitat agrícola	Alta		Nivell d'erosió	Alt	X	Potència (cm)
	Mitja	X		Mitj		
	Baixa			Baix		
2.6. Recursos hídrics						
Nom		Tipus		Distància lineal (m)		
Torrent de Vinagrella		Torrent		1350 metres		

3. MARC CRONOLÒGIC

3.1. Període

Primeres evidències		Postalaiòtic		Alt Medieval	
Campaniforme		Púnic-fenici		Baix Medieval	
Epicampaniforme		Íber		Modern	
Naviforme		Grec		Contemporani	X
Prototalaiòtic	?	Romà		Indeterminat	
Talaiòtic	?	Paleocristià		Altres:	

3.2. Evidències i argumentacions

Pel que fa al Claper Gros o d'en Miró, Aramburu–Zabala (2018) el defineix del període "talayòtic; baleàric; romano", encara que la cita de Parera (1918) que ha emprat com a justificació de la cronologia descriu el Vilar de Talapi.

Amb la revisió s'identificaren fragments de ceràmica contemporània a la superfície de la parcel·la del Claper Gros o d'en Miró (**Fig. 5**). La tipologia del claper descrita per les fonts bibliogràfiques ens permeten descriure'l d'època prototalaiòtica o talaiòtica.

A més a més, podem afirmar que l'existència del claper s'ha prolongat fins com a mínim, el desembre de 1965, any en què es presentà el *Plan Parcial de la Urbanización del Lago Esperanza* (Vives, 2014a) i la cova, fins "pocs anys després" (Mir, 2020). Actualment al seu emplaçament només s'observen restes de tota classe de runa i deixalles (**Fig. 1, 2, 3 i 4**), tapant la cova subterrània que esmenten Obrador (1985), Aramburu-Zabala (2018) i Mir (2020).

3.3. Tipus de material

Lític		Numismàtic		Vidre	
Ceràmic	X	Epigràfic		Ós / Fauna	
Metall		Antracològic i carpològic		Restes humanes	
Constructiu		Calç		Altres: runa i deixalles	X

3.3.1. Descobert per

Prospecció		Clandestí		Recerca bibliogràfica	X
Excavació		Casualitat		Reconeixement	X

3.3.2. Ubicació

Superficial	X	Custodia Ajuntament		Desaparegut	?
Col·leccions públiques		Museus balears		Desconegut	?
Col·leccions privades		Museus peninsulars		Altres: <i>Lago Esperanza</i> i subsòl	X

4. ANÀLISI FUNCIONAL-TIPOLÒGIC

4.1. Funcionalitat

Hàbitat		Industrial	
Funerària		Econòmica	
Cultural o ideològica		Enginyeria	
Defensiva		Indeterminada	X
Control del territori		Altres:	

Observacions

Mascaró (1964) descriu “vestigis d’una construcció talaiòtica” i posteriorment (Mascaró, 1967 i 1968) la incorpora a la classificació de “talaiot. De todos los tipos, tanto en relación con la forma de su planta (rectangular, circular, etc.); con su estructura interior (macizos, de cámara rectangular, circular, yuxtapuesta, superpuesta, etc); o con su forma exterior (tronco-cónica, tronco-piramidal, escalonada, etc.)”. Obrador (1985) afirma que “s’alçava, no fa massa encara, esvelt i poderós, un talaiot. La nostra gent el coneixia per “Claper d’En Miró”. [...] La boca subterrània d’una cova, allà mateix, resta taponada amb cantó i ciment”. Aramburu-Zabala (2018) ho descriu com “talayot y cueva destruidos”. Mir (2020) defineix un “claper de pedres” i una “cova”.

La revisió permet descriure la localització d’un claper, avui desaparegut, i d’una cova subterrània, encara que sense un estudi arqueològic, no és possible determinar la funcionalitat del Claper Gros o d’en Miró ni de la cova.

4.2. Tipus d’estació o construcció

Cabana		Santuari		Baqar		Sèquia	
Cova	X	Conjunt cerimonial		Ribat		Sitja	
Abric		Necròpolis		Mesquita		Era	
Megàlit		Naveta d’enterrament		Qanat		Forn de calç	
Naveta d’habitatge		Habitació		Basílica		Carbonera	
Túmulo	?	Poblat		Aqüeducte		Molí	
Talaiot	?	Alqueria		Safareig		Marge	
Murada		Hisn		Pou/cisterna		Camí/via	
Mur		Indeterminada		Altres:			

4.3. Número d’estructures

Un claper (destruït) i una cova (1).

5. DESCRIPCIÓ

5.1. Descripció del conjunt

El Claper Gros o d’en Miró fou un claper, avui en dia desaparegut, amb una cova subterrània.

Obrador (1985) descriu que “al claper anaven a parar senallades i més senallades de pedres quan s’esperegaven les terres properes [...] menudes i no tan menudes, a mida de la conveniència, fins que el talaiot d’En Miró s’ha convertit en camp ras, sense una menuda pedra per reminiscència. Es diu fins i tot que quan unes idees i projectes volgueren “urbanitzar” l’Albufera i l’estany gran, i juntament l’estany del Boixellar, quedaren convertits amb “Lago La Esperanza”, voltat d’edificis i xalets modernistes, es va pavimentar el “Lago” amb les roques ciclòpies del nostre talaiot”. Mir (2020) descriu les roques de mida mitjana i petita i confirma que la cova “era un forat de mig metre de diàmetre que s’enfonyava”. Pocs anys després, la cova fou obturada (Obrador, 1985), segons Mir (2020) “l’amo va voler tapar-la” i la va fer omplir amb “dues camionades, cada una amb 10 tonelades de runa” (Fig. 1, 2, 3 i 4).

La revisió ha permès corroborar que el bé catalogat correspon a un claper, avui desaparegut, i una cova subterrània tapada. L’espoli de pedres dels anys seixanta acabaren amb les estructures del Claper Gros o d’en Miró i posteriorment n’ompliren la cova de runa, sense deixar altres rastres antròpics dels descrits, encara que sense un estudi arqueològic, no pot afirmar-se rotundament que no n’hi hagi d’altres. Així doncs, són necessaris estudis arqueològics per determinar la potència de la cova i/o d’altres possibles restes estructurals o materials.

5.2. Descripció de les unitats arquitectòniques que integren el conjunt

Un claper (destruït) amb una cova: el Claper Gros o d’en Miró.

5.2.1. Tipus de planta

Absidal		Rectangular	
Circular		Irregular	
Quadrangular		Altres: indeterminada	X

5.2.2. Material constructiu

Pedra	X	Ciment	
Maó		Indeterminada	
Argamassa		No consta	
Adob o fang		Altres:	

5.2.3. Tècnica constructiva

Ciclòpia	X	Opus quadratum	
Pedra en sec: pedres mitjanes	X	Opus testaceum	
Pedra en sec: pedres petites	X	Opus vittatum	
Opus africanum		Tapial	

Opus ateriquio		Entramats vegetals	
Opus incertum		Tècnica mixta:	
Opus poligonal		Altres:	
5.2.4. Dimensions			
Longitud	Amplada	Alçada	
-	-	-	
Aproximació a la dimensió mitjana dels blocs (cm)			-

6. VISIBILITAT DEL JACIMENT

6.1. Altres jaciments visibles

La vegetació actual no permet determinar la connexió visual amb altres jaciments, encara que mitjançant l'anàlisi de visibilitat s'evidencia la connexió amb la Cova de sa Garriga de ses Comes (JSP-12), la Cova de sa Pleta (JSP-19), el Claper del Puig de na Vissa (JSP-14) i les Navetes del Puig d'en Font (JSP-7).

6.2. Altres jaciments pròxims

Aproximadament a uns 434 metres, direcció OSO, es troba el jaciment de la Cova de Talapi de Dalt (JSP-1), on s'han identificat restes òssies humanes, ceràmica talaiòtica i ceràmica púnica (Estarellas *et al.* i Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2008).

En un indret desconegut en un radi d'aproximadament 1000 metres, en direcció O o NO, es troba el jaciment del Vilar de Talapi (JSP-2), on s'han identificat restes òssies humanes, objectes de metall (el Cap de Bou de Talapi, una campaneta, una fíbula, una anella, bracerols d'espiral, una moneda Imporiton i vuit monedes imperials), elements petris (percutors, morters, moletes i bales), ceràmica prehistòrica (abundants peus de copa, vores talaiòtiques i vores d'àmfores pitoides), ceràmica clàssica (destaquen les figures d'un ballester i un capet femení, àmfores púnica-ebusitanes PE-17, PE-18, PE-24, PE-25, grecoitàliques i de Dressel 1 i 2/4, a més d'un fragment de sigil·lada clara i una altra sigil·lada itàlica d'Arezzo amb la inscripció CN ATEI) i ceràmica cristiana medieval (Parera, 1911abc, 1918 i 1922; Mascaró, 1962, 1964 i 1974; S. A., 1953; Estarellas *et al.* i Museu de Mallorca, 1989; Rosselló, 1970; Aramburu-Zabala, 2005 i 2008; Sastre, 2007 i 2008).

6.3. Accés

Es pot accedir al Claper Gros o d'en Miró des de la carretera sa Pobla-Llubi (Ma-3501) al quilòmetre tres. Un cop a l'emplaçament, el jaciment es troba a l'E de la carretera.

Àrea visible (superfície en m²)	31830700 m ²
---	-------------------------

7. CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

7.1. Conservació del conjunt

Alçada màxima de les estructures (a)	Grau de conservació del conjunt (b)	Identificació de les estructures (c)	Índex de conservació $(a+b+c)/2$
?	3	1	1,75

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) considera l'estat de conservació de del Claper Gros o d'en Miró 0 en una escala 0-V (quan 0 és el mínim i V és el màxim) que se defineix: "quan no hi han restes visibles". Anteriorment, Mascaró (1967 i 1968) la descriu com V en una escala I-V (on I és el màxim i V el mínim), un estat "muy malo. Solo puede identificarse por la presencia de algunas piedras de su hilada basamental o bien presenta un montón disforme de piedras, por lo que su reconstrucción es imposible, aunque en algunos casos pueda hacerse el levantamiento planimétrico".

Seguint una escala de conservació de 0-5 (on 0 és destruït i 5 és molt bo), considerarem el Claper Gros o d'en Miró com 0, considerant-se destruït, a causa de l'espoli de pedres per a la seva reutilització al *Lago Esperanza* d'Alcúdia i l'abocament de runa a l'interior de la cova (Obrador, 1985; Mir, 2020), concretament 20 tones (Mir, 2020), conseguint erosió i pèrdua de funció del jaciment, a més de la presència de deixalles i runa a l'emplaçament (**Fig. 1, 2, 3 i 4**).

No existeix un Pla de Conservació del conjunt.

8. RISCOS PER LA CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

8.1. Riscos

Obres públiques	X	Reutilitzacions	X
Obres privades	X	Espoli	X
Feines agrícoles	X	Erosió	X
Feines agrícoles auxiliars	X	Vandalisme	X
Pedreres	X	Altres:	

Observacions

Durant la revisió, s'ha identificat la reutilització actual de l'emplaçament del jaciment com a abocador incontrolat encara que no s'han pogut identificar restes ni evidències del claper ni de la cova. Es confirma l'espoli de pedres i la destrucció del Claper Gros o d'en Miró, segons Obrador (1985) i Mir (2020), relacionat amb la construcció del complex turístic la *Ciudad de los Lagos*. L'any 1963 Vicente Enseñat i Juan Gili, accionistes de Playas de Mallorca S.A.

promocionen les primeres notícies del projecte d'urbanització de la zona (Vives, 2014b). Vives (2014a) i Ede (2020) asseguren que dita construcció fou promoguda per l'empresari Nicolás Riera-Marsà Llambí, president de la societat *Lago Esperanza de Alcúdia S.A.* i de l'*Asociación Turística de Alcúdia*, que juntament amb altres personalitats com Vicente Enseñat Seguí, Juan Gili Sancho i Antonio Luna, entregaren al llavors batle d'Alcúdia, Bartolomé Ventanyol, els plans de José Ferragut Pou (arquitecte municipal), Antonio Cerdá (aparellador municipal) i Juan Maria Cerdó (enginyer de la societat mercantil).

Pel que fa a la manca de manteniment, l'espoli, l'erosió i la destrucció del Claper Gros o d'en Miró, a més de l'abocament de deixalles i runa al radi de protecció, aquests fets constitueixen un delictes i un risc pel jaciment arqueològic. Cal fer esment a la legislació vigent: la **Llei 12/1998**, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears; la **Ley 16/1985**, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español i els articles 321 a 324 del **Codi Penal**.

8.2. Protecció existent

Tancat		Nul·la	X
Vigilat		Insuficient	

Observacions

Actualment el jaciment no presenta cap tipus protecció, ja que consta com a desaparegut.

8.3. Proposta de protecció

La salvaguarda de les restes arqueològiques que constitueixen el Claper Gros o d'en Miró -la cova i/o altres possibles estructures- depenen de la inclusió de les seves coordenades a la *Carta Arqueològica* de sa Pobla i la protecció del jaciment com a zona arqueològica, a més del compromís de la propietat o responsables legals de condicionar-ho i subsanar-ne la destrucció. És important assegurar el bon estat de l'emplaçament, evitant l'acumulació de deixalles i runa, si escau, fomentant-ne l'estudi i la restauració. Encara que en l'actualitat no es conservin les restes del claper, cal tenir present que al subsòl, a més de la cova, encara poden quedar restes d'estructures annexes al monument.

Per aquest motiu, s'identifica la necessitat de què l'organisme competent prengui les mesures oportunes contra els delictes esmentats i posteriorment estableix un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, intervenció i revisió de l'estat de conservació del Claper Gros o d'en Miró, així com el control arqueològic de possibles obres, la regulació de l'ús agrícola i el procediment de notificació d'altres possibles troballes.

9. POTENCIALITAT SOCIAL COM ELEMENT PATRIMONIAL VISIBLE

9.1. Monumentalitat del conjunt

a) Alçada màxima de les estructures	b) Identificació de les estructures	c) Superfície del conjunt	Índex de monumentalitat (a+b+c)/3
-------------------------------------	-------------------------------------	---------------------------	--

?	1	5	2		
9.2. Significació del conjunt					
a) Nivell d'informació històrica	b) Nivell de valoració social		c) Significància estètica-formal o singularitat	Índex de significació ((a+b)/2+c)/2	
5	PGOU	0	Grup tipològic-formal	0	1,5
	Senyalitzat	0	Dins el grup T-F	0	
	Publicació divulgativa	1	Material	0	
	Integrat en un itinerari	0	Tècnica constructiva	0	
	Integrat en un programa de visites	0	Altres particularitats	0	
9.3. Potencial educatiu i turístic del conjunt					
a) Potencial didàctic i formatiu		b) Potencial turístic i informatiu		Índex educatiu i turístic (a+b)/2	
Explicació conceptual	1	Tríptics i fulletons	0	1	
Explicació interactiva	0	Guies turístiques	0		
		Web i recursos multimedia	1		
9.4. Accessibilitat del conjunt					
a) Tipus d'accés I		b) Tipus d'accés II		c) Tipus de propietat	
5		1		2	
d) Adequació d'accés I		e) Adequació d'accés II		Índex d'accessibilitat (a+b+c+d+e)/5	
5		2			
f) Temps (vehicle)		g) Temps (a peu)		3,93	
5		5			
9.5. Condicionament del conjunt					

a) Condicionament i neteja		b) Senyalització		Índex de condicionament (a+b)/2
Neteja de vegetació i materials	0	Senyalitzat amb fites naturals o artificials	0	0,5
Condicionament d'espais de trànsit i comunicacions	1	Senyalitzat amb panells sense explicació interpretativa	0	
Consolidació	0			
Restauració	0			
9.6. Interpretació del conjunt				
Cal un estudi arqueològic per determinar la interpretació del conjunt. Ampliant la documentació amb l'estudi de la cova i les restes properes, podria proposar-se un recorregut temàtic pels jaciments arqueològics del pla de sa Pobla.				
a) Tipus d'interpretació	Sense senyalització			0
Índex d'interpretació del conjunt				0
ÍNDEX DE POTENCIALITAT COM ELEMENT PATRIMONIAL VISITABLE (9.1.+9.2.+9.3.+9.4.+9.5.)/5= 1,79				45,12%
				Sobre base 100

10. PRIORITZACIÓ DE LES ACTUACIONS

10.1. Priorització de les actuacions que s'han de realitzar per evitar perills de degradació del conjunt i potenciar la visita pública

1. Recatalogació del jaciment i estudi de la delimitació de la zona de protecció.
2. Elaboració d'un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació del Claper Gros o d'en Miró, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes.
3. Remoció de la runa i neteja de les deixalles i la vegetació de la zona de protecció, sota supervisió tècnica.
4. Investigacions i intervencions d'arqueologia i de conservació-restauració que assegurin la salvaguarda del bé a través de l'estudi, del condicionament i de la contextualització històrica, posant èmfasi en la recuperació de la cova subterrània.
5. Senyalització i dret a pas.

11. CONCLUSIÓ

A la carretera de sa Pobla - Llubí trobem l'emplaçament on es localitzava el claper anomenat Claper Gros o d'en Miró (**Fig. 6, 7, 8, 9 i 10**).

El Claper Gros o d'en Miró és un jaciment desaparegut en temps recents, motiu pel qual desconeixem les característiques del claper, encara que podem constatar l'existència d'una cova subterrània al seu emplaçament (Obrador, 1985; Aramburu 2018; Mir, 2020). A partir de la morfologia del jaciment esmentada a les fonts bibliogràfiques (Mascaró, 1958, 1964 i 1967; Obrador, 1985), podem afirmar que el claper amb la cova sembla haver-se utilitzat a la prehistòria amb una funció indeterminada, concretament a l'època prototalaiòtica o talaiòtica. No s'han identificat altres restes materials ni estructurals, encara que sense estudis arqueològics, no pot descartar-se l'ús de l'entorn. Així mateix, podem afirmar que als anys seixanta es va destruir el jaciment per a l'edificació del *Lago Esperanza* i posteriorment es tapà la cova subterrània, suposadament amb la intenció de reutilitzar l'emplaçament arqueològic, confirmat per la presència de residus, especialment runa (**Fig. 1, 2, 3 i 4**) i ceràmiques d'època contemporània (**Fig. 5**).

Pel que fa a la conservació del Claper Gros o d'en Miró, podem dir que el deteriorament és màxim, a causa de la destrucció del claper, l'erosió i l'acumulació de runa i deixalles a dintre de la cova i a l'entorn, associada a l'ús indegut i a la manca de neteja i manteniment, i amb especial èmfasi, la pèrdua de funció del jaciment, l'espoli de pedres i el tamponament de la cova (**Fig. 1, 2, 3 i 4**). La tipologia d'aquests fets és greu segons la legislació vigent.

En l'àmbit administratiu cal actuar per salvaguardar les restes del subsòl del Claper Gros o d'en Miró, prioritzant la seva recatologació, l'estudi de la delimitació i la neteja supervisada de les deixalles, la runa i la vegetació de la zona de protecció. Per assegurar la preservació de la cova i del seu radi de protecció es considera indispensable establir un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes. A causa de l'estat de conservació del jaciment, es considera oportú plantejar l'estudi arqueològic i de conservació-restauració de la Cova de sa Pleta que en permeti el condicionament, especialment la recuperació de la cova, i la contextualització històrica.

Mitjançant la investigació i la intervenció *in situ*, podria proposar-se el recorregut guiat pels jaciments de la zona, a partir de senyalització amb fites naturals i plafons explicatius.

12. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALBERO, D.; CALDERÓN, M^a; CALVO, M. i GLOAGEN, E. (2011) *Propuesta metodológica de catalogación*. In Calvià: Patrimonio Cultural (Coord. M. Calvo i A. Agualeles), pàg. 277 - 289. Ajuntament de Calvià.

ARAMBURU-ZABALA., J. (2018) *Inventario Arqueológico de Mallorca. Sa Pobla*. Extret de: www.academia.edu.

- (2005) *Mallorca Arqueológica. Contribució a l'inventari de jaciments*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric. Palma.

BALLESTER, C. i CLADERA, M. A. (2020) *Jaciments del municipi de sa Pobla*. VI Jornades d'Estudis Locals, sa Pobla (Document inèdit).

CANYELLES, L.; CLADERA, G.; CLADERA, P.; FRANC, J.; LILLO, F.; SERRA, A.; SERRA, A. i TORRENS, A. (2017) *Sa Pobla*. Llista aprovada a les reunions de la CTAL del 24 de gener de 2014, del 29 d'abril de 2015 i del 3 de març de 2017. Extret de: <https://notib.recerca.iec.cat/2016/10/04/sa-pobla/>

EDE, A. (2020) *From paper to the City of Lakes: Albufera*. Majorca Daily Bulletin. Extret de: <https://www.majorcadailybulletin.com/life-style/life-style/2020/03/03/63525/from-paper-the-city-lakes-a-lbufera.html>

ESTARELLAS, M. M.; MAIZARA, J.; ONEL, T.; PONS, G.; PORCEL, G.; RIERA, M. M.; SIMONET, S.; TORRES, F. i VIALTA, M. (1989) *Cartes arqueològiques de les illes Balears*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric. Palma.

FIOL, J. (1992) *Estudi sobre el Patrimoni Històric, Artístic Monumental i Etnològic de sa Pobla*. Arxiu personal, sa Pobla.

MARTÍNEZ, J. M. i ROIG, S. (2005) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Extret de: www.sapobla.cat

- (2008) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Text refós en compliment de les prescripcions de la Comissió d'Ordenació del Territori, Urbanisme i Patrimoni Històric de data 9 de nov. 2007. Extret de: www.sapobla.cat

MASCARÓ, J. (1958) *Mapa General de Mallorca: croquis topogràfic a escala aprox. 1:31 250*.

- (1962) *Terrisses i bronzes de Vilar de Talapi*. Lluç, núm. 42. Palma.
- (1964) *Coves, Talaiots i altres megàlits de la comarca de Sa Pobla*. Imprenta Politècnica, Palma. (Biblioteca Municipal de sa Pobla.)
- (1967) *Inventario de los monumentos megalíticos y restos prehistóricos y protohistóricos de la isla de Baleares*. Corpus de Toponimia de Mallorca. Tom VI, pàg. 3260. Dirección General de Bellas Artes, Madrid.
- (1968) *Prehistoria de las Baleares*. Pàg. 728. Ed. Gráficas Miramar, Palma. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca.)
- (1974) *Romanización de Mallorca: contribución al estudio de la romanización de los términos municipales de Alcudia, Sa Pobla y Muro*. VI Symposium Internacional de Prehistoria Peninsular, UB, pàg. 381-386. Publicaciones Eventuales, Barcelona.

MIR, L. (2020) Comunicació personal. Sa Pobla.

MUSEU DE MALLORCA (1989) *Capsa 702/100. Inventari de Patrimoni Arqueològic, dins del programa de preservació de Jaciments arqueològics. Cartes arqueològiques de les Illes Balears*. Son Tous, magatzems del Museu de Mallorca. Palma.

OBRADOR, J. (1985) *Huyalfas I (sa Pobla) Alqueria de Talapi*. Col·lecció Jonqueres Veres. Pàg. 11. Sa Pobla. (Biblioteca Municipal de sa Pobla.)

PARERA, J. (1911a) *Sobre l'antic Santuari de Crestatx a Notícies històriques sobre l'antic Santuari de Crestaig*, pàg. 18-32, 129. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

- (1911b) *Crestaig. III Època primitiva*. Sa Marjal, vol. II, any III, núm. 29, pàg. 65-69. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1911c) *Crestaig. IV Els romans*. Sa Marjal, vol. II, any III, núm. 29, pàg. 70-75. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1918) *Prehistoria. XIV Vilar de Talapi*. Sa Marjal, vol. V, any X, núm. 114, pàg. 81-82. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1922) *El nostro Mostrador*. Sa Marjal, vol. VII, any XIV, núm. 158, pàg. 5-8. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

ROSSELLÓ, G. (1970) *El prótomo de Vilar de Talapi*. *Búger-Mallorca*, Zephyrus, núm. 21-22, pàg. 239-243.

S. A. (1953) *Hallazgos arqueológicos a Sección Oficial y de Noticias*. BSAL, tom 30, núm. 752-757, pàg. 782. Antigua Imprenta Soler.

SASTRE, M. A. (2004) *Projecte de dinamització patrimonial del Terme Municipal de sa Pobla a Curs d'Actualització de Gestió del Patrimoni Arqueològic*, Universitat Oberta de Catalunya. Pàg. 9 i 12. Sa Pobla.

- (2007) *Apunts sobre alguns jaciments arqueològics a l'entorn de Crestatx (sa Pobla) a Història i Actualitat del Santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7)*. Diada d'estudis de Crestatx, 2006, núm. 1, pàg. 131. OCB sa Pobla i Parròquia de Sant Antoni Abat. Sa Pobla.
- (2008) *Història de les intervencions arqueològiques al terme municipal de Sa Pobla*. I Jornades d'Estudis Locals, núm. 1, pàg. 285, 287, 277-291. Sa Pobla.

VIQUIPÈDIA (2020) *Llista de monuments de sa Pobla*. Extret de: https://ca.wikipedia.org/wiki/Llista_de_monuments_de_sa_Pobla

VIVES, V. (2014a) *De albufera insalubre a paraíso turístico*. Diario de Mallorca. Extret de: <https://www.diariodemallorca.es/ocio/2014/04/25/albufera-insalubre-paraíso-turístico/928158.html>

- (2014b) *Un proyecto muy publicitado por la crónica social de la época*. Diario de Mallorca. Extret de: <https://www.diariodemallorca.es/ocio/2014/04/25/proyecto-publicitado-cronica-social-epoca/928159.html>

13. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

13.1. Fotografies del Claper Gros o d'en Miró

Fig. 1. Emplaçament del Claper Gros o d'en Miró.

Fig. 2. Detall de les deixalles i la runa de l'emplaçament del Claper Gros o d'en Miró.

Fig. 3. Detall de les deixalles i la runa de l'emplaçament del Claper Gros o d'en Miró.

Fig. 4. Detall de les deixalles i la runa de l'emplaçament del Claper Gros o d'en Miró.

Fig. 5. Ceràmica de l'emplaçament del Claper Gros o d'en Miró.

13.2. Descripció de les fotografies

A la **Fig. 1** s'observa la parcel·la on es localitzaria el Claper Gros o d'en Miró. Actualment només podem identificar que l'emplaçament es destina a l'abocament de deixalles i runa (**Fig. 2, 3 i 4**), localitzant només restes de ceràmica contemporània (**Fig. 5**).

13.3. Planimetria

-

13.4. Descripció de la planimetria

-

14. DOCUMENTACIÓ CARTOGRÀFICA

14.1. Delimitació del conjunt i àrea de protecció en plànol topogràfic

Fig. 6. Delimitació de la parcel·la on es localitza el Claper Gros o d'en Miró identificat amb un punt verd.

14.2. Localització en fotografia aèria

Fig. 7. Localització del Claper Gros o d'en Miró identificat amb un punt verd. Prop seu trobem el Vilar de Talapi i la Cova de Talapi de Dalt identificats amb punts roses les referències d'Estarellas et al. (1989) i d'Aramburu-Zabala (2005).

Fig. 8. Detall de la localització del Claper Gros o d'en Miró identificat amb un punt verd.

Fig. 9. Fotografia de 1956 on s'observa el Claper Gros o d'en Miró abans de la seva destrucció.
Escala 1:2000. Extret de <https://ideib.caib.es/visor/>

14.3. Localització en el Mapa General de Mallorca

Fig. 10. Mapa amb la localització del Claper Gros o d'en Miró (Mascaró, 1958).

1. NOM I IDENTIFICACIÓ DEL CONJUNT		
Id Conjunt	Nom del conjunt	Categoria
JSP-19	Sa Pleta (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Fiol, 1992; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008; Sastre, 2004 i 2008; Viquipèdia, 2020)	Bé d'Interès Cultural
JSP-13	Cova de na Quintana (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Museu de Mallorca, 1989; Fiol, 1992; Encinas, 1997, 2006 i 2014) / Sa Cova de na Quintana (Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008; Sastre, 2004 i 2008)	
Comarca	Població	Topònim de la zona
Es Raiguer	Sa Pobla	Puig de na Vissa, Gaieta Gran
Altres noms	Cova de Sa Pleta (Parera, 1916a i 1916b; Colomines, 1920; Mascaró, 1964; Amorós, 1966; Sastre, 2007 i 2008), Gaieta Gran (Sa Pleta) (Mascaró, 1967 i 1968), Cova del Puig de Na Vissa (Veny, 1968), Sa Pleta / Gaieta Gran (Estarellas <i>et al.</i> , 1989), Cova de Na Quintana / Gaieta Gran (Estarellas <i>et al.</i> , 1989), Puig de Ca Na Vissa (Gili, 1989 i 1995)	
Proposta de nom	Cova de sa Pleta (Parera, 1916a i 1916b; Colomines, 1920; Mascaró, 1964; Amorós, 1966; Sastre, 2007 i 2008)	
Núm. Catàleg NNSS		Núm. Carta Arqueològica
34/19 i 34/13		34/19 i 34/13
Referència cadastral (revisió)		Referència cadastral (Administració)
Polígon 2, parcel·la 91		JSP-19 No localitzat (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008)
		JSP-13 Polígon 2, parcel·la 91R (Estarellas <i>et al.</i> , 1989; Fiol, 1992; Martínez <i>et al.</i> , 2005 i 2008) <i>Polígon 2, parcel·la 91 (Estarellas et al., 1989)</i>
Altres referències cadastrals		Polígon 2, parcel·la 91R (Sastre, 2004)

	<i>Polígon 2, parcel·la 91 (Encinas, 1997, 2006 i 2014)</i> <i>Polígon 2, parcel·la 109 (Gili, 1995)</i>	
Extensió de protecció (revisió)	Extensió de protecció (Administració)	
600 m ² Polígon 2, parcel·la 91	JSP-13 600 m ² (Estarellas et al., 1989) Polígon 2, parcel·la 91R (Martínez et al., 2005 i 2008)	
Propietat (revisió)	Propietat (Administració)	
Herederos de Ignacio Moragas Serra de Gaieta	JSP-13 A. Torres Serra (Estarellas et al., 1989)	
Altres referències de propietat	Gabriel Serra de Gaieta (Parera, 1916b)	
Dada de la catalogació	Dada de la revisió	Equip responsable
10 de setembre de 1966	9 de novembre de 2019 5 d'agost de 2020	Caterina Ballester Terrassa, Maria Antònia Cladera Salvà
Equip de redacció	Caterina Ballester Terrassa i Maria Antònia Cladera Salvà	

2. ENTORN BIOGEOGRÀFIC				
2.1.1. Coordenades ETRS89 UTM				Fus: 31 Zona: S
X	500267	Y	4404366	Z 101
2.1.2. Coordenades ED50 UTM JSP-13 (Estarellas et al., 1989; Encinas, 1997, 2006 i 2014)				
X	500375	Y	4404580	Z 100
2.1.3. Coordenades ED50 UTM (Gili, 1989)				
31SEE021058apr.				Z 40 - 50
2.1.4. Coordenades ED50 UTM (Gili, 1995)				
X	500558	Y	4404819	Z 96
2.1.5. Sector i quadrant del <i>Mapa General de Mallorca</i> (Mascaró, 1958)				
6 - 1 h (Mascaró, 1964) 6 - 1 g (Mascaró, 1967 i 1968)				
Observacions				

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) descriu la Cova de sa Pleta (JSP-19) com a “no localitzada”, mentre descriu la Cova de na Quintana (JSP-13) a “Gaieta Gran” i la situa a “un puig, a la cara de migjorn”.

Sastre (2008) afirma que la Cova de sa Pleta també és “anomenada Cova de na Quintana o Cova des Puig de na Vissa”. Encinas (2014) corrobora la confusió argumentant que Veny el 1968 denominà la cova “en función del cercano Puig de na Vissa; pero el propio de la gruta es el de Na Quintana”. Per tant, la Cova de sa Pleta, la Cova de na Quintana i la Cova del Puig de na Vissa són el mateix jaciment arqueològic situat a Gaieta Gran, encara que com diu Sastre (2004 i 2008) la Cova de sa Pleta consti com a “desaparegut segons dades de 1989”.

Parera (1916a) descriu la cova a Gaieta Gran “en es Puig de na Vissa i sols unes docentes passes lluny des *Claper* de pedres mitjanseres o *túmmulus*, de que parlarem fa poc, hei ha sa *Cova de sa Pleta*: está a un punt que té una vista espléndida, desde ont veuen molt alluny, pero que es ben mala de trobar perque no la veuen fins que hi son demunt. Are fa poc qu'el propietari, amic nostro estimadissim, don Gabriel Serra de Gayeta, abogad, hei ha fet un caminó deliciós qu'am voltes y revoltes hei conduex i qualsevol la pot afinar facilment”. Mascaró (1964) i Amorós (1966) transcriuen la descripció de Parera (1916a). Colomines (1920) esmenta que “es troba a mitja hora de distància de l'anterior [Cova de Sa Garriga de ses Comes] i en el vessant del Puig de Na Vissa”. Veny (1968) concreta “la finca rústica de Gaieta Gran, distante unos tres kilómetros en dirección norte de La Puebla, comprende una zona montañosa poblada en su mayor parte de pinos y acebuches, y otra llana, donde se dan toda clase de cultivos. La parte montañosa, poblada en su mayor parte de pinos y acebuches, y otra llana, donde se dan toda clase de cultivos. La parte montañosa, que geológicamente responde a a III fase de los plegamientos estáricos de la cordillera septentrional de Mallorca, comprende, entre otras, tres prominencias d'un centenar de metros de altura, las cuales de Levante al Septentrión reciben los nombres de Puig de Na Vissa, Puig del Mig y Garriga de Ses Comes. En estas colinas calcáreas, de poca elevación, pero de empinadas vertientes, abundan las hendiduras y covachas naturales. Algunas de ellas fueron utilizadas por el hombre primitivo, adaptándolas en la medida de sus posibilidades a una estructura preconcebida. De ahí dos ejemplos. [...] Esta cueva, radica en la ladera occidental del Puig de Na Vissa”. Sastre (2008) corrobora que es troba a “Gaieta Gran”. Encinas (2014) esmenta que “justo unos metros por encima de la cueva pasa la pared divisoria entre fincas vecinas”.

En relació a les coordenades UTM de la Cova de sa Pleta, la *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) la situa a uns 15 metres en direcció ENE; Gili (1989) la localitza a uns 2127 metres en direcció NE, encara que posteriorment (Gili, 1995) la localitza a uns 315 metres en direcció NE; Encinas (1997, 2006 i 2014) reproduïx les dades de la *Carta Arqueològica*.

La revisió ens permet reconèixer i coordinar la Cova de sa Pleta al vessant SSO del Puig de na Vissa, prop del cim, concretament en una clariana del bosc (**Fig. 18, 19, 20 i 21**).

2.2. Situació

Pla (terreny sense desnivell)		Terreny subterrani		Penya-segat	
-------------------------------	--	--------------------	--	-------------	--

Turó (5 – 10 M.S.N.M.)		Vall		Bosc	X	
Pujol (10 – 50 M.S.N.M.)		Peu de mont		Torrent		
Puig (50 – 100 M.S.N.M.)		Vessant	X	Albufera		
Muntanya (>100 M.S.N.M.)	X	Cim		Altre:		
2.3. Localització						
Costa (<1 km mar)		Interior pla (>20 km)				
Transició costa-interior (1 – 10 km)	X	Interior muntanya (>20 km)				
Interior (10 – 20 km)						
2.4. Vegetació						
Tipus de comunitat vegetal				Observacions		
Alzinar	X	Camp de conreu: regadiu		<p>“Enrevoltada de mates molt grosses i d'uiastres [...], un poc més bax, hei ha un bosch d'ausines centenaries” (Parera,1916a).</p> <p>“Zona de garriga” (Estarellas et al., 1989).</p> <p>Obrador (1992) data de 1553 o 1554 “una rota per arrancar-la de la garriga, [...] a condició de deixar els ullastres -de catorze en catorze passes- que serien l'olivar futur”.</p> <p>“Tierras de regadío” (Gili, 1995).</p>		
Garriga d'ullastre i garballó	X	Camp de conreu: secar	X			
Garriga de xiprell i romaní		Altre: pinar i càrritx	X			
2.5. Sòl						
Potencialitat agrícola	Alta		Nivell d'erosió	Alt	X	Potència (cm)
	Mitja			Mitj		
	Baixa	X		Baix		
Observacions						
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989), referint-se a JSP-13, diu que “no conserva potència de terres”.</p> <p>Parera (1916a) escriu que “ei volíem fer excavacions, pero no poguerem pe sa senzilla raó de que es pis es fort i poc fondo, i es temps ja s'ha cuidad de ferles”. Colomines (1920), després d'excavar-la, corrobora que “la terra que hi havia era actual”. Sastre (2004) afirma que “no conserva potència de terres”.</p>						

2.6. Recursos hídrics		
Nom	Tipus	Distància lineal (m)
Torrent de Sant Miquel	Torrent	651 metres

3. MARC CRONOLÒGIC

3.1. Període

Primeres evidències		Posttalaiòtic		Alt Medieval	
Campaniforme		Púnic-fenici		Baix Medieval	
Epicampaniforme		Íber		Modern	
Naviforme	X	Grec		Contemporani	X
Prototalaiòtic		Romà		Indeterminat	
Talaiòtic		Paleocristià		Altres:	

3.2. Evidències i argumentacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) descriu la troballa de material ceràmic del "Bronze II" a l'exterior de la Cova de sa Pleta (JSP-13). Un fragment de ceràmica naviforme fou entregat al Museu de Mallorca, lloc on es guarda la informació relativa a l'emmagatzematge de les restes custodiades als magatzems de Son Tous (**Fig. 11 i 12**) (Museu de Mallorca, 1989).

Pel que fa a la Cova de sa Pleta, Gili (1989 i 1995) i Sastre (2008) la defineixen del període "pretalaiòtic".

Colomines (1920) considera que la terra era força moderna, "sense trobar-s'hi ni un sol fragment de ceràmica ni ossos". Veny (1968) esmenta que "a juzgar por el testimonio que nos dejó Colominas, hay que pensar que el contenido de esta cueva había sido exhumado desde tiempo inmemorial, pues al excavarla no apareció ningún hueso humano ni proporcionó un solo fragmento de cerámica". Sastre (2008) també afirma que la cova "havia estat exhumada des de temps immemorial, i no suposà la troballa de cap bé arqueològic digne de menció".

Amb la revisió no s'identificaren restes materials a la Cova de sa Pleta. La tipologia de la cova i les evidències materials de les fonts bibliogràfiques ens permeten descriure-la d'època naviforme.

A més a més, podem afirmar que l'ús s'ha prolongat fins a l'actualitat, ja que dins la cova i als seus voltants s'han trobat excrements d'ovicapris i deixalles (**Fig. 13 i 14**). També s'identifica una reixa de ferro trencada a l'exterior, concretament als peus de l'entrada a la Cova de sa Pleta (**Fig. 1, 2, 3, 4 i 5**).

3.3. Tipus de material					
Lític		Numismàtic		Vidre	
Ceràmic	X	Epigràfic		Ós / Fauna	
Metall	X	Antracològic i carpològic		Restes humanes	
Constructiu		Calç		Altres: deixalles	X
3.3.1. Descobert per					
Prospecció		Clandestí		Recerca bibliogràfica	X
Excavació	X	Casualitat		Reconeixement	X
3.3.2. Ubicació					
Superficial	X	Custodia Ajuntament		Desaparegut	?
Col·leccions públiques	X	Museus balears		Desconegut	
Col·leccions privades		Museus peninsulars		Altres: Son Tous	X

4. ANÀLISI FUNCIONAL-TIPOLOÈGIC					
4.1. Funcionalitat					
Hàbitat		Industrial			
Funerària	?	Econòmica			
Cultural o ideològica		Enginyeria			
Defensiva		Indeterminada			X
Control del territori		Altres:			
Observacions					
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) defineix la Cova de sa Pleta (JSP-13) com a "coveta natural, possiblement retocada", amb la funcionalitat "indeterminada" i la classificació general de "monument aïllat".</p> <p>Parera (1916a) defineix "sa Cova de sa Pleta, de que parlem, es mixta; o sía mitj natural i mitj artificial", descripció posteriorment transcrita per Mascaró (1964) i traduïda per Amorós (1966) com "seminatural, artificial". Colomines (1920) concreta que "és excavada dins el marès". Mascaró (1967 i 1968) la incorpora a la classificació de "cuevas naturales o artificiales que contienen o hayan contenido yacimiento o tienen restos de construcciones prehistóricas". Veny (1968) afirma que va ser "retocada y conformada, al menos en parte, a la estructura ya</p>					

clásica que descubrimos en las cuevas artificiales excavadas en la roca arenisca”. Gili (1989 i 1995) descriu una “cova artificial”. Sastre (2008) afirma que “es tractava d'una cova possiblement d'origen natural, però fou retocada”.

Veny (1968) afirma que “esta cueva [...] fue aprovechada en tiempos prehistóricos para lugar de enterramiento”. Sastre (2008) argumenta que “amb tota seguretat es podria afirmar que durant el període pretalaiòtic aquesta cova havia estat usada com a lloc d'enterrament, i possiblement amb altres funcions en èpoques posteriors”. Encinas (2014) esmeta que Veny “la consideró un hipogeo funerario del Bronce”.

La revisió permet descriure una cova retocada amb dos murs de pedra seca com a tancament. La funcionalitat de la Cova de sa Pleta probablement es podria determinar com a funerària gràcies a les evidències estructurals, encara que només amb un fragment ceràmic i sense un estudi arqueològic de l'entorn, no és possible assegurar-ho amb certesa.

4.2. Tipus d'estació o construcció

Cabana		Santuari		Baqar		Sèquia	
Cova	X	Conjunt cerimonial		Ribat		Sitja	
Abric		Necròpolis		Mesquita		Era	
Megàlit		Naveta d'enterrament		Qanat		Forn de calç	
Naveta d'habitatge		Habitació		Basílica		Carbonera	
Túmulo		Poblat		Aqüeducte		Molí	
Talaiot		Alqueria		Safareig		Marge	
Murada		Hisn		Pou/cisterna		Camí/via	
Mur	X	Indeterminada		Altres:			

4.3. Número d'estructures

Una cova retocada (1) amb dos murs de pedra seca de tancament, un lateral (2) i l'altre frontal (3), a l'interior presenta un banc lateral (4) i un nínxol a l'absis (5).

5. DESCRIPCIÓ

5.1. Descripció del conjunt

La Cova de sa Pleta presenta les dimensions aproximades d'uns 6 metres de longitud, 3,27 metres d'ample i 2,27 metres d'alt. Les dimensions documentades són majors a les descrites

per altres autors (Parera, 1916a; Mascaró, 1964; Amorós, 1966; Veny, 1968; Sastre, 2008) i menors de les d'Encinas (2014). La planta és irregular, resseguida per un banc lateral (**Fig. 7, 8 i 13**) i amb un nínxol situat a l'extrem posterior del mur esquerre, lleugerament més elevat, que presenta unes dimensions aproximades de 2,20 metres d'ample, 1,55 metres de llarg i 1,05 metres d'alt (**Fig. 9 i 10**). S'identifiquen dues parets de pedra seca que constitueixen murs de tancament, probablement modificats amb les excavacions del segle XX, al lateral exterior composta per tres o quatre filada de pedres petites d'aproximadament 25 cm, i l'altre, davant l'entrada composta per una filada de pedres petites d'aproximadament 25 cm, algunes pedres mitjanes i una llosa ciclòpia (**Fig. 1, 2, 3, 4, 5 i 6**).

Parera (1916a) descriu la cova de "3'30 m. de llargaria, 2'40 m. d'amplaria, i 1'80 m. d'altaria. Además, a s'enfront heí ha com un'especie de cambra que té s'entrada casi redona d'1'00 m.; de llargaria té 2'40 m.; i d'amplaria 1'50 m. Fondaria o llargaria total de sa Cova: 5'70 metros". Colomines (1920) la dibuixa (**Fig. 15**) i afegeix que és "de forma molt irregular i amb un nínxol en un dels extrems". Mascaró (1964) transcriu literalment la descripció de Parera (1916a) i Amorós (1966) la tradueix com "entrada irregular. Longitud de la cueva 3,30m por 2,40m de ancho y 1,80 de alto. En el testero un [?] de entrada circular". Veny (1968) la dibuixa (**Fig. 16**) i precisa que "actualmente esta cueva no conserva su configuración originaria a causa de los desmoronamientos ocurridos en la porción del corredor [...]. Esta cueva se ofrece, en conjunto, como una sala de proporciones pequeñas, y en ella se distingue una cámara principal, de planta irregular, bordeada por un banco lateral y un cubículo elevado, que comunica con aquella mediante una boca estrecha, de forma ovalada. La cámara tiene 3,50 metros de longitud por 2,60 de anchura máxima y está orientada hacia el Sud-oeste. En el centro de ella hay una cavidad ovalada que enlaza con el corredor de la cueva mediante unos rudimentarios peldaños. Por su forma viene a recordar la zanja central de las gruta abiertas en la arenisca. El banco lateral que la bordea resulta muy desigual, tanto en altura como en la amplitud de la superficie. Por el lado derecho tiende a deformarse, de forma que acaba por desaparecer. La parte del techo debió de sufrir también ligeros retoques, que determinaron en parte la curvatura que presenta. El cubículo, que como apéndice se abre en el extremo posterior del muro izquierdo, constituye una segunda cámara más reducida, cuyas dimensiones oscilan entre 1,50 metros de diámetro por 1,00 de alto". Gili (1989) la descriu amb nínxols laterals i banc lateral. Sastre (2008) esmenta que "tot i que tenia una forma diferent i un tamany més reduït (3,50 per 2,60 m), també presentava un nínxol al fons com la cova de Sa Garriga de ses Comes". Encinas (2014) la dibuixa (**Fig. 17**) i diu que "una serie de mampuestos, retoques remodeladores y su estructura interna la determinan a partir de dos unidades alveolares coalescentes a lo largo de diaclasa dispuesta en sentido N15W y quizá antaño drenante hacia el exterior. La leva reconfiguración artificial acondicionó cámara, reducto lateral y cubículo terminal, con ocho metros de longitud, anchura máxima de tres y altura de dos y medio".

Pel que fa a l'entrada, Parera (1916a) diu que el portal és "bastant irregular, está casi tancat amb una gran penya que parex come posada aposta, i té 1'20 metres d'ample per 1'50 metres d'alt", Colomines (1920) descriu que "la porta era tapada amb pedres, conservant-se encara en el seu lloc una llosa de 1'50 metres d'ample, 2 d'alt i 0'50 de gruix", fet que Veny (1968) i Sastre (2008) corroboren amb la seva transcripció. Encinas (2014) també afirma que "el peñasco situado ante la entrada [...] de él se dice servía para cerrar el sepulcro".

La revisió ha permès corroborar que el bé catalogat com JSP-13 i no localitzat com JSP-19, correspon a una cova retocada amb dos murs de pedres petites en sec. Les excavacions de principis de segle XX acabaren amb la poca potència de terres de l'interior de la Cova de sa Pleta sense deixar restes materials, encara que sense un estudi arqueològic, no pot afirmar-se rotundament que no n'hi hagi d'altres, especialment per la proximitat al Claper del Puig de na Vissa. Així doncs, són necessaris estudis arqueològics per determinar la potència del mur i/o altres possibles restes estructurals o materials.

5.2. Descripció de les unitats arquitectòniques que integren el conjunt

Una cova retocada amb dos murs de pedra seca com a tancament, un banc lateral i un nínxol: la Cova de sa Pleta.

5.2.1. Tipus de planta

Absidal		Rectangular	
Circular		Irregular	X
Quadrangular		Altre:	

5.2.2. Material constructiu

Pedra	X	Ciment	
Maó		Indeterminada	
Argamassa		No consta	
Adob o fang		Altre: reixa	

5.2.3. Tècnica constructiva

Ciclòpia		Opus quadratum	
Pedra en sec: pedres mitjanes	X	Opus testaceum	
Pedra en sec: pedres petites	X	Opus vittatum	
Opus africanum		Tapial	
Opus ateriquio		Entramats vegetals	
Opus incertum		Tècnica mixta:	
Opus poligonal		Altre:	

5.2.4.1. Dimensions

Longitud	Amplada	Alçada
6 metres	3,27 metres	2,27 metres

Aproximació a la dimensió mitjana dels blocs (cm)		25
Dimensió portal d'entrada (m)		1,18 x 0,72
5.2.4.2. Dimensions (Parera, 1916a; Mascaró, 1964)		
Longitud (màxim)	Amplada (màxim/mínim)	Alçada
5,7 metres	2,4/1,5 metres	1,8 metres
Dimensió llosa del portal d'entrada (m)		1,2 x 1,5
5.2.4.3. Dimensions (Colomines, 1920)		
Dimensió llosa del portal d'entrada (m)		1,5 x 2 x 0,5
5.2.4.4. Dimensions (Amorós, 1966)		
Longitud	Amplada	Alçada
3,3 metres	2,4 metres	1,8 metres
5.2.4.5. Dimensions (Veny, 1968)		
Longitud	Amplada	Alçada
5 metres	2,6 metres	1
Dimensió llosa del portal d'entrada (m)		1,5 x 2 x 0,5
5.2.4.6. Dimensions (Sastre, 2008)		
Longitud	Amplada	Alçada
3,5 metres	2,6 metres	
Dimensió llosa del portal d'entrada (m)		1,5 x 2 x 0,5
5.2.4.7. Dimensions (Encinas, 2014)		
Longitud	Amplada	Alçada
8 metres	3 metres	2,5 metres

6. VISIBILITAT DES DEL JACIMENT

6.1. Altres jaciments visibles

La vegetació actual no permet determinar la connexió visual amb altres jaciments, encara que mitjançant l'anàlisi de visibilitat s'evidencia la connexió amb el Claper Gros o d'en Miró (JSP-17).

6.2. Altres jaciments pròxims

Aproximadament a uns 75 metres, direcció NNE, es troba el jaciment del Claper del Puig de na Vissa (JSP-14), on s'han identificat ossos calcinats amb calç i ceràmica prototalaiòtica o talaiòtica a l'interior, mentre que en superfície s'han trobat restes de ceràmica prototalaiòtica o talaiòtica, púnica-fenícia i romana (Parera, 1916c; Amorós, 1966; Estarellas *et al.*, 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2007).

6.3. Accés

Es pot accedir a la possessió de Gaieta Gran pel carril secundari paral·lel a l'autopista Ma-13A, agafant el camí previ a les cases de la possessió, d'aproximadament el quilòmetre 39. Un cop a la caseta, cal realitzar un trajecte a peu, d'aproximadament 25 minuts, seguint el camí cap amunt del puig, per localitzar la Cova de sa Pleta al vessant SSO, a uns 75 metres del cim.

6.4. Superfície visible

Àrea visible (superfície en m ²)	104635950 m ²
--	--------------------------

7. CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

7.1. Conservació del conjunt

Alçada màxima de les estructures (a)	Grau de conservació del conjunt (b)	Identificació de les estructures (c)	Índex de conservació $(a+b+c)/2$
5	4	3	5,25

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) considera l'estat de conservació de JSP-19, 0 en una escala 0-V (on 0 és el mínim i V és el màxim) que se defineix: "quan no hi han restes visibles". El defecte de conservació: "desaparegut/no localitzat". Pel que fa a JSP-13, la *Carta Arqueològica* (Estarellas *et al.*, 1989) considera l'estat de conservació III de la mateixa escala 0-V que se defineix "quan manquen alguns dels elements estructurals del monument i és impossible la reconstrucció hipotètica". El defecte de conservació són les "estructures". Anteriorment, Mascaró (1967 i 1968) la descriu com IV en una escala I-V (on I és el màxim i V el mínim), un estat "malo. En ruinas, y una parte de las piezas de su aparejo ha desaparecido, por lo que su construcción sería problemática".

Seguint una escala de conservació de 0-5 (on 0 és destruït i 5 és molt bo), considerarem la Cova de sa Pleta com 1, un estat molt dolent, a causa de l'excavació pràcticament indocumentada, de la pèrdua de funció del jaciment, de la modificació de l'entrada i del

deteriorament elevat dels murs (**Fig. 1, 2, 5 i 6**), a més de l'alteració visual associada a la presència d'una reixa de ferro trencada i oxidada a l'exterior de l'entrada de la cova (**Fig. 1, 2, 3, 4 i 5**) i deixalles al seu interior (**Fig. 13 i 14**). S'observa una modificació superficial lleu de l'interior de la cova, concretament un moviment de terres (**Fig. 9 i 10**). També s'identifica una patina microbiològica sobre algunes pedres exteriors (**Fig. 5 i 6**) i un arbust a l'entrada (**Fig. 1, 2, 3 i 4**).

No existeix un Pla de Conservació del conjunt.

8. RISCOS PER LA CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

8.1. Riscos

Obres públiques		Reutilitzacions	X
Obres privades		Espoli	?
Feines agrícoles		Erosió	X
Feines agrícoles auxiliars	X	Vandalisme	X
Pedreres		Altres: excavacions segle XX	X

Observacions

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989) detecta a JSP-13 el risc de "feines agrícoles auxiliars".

Durant la revisió, s'han identificat reutilitzacions actuals com a refugi d'animals, a més d'erosió natural i antròpica de l'interior i l'exterior de la Cova de sa Pleta, així com les evidències de la modificació de l'entrada i dels murs de tancament. Sembla que la funció dels murs perilla. Tampoc es descarta l'espoli, encara que en època passada, ja que les excavacions del segle XX foren totals i no consta la troballa de materials arqueològics (Parera, 1916a; Colomines, 1920). Parera (1916a) també documenta dues antigues reutilitzacions de la cova: "are fa cosa de vinti i set anys que tres ladres que ja havien fuit des presili de Palma [...]. Algunes sedmanes també se refugiaren pe sa Serra de Gayeta: de modo qu'es Senyor no les tenia totes segures; y per axó solía anar ben armat d'escopeta, i be que feia, perque después va sebre am senyes ben clares que romanien a sa Cova de sa Pleta" i "no mes fa uns deu anys que sa matexa Cova resultá més *prehistòrica* que mai; perque a ella també s'hi refugiava una folla fembra".

Pel que fa a la manca de manteniment, l'ús indegut i l'acumulació d'objectes voluminosos al radi de protecció de la Cova de sa Pleta, aquests fets constitueixen un delicte i un risc pel jaciment arqueològic. Cal fer esment a la legislació vigent: la **Llei 12/1998**, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears; la **Ley 16/1985**, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español i els articles 321 a 324 del **Codi Penal**.

8.2. Protecció existent			
Tancat		Nul·la	X
Vigilat		Insuficient	
Observacions			
<p>La <i>Carta Arqueològica</i> (Estarellas et al., 1989) descriu a JSP-13 "protecció nul·la".</p> <p>Actualment, la situació resta en el mateix estat, encara que en algun moment la Cova de sa Pleta estigué tancada amb la reixa de ferro que es conserva al seu exterior.</p>			
8.3. Proposta de protecció			
<p>La salvaguarda de les restes arqueològiques que constitueixen la Cova de sa Pleta depenen del compromís de la propietat o responsables legals de mantenir-la condicionada i respectar el radi de protecció. És important assegurar el bon estat de l'interior i l'exterior de la cova, evitant l'exuberància de la vegetació i l'acumulació de deixalles i d'objectes voluminosos. A més a més, s'evidencia la necessitat de consolidar els murs de tancament.</p> <p>Per aquest motiu, s'identifica la necessitat de què l'organisme competent prengui les mesures oportunes contra els delictes esmentats i posteriorment estableixi un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, intervenció i revisió de l'estat de conservació de la Cova de sa Pleta.</p>			

9. POTENCIALITAT SOCIAL COM ELEMENT PATRIMONIAL VISIBLE					
9.1. Monumentalitat del conjunt					
a) Alçada màxima de les estructures	b) Identificació de les estructures	c) Superfície del conjunt		Índex de monumentalitat (a+b+c)/3	
5	3	3		3,67	
9.2. Significació del conjunt					
a) Nivell d'informació històrica	b) Nivell de valoració social		c) Significància estètica-formal o singularitat		Índex de significació ((a+b)/2+c)/2
5	PGOU	0	Grup tipològic-formal	0	1,5
	Senyalitzat	0	Dins el grup T-F	0	
	Publicació divulgativa	1	Material	0	

	Integrat en un itinerari	0	Tècnica constructiva	0	
	Integrat en un programa de visites	0	Altres particularitats	0	
9.3. Potencial educatiu i turístic del conjunt					
a) Potencial didàctic i formatiu		b) Potencial turístic i informatiu		Índex educatiu i turístic (a+b)/2	
Explicació conceptual	0	Tríptics i fulletons	0	1,5	
Explicació interactiva	2	Guies turístiques	0		
		Web i recursos multimedia	1		
9.4. Accessibilitat del conjunt					
a) Tipus d'accés I		b) Tipus d'accés II		c) Tipus de propietat	
3		1		2	
d) Adequació d'accés I		e) Adequació d'accés II		Índex d'accessibilitat (a+b+c+d+e)/5	
3		1			
f) Temps (vehicle)		g) Temps (a peu)		3,13	
5		4			
9.5. Condicionament del conjunt					
a) Condicionament i neteja		b) Senyalització		Índex de condicionament (a+b)/2	
Neteja de vegetació i materials	0	Senyalitzat amb fites naturals o artificials	0	0,25	
Condicionament d'espais de trànsit i comunicacions	0,5	Senyalitzat amb panells sense explicació interpretativa	0		
Consolidació	0				
Restauració	0				
9.6. Interpretació del conjunt					

La *Carta Arqueològica* (Estarellas et al., 1989), referint-se a JSP-13, considera l'atracció "baixa" i l'actuació "no cal".

Cal un estudi arqueològic per determinar la interpretació del conjunt. Ampliant la documentació amb l'estudi del claper i les coves properes, podria proposar-se un recorregut temàtic pels jaciments arqueològics de la Serra de Gaieta.

a) Tipus d'interpretació	Sense senyalització	0
Índex d'interpretació del conjunt		0
ÍNDEX DE POTENCIALITAT COM ELEMENT PATRIMONIAL VISITABLE (9.1.+9.2.+9.3.+9.4.+9.5.)/5= 2,01		50,76% Sobre base 100

10. PRIORITZACIÓ DE LES ACTUACIONS

10.1. Priorització de les actuacions que s'han de realitzar per evitar perills de degradació del conjunt i potenciar la visita pública

1. Recatalogació del jaciment.
2. Elaboració d'un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació de la Cova de sa Pleta, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes.
3. Remoció de la reixa metàl·lica i neteja de deixalles i vegetació de la zona de protecció, sota supervisió tècnica.
4. Investigacions i intervencions d'arqueologia i de conservació-restauració que assegurin la salvaguarda del bé a través de l'estudi, la consolidació dels murs de tancament, del condicionament i de la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida i l'anàlisi dels materials on s'inclouï l'estudi del material ceràmic conservat al Museu de Mallorca.
5. Senyalització i dret a pas.

11. CONCLUSIÓ

Al vessant SSO del Puig de na Vissa, prop del cim, s'ubica la cova retocada anomenada la Cova de sa Pleta (**Fig. 18, 19, 20 i 21**).

La Cova de sa Pleta mesura aproximadament 6 x 3,27 x 2,27 metres, dimensions lleugerament majors o menors a les documentades per altres autors (Parera, 1916a; Amorós, 1966; Mascaró, 1964; Veny, 1968; Sastre, 2008 i Encinas, 2014) (**Fig. 15, 16 i 17**). La cova presenta una planta irregular, resseguida per un banc lateral (**Fig. 7 i 8**) i un nínxol, una cavitat més elevada amb accés des d'una boca estreta a l'extrem posterior del mur esquerre (**Fig. 9 i 10**), amb una entrada, probablement modificada en època contemporània, conformada per dos murs de tancament exterior, un lateral de tres o quatre filades de pedres petites en sec i un

frontal d'una filada de pedres petites, on s'identifiquen al seu costat pedres mitjanes i una llosa ciclòpia (**Fig. 1, 2, 5 i 6**). A partir dels indicis materials i la morfologia del jaciment, podem afirmar que la cova sembla haver-se utilitzat a la prehistòria amb una funció indeterminada, concretament durant l'època naviforme i reutilitzada en posteriors èpoques. Al seu exterior s'han identificat restes de ceràmica naviforme (Estarellas *et al.*, 1989; Museu de Mallorca, 1989) (**Fig. 11 i 12**). No s'han identificat altres restes materials ni estructurals, encara que sense estudis arqueològics, no pot descartar-se l'ús de l'entorn. Així mateix, podem afirmar que en temps recents s'ha donat l'ús de la cova per les evidències d'excrements d'ovicapris i de materials impropis com les deixalles d'època contemporània (**Fig. 13 i 14**), a més de modificacions de l'entrada i el suposat tancament de la cova, possiblement relacionades amb les excavacions de principis del segle XX (**Fig. 1, 2, 3, 4 i 5**).

Pel que fa a l'estat de conservació del la Cova de sa Pleta, podem dir que el deteriorament és molt alt, a causa de la degradació elevada dels murs (**Fig. 1, 2, 5 i 6**), l'erosió i l'acumulació de deixalles a dintre i entorn de la cova (**Fig. 13 i 14**) associada a l'ús indegut i a la manca de neteja i manteniment, i amb especial èmfasi, la pèrdua de funció del jaciment, l'excavació pràcticament indocumentada i la modificació de l'entrada. La tipologia d'aquests fets és greu segons la legislació vigent.

En l'àmbit administratiu cal actuar per salvaguardar de la Cova de sa Pleta, prioritzant la recatologació i la neteja supervisada de les deixalles i la vegetació de la zona de protecció. Per assegurar la preservació de la cova i del seu radi de protecció es considera indispensable establir un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes. A causa de l'estat de conservació del jaciment, es considera oportú plantejar l'estudi arqueològic i de conservació-restauració de la Cova de sa Pleta que en permeti el condicionament, especialment la consolidació dels murs de tancament, i la contextualització històrica. A més a més, l'administració ha de promoure l'estudi dels materials documentats per Estarellas *et al.* (1989).

Mitjançant la investigació i la intervenció *in situ*, podria proposar-se el recorregut guiat pels jaciments de la zona, a partir de senyalització amb fites naturals i plafons explicatius.

12. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALBERO, D.; CALDERÓN, M^a; CALVO, M.; GLOAGEN, E. (2011) *Propuesta metodológica de catalogación*. In Calvià: Patrimonio Cultural (Coord. M. Calvo i A. Aguares), pàg. 277 - 289. Ajuntament de Calvià.

AMORÓS, L. (1966) *Catálogo de los yacimientos de Sa Pobla*. Decret 2563/66. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca.)

BALLESTER, C. i CLADERA, M. A. (2020) *Jaciments del municipi de sa Pobla*. VI Jornades d'Estudis Locals, sa Pobla (Document inèdit).

COLOMINES, J. (1920) *L'Edat del Bronze a Mallorca*. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans VI, pàg. 560. Barcelona.

ENCINAS, J. A. (1997) *Inventari Espeleològic Illes Balears*. Endins, núm. 21, pàg. 122. Palma

- (2006) *Relación inventarial de subterráneos naturales de las Illes Balears*. Pàg. 171. Ed. Jaes, Pollença.
- (2014) *Corpus Cavernario Mayoricense*. Pàg. 1218. El Gall Editor, Pollença.

ESTARELLAS, M. M.; MAIZARA, J.; ONEL, T.; PONS, G.; PORCEL, G.; RIERA, M. M.; SIMONET, S.; TORRES, F. i VIALTA, M. (1989) *Cartes arqueològiques de les illes Balears*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric. Palma.

FIOL, J. (1992) *Estudi sobre el Patrimoni Històric, Artístic Monumental i Etnològic de sa Pobla*. Arxiu personal, sa Pobla.

GILI, S. (1989) *El pretataiòtic Mallorquí: un intent d'anàlisi de les unitats estructurals*. Treball d'investigació, UAB, Bellaterra. (Biblioteca de l'UAB.)

- (1995) *Territorialidades de la prehistoria reciente mallorquina*. Tesi doctoral, UAB, Bellaterra.

MARTÍNEZ, J. M. i ROIG, S. (2005) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Extret de: www.sapobla.cat

- (2008): *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Text refós en compliment de les prescripcions de la Comissió d'Ordenació del Territori, Urbanisme i Patrimoni Històric de data 9 de nov. 2007. Extret de: www.sapobla.cat

MASCARÓ, J. (1958) *Mapa General de Mallorca: croquis topogràfic a escala aprox. 1:31 250*.

- (1964) *Coves, Talaiots i altres megàlits de la comarca de Sa Pobla*. Pàg 9. Imprenta Politècnica, Palma. (Biblioteca Municipal de sa Pobla.)
- (1967) *Inventario de los monumentos megalíticos y restos prehistóricos y protohistóricos de la isla de Baleares. Corpus de Toponimia de Mallorca*. Tom VI, pàg. 3260. Dirección General de Bellas Artes, Madrid.
- (1968) *Prehistoria de las Baleares*. Pàg. 728. Ed. Gráficas Miramar, Palma. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca.)

MUSEU DE MALLORCA (1989) *Capsa 702/100. Inventari de Patrimoni Arqueològic, dins del programa de preservació de Jaciments arqueològics. Cartes arqueològiques de les Illes Balears*. Son Tous, magatzems del Museu de Mallorca, Palma.

OBRADOR, J. (1992) *Alqueria de Son Ferragut. Monografia històrica*. Quaderns d'ARCA, núm. 11, pàg. 8 i 9. Palma. (Biblioteca Municipal de sa Pobla.)

PARERA, J. (1916a) *Monuments Prehistòrics. III Cova de sa Pleta*. Sa Marjal, vol. IV, any VIII, núm. 92, pàg. 113-115. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

- (1916b): *Monuments Prehistòrics. IV Cova de Sa Garriga*. Sa Marjal, vol. IV, any VIII, núm. 94, pàg. 148. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1916c) *Monuments Prehistòrics. II Claper des Puig de na Vissa*. Sa Marjal, vol. IV, any VIII, núm. 90, pàg. 83-85. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

SASTRE, M. A. (2004) *Projecte de dinamització patrimonial del Terme Municipal de sa Pobla* a Curs d'Actualització de Gestió del Patrimoni Arqueològic, Universitat Oberta de Catalunya. Pàg 12. Sa Pobla.

- (2007) *Apunts sobre alguns jaciments arqueològics a l'entorn de Crestatx (sa Pobla)*. Història i Actualitat del Santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7). Diada d'estudis de Crestatx, 2006, núm. 1, pàg. 130-132, 137-138 i 144-145. OCB sa Pobla i Parròquia de Sant Antoni Abat. Sa Pobla.
- (2008) *Història de les intervencions arqueològiques al terme municipal de Sa Pobla*. I Jornades d'Estudis Locals, núm. 1, pàg. 277-278, 283-285 i 287. Sa Pobla.

VENY, C. (1968) *Las Cuevas Sepulcrales del bronce antiguo de Mallorca*. CSIC, pàg. 27, 217-218. Madrid. (Biblioteca Municipal d'Inca.)

VIQUIPÈDIA (2020) *Llista de monuments de sa Pobla*. Extret de: https://ca.wikipedia.org/wiki/Llista_de_monuments_de_sa_Pobla

13. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

13.1. Fotografies de la Cova de sa Pleta

Fig. 1. Entrada de la Cova de sa Pleta.

Fig. 2. Entrada de la Cova de sa Pleta.

Fig. 3 i 4. Detalls de l'entrada de la Cova de sa Pleta, cedides per Sastre.

Fig. 5 i 6. Detalls del mur de la Cova de sa Pleta.

Fig. 7. Interior de la Cova de sa Pleta.

Fig. 8. Detall de l'interior de la Cova de sa Pleta, cedida per Sastre.

Fig. 9. Detall de l'interior de la Cova de sa Pleta.

Fig. 10. Detall de l'Interior de la Cova de sa Pleta, cedida per Sastre.

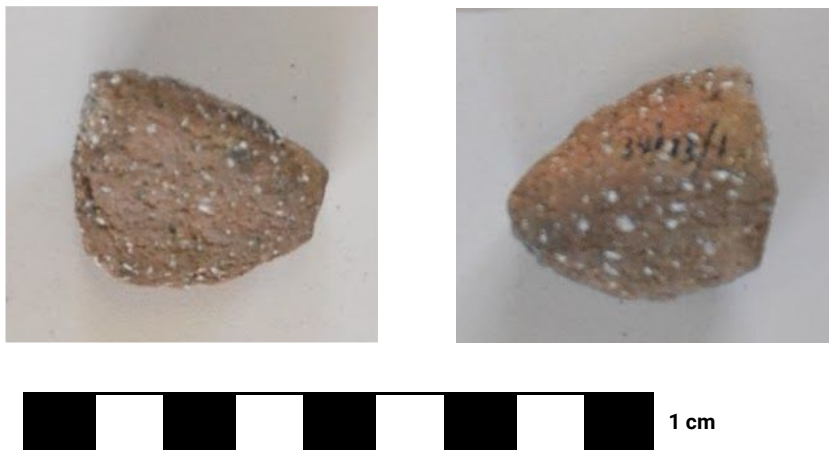

Fig. 11 i 12. Ceràmica de l'exterior de la Cova de sa Pleta (Museu de Mallorca, 1989).

Fig. 13 i 14. Detall de les deixalles de l'interior de la Cova de sa Pleta.

13.2. Descripció de les fotografies

A les **Fig. 1, 2, 3, 4 i 5** s'observen diverses vistes de l'entrada de la Cova de sa Pleta, delimitada per un mur de pedra seca que probablement arrancaria al lateral esquerra (**Fig. 1 i 2**) i un altre mur de pedra seca davant l'entrada, on també s'hi identifiquen pedres mitjanes i una llosa ciclòpia (**Fig. 4 i 5**). Comparant l'estat actual de la Cova de sa Pleta amb les imatges del 2007 de Sastre, sembla que hi ha hagut un moviment de pedres superficials (**Fig. 4 i 5**). L'interior de la cova està compost per una cambra principal lleugerament ovalada amb un banc lateral (**Fig. 7 i 8**) i al fons esquerra, lleugerament elevat presenta un nínxol (**Fig. 9 i 10**). Comparant l'estat actual del nínxol amb les imatges del 2007 de Sastre, sembla que hi ha hagut un moviment de terres superficials (**Fig. 9 i 10**).

Trobem restes arqueològiques a l'exterior de la Cova de sa Pleta, un fragment molt erosionat de ceràmica naviforme (Estarellas et. al, 1989; Museu de Mallorca, 1989) (**Fig. 11 i 12**).

Les **Fig. 13 i 14** corresponen a les deixalles trobades a la Cova de sa Pleta.

13.3. Planimetria

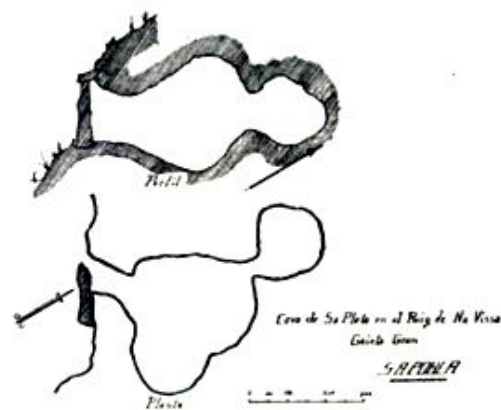

Fig. 15. Planimetria de la Cova de sa Pleta (Colomines, 1920).

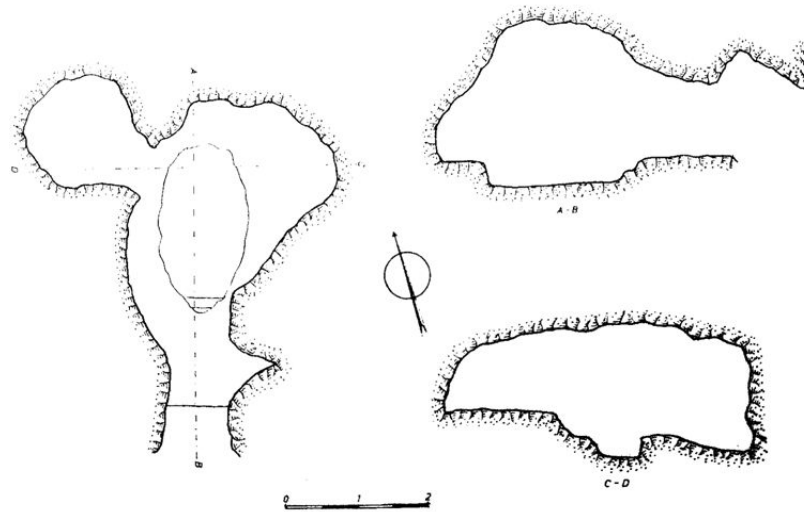

Fig. 16. Planimetria de la Cova de sa Pleta (Veny, 1968).

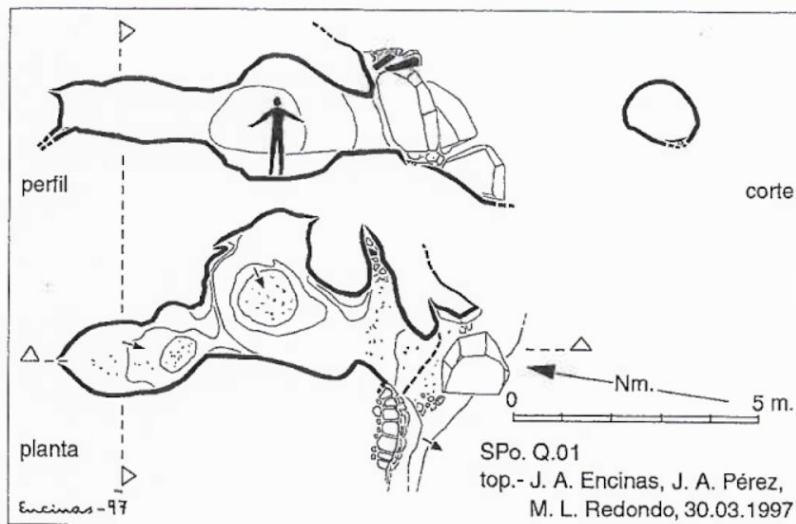

Fig. 17. Planimetria de la Cova de sa Pleta (Encinas, 2014).

13.4. Descripció de la planimetria

Trobem tres planimetries de la Cova de sa Pleta, de diferents èpoques i amb diferents nomenclatures: Colomines (1920) l'anomena "Cova de sa Pleta", Veny (1968) "Cova del Puig de na Vissa" i Encinas (1997 i 2014) "Cova de na Quintana".

La primera planimetria correspon a Colomines (1920) on observem, a la part superior, el perfil i, a la part inferior, la planta (Fig. 15). La segona planimetria correspon a Veny (1968) on observem, a l'esquerra, el perfil i, a la dreta, dos trams de la cova (Fig. 16). La darrera planimetria correspon al dibuix de 1997 d'Encinas (2014), on a la part superior observem el perfil i una secció de la cova i, a la part inferior, la planta amb les corbes de nivell (Fig. 17).

14. DOCUMENTACIÓ CARTOGRÀFICA

14.1. Delimitació del conjunt i àrea de protecció en plànol topogràfic

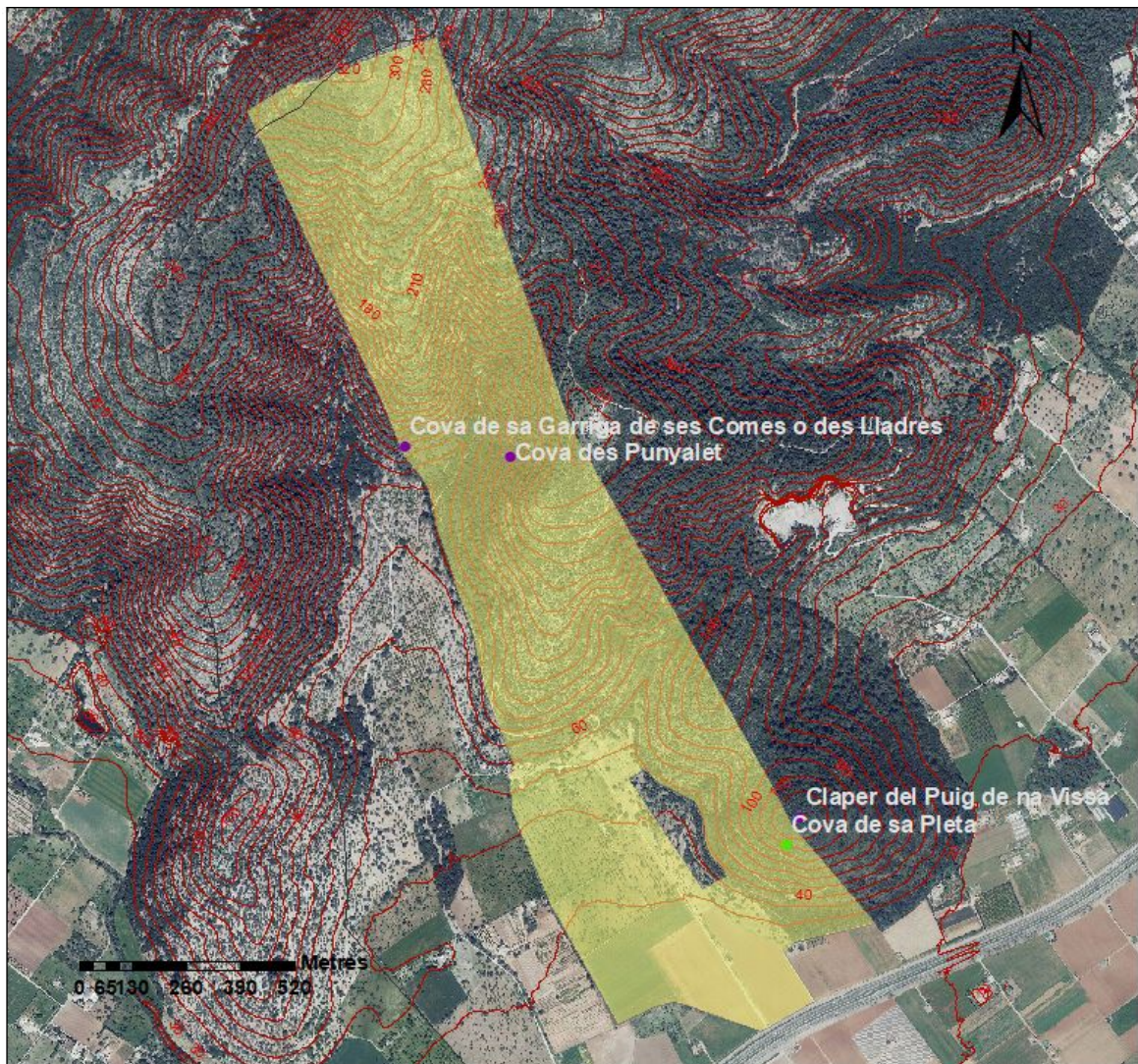

Fig. 18. Delimitació de la parcel·la on es localitza la Cova de sa Pleta identificada amb un punt verd. Prop seu trobem el Claper del Puig de na Vissa, la Cova des Punyalet i la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres identificats amb punts liles.

14.2. Localització en fotografia aèria

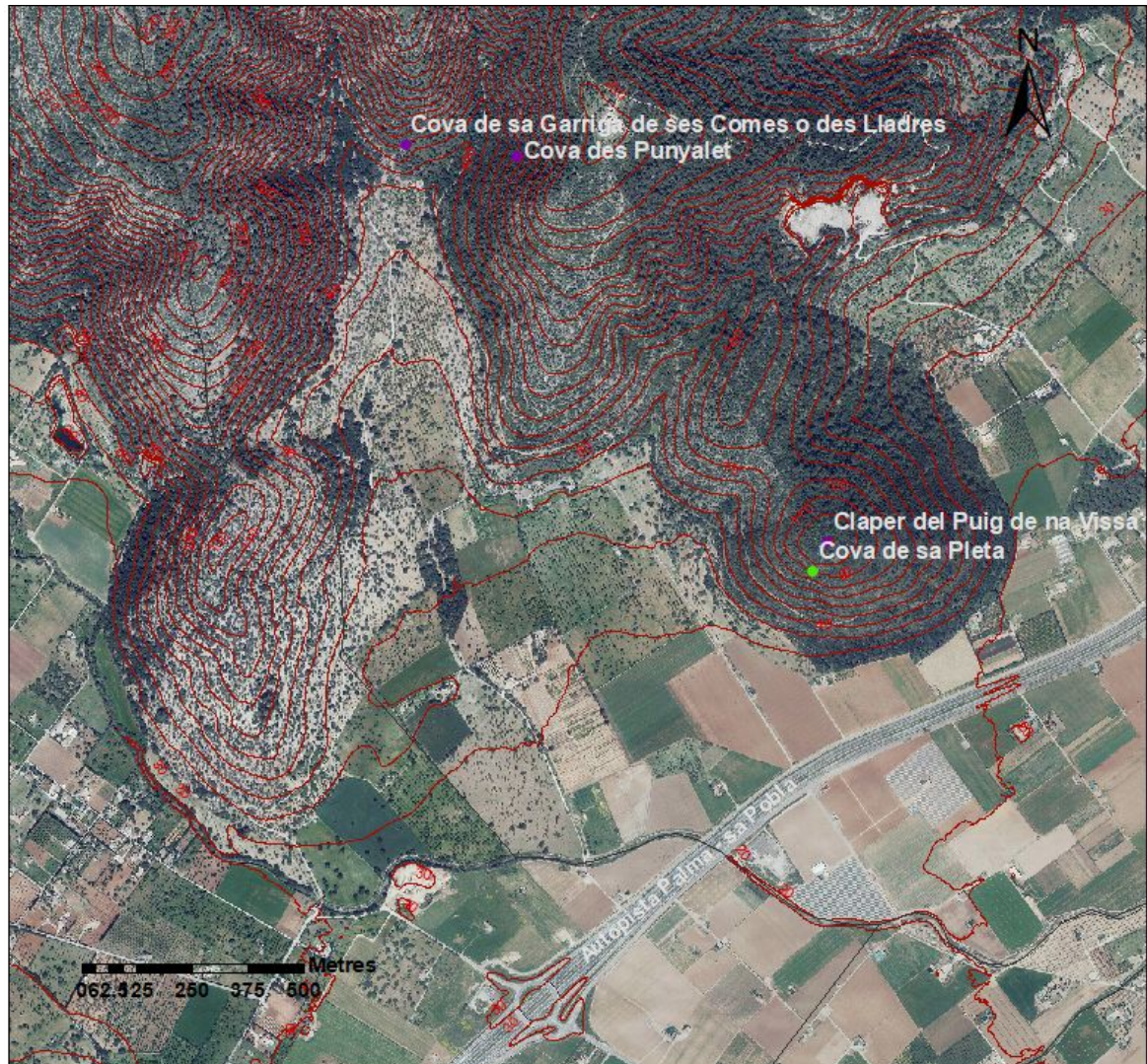

Fig. 19. Localització de la Cova de sa Pleta amb un punt verd. Prop seu trobem el Claper del Puig de na Vissa, la Cova des Punyalet i la Cova de sa Garriga de ses Comes identificats amb punts liles.

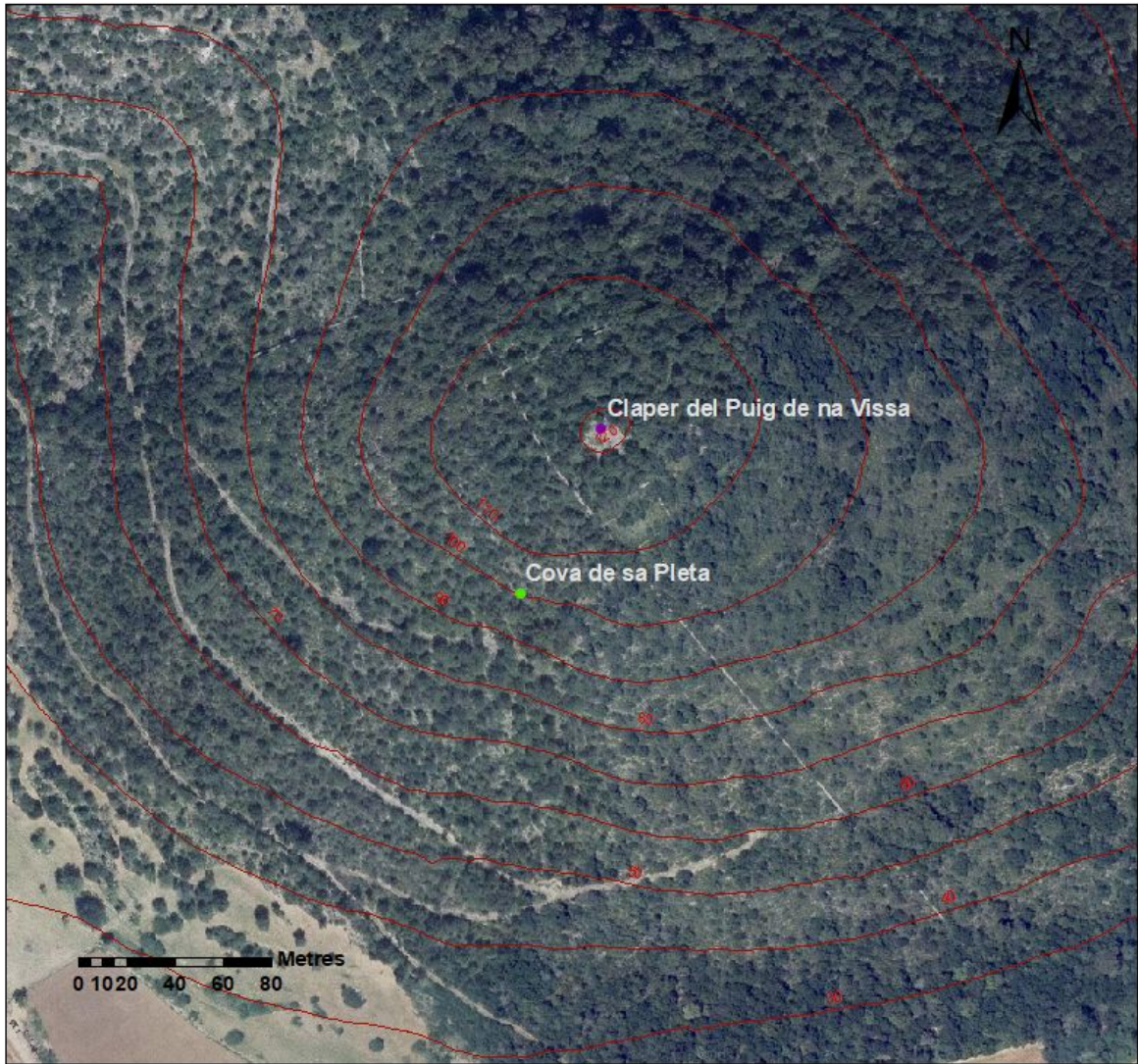

Fig. 20. Detall de localització de la Cova de sa Pleta amb un punt verd. Prop seu trobem el Claper del Puig de na Vissa identificat amb un punt lila.

14.3. Localització en el Mapa General de Mallorca

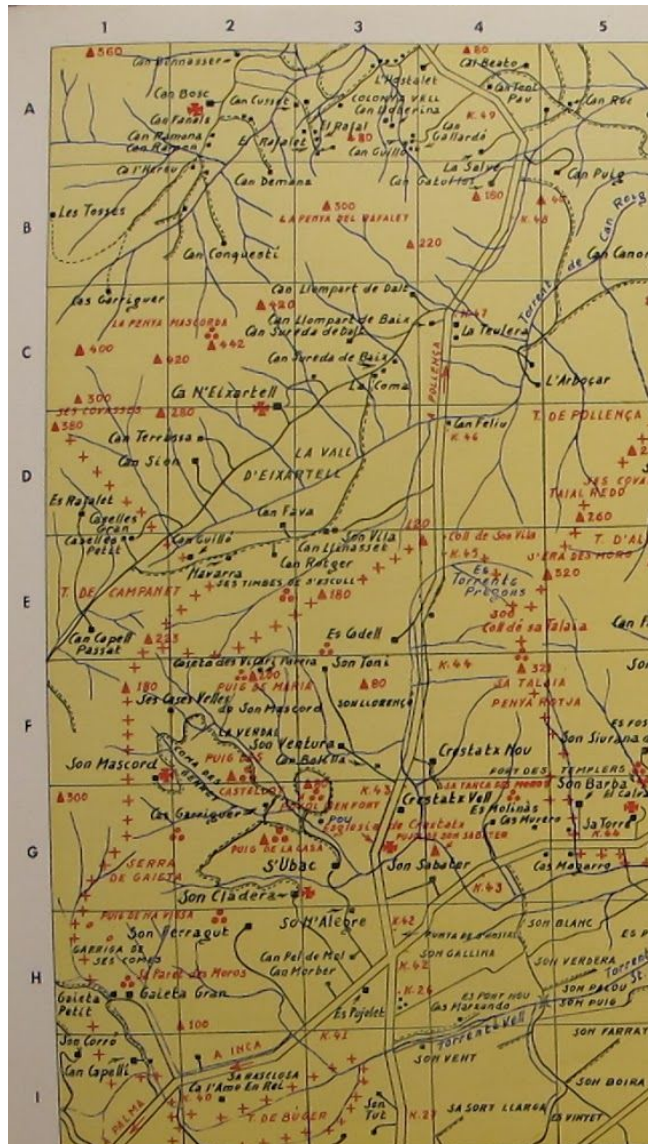

Fig. 21. Mapa amb la localització de la Cova de sa Pleta (Mascaró, 1958).

1. NOM I IDENTIFICACIÓ DEL CONJUNT		
Id Conjunt	Nom del conjunt	Categoria
JSP- 26 (H-05)	Fons de Mina de Crestatx (Martínez <i>et al.</i> , 2008a)	Bé d'interès paisatgístic i ambiental
Comarca	Població	Topònim de la zona
Es Raiguer	Sa Pobla	Crestatx
Altres noms	Font de Crestatx (Parera, 1911ab i 1927; Riera, 2007), Font d'es Molinar (Parera, 1911ab; Riera, 2007; Sastre, 2007; Fidel <i>et al.</i> , 2011-2020), Sa Font de l'Ull (Embat, 1980), Font d'en Borràs (Campins <i>et al.</i> , 1989), Mina Vella (Carbonero, 1992; Fidel <i>et al.</i> , 2011-2020), Sa Mina (Cladera <i>et al.</i> 1999), Font de s'Ull (Riera, 2007; Fidel <i>et al.</i> , 2011-2020), Font d'en Borràs (Riera, 2007), Font den Borràs (Fidel <i>et al.</i> , 2011-2020), font, s'ullal (Fidel <i>et al.</i> , 2011-2020), Font de Crestatx - antiga (Fidel <i>et al.</i> , 2011-2020), Font de s'Ubac (Encinas, 2014).	
Proposta de nom	Mina Vella (Carbonero, 1992; Fidel <i>et al.</i> , 2011-2020)	
Núm. Catàleg NNSS		Núm. Carta Arqueològica
-		-
Referència cadastral (revisió)		Referència cadastral (Administració)
Polígon 2, parcel·les 75, 80, 82, 99, 9010, 9040 i 9929		-
Altres referències cadastrals		<i>Polígon 2, parcel·la 75 (Fidel et al., 2011-2020)</i>
Extensió de protecció (revisió)		Extensió de protecció (Administració)
(2:75) 108879 m ² , (2:80) 5439 m ² , (2:82) 17524 m ² , (2:99) 95753 m ² , (2:9010) 39185 m ² , (2:9040) 7393 m ² , (2:9929) 853 m ²		-
Propietat (revisió)		Propietat (Administració)
(2:75) Luis Socias Escudero (2:80) Alcudia Maritima S.A. (2:82) Catalina Serra Rebassa (2:99) Alcudia Maritima S.A. (2:9010) Serveis Ferroviaris de Mallorca (2:9040) Serveis Ferroviaris de Mallorca		-

(2:9929) Sense titular		
Dada de la catalogació	Dada de la revisió	Equip responsable
-	26 de setembre de 2019 20 de novembre de 2020	Caterina Ballester Terrassa, Maria Antònia Cladera Salvà
Equip de redacció	Caterina Ballester Terrassa i Maria Antònia Cladera Salvà	

*No s'ha pogut accedir a la Mina Vella, la informació del seu interior s'extreu de les fonts bibliogràfiques.

2. ENTORN BIOGEOGRÀFIC					
2.1.1. Coordenades ETRS89 UTM					Fus: 31 Zona: S
Font de Crestatx					
X	502069	Y	4406545	Z	26
Pou 1					
X	502002	Y	4406549	Z	25
Pou 2					
X	502104	Y	4406503	Z	23
Pou 3					
X	502109	Y	4406437	Z	22
Pou 4					
X	-	Y	-	Z	-
Pou 5					
X	-	Y	-	Z	-
Pou 6					
X	502078	Y	4406205	Z	21
Esfondrament					
X	502068	Y	4406188	Z	19
Canal					
X	502046	Y	4406150	Z	17

Comportes					
X	502006	Y	4406057	Z	17
Safareig Petit de ses Cases de Crestatx					
X	501968	Y	4405978	Z	16
2.1.2. Coordenadas WGS84 UTM (Fidel et al., 2011-2020)					
Situació (boca de la Mina Vella)					
X	502066	Y	4406192	Z	18
Observacions					
<p>Carbonero (1992) descriu la Mina Vella a "Crestaix (Sa Pobla)". Riera (2007) la situa a "Crestatx". Fidel et al. (2011 - 2020) situen la font en el municipi de "sa Pobla", "Crestatx", en terreny "rústic" i "privat", concretament "a prop de la possessió de Crestatx i prop de l'Oratori de Santa Margalida".</p> <p>En relació a les coordenades UTM de la Mina Vella, Fidel et al. (2011 - 2020) situen la boca de la Mina Vella a uns 335 metres en direcció S, a uns 18 metres del Pou 1 en direcció NE.</p> <p>La revisió ens permet reconèixer i coordinar la Font de Crestatx de la Mina Vella al NNE de l'Ermita de Crestatx, concretament a uns 663 metres (Fig. 27, 28 i 29).</p>					
2.2. Situació					
Pla (terreny sense desnivell)	X	Terreny subterrani		Penya-segat	
Turó (5 – 10 M.S.N.M)		Vall	X	Bosc	
Pujol (10 – 50 M.S.N.M)		Peu de mont		Torrent	
Puig (50 – 100 M.S.N.M)		Vessant		Albufera	
Muntanya (>100 M.S.N.M)		Cim		Altres:	
2.3. Localització					
Costa (<1 km mar)		Interior pla (>20 km)			
Transició costa-interior (1 – 10 km)	X	Interior muntanya (>20 km)			
Interior (10 – 20 km)					
2.4. Vegetació					
Tipus de comunitat vegetal				Observacions	

Alzinar	X	Camp de conreu: regadiu	X				
Garriga d'ullastre i garballó	X	Camp de conreu: secar	X				
Garriga de xiprell i romaní		Altre:					
2.5. Sòl							
Potencialitat agrícola	Alta	X	Nivell d'erosió	Alt		Potència (cm)	
	Mitja			Mitj	X		
	Baixa			Baix			
2.6. Recursos hídrics							
Nom		Tipus			Distància lineal (m)		
Font de Crestatx		Font			0 metres		

3. MARC CRONOLÒGIC

3.1. Període

Primeres evidències		Posttalaiòtic		Alt Medieval	X
Campaniforme		Púnic-fenici		Baix Medieval	
Epicampaniforme		Íber		Modern	
Naviforme		Grec		Contemporani	X
Prototalaiòtic		Romà	X	Indeterminat	
Talaiòtic	X	Paleocristià		Altre:	

3.2. Evidències i argumentacions

Diversos autors el descriuen com un "aqüeducte romà" (Parera, 1911ab i 1927; Cladera *et al.*, 1999). Campins *et al.* (1989) descriu construccions d'"època romana", entre elles "aqüeductes subterranis". Riera (2007) afirma que la Mina Vella possiblement té un "origen medieval, tot i que hi ha autors que la consideren anterior". Riera (2007) també diu que "són nombroses les referències que en tenim dels segles XIII i XIV on s'esmenta la font i la síquia. També s'esmenta la construcció d'Es Molinàs". Sastre (2007) la descriu "posterior a l'època romana". Pericàs (2013) afirma que "la mina vieja de Crestatx fue construida por los árabes, pero según la investigación de Guillem Mulet, la mina vieja de crestatx dentro de Son Ventura, fue construida en dos épocas diferentes: la más antigua es prácticamente inaccesible tal". Fidel *et al.* (2011-2020) citant a Campins *et al.* (1989) també diu que hi ha "informacions sobre el seu origen romà".

Parera (1923) descriu que “es Pastor de sa Possessió de Crestaig mos entrega pel nostro monetari dues monedes de plata d'en temps de sa República Romana que trobá prop de sa Font de Crestaig”. Cladera *et al.* (1999) reprodueix “deixarem parlar Mn. Parera el que diu al respecte: “Vora la font del pastor de l'alqueria troba dues monedes de plata del temps de la república”.

Amb la revisió s'identificaren fragments de ceràmica talaiòtica, romana i islàmica a la superfície dels extrems del recorregut de la Mina Vella (**Fig. 20, 21 i 22**). La tipologia de la mina i les evidències materials ens permeten descriure-la d'època islàmica, encara que amb un ús de l'entorn prolongat des de la prehistòria.

A més a més, podem afirmar que l'ús s'ha prolongat fins a l'actualitat, ja que en la superfície s'han trobat deixalles (**Fig. 1**), així com la presència de nombroses modificacions de l'estructura original de la Mina Vella en època contemporània per a la conducció de l'aigua amb la consegüent modificació de l'estructura i de la tècnica original a partir de la incorporació de pedres, blocs de ciment, argamassa i una reixa metàl·lica a sobre els pous (**Fig. 3, 5 i 8**).

3.3. Tipus de material

Lític		Numismàtic	X	Vidre	
Ceràmic	X	Epigràfic		Ós / Fauna	
Metall	X	Antracològic i carpològic		Restes humanes	
Constructiu	X	Calç		Altres: deixalles	X

3.3.1. Descobert per

Prospecció		Clandestí		Recerca bibliogràfica	X
Excavació		Casualitat		Reconeixement	X

3.3.2. Ubicació

Superficial	X	Custodia Ajuntament	?	Desaparegut	?
Col·leccions públiques	?	Museus balears		Desconegut	?
Col·leccions privades	?	Museus peninsulars		Altres:	

4. ANÀLISI FUNCIONAL-TIPOLÒGIC

4.1. Funcionalitat

Hàbitat		Industrial	
Funerària		Econòmica	
Cultural o ideològica		Enginyeria	X

Defensiva		Indeterminada	X				
Control del territori		Altres:					
Observacions							
<p>Trobem diverses denominacions de la Mina Vella: "aqüeducte" (Parera, 1927; Cladera et al., 1999), "acueducto subterráneo" (Embat, 1980), "aqüeductes subterranis" (Campins et al., 1989), "galeria subterrània" (Cladera et al., 1999) o "qanat" (Carbonero, 1992; Riera, 2007; Mateos et al., 2009; Fidel et al., 2011-2020).</p> <p>Mestre (Embat, 1980) descriu el recorregut de l'aigua "saliendo de Sa Font de l'Ull llegaba hasta las inmediaciones de la ermita actual". Carbonero (1992) la classifica com a "qanāt(s) del tipus més clàssic, amb pou mare i un cert nombre de pous d'aireig". Riera (2007) afirma que la Mina Vella presenta "sols un pou d'aireig. Aquesta és una característica poc comuna, ja que la majoria de qanats d'aquestes dimensions solen tenir pou mare i diversos pous d'aireig". Fidel et al. (2011-2020) descriuen "6 pous de ventilació [...] dos d'aquests pous no hem pogut confirmar la seva existència per problemes de pas".</p> <p>La revisió permet descriure un <i>qanat</i> conformat per la Font de Crestatx unida a una mina amb sis pous d'aireig, dos dels quals no s'han pogut confirmar la seva ubicació, que dona pas a una canal amb unes comportes de pas cap al Safareig Petit de les cases Crestatx. La funcionalitat de la Mina Vella es determina com un enginy hidràulic gràcies a les evidències estructurals, encara que es considera indeterminada la funcionalitat de l'entorn en èpoques anteriors.</p>							
4.2. Tipus d'estació o construcció							
Cabana		Santuari		Baqar		Sèquia	
Cova		Conjunt cerimonial		Ribat		Sitja	
Abric		Necròpolis	?	Mesquita		Era	
Megàlit		Naveta d'enterrament		Qanat	X	Forn de calç	
Naveta d'habitatge		Habitació		Basílica		Carbonera	
Túmulo		Poblat		Aqüeducte	?	Molí	
Talaiot		Alqueria		Safareig	X	Marge	
Murada		Hisn		Pou/cisterna	X	Camí/via	
Mur		Indeterminada		Altres: canal	X	Altres: comportes	X
4.3. Número d'estructures							

La Font de Crestatx (1), la mina (2) amb els sis pous (9) -dos no localitzats-, la canal (10), les comportes (11) i el Safareig Petit de ses Cases de Crestatx (12).

5. DESCRIPCIÓ

5.1. Descripció del conjunt

La Mina Vella presenta un recorregut aproximat d'uns 436 metres de llargada. Les dimensions són lleugerament majors que les de Mestre (Embat, 1980) i Mateos *et al.* (2009) i lleugerament menors que les de Carbonero (1992), Riera (2007) i Fidel *et al.* (2011-2020). La planta és allargada amb un recorregut lineal i discontinu, la mina acaba en una canal. Aquesta canal es troba elevada aproximades 1 metre sobre una paret, que presenta unes dimensions aproximades de 165 metres de llarg, 0,60 metres d'ample i 0,60 metres d'alt, fins a arribar al Safareig Petit de les cases de Crestatx, de planta rectangular que presenta unes dimensions aproximades de 18,5 metres de llarg, 11,6 metres d'ample i 1,15 metres d'alt.

Parera (1911ab) descrivint sa "*Paret des Moro*" diu que al jaciment arribava "s'aygo de sa Font des Molinàs (4), avuy de Crestaig (5), qu'anava per demunt dita paret que se veu clarissimament que no era altre cosa més qu'un acueducte que serviria per regar sa terra grassa des Camp de s'Arena". Parera (1927) descriu que la "*Paret des Moro*", [...] es ben cert que era un acueducto romá que duya s'aygo de sa Font de Crestaig a un safretx que hi havia en el cap de dita Paret format de mescleres romanes". Cladera *et al.* (1999) diuen que l'"acueducte salvava el desnivell existent entre la font de "l'ull" al peu de la muntanya, amb connexió amb una galeria subterrània, "Sa Mina", fins un safareig de distribució de les aigües". Sastre (2007) en descriure la Tanca des Moro diu que "de totes formes la visió més generalitzada de l'estructura ciclòpia i acceptada fins i tot per la bibliografia actual, és la seva funció d'aqüeducte, d'element per transportar aigua de sa Font des Molinàs". Mateos *et al.* (2009) diuen que "entre los qanats de mayor longitud en Baleares destacan [...] sobre todo el de Crestatx en Sa Pobla (540 m)".

Començant per la font d'aigua coneguda a com Font de Crestatx, de l'Ull, des Molinàs o d'en Borràs, Fidel *et al.* (2011-2020) la descriuen com "un clot vertical amb uns graons primer de pedra i després de ferro totalment trencats, el que fa inaccessible aquesta cavitat artificial i tal vegada en part natural que sembla ser s'inici de sa font, s'ullal. Just a sa boca a menys de 2 metres a l'esquerra hi ha un arc de pedra que apunta de cap a sa línia de pous pel que està clar es s'inici de sa mina però està esbaldregat i totalment tapat".

Continuant per la mina, segons Mestre (Embat, 1980) ell mateix ha recorregut "más de 500 metres de esta vía subterranea". Campins *et al.* (1989) descriuen que les canalitzacions foren usades "per a la distribució de les aigües abundoses de la font, coneguda també per font d'en Borràs i font de s'Ull. Tot i que ja no raja, la captació multiplicada d'aqüífers dóna aigua sobrada per regar les hortes i allarga la xarxa i la distribueix fins a les platges d'Alcúdia. Les galeries subterrànies i han estat objecte de reparacions i també d'estudi arqueològic". Carbonero (1992) la dibuixa (**Fig. 23**) i la descriu construïda "a cel obert [de] 310 m., aproximadament [...]. El substracte és rocós -de calissa-, únicament es revesteix de pedra la coberta", a més, diuen que "la galeria més estreta que la part superior" (**Fig. 11 i 16**). Carbonero (1992) també diu que

"l'esforç dels pobles per obtenir un cabal suficient, també s'ha traduït en noves perforacions que se superposen o es creuen amb les anteriors, essent l'exemple més clar el del conjunt de qanāt(s) de Crestaix, on s'han localitzat tres galeries, dues de les quals es creuen a diferent profunditat". Riera (2007) descriu que la mina "té una llargada de 310 m aproximadament, i sols presenta un pou d'aireig. Aquesta és una característica poc comuna, ja que la majoria de qanats d'aquestes dimensions solen tenir un pou mara i diversos pous d'aireig. Gran part del recorregut està excavat en franja, és a dir a cel obert, i cobert amb falsa volta de pedra, llevat del tram inicial, que sols està coberta amb lloses planes de marès. Mentre que la part final, la més profunda, està excavada a la roca" i afegeix que "la Mina Vella presenta una amplada variable, però entorn als 65 cm, i una alçada d'1'30 m aproximadament. Les parets de pedra seca de les galeries són bastant rectes, però el darrer tram de paret seca, que s'acosta a la part excavada a la roca, presenten un cert abombament central amb el fons de galeria més estret que la part superior. Al tram que presenta falsa volta de pedres es veu que s'han adobat algunes parts, però no amb pedres, sinó amb cartrons de marès de pla. La mina Vella sofrí una modificació quant es construí la mina Nova, ja que es construí una petita galeria lateral que comunica la mina Vella, amb el pou d'aireig número 9 de la mina Nova (**Fig. 10**)", corresponent al pou 6 de la Mina Vella, "de manera que l'aigua de la mina Vella, si en portava, s'abocava a la mina Nova, mitjançant aquest pou d'aireig. Per a que això fos així també es clavaren 2 blocs de formigó prefabricats al fons de la mina Nova". Riera (2007) també descriu que "al punt on acaba la coberta de pedres i comença la mina excavada a la roca hi ha unes cantoneres de marès amb una regata que permetien posar un embarrat per tallar el pas de l'aigua. Aquest fet provocava que l'aigua s'acumulàs dins la mina. Prova d'això són les concrecions calcàries a uns 20 cm del fons de la mina, a cada costat" (**Fig. 12 i 13**). Martínez *et al.* (2008b) descriu que "les dues mines que es van construir a Crestaix i que seran les fonts que nodreixen el safareig d'aquest", concretament l'anomenat Safareig Gran o de Crestaix. Fidel *et al.* (2011-2020) la dibuixen (**Fig. 24**) i descriuen "la mina 'vella' [és] sa que va més a prop de sa superfície de ses dues. És una font de tipologia 'qanat' amb 6 pous de ventilació sobre un recorregut d'uns 350 metres segons els nostres GPS des de sa boca on es converteix en soterrada fins a s'ullal, sense contar el tram de canal a cel obert fins al safareig. Hem de dir que dos d'aquests pous no hem pogut confirmar la seva existència per problemes de pas" i afegeix que "sa mina, al manco en es tram inicial està excavada a cel obert i després tapada amb pedra en sec, mantenint ses parets verticals de morter hidràulic i en terra corbada per es pas de s'aigua. El resta de 350 metres no és accessible fàcilment fins arribar al que pensam que és sa captació". Pericàs (2013) la dibuixen (**Fig. 25**) i diu que "la mina nueva está situada por encima de la mina vieja" i la descriu "excavada en la roca" amb una "galería principal de la mina antigua obstruida por desprendimientos de techos transitables" (**Fig. 2**). Pericàs (2013) també esmenta que "posteriormente se practicó otra galería secundaria. Su construcción es muy diferente, se construyó a cielo abierto y se utilizo muchos barrenos, de los cuales aún quedan marcas en las rocas. En este tramo, la bóveda de la mina se encuentra a una profundidad de 2, m y la cota del terreno está a unos 22 m sobre el nivel del mar. El techo está cubierto por troncos, piedras y losas, y no muestra un trazado recto, sino que sigue la morfología del terreno. Actualmente, el paso de la galería por debajo de la carretera que va hacia Pollença, está obstruida por un derrumbe según hemos podido apreciar [i descriu el] tramo de la mina vieja obstruida dentro de Son Ventura. Enlazaba con la que va desde la carretera de Pollença, hacia el Sureste, hasta el pozo de ventilación número 3 de la mina nueva. Las estructuras de la mina vieja, al Norte y al

Sur de la carretera de Pollença son idénticas y totalmente diferentes de la galería secundaria que acabaron de escribir”(Fig. 14 i 15). També afirma que “aguas abajo de la carretera de Pollença, y al igual que en el tramo más antiguo de la mina vieja [...]. Su altura oscila entre 1,2 m y 1,3 m. En todo este tramo de mina no hay marcas de un solo barreno, por tanto creo que es evidente que se llevaron a cabo en épocas diferentes. Probablemente estos dos tramos son los que se vinculan a la procedencia árabe”.

La sortida de la mina acaba a una canal, segons Riera (2007) “una vegada que l'aigua sortia a la llum, al nivell de terra, s'hi construí una canalització elevada sobre una paret que mantenia el mínim pendent per a què l'aigua circulas i que es dirigia en direcció llevant-ponent fins vora les cases de Crestatx. Aquesta canalització elevada és l'anomenada “Paret des Moros”, que, citant a Campins *et al.* (1989), defineix com “un aqüeducte romà construït damunt muralla megalítica i alguns talaiots esfondrats”. Riera (2007) afirma que “la mina Vell surt a la llum a un metre de profunditat, amb una amplada de 50 cm. La profunditat de fons de la síquia és cada vegada menor, fins que una vegada que assoleix el nivell de terra circumdant segueix per sobre d'una paret a mode de canal elevada. La canal elevada té uns dimensions de 60 x 60 cm interiors de pas d'aigua, i els costats també fan 60 cm, per tant la paret que sustenta la canal té una amplada de 1,80 m. i una alçada variable, amb una màxima d'1,80 m al seu final, i està construïda de pedres i morter de calç. La canal elevada té un recorregut d'aproximadament 100 m, i poc més o menys a la meitat travessa un petit torrentó, al qual podia vessar tota l'aigua mitjançant un embarrat i per una fibla lateral al costat sud. A uns 3 m de la fibla, també s'observa a la mateixa paret sud de la síquia un forat per regar. La canal elevada acaba al camí situat vora les cases de Crestatx, on hi ha un safareig. L'aigua podia omplir el safareig, que es troba semiexcavat i a menor cota que la canal. Aquest safareig està adossat a la canal elevada a la part nord, és de base rectangular, i els seus costats fan 10 per 21 m, i té una profunditat de 2,5 m”. En canvi Fidel *et al.* (2011-2020) descriuen una “canal de 0,70 x 1,30 que va per damunt d'una gruixuda paret de pedra. A uns 20 metres hi ha una caseta amb un sistema de comportes accionat amb uns engranatges ben visibles i evidentment totalment rovellats. Sa canal segueix en direcció nord-est i va perdent alçada fins arribar a un portell entre finques on va enterrada, després va destapada uns pocs metres i ja trobam sa boca de sa mina soterrada”.

Riera (2007) diu que “l'aigua de la canal sino s'abocava al safareig també podria passar a l'altre costat del camí per un pas cobert amb lloses planes. Aquest camí comunica les cases amb les marjades que es dedicaven a hort, i talla perpendicular la canal elevada. L'aigua, un cop travessat el camí podria seguir amb la mateixa direcció que portava, i arribava als peus de les cases de Crestatx i a les tanques que queden al seu sud, que estan a menor cota que les cases. Per a fer-ho s'usaven tota una sèrie de canals i sifons que permetien regar tota la zona. Les canals són cantons de mares buidats les que es troben a la marjada més elevada, seguint amb línia recta el sentit de la canal elevada a l'altre costat de camí. Però també queden restes de canals i que es troba més al sud. I l'altura sobre una paret, al nord, adossada al camí, que permetia que l'aigua arribàs davant les cases de la possessió. Aquesta canal sobre la paret sembla que és més moderna que les anteriors, i comença amb un sifó de cantonades de test que permeten travessar el camí per davall”. Fidel *et al.* (2011-2020) afirmen que el “safareig mesura uns 10 x 8 metres de superfície per uns 1,5 d'alt” i que se situa “just devora ses ruïnoses cases de Crestatx, prop de s'Oratori de Santa Margalida”.

Segons Mestre (Embat, 1980) “todavía hoy se notan 2 salidas, una de ellas proporcionaba agua a ES MOLINAS donde existen resto de un enorme depósito, y yo creo que, en el mismo punto existieron baños romanos. La otra salida proporcionaba agua al campamento” referint-se al suposat campament de la Tanca des Moro. Riera (2007) explica que “la canal acaba al costat del camí, però ho fa de manera sobtada, amb unes cantonades que permetien embarrar el pas de l'aigua, i amb un desnivell important per salvar el camí. Aquesta final de la canal elevada, juntament amb la notícia que antigament hi hagué un altre safareig, mostra que el sistema ha patit modificacions al llarg del temps. Com ja hem dit, a partir de la font, s'establia una xarxa de síquies que permetien regar per gravetat la zona d'hort. Algunes ja han estat esmentades, i d'altres encara s'observen restes. Aquestes síquies permetien regar totes les marjades i sementers entre les cases de Crestatx i Sa Ciurana. També hi ha síquies de drenatge per evacuar els sobrants, una com ja hem dit és el torrentó que passa per davall la canal elevada, i una altre recollia el sobrant de les síquies, abaix de la darrera marjada, i l'abocava a Sa Ciurana, al nord del pujol de Son Sabater. A l'aigua de la font de Crestatx (mina Vella), hi tenia empriu Son Toni, i a més de permetre el reg de la zona d'hort, també va permetre la instal·lació d'un molí d'aigua fariner. Es tracta d'es Molinàs”.

Encinas (2014) diu que “avanzado el año 2010 y tras intensas lluvias torrenciales, se produjo en el vial vecino a la galería principal de la *Font de s'Ubac* enorme socavón, de una docena de metros de longitud, similar anchura y profundidad algo menor, poniendo al descubierto la brecha subterránea por algunos lugareños de antiguo advertida y denominada *Cova de Crestatx*, o de *Son Toni*” o com la denomina Encinas “Cova de Crestatx Vell” que segons Encinas (2019) consta com a destruïda a causa de l'esfondrament. Encinas (2014) la descriu com una cova “abierto en la base de un cantil y cerrada con un murete de piedraseca, según la CAM, es de interés arqueológico”. Aquesta cova estaria situada a la carretera pròxima al recorregut de la mina.

La revisió ha permès corroborar que el bé catalogat correspon a una estructura de canalització d'aigua de tipus *qanat* amb trams construïts en diverses èpoques (**Fig. 26**). L'estructura interna de la Mina Vella no s'ha pogut corroborar a causa de la dificultat d'accés i al perill d'esfondrament d'alguns trams. Del recorregut en superfície s'ha localitzat la Font de Crestatx -també coneguda amb altres denominacions-, que presenta una entrada amb una escala oxidada que s'hi endinsa (**Fig. 1**). També s'han localitzat un total de 4 pous d'aireig dels 6 descrits per Fidel *et al.* (2011-2020) (**Fig. 4, 6, 7**), tots ells estan tapats amb reixes metàl·liques encara que s'observen diversos materials: als pous (1) i (2) blocs de ciment (**Fig. 3 i 5**) i al pou (6) pedres amb argamasa i ciment pòrtland (**Fig. 8**). En el pou (6) es localitza un sistema de tancament de l'aigua (**Fig. 9**), alguns autors com Riera (2007) i Carbonero (1992) descriuen una perforació moderna en aquesta altura que reconduiria el cabal d'aigua de la Mina Vella a la Mina Nova cap el Safareig Gran o de Crestatx. Entre el pou (6) i l'inici de la canal es documenta un ensorrament de la mina (**Fig. 17**). En el recorregut de la canal (**Fig. 18**), a uns 96 metres es localitzen unes comportes d'evacuació de l'aigua que va a parar al Torrent de Sa Siurana i al final del recorregut es troba al Safareig Petit de ses Cases de Crestatx (**Fig. 19**). No s'han identificat altres rastres antròpics dels descrits, encara que sense un estudi arqueològic, no pot afirmar-se rotundament que no n'hi hagi d'altres, especialment per les descripcions de troballes (Parera, 1923; Cladera *et al.*, 1999). Així doncs, són necessaris estudis arqueològics per

determinar l'extensió, el nombre i la potència de les estructures i/o altres restes estructurals o materials.			
5.2. Descripció de les unitats arquitectòniques que integren el conjunt			
Una font d'aigua amb una mina perforada per sis pous que donen a l'exterior -dos dels quals no s'han localitzat-, una canal, unes comportes i el Safareig Petit de ses Cases de Crestatx: la Mina Vella.			
5.2.1. Tipus de planta			
Absidal		Rectangular	X
Circular		Irregular	
Quadrangular		Altre: lineal	X
5.2.2. Material constructiu			
Pedra	X	Ciment	X
Maó		Indeterminada	X
Argamassa		No consta	
Adob o fang		Altre: morter hidràulic, troncs, blocs de ciment, reixa	X
5.2.3. Tècnica constructiva			
Ciclòpia		Opus quadratum	
Pedra en sec: pedres mitjanes	X	Opus testaceum	
Pedra en sec: pedres petites		Opus vittatum	
Opus africanum		Tapial	
Opus ateriquio		Entramats vegetals	X
Opus incertum		Tècnica mixta: argamassa + pedres	X
Opus poligonal		Altre: excavació a cel obert	X
5.2.4.1. Dimensions			
Mina			
Longitud	Amplada		Alçada
436 metres	-		-
Canal			

Longitud	Amplada	Alçada
165 metres	0,6 metres	0,6 metres
Safareig Petit de ses cases de Crestatx		
Longitud	Amplada	Alçada
18,5 metres	11,6 metres	1,15 metres
5.2.4.2. Dimensions (Embat, 1980)		
Mina		
Longitud	Amplada	Alçada
500 metres	-	-
5.2.4.3. Dimensions (Carbonero, 1992)		
Mina		
Longitud	Amplada	Alçada
310 metres	-	-
5.2.4.4. Dimensions (Riera, 2007)		
Mina		
Longitud	Amplada	Alçada
310 metres	-	-
Darrer tram de la mina		
Longitud	Amplada	Alçada
-	0,5 metres	-
Canal (interior)		
Longitud	Amplada	Alçada
100 metres	0,6 metres	0,6 metres
5.2.4.5. Dimensions (Mateos <i>et al.</i>, 2009)		
Qanat		
Longitud	Amplada	Alçada

540 metres	-	-
5.2.4.6. Dimensions (Fidel et al., 2011-2020)		
Mina		
Longitud	Amplada	Alçada
350 metres	-	-
Canal		
Longitud	Amplada	Alçada
-	0,7 metres	1,3 metres
Safareig		
Longitud	Amplada	Alçada
10 metres	8 metres	1,5 metres
5.2.4.7 . Dimensions (Pericàs, 2013)		
Tram més antic de la Mina		
Longitud	Amplada	Alçada
-	1,2/1,3 metres	-

6. VISIBILITAT DES DEL JACIMENT

6.1. Altres jaciments visibles

La vegetació actual no permet determinar la connexió visual amb altres jaciments, mitjançant l'anàlisi de visibilitat tampoc s'evidència la connexió amb altres jaciments.

6.2. Altres jaciments pròxims

Aproximadament a uns 903 metres, direcció SO, es troba el jaciment de la Màqbara de s'Obac (JSP-29), on s'hi han identificat restes òssies humanes (Bergas et al., 2018; Nadal, 2018; Payeras, 2018; Última Hora, 2018; AraBalears, 2019; Última Hora, 2019; Inglada, 2020), fragments de ceràmica indeterminada (Nadal, 2018), ceràmica islàmica i fragments de possibles lloses (Inglada, 2020).

Aproximadament a uns 677 metres, direcció OSO, es troba el jaciment de les Navetes del Puig d'en Font (JSP-7), on s'hi ha identificat una base de morter.

Aproximadament a uns 687 metres, direcció SSE, es troba el jaciment de Tanca des Moro (JSP-6), on s'hi han identificat ceràmica talaiòtica, púnic-fenícia (Museu de Mallorca, 1989), romana i islàmica (Parera, 1911bcd; Estarellas et al. 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre,

2007), pipes àrabs (Parera, 1911cd; Cladera et al., 1999), restes òssies humanes, monedes (Parera, 1911cd; Cladera et al.,1999; Sastre, 2007), un braçalet (Amorós; 1966), dos pesos de plom romà (Parera, 1911bcd, 1922 i 1927; R.I., 1920; Veny, 1956; Amorós,1966; Obrador, 1987; Cladera et al., 1999; Sastre, 2004, 2007 i 2008; Aguiló et al., 2012 i 2018) i materials constructius (Parera, 1911cd; Sastre, 2007; Cladera et al., 1999).

6.3. Accés

Es pot accedir a la urbanització de Crestatx pel desviament de la carretera Ma-2020 girant a mà esquerra direcció Son Ventura pel carrer de l'Olivera fins a arribar al encreuament amb el carrer del Cirer. Un cop a l'entrada de la parcel·la, cal realitzar un trajecte a peu, d'aproximadament 5 minuts, en direcció ENE, per localitzar la Font de Crestatx, inici de la Mina Vella.

Àrea visible (superfície en m²)

90175 m²

7. CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

7.1. Conservació del conjunt

Alçada màxima de les estructures (a)	Grau de conservació del conjunt (b)	Identificació de les estructures (c)	Índex de conservació $((a+b)/2+c)/2$
3	8	5	6,75

Observacions

Seguint una escala de conservació de 0-5 (on 0 és destruït i 5 és molt bo), considerarem la Mina Vella com 2, un estat dolent, a causa de la pèrdua de la seva funció del jaciment, de la modificació del recorregut de la mina, de l'esfondrament d'un tram de la mina (**Fig. 17**) i del deteriorament i l'erosió de les múltiples estructures (**Fig. 1, 2, 3, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13,14, 15, 17, 18, i 19**). També s'identifica vegetació superior prop de les estructures de la Mina Vella (**Fig. 1, 3, 5, 7, 8, 17 i 19**). Per a determinar amb certesa l'estat de conservació de la Mina Vella, cal un estudi arqueològic que inclogui la revisió del seu interior, encara que la podem pressuposar com 3 o 2, un estat regular o dolent. Es desconeix si altres estructures han sigut modificades o destruïdes per l'ús agrícola o per l'edificació pública o privada. Per altra banda, s'ignora la situació de les monedes de la Mina Vella i del seu estat de conservació (Parera, 1923; Cladera et al., 1999).

No es troba catalogat com a BIC ni existeix un Pla de Conservació del conjunt.

8. RISCOS PER LA CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

8.1. Riscos

Obres públiques	X	Reutilitzacions	X
-----------------	---	-----------------	---

Obres privades	X	Espoli	X
Feines agrícoles	X	Erosió	X
Feines agrícoles auxiliars		Vandalisme	
Pedreres		Altres:	

Observacions

Durant la revisió, s'han identificat reutilitzacions actuals per a canalitzar d'aigua desviant el cabal de la mina, segons Riera (2007) i Carbonero (1992) a través del pou (6), a més d'erosió natural i antròpica de la Mina Vella, especialment el deteriorament, l'esfondrament entre el pou (6) i la canal i les modificacions de les estructures derivades d'obres públiques i privades que inclouen remodelacions de l'estructura amb blocs de ciment als pous (1) i (2), així com l'addició de morter tipus pòrtland al pou (6) i la col·locació de reixes metàl·liques a sobre totes les obertures. Per altra banda, a gran part del radi de protecció se'n fa ús pel cultiu de regadiu i en algunes zones poden transcórrer vehicles. Les feines agrícoles es relacionen amb l'erosió de les estructures i dels materials tant per les reaccions químiques conseqüència de l'abocament de productes fitosanitaris com per l'erosió de la mina en zones de poca profunditat. Tampoc es descarta l'espoli, ignorant-se si el material descrit per Parera (1923) és custodiat per l'Ajuntament de sa Pobla o bé consta com a desaparegut o sota custòdia desconeguda.

Pel que fa a la manca de manteniment, l'ús indegut, l'espoli de materials i la destrucció d'evidències arqueològiques de la Mina Vella, aquests fets constitueixen un delictes i un risc pel jaciment arqueològic. Cal fer esment a la legislació vigent: la **Llei 12/1998**, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears; la **Ley 16/1985**, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español i els articles 321 a 324 del **Codi Penal**.

8.2. Protecció existent

Tancat		Nul·la	X
Vigilat		Insuficient	

Observacions

Actualment, la situació resta en el mateix estat.

8.3. Proposta de protecció

La salvaguarda de les restes arqueològiques que constitueixen la Mina Vella i altres possibles estructures depenen de la seva recatalogació com a Bé d'Interès Cultural (BIC), la inclusió a la *Carta Arqueològica* de sa Pobla i la protecció del jaciment com a zona arqueològica. Posteriorment, la salvaguarda dependrà de la seva excavació i restauració i del compromís de la propietat o responsables legals de mantenir-la condicionada i respectar el radi de protecció. És important assegurar el bon estat de la mina, evitant la circulació de vehicles a les zones de risc d'esfondrament i evitant el creixement de mates i d'arbres en el seu entorn. Encara que en l'actualitat no s'observin restes d'altres estructures o altres restes posteriors, cal tenir present

que en el subsòl poden quedar més restes d'estructures pròximes, motiu pel qual s'evidencia la necessitat d'un estudi sobre la delimitació del jaciment.

Per aquest motiu, s'identifica la necessitat de què l'organisme competent prengui les mesures oportunes contra els delictes esmentats i posteriorment estableixi un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, intervenció i revisió de l'estat de conservació de la Mina Vella, així com la recuperació dels materials, el control arqueològic de possibles obres, la regulació de l'ús agrícola i el procediment de notificació d'altres possibles troballes.

9. POTENCIALITAT SOCIAL COM ELEMENT PATRIMONIAL VISIBLE

9.1. Monumentalitat del conjunt

a) Alçada màxima de les estructures	b) Identificació de les estructures	c) Superfície del conjunt	Índex de monumentalitat (a+b+c)/3
3	5	5	4,33

9.2. Significació del conjunt

a) Nivell d'informació històrica	b) Nivell de valoració social		c) Significança estètica-formal o singularitat		Índex de significació ((a+b)/2+c)/2
5	PGOU	0	Grup tipològic-formal	0	2
	Senyalitzat	0	Dins el grup T-F	1	
	Publicació divulgativa	1	Material	0	
	Integrat en un itinerari	0	Tècnica constructiva	0	
	Integrat en un programa de visites	0	Altres particularitats	0	

9.3. Potencial educatiu i turístic del conjunt

a) Potencial didàctic i formatiu		b) Potencial turístic i informatiu		Índex educatiu i turístic (a+b)/2
Explicació conceptual	0	Tríptics – fulletons	0	1,5
Explicació interactiva	2	Guies turístiques	0	

		Web i recursos multimedia	1	
9.4. Accessibilitat del conjunt				
a) Tipus d'accés I		b) Tipus d'accés II		c) Tipus de propietat
5		1		2
d) Adequació d'accés I		e) Adequació d'accés II		Índex d'accessibilitat (a+b+c+d+e)/5
5		2		
f) Temps (vehicle)		g) Temps (a peu)		4,4
5		5		
9.5. Condicionament del conjunt				
a) Condicionament i neteja		b) Senyalització		Índex de condicionament (a+b)/2
Neteja de vegetació i materials	0	Senyalitzat amb fites naturals o artificials	0	0,25
Condicionament d'espais de trànsit i comunicacions	0,5	Senyalitzat amb panells sense explicació interpretativa	0	
Consolidació	0			
Restauració	0			
9.6. Interpretació del conjunt				
Cal un estudi arqueològic per determinar la interpretació del conjunt. Ampliant la documentació amb l'estudi de la mina i jaciments propers, podria proposar-se un recorregut temàtic pels jaciments arqueològics de Crestatx.				
a) Tipus d'interpretació	Sense senyalització			0
Índex d'interpretació del conjunt				0
ÍNDEX DE POTENCIALITAT COM ELEMENT PATRIMONIAL VISITABLE (9.1.+9.2.+9.3.+9.4.+9.5.)/5= 2,49				63,05%
				Sobre base 100

10. PRIORITZACIÓ DE LES ACTUACIONS

10.1. Priorització de les actuacions que s'han de realitzar per evitar perills de degradació del conjunt i potenciar la visita pública

1. Recatalogació del jaciment i estudi de la delimitació de la zona de protecció.
2. Elaboració d'un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació de la Mina Vella, així com del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes.
3. Intervenció de restauració per eliminar els elements impropis, per part d'especialistes, a més de la neteja de deixalles i vegetació de la zona de protecció, sota supervisió tècnica.
4. Investigacions i intervencions d'arqueologia i de conservació-restauració que assegurin la salvaguarda del bé a través de l'estudi del recorregut de la mina, la consolidació de les estructures, del condicionament i la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida, la recuperació i l'anàlisi dels materials on s'inclouï l'estudi dels materials documentats per Parera.
5. Senyalització i dret a pas.

11. CONCLUSIÓ

Al NNE de l'Ermita de Crestatx, concretament a uns 663 metres, s'ubica la Font de Crestatx de la Mina Vella (**Fig. 27, 28 i 29**).

La Mina Vella mesura aproximadament 436 metres de llargada, dimensions lleugerament menors a les documentades per Mestre (Embat, 1980) i Mateos *et al.* (2009), i majors a les documentades per Carbonero (1992), Riera (2007) i Fidel *et al.* (2011-2020) (**Fig. 23, 24, 25 i 26**). Presenta una planta allargada, probablement modificada en època contemporània, que s'inicia a la Font de Crestatx (**Fig. 1**). La mina (**Fig. 2, 11, 12, 13, 14 i 15**) presenta 6 pous d'aireig, dos dels quals no s'han localitzat -pous (4) i (5)- (**Fig. 3, 4, 5, 6, 7, 8 i 16**). Al pou (6) es localitza un sistema de tancament de l'aigua (**Fig. 9 i 10**) i una perforació moderna que reconduiria el cabal de la Mina Vella a la Mina Nova (Riera, 2007; Carbonero, 1992). Entre el pou (6) i la canal es localitza un esfondrament (**Fig. 17**). La mina acaba en una canal que mesura aproximadament 165 x 0,6 x 0,6 metres (**Fig. 18**), on es localitzen unes comportes d'evacuació de l'aigua, i arriba al Safareig Petit de les cases de Crestatx que mesura aproximadament 18,5 x 11,6 x 1,15 metres i presenta una planta rectangular (**Fig. 19**). A partir dels indicis materials i la morfologia del jaciment, podem afirmar que la mina sembla haver-se construït en època islàmica com un enginy hidràulic, encara que l'ús de l'entorn i de la Font de Crestatx sembla haver-se prolongat des de la prehistòria. Al seu exterior s'han identificat restes de ceràmica talaiòtica, romana i islàmica (**Fig. 20, 21 i 22**) i dues monedes romanes (Parera, 1923; Cladera *et al.*, 1999). No s'han identificat altres restes materials ni estructurals, encara que sense estudis arqueològics, no pot descartar-se l'ús de l'entorn. Així mateix, podem afirmar que en temps recents s'ha donat l'ús de la mina per les evidències de modificacions, hipotèticament relacionades amb l'ús agrícola, la recanalització del cabal d'aigua i per evitar el risc de caiguda, que també introduïren materials d'època contemporània, argamasses, ciment tipus portland i una reixa de metall (**Fig. 3, 5 i 8**). A més, es documenta l'ús recent de l'entorn del jaciment per les evidències antròpiques, confirmat per la presència de deixalles (**Fig. 1**).

Pel que fa a l'estat de conservació de la Mina Vella, podem dir que el deteriorament és alt, a causa de la degradació elevada de les estructures (**Fig. 1, 2, 3, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, i 19**) l'erosió, associat a la manca de manteniment, amb especial èmfasi, la pèrdua de funció del jaciment, la destrucció i modificació d'estructures, l'alteració del recorregut i la possible modificació d'altres estructures de la Mina Vella per a l'ús agrícola, i/o per l'edificació pública i privada. Per altra banda, s'ignora la situació del material arqueològic documentat dècades enrere i del seu estat de conservació. La tipologia d'aquests fets és greu segons la legislació vigent.

En l'àmbit administratiu cal actuar per salvaguardar la Mina Vella, prioritzant la seva recatologació, delimitació i revisió del seu interior, a més de l'eliminació d'elements impropis, per part d'especialistes, i neteja supervisada de la vegetació de la zona de protecció. Per assegurar la preservació de la mina i del seu radi de protecció és considera indispensable establir un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes. D'altra banda, cal valorar l'estudi arqueològic i de conservació-restauració de la Mina Vella que en permet-hi el condicionament, especialment la consolidació de les estructures, i la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida i l'anàlisi dels materials. A més a més, l'administració ha de promoure la localització, la recuperació i l'estudi dels materials documentats per Parera (1923) i Cladera *et al.*, (1999).

Mitjançant la investigació i la intervenció *in situ*, podria proposar-se el recorregut guiat pels jaciments de la zona, a partir de senyalització amb fites naturals i plafons explicatius.

12. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

AGUILÓ, R. M.; GAITA, M. M. i PALOU, J. M. (2012) *Mossèn Alcover i la dissolució del Museu Arqueològic Diocesà: tres inventaris*. Fons documental del Museu de Mallorca.

AGUILÓ, R. M. i PALOU, J. M. (2018) *Rafael de Ysasi. Museo Arqueológico Diocesano* (vol. I i vol. II). Fons documental del Museu de Mallorca III.

ALBERO, D.; CALDERÓN, M^a; CALVO, M.; GLOAGEN, E. (2011) *Propuesta metodológica de catalogación*. In Calvià: Patrimonio Cultural (Coord. M. Calvo i A. Aguares), pàg. 277 - 289. Ajuntament de Calvià.

AMORÓS, L. (1966) Catálogo de los yacimientos de Sa Pobla. Decret 2563/66. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca).

AraBalears (29 de març de 2019) Presenten els primers resultats de la intervenció arqueològica realitzada a la necròpolis islàmica de sa Pobla. Extret de: https://www.arabalears.cat/cultura/Presenten-intervencio-arqueologica-Sa-Pobla_0_2205979582.html

BERGAS, M. i CANTALLOPS, J. [IB3 Notícies] (14 de març de 2018) Troben una necròpolis islàmica en una finca de Crestatx, sa Pobla [Video]. Extret de: <https://www.youtube.com/watch?v=SPQcoBvoa08>

CAMPINS, B. i COMPANYY, A. (1989) *Crestatx*. Gran Enciclopèdia de Mallorca, vol. 4, pàg. 202. Promomallorca Edicions SL.

CARBONERO, M. A. (1992) *L'espai de l'aigua: petita hidràulica tradicional a Mallorca*. pàg. 11 - 55. Consell Insular de Mallorca, Palma.

CLADERA, B. i OBRADOR, J. (1999) *Crestatx*. pàg. 16-18. Gràfiques Gelabert, sa Pobla.

EMBAT (1980) *Descubierta sa Pobla romana*. Revista Sa Pobla, núm. 4, pàg. 7 i 8. Edicions Manacor S.A.

ENCINAS, J. A. (2014) *Corpus Cavernario Mayoricense*. Pàg. 1215. El Gall Editor, Pollença.

- (2019) Comunicació personal. Sa Pobla.

ESTARELLAS, M. M.; MAIZARA, J.; ONEL, T.; PONS, G.; PORCEL, G.; RIERA, M. M.; SIMONET, S.; TORRES, F. i VIALTA, M. (1989) *Cartes arqueològiques de les illes Balears*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric. Palma.

FIDEL, P.; FONTAN, M.; MORELL, A. (2011-2020) *Fonts de Tramuntana. Sa Pobla, Font de Crestatx (antiga)*. Extret de: www.fontsdetramuntana.com

INGLADA, H. (2020) Comunicació personal. Sa Pobla.

MARTÍNEZ, J. M. i ROIG, S. (2008a) *Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*. Text refós en compliment de les prescripcions de la Comissió d'Ordenació del Territori, Urbanisme i Patrimoni Històric de data 9 de nov. 2007. Extret de: www.sapobla.cat

- (2008b) *Informe a les prescripcions novembre 2008. Catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla. Edificis i elements a protegir pel seu valor patrimonial, etnològic o ambiental*.

MATEOS, R. M. i GONZÀLEZ, C. (2009) *Los caminos del Agua en las Islas Baleares. Acuíferos y manantiales*. Pàg. 96 i 97. Instituto Geológico y Minero de España y Conselleria de Medi Ambient del Govern de les Illes Balears, Madrid. Extret de: <https://www.caib.es/>

MUSEU DE MALLORCA (1989) *Capsa 702/100. Inventari de Patrimoni Arqueològic, dins del programa de preservació de Jaciments arqueològics. Cartes arqueològiques de les Illes Balears*. Son Tous, magatzems del Museu de Mallorca. Palma.

NADAL, M. (8 de març de 2018) *Hallan los restos óseos de 64 cuerpos de la época islámica en la zona de Crestatx. Última hora*. Extret de: <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2018/03/08/984965/hallan-restos-oseos-cuerpos-epoca-islamica-zona-crestatx.html>

OBRADOR, J. (1987) *Marginalia. Marjals de Huyalfas (Sa Pobla)*. pàg. 27. Artigraf Balear, Palma.

PARERA, J. (1911a) *Notícies històriques sobre l'antic Santuari de Crestaig*, pàg. 18. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

- (1911b) *Crestaig. IV Els romans*. Sa Marjal, vol. II, any III, núm. 29, pàg. 70-75. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

- (1911c) *Sobre l'antic Santuari de Crestatx a Notícies històriques sobre l'antic Santuari de Crestaig*, pàg. 18-32, 129. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

- (1911d) *Crestaig. V Huayr Alfaz. Els moros*. Sa Marjal, vol. II, any III, núm. 30, pàg. 85, 86 i 87. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

- (1922) *El nostro Mostrador*. Sa Marjal, vol. VII, any XIV, núm. 158, pàg. 7. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

- (1923) *Crónica*. Sa Marjal, vol. VIII, any XV, núm. 169, pàg. 13. Tipografia Catòlica de sa Pobra - Traginers, sa Pobra.
- (1927) *Sermó de Crestaig*. Sa Marjal, vol. X, any XIX, núm. 221, pàg. 65-67. Tipografia Catòlica de sa Pobra - Traginers, sa Pobra.

PERICÀS, J. (2013) *La gestión hídrica de Mallorca: La problemàtica de la intercomunicación de los acuíferos y las minas de Crestatx de sa Pobra*. pàg. 156 - 172. Plama.

R. I., V. (1920) Museo. Relación de objetos ingresados durante el año 1919. BSAL, tom 18, pàg. 27 i 28. ISSN 0212-7458.

RIERA, P. E. (2007) *La font de Crestatx*. Història i Actualitat del Santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7). Actes de la diada d'estudis de Crestatx celebrada el 16 de desembre de 2006, núm. 1, pàg.113-127. OCB sa Pobra i Parròquia de Sant Antoni Abat, sa Pobra.

PAYERAS, J. (7 de març de 2018) Hallan en sa Pobra un yacimiento de la época musulmana en unas obras. Diario de Mallorca. Extret de: <https://www.diariodemallo20rca.es/part-forana/2018/03/08/hallado-yacimiento-epoca-musulmana-durante/1293791.html>

SASTRE, M. A. (2004) *Projecte de dinamització patrimonial del Terme Municipal de sa Pobra a Curs d'Actualització de Gestió del Patrimoni Arqueològic*, Universitat Oberta de Catalunya. Pàg 12. Sa Pobra.

- (2007) *Apunts sobre alguns jaciments arqueològics a l'entorn de Crestatx (sa Pobra) a Història i Actualitat del Santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7)*. Diada d'estudis de Crestatx, 2006, núm. 1, pàg. 131-132, 137-138, 145. OCB sa Pobra i Parròquia de Sant Antoni Abat, sa Pobra.
- (2008) *Història de les intervencions arqueològiques al terme municipal de Sa Pobra*. I Jornades d'Estudis Locals, núm. 1, pàg. 279-280, 285, 287, sa Pobra.

Última Hora (9 de març de 2018) El alcalde se sa Pobra planea utilizar la necrópolis islámica como reclamo turístico. Extret de: <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2018/03/09/985143/alcalde-pobra-planea-utilizar-necropolis-islamica-como-reclamo-turistico.html>

- (29 de març de 2019) El yacimiento de s'Obac, en sa Pobra, es la necrópolis islámica más extensa hallada en Baleares. Extret de: <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2019/03/29/1068919/yacimiento-obac-pobra-necropolis-islamica-mas-extensa-hallada-baleares.html>

VENY, C. (1965) Corpus de las inscripciones baleáricas hasta la dominación árabe. Pàg 559 i 560 CSIC, Instituto Español de Prehistoria, Madrid.

13. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

13.1. Fotografies de la Mina Vella

Fig. 1. Detall de l'exterior del la Font de Crestatx de la Mina Vella.

Fig. 2. Detall de l'interior de la Mina Vella (Pericas, 2013).

Fig. 3. Detall del exterior del Pou (1) de la Mina Vella.

Fig. 4. Detall del interior del Pou (1) de la Mina Vella.

Fig. 5. Detall de l'exterior del Pou (2) de la Mina Vella.

Fig. 6. Detall del de l'interior del Pou (2) de la Mina Vella.

Fig. 7. Exterior de l'exterior del Pou (3) de la Mina Vella.

Fig. 8. Detall de l'exterior del pou (6) de la Mina Vella.

Fig. 9. Detall de l'interior del pou (6) de la Mina Vella.

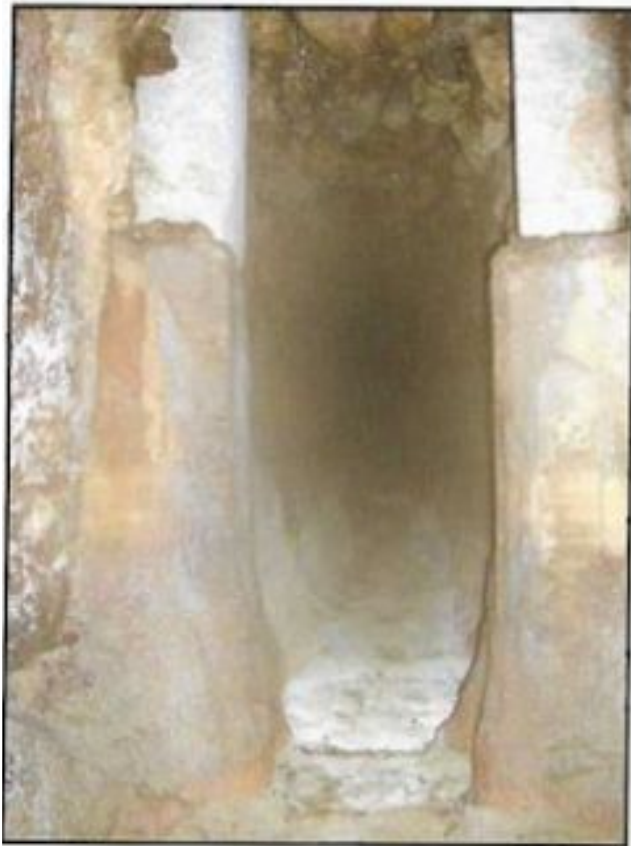

Fig. 10. Detall de l'interior del pou (6) de la Mina Vella (Riera, 2007).

Fig. 11. Detall de l'interior de la Mina Vella (Carbonero, 1992).

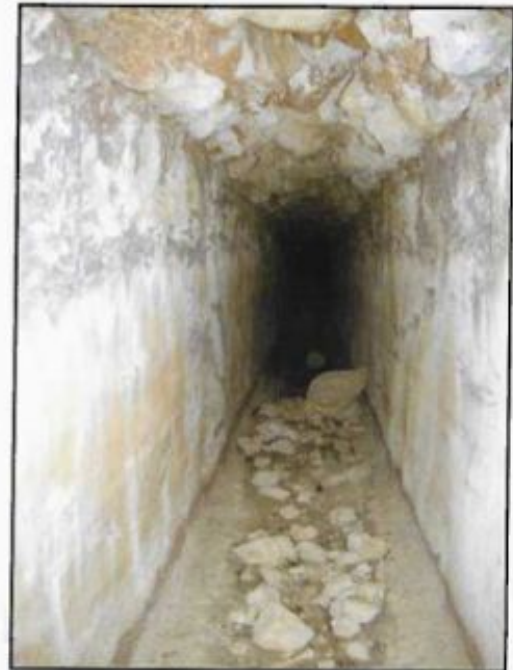
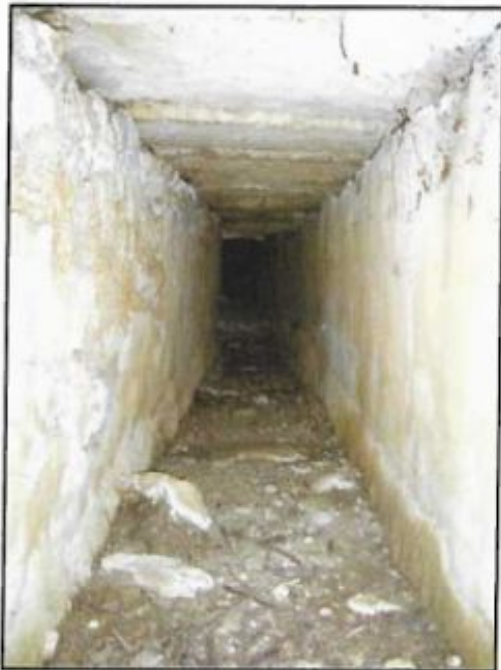

Fig. 12 i 13. Detall de l'interior de la Mina Vella (Riera, 2007).

Fig. 14 i 15. Detall de l'interior de la Mina Vella (Pericas, 2013).

Fig. 16. Detall de l'exterior d'un pou de la Mina Vella (Carbonero, 1992).

Fig. 17. Detall de l'esfondramnet entre el pou (1) i la canal.

Fig. 18. Detall de la canal de la Mina Vella.

Fig. 19. Detall de la paret del Safareig Petit de la Mina Vella.

Fig. 20 i 21. Ceràmica de l'exterior de Mina Vella.

Fig. 22. Ceràmica de l'exterior de Mina Vella.

13.2. Descripció de les fotografies

A la **Fig. 1** s'observa la Font de Crestatx, inici de la Mina Vella, reblida actualment amb tubs i testimonis de sondeig. El primer tram de la mina correspon a un tram excavat a la roca (**Fig. 2**), el més antic descrit per Pericas (2013). Tot seguit, s'identifica el pou (1) (**Fig. 3 i 4**), el segueix el pou (2) (**Fig. 5 i 6**), a continuació el pou (3) (**Fig. 7**) i finalment s'identifica el pou (6) (**Fig. 8**), on al seu interior s'observen unes comportes (**Fig. 9**). Les **Fig. 10, 11 i 12** corresponen al tram de la Mina Vella més modern excavat a cel obert i amb una coberta de pedres, blocs de marès i fusta. La **Fig. 13** correspon a un pou no identificat del recorregut de la Mina Vella.

Seguint el recorregut es troba un ensorrament de la mina, concretament a l'altura entre el pou (6) i l'inici de la canal (**Fig. 14**). La **Fig. 15** correspon a la canal, situada sobre una pared, desemboca al Safareig Petit de les cases de Crestatx (**Fig. 16**).

Trobem restes arqueològiques al voltant de la Mina Vella, s'han localitzat restes de ceràmica talaiòtica (**Fig. 19**), romana (**Fig. 17 i 18**) i islàmica (**Fig. 19**).

13.3. Planimetria

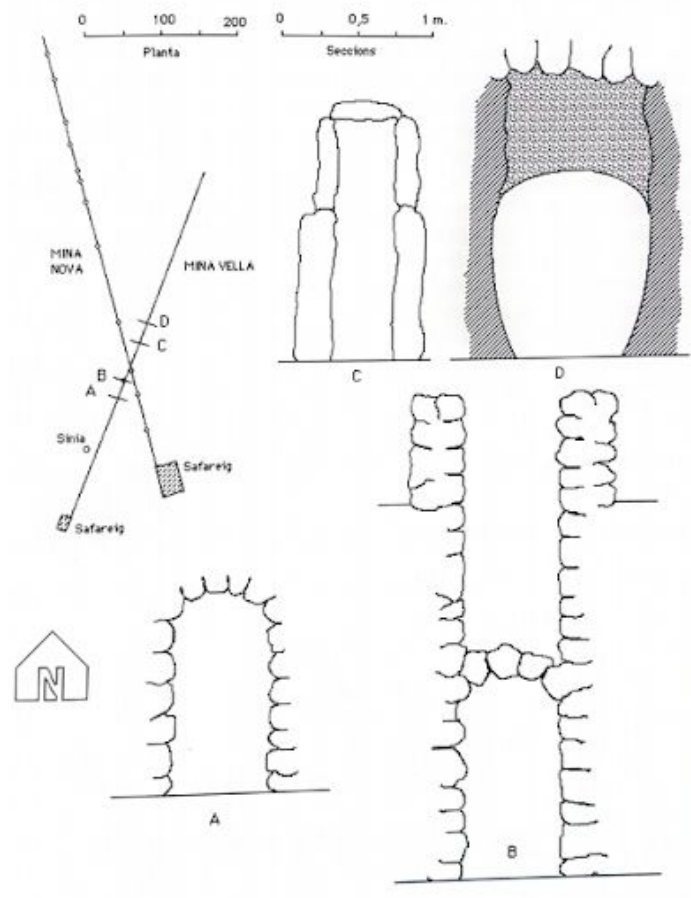

Fig. 23. Planimetria de la Mina Vella (Carbonero, 1992).

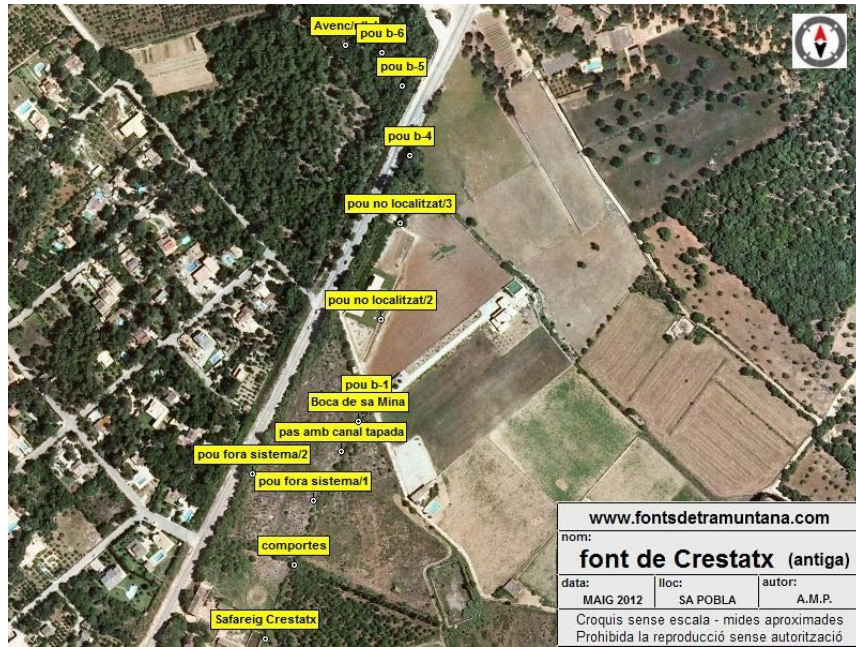

Fig. 24. Planimetria de la Mina Vella (Fidel et al., 2011-2020).

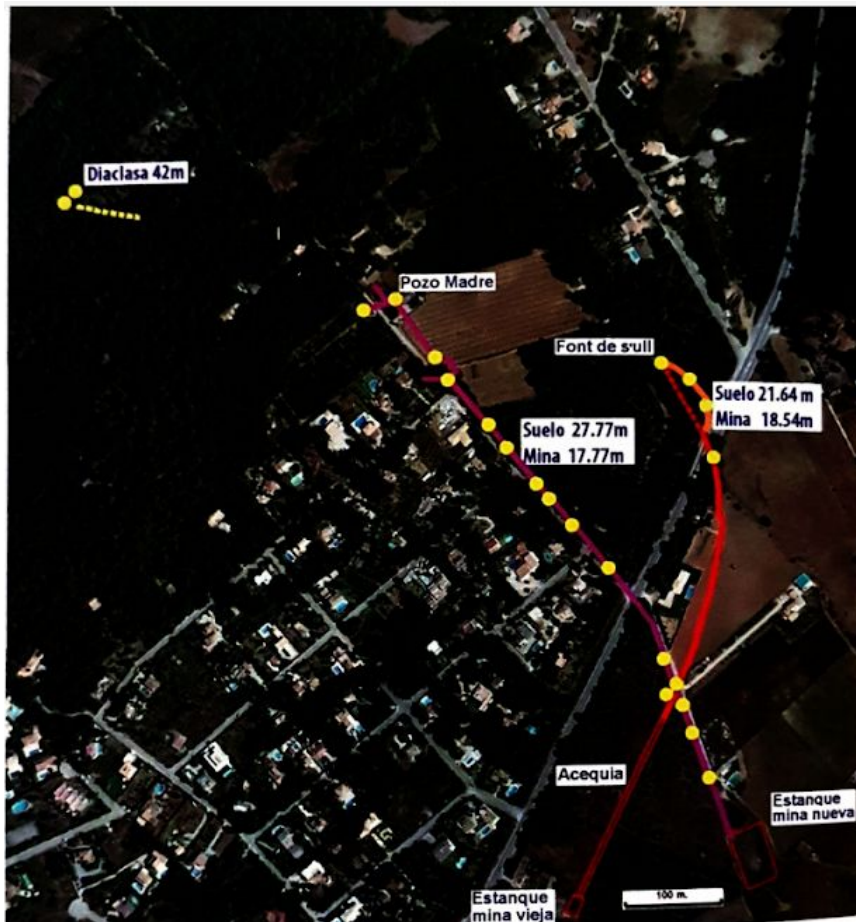

Fig. 25. Planimetria de la Mina Vella (Pericas, 2013).

Fig. 26. Planimetria de la Mina Vella.

13.4. Descripció de la planimetria

Trobem quatre planimetries de la Mina Vella de diferents èpoques.

La primera planimetria correspon a Carbonero (1992) on observem, a la part superior esquerra, la planta, i a la part superior dreta i inferior, la secció de quatre trams de la Mina Vella (Fig. 23). La segona planimetria correspon a Pericàs (2013) on observem la planta amb la posició dels pous i altres estructures de la Mina Vella, la Mina Nova i una tercera estructura (Fig. 24). La tercera planimetria correspon a Fidel *et al.* (2011-2020) on observem la planta amb la posició dels pous i altres estructures de la Mina Vella (Fig. 25). La quarta planimetria correspon a la planta amb la posició dels pous (Fig. 26).

14. DOCUMENTACIÓ CARTOGRÀFICA

14.1. Delimitació del conjunt i àrea de protecció en plànol topogràfic

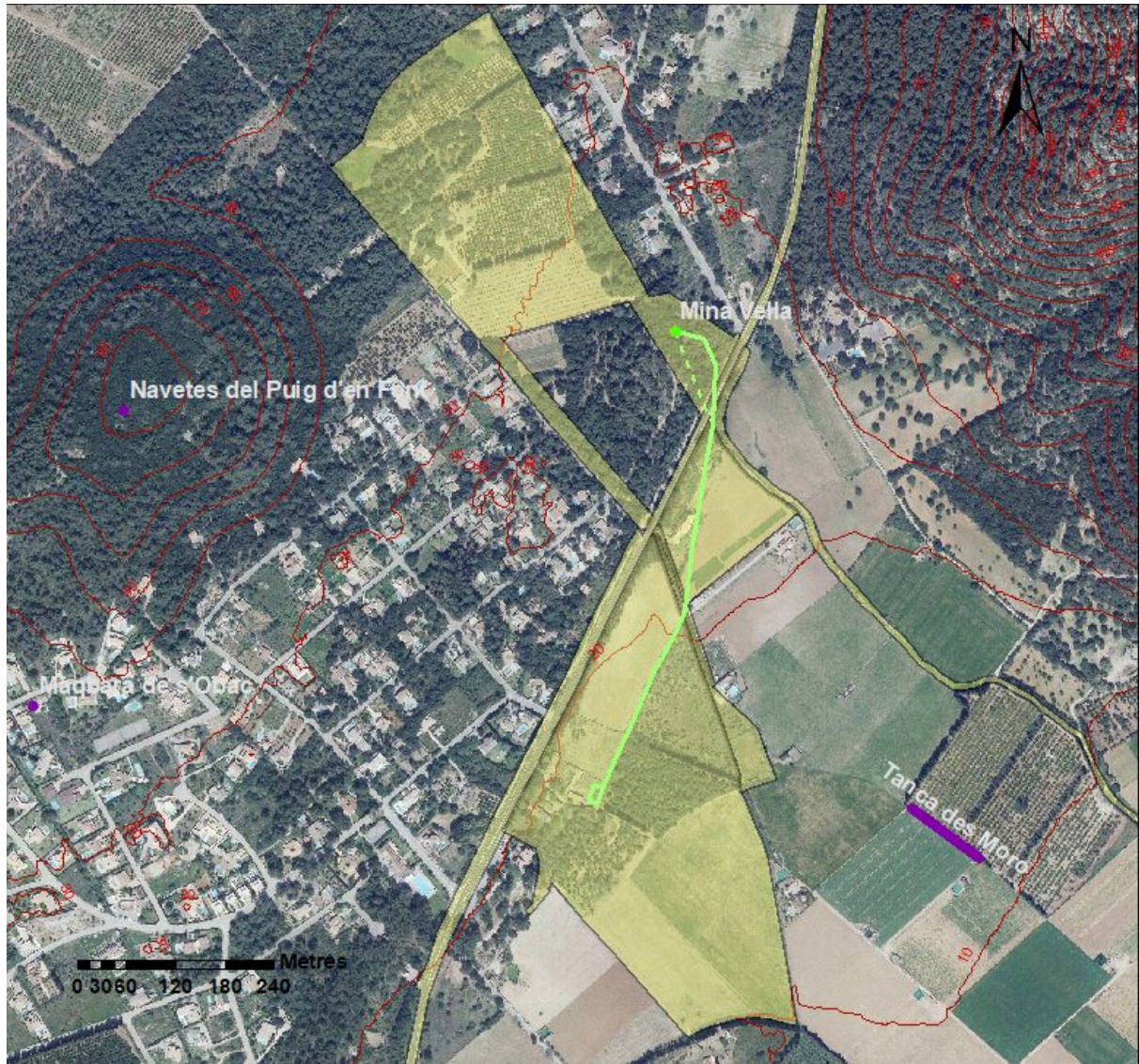

Fig. 27. Delimitació de la parcel·la on es localitza la Mina Vella identificada en verd, prop seu trobem el Puig d'en Font, la Màqbara de s'Obac i la Tanca des Moro identificades en lila.

14.2. Localització en fotografia aèria

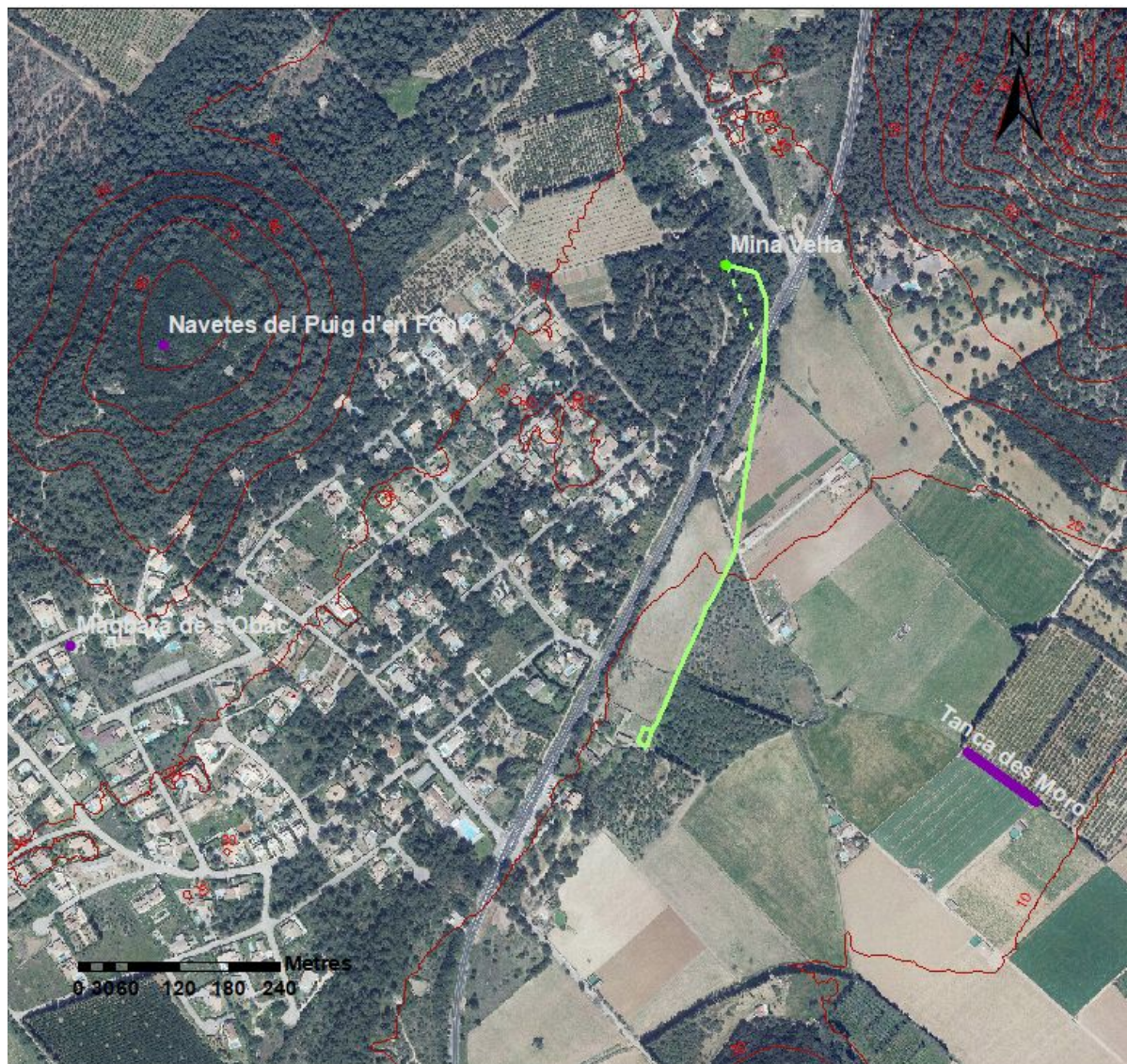

Fig. 28. Localització de la Mina Vella en verd, prop seu trobem les Navetes del Puig d'en Font, la Màngbara de s'Obac i la Tanca des Moro, identificades en lila.

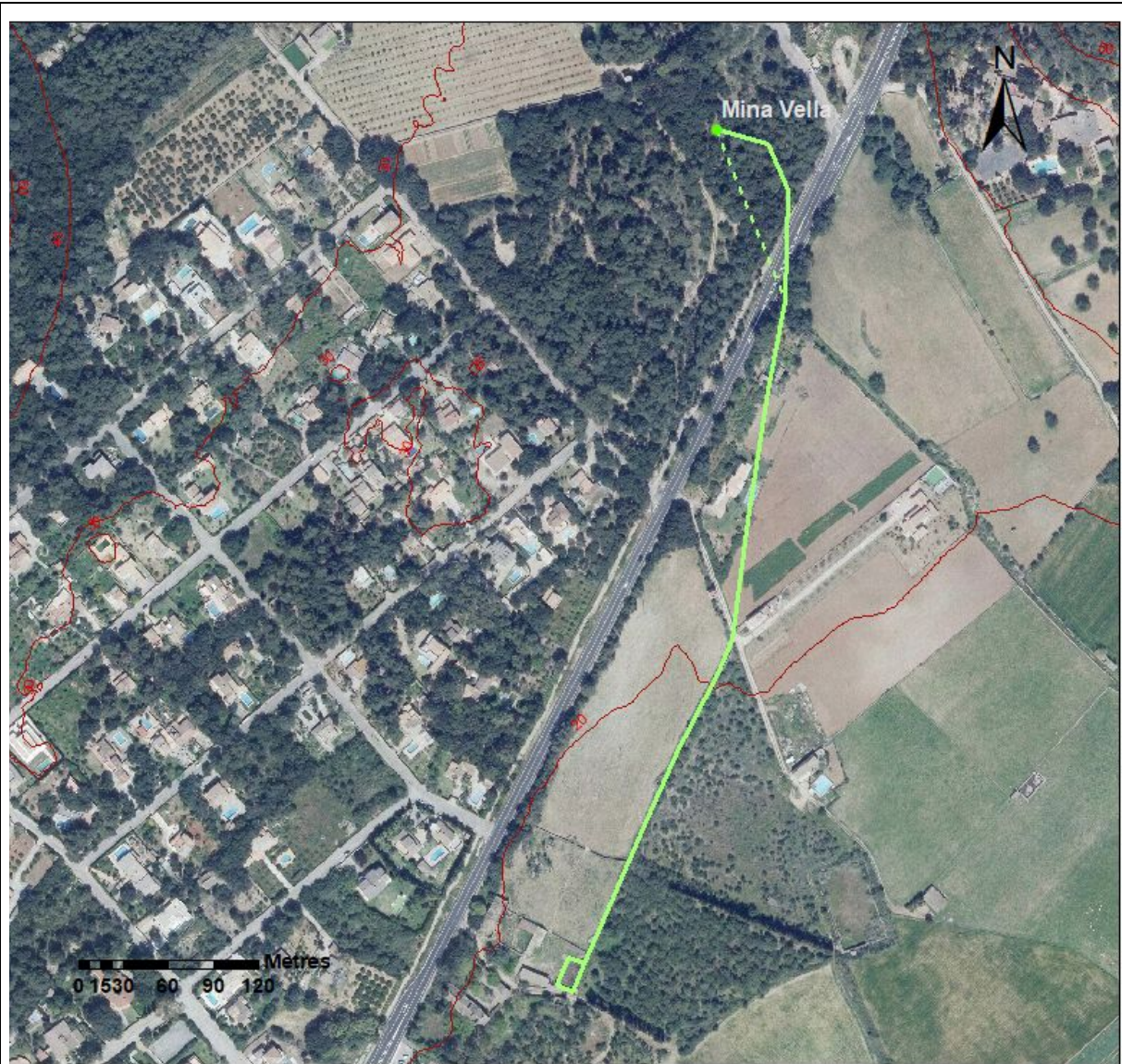

Fig. 29. Detall de la localització de la Mina Vella en verd.

1. NOM I IDENTIFICACIÓ DEL CONJUNT		
Id Conjunt	Nom del conjunt	Categoria
JSP-27	-	No catalogat
Comarca	Població	Topònim de la zona
Es Raiguer	Sa Pobla	Puig de Son Sabater, Crestatx
Altres noms	Coves de Son Sabater (Canyelles et al., 2017)	
Proposta de noms	Cova de Crestatx Vell (4)	
Núm. Catàleg NNSS		Núm. Carta Arqueològica
-		-
Referència cadastral (proposta)		Referència cadastral (Administració)
Polígon 2, parcel·la 59		-
Altres referències cadastrals		-
Extensió de protecció (proposta)		Extensió de protecció (Administració)
31500 m ² Polígon 2, parcel·la 59		-
Propietat (proposta)		Propietat (Administració)
Església de Crestatx		-
Dada de la catalogació	Dada de la revisió	Equip responsable
-	1 d'octubre de 2020	Caterina Ballester Terrassa, Maria Antònia Cladera Salvà
Equip de redacció	Caterina Ballester Terrassa i Maria Antònia Cladera Salvà	

2. ENTORN BIOGEOGRÀFIC		
2.1.1. Coordenades ETRS89 UTM		Fus: 31 Zona: S
X	502052	Y 4405527 Z 36
Observacions		

La revisió ens permet reconèixer i coordinar la Cova de Crestatx Vell (4) al vessant NO del Puig de Son Sabater, a mitjan puig, concretament en una zona de bosc (**Fig. 16, 17 i 18**).

2.2. Situació

Pla (terreny sense desnivell)		Terreny subterrani		Penya-segat	
Turó (5 – 10 M.S.N.M)		Vall		Bosc	X
Pujol (10 – 50 M.S.N.M)		Peu de mont		Torrent	
Puig (50 – 100 M.S.N.M)	X	Vessant	X	Albufera	
Muntanya (>100 M.S.N.M)		Cim		Altres:	

2.3. Localització

Costa (<1 km mar)		Interior pla (>20 km)	
Transició costa-interior (1 – 10 km)	X	Interior muntanya (>20 km)	
Interior (10 – 20 km)			

2.4. Vegetació

Tipus de comunitat vegetal				Observacions
Alzinar	X	Camp de conreu: regadiu		
Garriga d'ullastre i garballó		Camp de conreu: secar		
Garriga de xiprell i romaní		Altres: mates	X	

2.5. Sòl

Potencialitat agrícola	Alta		Nivell d'erosió	Alt		Potència (cm)	
	Mitja			Mitj			
	Baixa	X		Baix			

2.6. Recursos hídrics

Nom	Tipus	Distància lineal (m)
Sa Siurana	Torrent	110 metres

3. MARC CRONOLÒGIC

3.1. Període

Primeres evidències		Posttalaiòtic		Alt Medieval	
Campaniforme		Púnic-fenici		Baix Medieval	
Epicampaniforme		Íber		Modern	
Naviforme		Grec		Contemporani	X
Prototalaiòtic		Romà	X	Indeterminat	
Talaiòtic	X	Paleocristià		Altre:	

3.2. Evidències i argumentacions

Amb la revisió s'identificaren diversos fragments de ceràmica a la superfície de l'interior i de l'entorn de la Cova de Crestatx Vell (4). A l'interior de la cova s'observa ceràmica talaiòtica (**Fig. 9 i 10**), mentre que a l'exterior s'identifica un fragment de ceràmica romana (**Fig. 15**), probablement descontextualitzat en trobar-se a la paret seca de parcel·lació. La tipologia de la cova i les evidències materials ens permeten descriure-la d'època talaiòtica.

A més a més, podem afirmar que l'ús s'ha prolongat fins a l'actualitat, ja que dins la cova s'han trobat excrements i ossos d'ovicapris, a més de deixalles, com diversos botons de plàstic (**Fig. 6, 7, 8, 11, 12, 13 i 14**).

3.3. Tipus de material

Lític		Numismàtic		Vidre	
Ceràmic	X	Epigràfic		Ós / Fauna	X
Metall		Antracològic i carpològic		Restes humanes	
Constructiu		Calç		Altre: deixalles	X

3.3.1. Descobert per

Prospecció		Clandestí		Recerca bibliogràfica	
Excavació		Casualitat	X	Reconeixement	X

3.3.2. Ubicació

Superficial	X	Custodia Ajuntament		Desaparegut	?
Col·leccions públiques		Museus balears		Desconegut	?
Col·leccions privades		Museus peninsulars		Altre:	

4. ANÀLISI FUNCIONAL-TIPOLÒGIC

4.1. Funcionalitat

Hàbitat		Industrial	
Funerària		Econòmica	
Cultural o ideològica		Enginyeria	
Defensiva		Indeterminada	X
Control del territori		Altres:	

Observacions

La revisió permet descriure una cova natural retocada internament -estalactites i estalagmites trencades- amb un mur de pedra seca com a tancament, encara que sense un estudi arqueològic, no és possible determinar la funcionalitat de la Cova de Crestatx Vell (4).

4.2. Tipus d'estació o construcció

Cabana		Santuari		Baqar		Sèquia	
Cova	X	Conjunt cerimonial		Ribat		Sitja	
Abric		Necròpolis		Mesquita		Era	
Megàlit		Naveta d'enterrament		Qanat		Forn de calç	
Naveta d'habitatge		Habitació		Basílica		Carbonera	
Túmulo		Poblat		Aqüeducte		Molí	
Talaiot		Alqueria		Safareig		Marge	
Murada		Hisn		Pou/cisterna		Camí/via	
Mur	X	Indeterminada		Altres:			

4.3. Número d'estructures

Una cova natural (1) i un mur de pedra seca (2).

5. DESCRIPCIÓ

5.1. Descripció del conjunt

La Cova de Crestatx Vell (4) presenta les dimensions aproximades a *visu* d'uns 10 metres de longitud, 8 metres d'ample i 2 metres d'alt. La planta és irregular, caracteritzada per una rampa d'accés a una ampla sala (**Fig. 3 i 4**) que a la dreta s'endinsa cap a una segona sala (**Fig. 5**), més baixa i reblida amb pedres petites i mitjanes. S'identifica una paret de pedra seca al seu

exterior, composta per dues filades de pedres mitjanes d'aproximadament 35 cm, que constitueix un mur de tancament (**Fig. 2**).

La revisió ha permès corroborar que el bé no catalogat correspon a una cova natural tancada amb un mur de pedres mitjanes en sec (**Fig. 1**). No s'han identificat altres rastres antròpics dels descrits, encara que sense un estudi arqueològic, no pot afirmar-se rotundament que no n'hi hagi d'altres, especialment per les restes del seu interior. Així doncs, són necessaris estudis arqueològics per determinar la potència de la cova, del mur i/o altres possibles restes estructurals o materials.

5.2. Descripció de les unitats arquitectòniques que integren el conjunt

Una cova natural amb un mur de pedra seca com a tancament: la Cova de Crestatx Vell (4).

5.2.1. Tipus de planta

Absidal		Rectangular	
Circular		Irregular	X
Quadrangular		Altre:	

5.2.2. Material constructiu

Pedra	X	Ciment	
Maó		Indeterminada	
Argamassa		No consta	
Adob o fang		Altre:	

5.2.3. Tècnica constructiva

Ciclòpia		Opus quadratum	
Pedra en sec: pedres mitjanes	X	Opus testaceum	
Pedra en sec: pedres petites		Opus vittatum	
Opus africanum		Tapial	
Opus ateriquio		Entramats vegetals	
Opus incertum		Tècnica mixta:	
Opus poligonal		Altre:	

5.2.4. Dimensions

Longitud	Amplada	Alçada
----------	---------	--------

10 metres	8 metres	2 metres
Aproximació a la dimensió mitjana dels blocs (cm)		35

6. VISIBILITAT DEL JACIMENT

6.1. Altres jaciments visibles

La vegetació actual no permet determinar la connexió visual amb altres jaciments, encara que mitjançant l'anàlisi de visibilitat s'evidencia la connexió amb el Puig d'en Font (JSP-7) i la Màqbara de s'Obac (JSP-29).

6.2. Altres jaciments pròxims

Aproximadament a uns 65 metres, direcció ENE, es troba el jaciment de les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) (JSP-4), on s'hi han identificat restes de ceràmica talaiòtica a l'interior d'una de les coves, concretament a la Cova de Crestatx Vell (1) (Estarellas *et al.* i Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2004 i 2007).

Aproximadament a uns 85 metres, direcció ESE, es troba el jaciment de la Cova de Crestatx Vell (3) (JSP-5), on s'hi han identificat restes de ceràmica talaiòtica i islàmica a l'interior, mentre que a l'exterior s'ha observat ceràmica posttalaiòtica, púnic-fenícia, romana i islàmica (Estarellas *et al.*, 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2004 i 2007). Aquests materials probablement es relacionen amb les troballes de Parera (1926) de baix del Puig de Son Sabater, una mena d'àmfora prehistòrica, una mà de bronze, una fíbula acabada amb un ocell, una simitarra i una peça.

Aproximadament a uns 537 metres, direcció NNE, es troba el jaciment de la Tanca des Moro (JSP-6), on s'hi han identificat ceràmica talaiòtica, púnic-fenícia (Museu de Mallorca, 1989), romana i islàmica (Parera, 1911bcd; Estarellas *et al.* 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2007), pipes àrabs (Parera, 1911cd; Cladera *et al.*, 1999), restes òssies humanes, monedes (Parera, 1911cd; Cladera *et al.*, 1999; Sastre, 2007), un braçalet (Amorós; 1966), dos pesos de plom romans (Parera, 1911bcd, 1922 i 1927; R.I., 1920; Veny, 1956; Amorós, 1966; Obrador, 1987; Cladera *et al.*, 1999; Sastre, 2004, 2007 i 2008; Aguiló *et al.*, 2012 i 2018), i materials constructius (Parera, 1911cd; Sastre, 2007; Cladera *et al.*, 1999).

6.3. Accés

Es pot accedir al peu del Puig de Son Sabater des de la carretera Ma-2020 agafant el desviament anterior al santuari de Crestatx. Un cop al final de la carretera, cal realitzar un trajecte a peu, d'aproximadament tres minuts, amunt en direcció SE, per localitzar la Cova de Crestatx Vell (4).

6.4. Superfície visible

Àrea visible (superfície en m ²)	14259725 m ²
--	-------------------------

7. CONSERVACIÓ DEL CONJUNT			
7.1. Conservació del conjunt			
Alçada màxima de les estructures (a)	Grau de conservació del conjunt (b)	Identificació de les estructures (c)	Índex de conservació (a+b+c/2)/2
5	7	2	6,5
Observacions			
<p>Seguint una escala de l'estat de conservació de 0-5 (on 0 és destruït i 5 és molt bo), considerem la Cova de Crestatx Vell (4) com 3, un estat regular, a causa del deteriorament del mur i la probable modificació de les restes materials, a més de l'alteració visual associada a la presència de deixalles (Fig. 13 i 14). També s'identifica una pàtina microbiològica sobre les pedres interiors (Fig. 3, 4 i 5) i vegetació superior a l'entrada (Fig. 2).</p> <p>No es troba catalogat com a BIC ni existeix un Pla de Conservació del conjunt.</p>			

8. RISCOS PER LA CONSERVACIÓ DEL CONJUNT			
8.1. Riscos			
Obres públiques		Reutilitzacions	X
Obres privades		Espoli	?
Feines agrícoles		Erosió	X
Feines agrícoles auxiliars		Vandalisme	X
Pedreres		Altres:	
Observacions			
<p>Durant la revisió, s'han identificat reutilitzacions actuals com a refugi d'animals i lloc de <i>botellón</i>, sense poder-se descartar l'espoli, a més d'erosió natural i antròpica de l'interior i l'exterior de la Cova de Crestatx Vell (4). Es desconeix si la funció del mur podria perillar.</p> <p>Pel que fa a l'ús indegut de la Cova de Crestatx Vell (4), aquest fet constitueix un delicte i un risc pel jaciment arqueològic. Cal fer esment a la legislació vigent: la Llei 12/1998, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears; la Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español i els articles 321 a 324 del Codi Penal.</p>			
8.2. Protecció existent			
Tancat		Nul·la	X

Vigilat	Insuficient
Observacions	
Actualment el jaciment no consta de cap protecció, ja que no és un bé catalogat.	
8.3. Proposta de protecció	
<p>La salvaguarda de les restes arqueològiques que constitueixen la Cova de Crestatx Vell (4) depenen de la seva catalogació com a Bé d'Interès Cultural (BIC), la inclusió a la <i>Carta Arqueològica</i> de sa Pobla i la protecció del jaciment com a zona arqueològica. Posteriorment, la salvaguarda dependrà de la seva excavació i del compromís de la propietat o responsables legals de mantenir-la condicada i respectar-ne el radi de protecció. Serà important assegurar el bon estat de l'interior de la cova i del puig evitant l'acumulació de deixalles. A més a més, s'evidencia la necessitat d'un estudi sobre l'estabilitat del mur de tancament i, si escau, consolidar-lo.</p> <p>Per aquest motiu, s'identifica la necessitat de què l'organisme competent prengui les mesures oportunes contra els delictes esmentats i posteriorment estableixi un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, intervenció i revisió de l'estat de conservació, a més d'un Protocol de Vigilància i Protecció de la Cova de Crestatx Vell (4) que compti amb tecnologia d'enregistrament continu d'imatges o sensors de moviment a l'accés al puig. En aglomeracions a l'indret, concretament durant les festes de Crestatx, es proposa la contractació de personal de seguretat a l'entrada del Puig de Son Sabater que eviti l'accés al recinte amb plàstics, vidres o esprais, així com de personal que s'encarregui de la neteja de la zona.</p> <p>Cal esmentar que la Cova de Crestatx Vell (4) és inèdita. La difusió de la seva localització pot posar en risc l'estat de la cova i de les restes materials. Per aquest motiu, es proposa l'excavació arqueològica que en permeti la recollida i la investigació dels materials, així com la delimitació del radi de protecció.</p>	

9. POTENCIALITAT SOCIAL COM ELEMENT PATRIMONIAL VISIBLE			
9.1. Monumentalitat del conjunt			
a) Alçada màxima de les estructures	b) Identificació de les estructures	c) Superfície del conjunt	Índex de monumentalitat (a+b+c)/3
5	2	5	4
9.2. Significació del conjunt			
a) Nivell d'informació històrica	b) Nivell de valoració social	c) Significància estètica-formal o singularitat	Índex de significació ((a+b)/2+c)/2

1	PGOU	0	Grup tipològic-formal	0	0,75
	Senyalitzat	0	Dins el grup T-F	0	
	Publicació divulgativa	0	Material	0	
	Integrat en un itinerari	0	Tècnica constructiva	0	
	Integrat en un programa de visites	0	Altres particularitats	1	
9.3. Potencial educatiu i turístic del conjunt					
a) Potencial didàctic i formatiu		b) Potencial turístic i informatiu		Índex educatiu i turístic (a+b)/2	
Explicació conceptual	0	Tríptics i fulletons	0	1	
Explicació interactiva	2	Guies turístiques	0		
		Web i recursos multimedia	0		
9.4. Accessibilitat del conjunt					
a) Tipus d'accés I		b) Tipus d'accés II		c) Tipus de propietat	
1		1		2	
d) Adequació d'accés I		e) Adequació d'accés II		Índex d'accessibilitat (a+b+c+d+e)/5	
2		2			
f) Temps (vehicle)		g) Temps (a peu)		3	
5		5			
9.5. Condicionament del conjunt					
a) Condicionament i neteja		b) Senyalització		Índex de condicionament (a+b)/2	
Neteja de vegetació i materials	0	Senyalitzat amb fites naturals o artificials	0	0,25	

Condicionament d'espais de trànsit i comunicacions	0,5	Senyalitzat amb panells sense explicació interpretativa	0	
Consolidació	0			
Restauració	0			
9.6. Interpretació del conjunt				
Cal un estudi arqueològic per determinar la interpretació del conjunt. Ampliant la documentació amb l'estudi de les coves properes, podria proposar-se un recorregut temàtic pels jaciments arqueològics del Puig de Son Sabater.				
a) Tipus d'interpretació	Sense senyalització			0
Índex d'interpretació del conjunt				0
ÍNDEX DE POTENCIALITAT COM ELEMENT PATRIMONIAL VISITABLE (9.1.+9.2.+9.3.+9.4.+9.5.)/5= 1,8				45,45% Sobre base 100

10. PRIORITZACIÓ DE LES ACTUACIONS

10.1. Priorització de les actuacions que s'han de realitzar per evitar perills de degradació del conjunt i potenciar la visita pública

1. Catalogació del jaciment i estudi de la delimitació de la zona de protecció.
1. Elaboració d'un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació de la Cova de Crestatx Vell (4), així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola, del procediment de notificació de troballes, a més d'un Protocol de Seguretat i Protecció per les festes de Crestatx.
2. Neteja de deixalles i vegetació de la zona de protecció, sota supervisió tècnica.
3. Investigacions i intervencions d'arqueologia i de conservació-restauració que assegurin la salvaguarda del bé a través de l'estudi, de la possible consolidació del mur de tancament, del condicionament i de la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida i l'anàlisi dels materials.
4. Senyalització i dret a pas.

11. CONCLUSIÓ

Al vessant NO del Puig de Son Sabater, a mitja pujada, s'ubica la cova natural anomenada Cova de Crestatx Vell (4) (**Fig. 16, 17 i 18**).

La Cova de Crestatx Vell (4) mesura aproximadament 10 x 8 x 2 metres (**Fig. 1**). Presenta una planta irregular amb una primera sala (**Fig. 3 i 4**) que s'endinsa a l'interior cap a una segona sala (**Fig. 5**) i una entrada conformada per un mur de dues filades de pedres mitjanes en sec

(Fig. 2). A partir dels indicis materials i l'identificació d'estalactites i estalagmites trencades, podem afirmar que la cova sembla haver-se utilitzat a la prehistòria amb una funció desconeguda, concretament durant l'època talaiòtica. Al seu interior s'han identificat restes de ceràmica talaiòtica que en confirmen la seva utilització (Fig. 9 i 10). A l'exterior de la Cova de Crestatx Vell (4) s'ha identificat un fragment de ceràmica romana a la paret divisòria de parcel·les (Fig. 15). No s'han identificat altres restes materials ni estructurals, encara que sense estudis arqueològics, no pot descartar-se l'ús de l'entorn. Així mateix, podem afirmar que en temps recents s'ha donat l'ús de la cova per les evidències d'excrements i ossos d'ovicapris (Fig. 6, 7, 8, 11 i 12) i de materials impropis com les deixalles antròpiques d'època contemporània (Fig. 13 i 14), a més de documentar-se l'ús recent de l'entorn del jaciment per les evidències antròpiques, confirmat per la presència de deixalles.

Pel que fa a l'estat de conservació de la Cova de Crestatx Vell (4), podem dir que el deteriorament és mig, a causa de la suposada degradació del mur (Fig. 2), l'erosió i l'acumulació de deixalles a dintre i entorn de la cova (Fig. 13 i 14), associada a l'ús indegut de fer *botellón* o altres usos i a la manca de neteja i manteniment. La tipologia d'aquests fets és greu segons la legislació vigent.

En l'àmbit administratiu cal actuar per salvaguardar la Cova de Crestatx Vell (4), prioritzant la seva catalogació i delimitació, a més de la neteja supervisada de les deixalles i la vegetació de la zona de protecció. Per assegurar la preservació de la cova i del seu radi es considera indispensable establir un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola, del procediment de notificació de troballes, a més d'un Protocol de Seguretat i Protecció amb especial èmfasi en les festes de Crestatx. Degut a l'excepcionalitat de la troballa, es considera oportú plantejar l'estudi arqueològic i de conservació-restauració de la Cova de Crestatx Vell (4) que en permeti el condicionament, si escau, la consolidació del mur de tancament, i la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida i l'anàlisi dels materials.

Mitjançant la investigació i la intervenció *in situ*, podria proposar-se el recorregut guiat pels jaciments de la zona, a partir de senyalització amb fites naturals i plafons explicatius.

12. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

AGUILÓ, R. M.; GAITA, M. M. i PALOU, J. M. (2012) *Mossèn Alcover i la dissolució del Museu Arqueològic Diocesà: tres inventaris*. Fons documental del Museu de Mallorca.

AGUILÓ, R. M. i PALOU, J. M. (2018) *Rafael de Ysasi. Museo Arqueológico Diocesano* (vol. I i vol. II). Fons documental del Museu de Mallorca III.

ALBERO, D.; CALDERÓN, M^a; CALVO, M.; GLOAGEN, E. (2011) *Propuesta metodológica de catalogación*. In Calvià: Patrimonio Cultural (Coord. M. Calvo i A. Agualeles), pàg. 277 - 289. Ajuntament de Calvià.

AMORÓS, L. (1966) Catálogo de los yacimientos de Sa Pobra. Decret 2563/66. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca).

CANYELLES, L.; CLADERA, G.; CLADERA, P.; FRANC, J.; LILLO, F.; SERRA, A.; SERRA, A. i TORRENS, A. (2017) *Sa Pobra*. Llista aprovada a les reunions de la CTAL del 24 de gener de 2014, del 29 d'abril de 2015 i del 3 de març de 2017. Extret de: <https://notib.recerca.iec.cat/2016/10/04/sa-pobra/>

ESTARELLAS, M. M.; MAIZARA, J.; ONEL, T.; PONS, G.; PORCEL, G.; RIERA, M. M.; SIMONET, S.; TORRES, F. i VIALTA, M. (1989) *Cartes arqueològiques de les illes Balears*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric. Palma.

MUSEU DE MALLORCA (1989) *Capsa 702/100. Inventari de Patrimoni Arqueològic, dins del programa de preservació de Jaciments arqueològics. Cartes arqueològiques de les Illes Balears*. Son Tous, magatzems del Museu de Mallorca. Palma.

OBRADOR, J. (1987) *Marginalia. Marjals de Huyalfas (Sa Pobra)*. pàg. 27. Artigraf Balear, Palma.

PARERA, J. (1911a) Sobre l'antic Santuari de Crestatx a Notícies històriques sobre l'antic Santuari de Crestaig, pàg. 18-32, 129. Tipografia Catòlica de sa Pobra - Traginers, sa Pobra.

- (1911b) Crestaig. IV Els romans. Sa Marjal, vol. II, any III, núm. 29, pàg. 72, 73 i 74. Tipografia Catòlica de sa Pobra - Traginers, sa Pobra.
- (1911c) Crestaig. V Huayr Alfaz. Els moros. Sa Marjal, vol. II, any III, núm. 30, pàg. 85, 86 i 87. Tipografia Catòlica de sa Pobra - Traginers, sa Pobra.
- (1922) El nostro Mostrador. Sa Marjal, vol. VII, any XIV, núm. 158, pàg. 7. Tipografia Catòlica de sa Pobra - Traginers, sa Pobra.
- (1926) *Crònica*. Sa Marjal, vol. IX, any XVIII, núm. 213, pàg. 143. Tipografia Catòlica de sa Pobra - Traginers, sa Pobra.
- (1927) Sermó de Crestaig. Sa Marjal, vol. X, any XIX, núm. 221, pàg. 67. Tipografia Catòlica de sa Pobra - Traginers, sa Pobra.

R. I., V. (1920) Museo. Relación de objetos ingresados durante el año 1919. BSAL, tom 18, pàg. 27 i 28. ISSN 0212-7458.

SASTRE, M. A. (2004) *Projecte de dinamització patrimonial del Terme Municipal de sa Pobra a Curs d'Actualització de Gestió del Patrimoni Arqueològic*, Universitat Oberta de Catalunya. Pàg 12. Sa Pobra.

- (2007) *Apunts sobre alguns jaciments arqueològics a l'entorn de Crestatx (sa Pobra) a Història i Actualitat del Santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7)*. Diada d'estudis de Crestatx, 2006, núm. 1, pàg. 143 i 144. OCB sa Pobra i Parròquia de Sant Antoni Abat. Sa Pobra.
- (2008) Història de les intervencions arqueològiques al terme municipal de Sa Pobra. I Jornades d'Estudis Locals, núm. 1, pàg. 279-280, 285, 287, sa Pobra.

VENY, C. (1965) Corpus de las inscripciones balearicas hasta la dominación árabe. Pàg 559 i 560 CSIC, Instituto Español de Prehistoria, Madrid.

13. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

13.1. Fotografies de la Cova de Crestatx Vell (4)

Fig. 1. Entrada de la Cova de Crestatx Vell (4).

Fig. 2. Detall de l'entrada de la Cova de Crestatx Vell (4).

Fig. 3 i 4. Interior de la primera sala de la Cova de Crestatx Vell (4).

Fig. 5. Entrada de la segona sala de la Cova de Crestatx Vell (4)

Fig. 6, 7 i 8. Detall dels ossos de la primera sala de la Cova de Crestatx Vell (4).

Fig. 9 i 10. Ceràmica de la segona sala de la Cova de Crestatx Vell (4).

Fig. 11 i 12. Ossos de la segona sala de la Cova de Crestatx Vell (4).

Fig. 13 i 14. Detall de les deixalles de l'interior de la Cova de Crestatx Vell (4).

Fig. 15. Ceràmica de la paret seca pròxima a la Cova de Crestatx Vell (4).

13.2. Descripció de les fotografies

A la **Fig. 1** s'observa l'entrada de la Cova de Crestatx Vell (4) delimitada per un mur de pedra seca que arranca del lateral dret (**Fig. 2**). A l'interior de la cova s'identifica una primera sala on no s'observen estructures visibles, encara que s'evidencia la modificació d'estalactites i d'estalagmites (**Fig. 3 i 4**), que condueix a una segona sala (**Fig. 5**).

A la primera sala es troben restes òssies (**Fig. 6, 7 i 8**), d'aquestes les **Fig. 6 i 8** s'identifiquen d'ovicaprid i a la segona sala es troben restes arqueològiques, un fragment informe i una nansa de ceràmica talaiòtica (**Fig. 9 i 10**), a més de diverses restes òssies deteriorades (**Fig. 11 i 12**). En ambdues sales s'identifiquen deixalles (**Fig. 13 i 14**).

A l'exterior de la Cova de Crestatx Vell (4), concretament a la paret divisòria de parcel·les, s'ha localitzat un fragment de ceràmica romana (**Fig. 15**).

13.3. Planimetria

-

13.4. Descripció de la planimetria

-

14. DOCUMENTACIÓ CARTOGRÀFICA

14.1. Delimitació del conjunt i àrea de protecció en plànol topogràfic

Fig. 16. Delimitació de la parcel·la on es localitza la Cova de Crestatx Vell (4) identificada amb un punt verd. Prop seu trobem les Coves de Crestatx Vell (1), (2) i (3), identificades amb punts liles.

14.2. Localització en fotografia aèria

Fig. 17. Localització de la Cova de Crestatx Vell (4) identificada amb un punt verd. Prop seu trobem les Coves de Crestatx Vell (1), (2) i (3) i la Tanca des Moro, identificades amb punts liles.

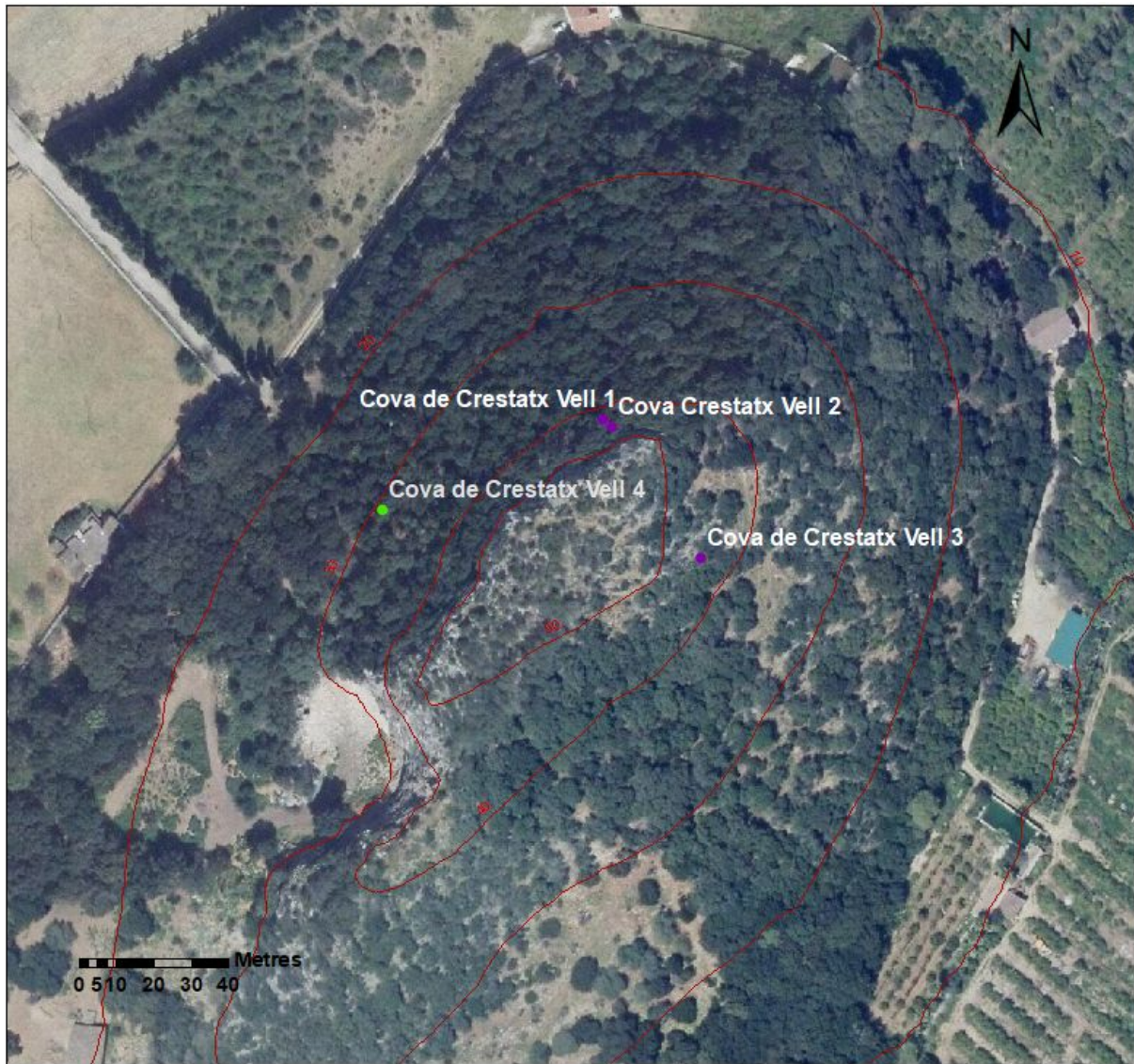

Fig. 18. Detall de la localització de la Cova de Crestatx Vell (4) identificada amb un punt verd. Prop seu trobem les Coves de Crestatx Vell (1), (2) i (3), identificades amb punts liles.

1. NOM I IDENTIFICACIÓ DEL CONJUNT		
Id Conjunt	Nom del conjunt	Categoria
JSP-28	Cova des Punyalet (Encinas, 2006 i 2014)	No catalogat
Comarca	Població	Topònim de la zona
Es Raiguer	Sa Pobla	Puig del Mig, Gaieta Gran
Altres noms	-	
Proposta de nom	Cova des Punyalet (Encinas, 2006 i 2014)	
Núm. Catàleg NNSS	Núm. Carta Arqueològica	
-	-	
Referència cadastral (proposta)	Referència cadastral (Administració)	
Polígon 2, parcel·la 91	-	
Altres referències cadastrals	<i>Polígon 2, parcel·la 91 (Encinas, 2006 i 2014)</i>	
Extensió de protecció (proposta)	Extensió de protecció (Administració)	
1179000 m ² Polígon 2, parcel·la 91	-	
Propietat (proposta)	Propietat (Administració)	
Herederos de Ignacio Moragas Serra de Gaieta	-	
Dada de la catalogació	Dada de la revisió	Equip responsable
-	29 de setembre de 2019 17 de setembre de 2020	Caterina Ballester Terrassa, Maria Antònia Cladera Salvà
Equip de redacció	Caterina Ballester Terrassa i Maria Antònia Cladera Salvà	

2. ENTORN BIOGEOGRÀFIC		
2.1.1. Coordenades ETRS89 UTM		Fus: 31 Zona: S
X	499601	Y 4405305 Z 135
2.1.2. Coordenades ED50 UTM (Encinas, 2006 i 2014)		

X	499610	Y	4405470	Z	115
Observacions					
<p>Encinas (2014) descriu la Cova des Punyalet i la situa "bajando desde la <i>Cova des Puig de na Vissa</i> (P.03), reparamos en las piedras de leve hondonada en la ladera y, tras ellas, esta cueva profundamente concrecionada".</p> <p>Veny (1968) afirma que "la parte montañosa, que geológicamente responde a a III fase de los plegamientos estaíricos de la cordillera septentrional de Mallorca, comprende, entre otras, tres prominencias de un centenar de metros de altura, las cuales de Levante al Septentrión reciben los nombres de Puig de Na Vissa, Puig del Mig y Garriga de Ses Comes. En estas colinas calcáreas, de poca elevación, pero de empinadas vertientes, abundan las hendiduras y covachas naturales".</p> <p>En relació a les coordenades UTM de la Cova des Punyalet, Encinas (2006 i 2014) la situa a uns 95 metres en direcció OSO.</p> <p>La revisió ens permet reconèixer i coordinar la Cova des Punyalet al vessant OSO del Puig del Mig, concretament en una zona de bosc (Fig. 17, 18 i 19).</p>					
2.2. Situació					
Pla (terreny sense desnivell)		Terreny subterrani		Penya-segat	
Turó (5 – 10 M.S.N.M.)		Vall		Bosc	X
Pujol (10 – 50 M.S.N.M.)		Peu de mont		Torrent	
Puig (50 – 100 M.S.N.M.)		Vessant	X	Albufera	
Muntanya (>100 M.S.N.M.)	X	Cim		Altre:	
2.3. Localització					
Costa (<1 km mar)		Interior pla (>20 km)			
Transició costa-interior (1 – 10 km)		Interior muntanya (>20 km)			
Interior (10 – 20 km)	X				
2.4. Vegetació					
Tipus de comunitat vegetal				Observacions	
Alzinar	X	Camp de conreu: regadiu			
Garriga d'ullastre i garballó	X	Camp de conreu: secar			
Garriga de xiprell i romaní		Altre:			

2.5. Sòl						
Potencialitat agrícola	Alta		Nivell d'erosió	Alt		Potència (cm)
	Mitja			Mitj		
	Baixa	X		Baix		
2.6. Recursos hídrics						
Nom		Tipus			Distància lineal (m)	
Torrent de Gaieta		Torrent			113 metres	

3. MARC CRONOLÒGIC						
3.1. Període						
Primeres evidències		Posttalaiòtic		Alt Medieval		
Campaniforme		Púnic-fenici		Baix Medieval		
Epicampaniforme		Íber		Modern		
Naviforme	X	Grec		Contemporani		X
Prototalaiòtic		Romà		Indeterminat		
Talaiòtic		Paleocristià		Altre:		
3.2. Evidències i argumentacions						
<p>Encinas (2014) descriu “al fondo de la [cueva] M. L. Redondo halló una inhumación propia del Bronce balear, con el cráneo y algunos huesos permaneciendo sobre una colada, cubiertos por el concrecionado estalactítico; el resto yacía en el suelo, juntos varios fragmentos de una vasija globular y un puñalito triangular al efecto depositado en el <i>Museu de Mallorca</i>. La inhumación estaba en la parte más alejada de la entrada”.</p> <p>Pel que fa al punyalet, Encinas (2019) afirma que “ho va recepcionar personalment Guillem Rosselló Bordoy, qui era director, i em consta que uns dies després van anar a la cova espeleòlegs llavors habituals col·laboradors del Museu”. Tot i això, al Museu de Mallorca no consta la peça ni el registre de la donació, a més, l'espeleòleg afirma que tampoc se li entregà cap tipus de notificació de la donació. Per tant, es desconeix la ubicació del punyalet (Fig. 15).</p> <p>Amb la revisió s'identificaren restes òssies humanes (Fig. 7, 8, 9, 10, 11 i 12), fragments de ceràmica naviforme (Fig. 13) i contemporània a la superfície (Fig. 14) de l'interior de la Cova des Punyalet. Destaquen les restes trencades d'un crani amb concreció estalactítica (Fig. 7), que segons Encinas (2019) al moment de la troballa era complet. Les evidències materials ens permeten descriure-la d'època naviforme.</p>						

A més a més, podem afirmar que l'ús s'ha prolongat fins a l'actualitat, ja que dins la cova s'han trobat excrements i òssies d'ovicapris (**Fig. 5 i 6**), així com s'identifiquen diverses incursions posteriors a la descoberta de la Cova des Punyalet per part de J. A. Encinas i M. L. Redondo, que suposaren la destrucció del crani i la remoció de restes arqueològiques.

3.3. Tipus de material

Lític		Numismàtic		Vidre	
Ceràmic	X	Epigràfic		Ós / Fauna	X
Metall	X	Antracològic i carpològic		Restes humanes	X
Constructiu		Calç		Altre:	

3.3.1. Descobert per

Prospecció		Clandestí		Recerca bibliogràfica	X
Excavació		Casualitat	X	Reconeixement	X

3.3.2. Ubicació

Superficial	X	Custodia Ajuntament		Desaparegut	?
Col·leccions públiques	?	Museus balears	?	Desconegut	?
Col·leccions privades	?	Museus peninsulars		Altre:	

4. ANÀLISI FUNCIONAL-TIPOLOÈGIC

4.1. Funcionalitat

Hàbitat		Industrial	
Funerària	X	Econòmica	
Cultural o ideològica		Enginyeria	
Defensiva		Indeterminada	
Control del territori		Altre:	

Observacions

Encinas (2014) defineix la Cova des Punyalet com una cova amb una disposició morfogenètica "propia de los fenómenos subsidiarios de base margosa". Encinas (2014) defineix la funcionalitat funerària, amb una inhumació "en la parte más alejada de la entrada", i aventura que les coves funeràries de la zona ofereixen "esporádicas necesidades sepulcrales de una muy pequeña comunidad probablemente a la sazón radicada en la abrigada majada del lugar, o en sus alrededores".

La revisió permet descriure una cova natural amb un possible mur de pedra seca com a tancament. La funcionalitat de la Cova des Punyalet es determina com a funerària gràcies a les evidències materials.

4.2. Tipus d'estació o construcció

Cabana		Santuari		Baqar		Sèquia	
Cova	X	Conjunt cerimonial		Ribat		Sitja	
Abric		Necròpolis		Mesquita		Era	
Megàlit		Naveta d'enterrament		Qanat		Forn de calç	
Naveta d'habitatge		Habitació		Basílica		Carbonera	
Túmulo		Poblat		Aqüeducte		Molí	
Talaiot		Alqueria		Safareig		Marge	
Murada		Hisn		Pou/cisterna		Camí/via	
Mur	?	Indeterminada		Altre:			

4.3. Número d'estructures

Una cova natural (1) i possiblement un mur de pedra seca (2).

5. DESCRIPCIÓ

5.1. Descripció del conjunt

La Cova des Punyalet presenta les dimensions aproximades d'uns 13,15 metres de longitud, 8,73 metres d'ample i 1,25 metres d'alt, l'amplada de l'entrada és de 3,65 metres. Les dimensions són semblants a les d'Encinas (2014), qui la dibuixa (**Fig. 16**) i descriu amb "1,2 metres de alzada máxima [y] laberíntico recorrido de 18 y sección transversal de la mitad de anchura, tendente a encajar en el flanco". La planta és irregular i amb tendència semicircular (**Fig. 5 i 6**), caracteritzada per una entrada amb una possible paret de pedra seca al seu exterior, composta per una filada de pedres petites d'aproximadament 25 cm, que podria constituir un mur de tancament (**Fig. 1, 2, 3 i 4**). A més, Encinas (2014) considera que "la gruta dispuso de foso artificial de acceso, formado con unos pocos mampuestos".

La revisió ha permès corroborar que el bé no catalogat correspon a una cova natural possiblement tancada amb un mur de pedres petites en sec. S'han identificat restes humanes i ceràmiques, encara que sense un estudi arqueològic, no pot afirmar-se rotundament que no

n'hi hagi d'altres. Així doncs, són necessaris estudis arqueològics per determinar la potència de la cova, del suposat mur i/o altres possibles restes estructurals o materials.

5.2. Descripció de les unitats arquitectòniques que integren el conjunt

Una cova natural amb un possible mur de pedra seca com a tancament: la Cova des Punyalet.

5.2.1. Tipus de planta

Absidal		Rectangular	
Circular		Irregular	X
Quadrangular		Altre:	

5.2.2. Material constructiu

Pedra	X	Ciment	
Maó		Indeterminada	
Argamassa		No consta	
Adob o fang		Altre:	

5.2.3. Tècnica constructiva

Ciclòpia		Opus quadratum	
Pedra en sec: pedres mitjanes		Opus testaceum	
Pedra en sec: pedres petites	X	Opus vittatum	
Opus africanum		Tapial	
Opus ateriquio		Entramats vegetals	
Opus incertum		Tècnica mixta:	
Opus poligonal		Altre:	

5.2.4.1. Dimensions

Longitud	Amplada	Alçada
13,15 metres	8,73 metres	1,25 metres
Aproximació a la dimensió mitjana dels blocs (cm)		25

5.2.4.2. Dimensions (Encinas, 2014)

Longitud	Amplada	Alçada
----------	---------	--------

18 metres	9 metres	1,2 metres
-----------	----------	------------

6. VISIBILITAT DES DEL JACIMENT

6.1. Altres jaciments visibles

La vegetació actual no permet determinar la connexió visual amb altres jaciments, encara que mitjançant l'anàlisi de visibilitat s'evidencia la connexió amb la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres (JSP-12).

6.2. Altres jaciments pròxims

Aproximadament a uns 250 metres, direcció ONO, es troba el jaciment de la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres (JSP-12), on s'han identificat restes humanes (Parera, 1916; Colomines 1920; Amorós, 1966; Veny, 1968; Sastre, 2008), una eina de sílex (Parera, 1916; Amorós, 1966) i ceràmica naviforme (Parera, 1916; Mascaró, 1964; Amorós, 1966; Veny, 1968; Estarellas *et al.*, 1989; Gili, 1989; Sastre, 2008), en especial un vas de forma esfèrica amb nanses de suspensió, amb perforació horitzontal trobat i divulgat per Colomines (1920).

6.3. Accés

Es pot accedir a la possessió de Gaieta Gran pel carril secundari paral·lel a l'autopista Ma-13A, agafant el camí d'aproximadament el quilòmetre 40. Un cop a les cases de Gaieta, cal realitzar un trajecte a preu, d'aproximadament 25 minuts, seguint el camí de l'E de les cases que gira en la direcció NNO fins un segon desviament, on es seguirà amunt en direcció NE fins a un forn de calç i llavors es pujarà direcció ESE, per localitzar la Cova des Punyalet al vessant OSO del Puig del Mig.

6.4. Superfície visible

Àrea visible (superfície en m ²)	24414200 m ²
--	-------------------------

7. CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

7.1. Conservació del conjunt

Alçada màxima de les estructures (a)	Grau de conservació del conjunt (b)	Identificació de les estructures (c)	Índex de conservació $(a+b+c)/2$
5	4	2	5

Observacions

Seguint una escala de l'estat de conservació de 0-5 (on 0 és destruït i 5 és molt bo), considerem la Cova des Punyalet com 2, un estat dolent, a causa del deteriorament del possible mur (**Fig. 1, 2, 3 i 4**), a més de l'alteració visual associada a la presència d'elements

impropis al seu interior (**Fig. 14**) i especialment de la modificació i substració de les restes òssies, concretament la destrucció de la part frontal del crani i l'espoli de material (**Fig. 7, 8, 9, 10 i 11**). També s'identifica una pàtina microbiològica sobre les pedres exteriors i plantes vasculares a l'entrada (**Fig. 1, 2, 3 i 4**). Per altra banda, s'ignora la situació del punyalet de bronze (**Fig. 15**), d'algunes restes òssies humanes i de ceràmica naviforme i del seu estat de conservació (Encinas, 2014 i 2019) .

No es troba catalogat com a BIC ni existeix un Pla de Conservació del conjunt.

8. RISCOS PER LA CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

8.1. Riscos

Obres públiques		Reutilitzacions	X
Obres privades		Espoli	X
Feines agrícoles		Erosió	X
Feines agrícoles auxiliars		Vandalisme	X
Pedreres		Altres:	

Observacions

Durant la revisió, s'han identificat reutilitzacions actuals com a refugi d'animals a més d'erosió natural i antròpica de l'interior de la Cova des Punyalet, així com la deposició de materials contemporanis. Es desconeix si la funció del possible mur podria perillar. Tampoc es descarta l'espoli reiterat, especialment per la destrucció del crani carbonatat descobert sencer (Encinas, 2019) i per la remoció de les restes, ignorant-se si el material arqueològic és custodiat pel Museu de Mallorca o bé consta com a desaparegut o sota custòdia desconeguda.

Pel que fa a la manca de manteniment, la destrucció, la remoció i l'espoli de materials de la Cova des Punyalet, aquests fets constitueixen un delictes i un risc pel jaciment arqueològic. Cal fer esment a la legislació vigent: la **Llei 12/1998**, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears; la **Ley 16/1985**, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español i els articles 321 a 324 del **Codi Penal**.

8.2. Protecció existent

Tancat		Nul·la	X
Vigilat		Insuficient	

Observacions

Actualment el jaciment no consta de cap protecció, ja que no és un bé catalogat.

8.3. Proposta de protecció

La salvaguarda de les restes arqueològiques que constitueixen la Cova des Punyalet depenen de la seva catalogació com a Bé d'Interès Cultural (BIC), la inclusió a la *Carta Arqueològica* de sa Pobla i la protecció del jaciment com a zona arqueològica. Posteriorment, la salvaguarda dependrà de la seva excavació i del compromís de la propietat o responsables legals de mantenir-la en bon estat i respectar-ne el radi de protecció. A més a més, s'evidencia la necessitat d'un estudi sobre l'estabilitat del suposat mur de tancament i, si escau, consolidar-lo.

Per aquest motiu, s'identifica la necessitat de què l'organisme competent prengui les mesures oportunes contra els delictes esmentats i posteriorment estableixi un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, intervenció i revisió de l'estat de conservació de la Cova des Punyalet.

Cal esmentar que la Cova des Punyalet és inèdita a excepció de l'obra d'Encinas (2006 i 2014). La difusió de la seva localització pot posar en risc l'estat de la cova i de les restes materials. Per aquest motiu, es proposa l'excavació arqueològica que permeti la recollida i la investigació dels materials, així com la delimitació del radi de protecció.

9. POTENCIALITAT SOCIAL COM ELEMENT PATRIMONIAL VISIBLE

9.1. Monumentalitat del conjunt

a) Alçada màxima de les estructures	b) Identificació de les estructures	c) Superfície del conjunt	Índex de monumentalitat $(a+b+c)/3$
5	2	5	4

9.2. Significació del conjunt

a) Nivell d'informació històrica	b) Nivell de valoració social		c) Significància estètica-formal o singularitat		Índex de significació $((a+b)/2+c)/2$
2	PGOU	0	Grup tipològic-formal	0	1,25
	Senyalitzat	0	Dins el grup T-F	0	
	Publicació divulgativa	1	Material	0	
	Integrat en un itinerari	0	Tècnica constructiva	0	

	Integrat en un programa de visites	0	Altres particularitats	1	
9.3. Potencial educatiu i turístic del conjunt					
a) Potencial didàctic i formatiu		b) Potencial turístic i informatiu		Índex educatiu i turístic (a+b)/2	
Explicació conceptual	0	Tríptics i fulletons	0	1	
Explicació interactiva	2	Guies turístiques	0		
		Web i recursos multimedia	0		
9.4. Accessibilitat del conjunt					
a) Tipus d'accés I		b) Tipus d'accés II		c) Tipus de propietat	
5		1		2	
d) Adequació d'accés I		e) Adequació d'accés II		Índex d'accessibilitat (a+b+c+d+e)/5	
4		1		3,33	
f) Temps (vehicle)		g) Temps (a peu)			
4		4			
9.5. Condicionament del conjunt					
a) Condicionament i neteja		b) Senyalització		Índex de condicionament (a+b)/2	
Neteja de vegetació i materials	0	Senyalitzat amb fites naturals o artificials	0	0,25	
Condicionament d'espais de trànsit i comunicacions	0,5	Senyalitzat amb panells sense explicació interpretativa	0		
Consolidació	0				
Restauració	0				
9.6. Interpretació del conjunt					
Cal un estudi arqueològic per determinar la interpretació del conjunt, a més de l'estudi del punyaleit de bronze suposadament conservat al Museu de Mallorca (Encinas, 2014 i 2019).					

Ampliant la documentació amb l'estudi del claper i les coves properes, podria proposar-se un recorregut temàtic pels jaciments arqueològics de la Serra de Gaieta.

a) Tipus d'interpretació	Sense senyalització	0
Índex d'interpretació del conjunt		0
ÍNDEX DE POTENCIALITAT COM ELEMENT PATRIMONIAL VISITABLE (9.1.+9.2.+9.3.+9.4.+9.5.)/5= 1,96		49,66% Sobre base 100

10. PRIORITZACIÓ DE LES ACTUACIONS

10.1. Priorització de les actuacions que s'han de realitzar per evitar perills de degradació del conjunt i potenciar la visita pública

1. Catalogació del jaciment i estudi de la delimitació de la zona de protecció.
2. Elaboració d'un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació de la Cova des Punyalet, així com del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes.
3. Investigacions i intervencions d'arqueologia i de conservació-restauració que assegurin la salvaguarda del bé a través de l'estudi, de la possible consolidació del suposat mur de tancament, del condicionament i de la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida i l'anàlisi dels materials on s'inclogui l'estudi del punyalet suposadament conservat al Museu de Mallorca i dels materials documentats per Encinas.
4. Senyalització i dret a pas.

11. CONCLUSIÓ

Al vessant OSO del Puig del Mig s'ubica la cova natural anomenada Cova des Punyalet (**Fig. 17, 18 i 19**).

La Cova des Punyalet mesura aproximadament 13,15 x 8,73 x 1,25 metres, dimensions lleugerament menors a les documentades per Encinas (2014) (**Fig. 16**). Presenta una planta irregular amb tendència allargada i una entrada possiblement conformada per una filada de pedres en sec de mida petita d'uns 25 cm (**Fig. 1, 2, 3, 4, 5 i 6**). A partir dels indicis materials, podem afirmar que la cova sembla haver-se utilitzat a la prehistòria amb una funció funerària, concretament durant l'època naviforme. Al seu interior s'han identificat restes òssies humanes (**Fig. 7, 8, 9, 10, 11 i 12**), un punyalet de bronze (**Fig. 7**), restes de ceràmica naviforme i contemporània (**Fig. 13 i 14**) (Encinas, 2014 i 2019) que en confirmen la seva utilització. No s'han identificat altres restes materials ni estructurals, encara que sense estudis arqueològics, no pot descartar-se l'ús de l'entorn. Així mateix, podem afirmar que en temps recents s'ha donat l'ús de la cova per les evidències d'excrements i restes òssies d'ovicapris (**Fig. 5 i 6**), a més de la descoberta del jaciment el 1997 i la posterior modificació de les restes arqueològiques (**Fig. 7, 8, 9, 10 i 11**).

Pel que fa a l'estat de conservació de la Cova des Punyalet, podem dir que el deteriorament és alt, a causa de la suposada degradació del possible mur (**Fig. 1, 2, 3 i 4**), l'erosió i la presència de materials impropis (**Fig. 14**), i amb especial èmfasi, la destrucció de la part frontal del crani, a més de la remoció i l'espoli de material arqueològic (**Fig. 7, 8, 9, 10 i 11**). Per altra banda, s'ignora la situació del material arqueològic documentat dècades enrere i del seu estat de conservació. La tipologia d'aquests fets és greu segons la legislació vigent.

En l'àmbit administratiu cal actuar per salvaguardar la Cova des Punyalet, prioritzant la seva catalogació i delimitació. Per assegurar la preservació de la cova i del seu radi de protecció es considera indispensable establir un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes. A causa de l'excepcionalitat de la troballa, es considera oportú plantejar l'estudi arqueològic i de conservació-restauració de la Cova des Punyalet que en permeti el condicionament, si escau, la consolidació del possible mur de tancament, i la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida i l'anàlisi dels materials. A més a més, l'administració ha de promoure la localització, la recuperació i l'estudi del material documentat per Encinas (2014 i 2019).

Mitjançant la investigació i la intervenció *in situ*, podria proposar-se el recorregut guiat pels jaciments de la zona, a partir de senyalització amb fites naturals i plafons explicatius.

12. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALBERO, D.; CALDERÓN, M^a; CALVO, M. i GLOAGEN, E. (2011) *Propuesta metodológica de catalogación*. In Calvià: Patrimonio Cultural (Coord. M. Calvo i A. Aguares), pàg. 277 - 289. Ajuntament de Calvià.

AMORÓS, L. (1966) *Catálogo de los yacimientos de Sa Pobla*. Decret 2563/66. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca).

BALLESTER, C. i CLADERA, M. A. (2020) *Jaciments del municipi de sa Pobla*. VI Jornades d'Estudis Locals, sa Pobla (Document inèdit).

COLOMINES, J. (1920) *L'Edat del Bronze a Mallorca*. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans VI, pàg. 559 - 560. Barcelona.

ENCINAS, J. A. (2006) *Relación inventarial de subterráneos naturales de las Illes Balears*. Pàg. 171. Ed. Jaes, Pollença.

- (2014) *Corpus Cavernario Mayoricense*. Pàg. 1217. El Gall Editor, Pollença.
- (2019) Comunicació personal. Sa Pobla.

ESTARELLAS, M. M.; MAIZARA, J.; ONEL, T.; PONS, G.; PORCEL, G.; RIERA, M. M.; SIMONET, S.; TORRES, F. i VIALTA, M. (1989) *Cartes arqueològiques de les illes Balears*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric. Palma.

GILI, S. (1989) *El pretataiòtic Mallorquí: un intent d'anàlisi de les unitats estructurals*. Treball d'investigació, UAB, Bellaterra.

MASCARÓ, J. (1964) *Coves, Talaiots i altres megàlits de la comarca de Sa Pobla*. Pàg 9. Imprenta Politècnica, Palma.

PARERA, J. (1916) *Monuments Prehistòrics. IV Cova de Sa Garriga*. Sa Marjal, vol. IV, any VIII, núm. 94, pàg. 148. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

SASTRE, M. A. (2008) *Història de les intervencions arqueològiques al terme municipal de Sa Pobla*. I Jornades d'Estudis Locals, núm. 1, pàg. 288-289. Sa Pobla.

VENY, C. (1968) *Las Cuevas Sepulcrales del bronce antiguo de Mallorca*. CSIC, pàg. 218-219. Madrid.

13. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

13.1. Fotografies de la Cova des Punyalet

Fig. 1. Entrada de la Cova des Punyalet.

Fig. 2. Entrada de la Cova des Punyalet.

Fig. 3. Entrada de la Cova des Punyalet.

Fig. 4. Detall de l'entrada de la Cova des Punyalet.

Fig. 5 i 6. Interior de la Cova des Punyalet.

Fig. 7. Detall de les restes òssies humanes de l'interior de la Cova des Punyalet (2020).

Fig. 8 i 9. Detalls de les restes òssies humanes de l'interior de la Cova des Punyalet (esquerra 2019 i dreta 2020).

Fig. 10 i 11. Detalls de les restes òssies humanes de l'interior de la Cova des Punyalet (esquerra 2019 i dreta 2020).

Fig. 12. Fragment de crani de l'interior de la Cova des Punyalet (2019).

Fig. 13. Ceràmica de l'interior de la Cova des Punyalet (2019).

Fig. 14. Ceràmica de l'interior de la Cova des Punyalet.

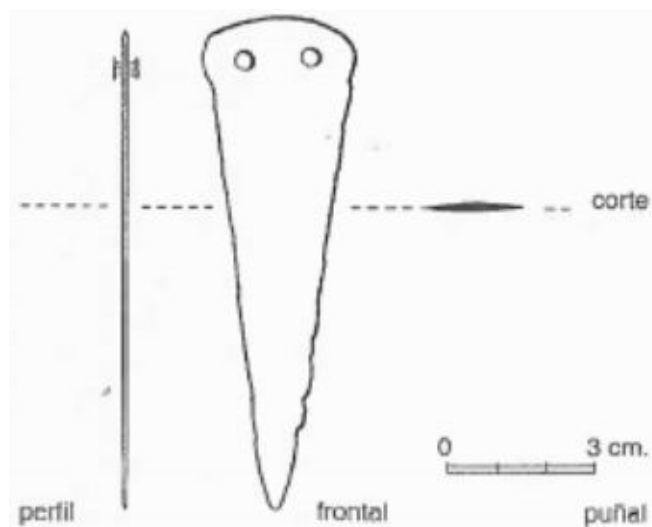

Fig. 15. Punyalet de bronze de l'interior de la Cova des Punyalet (Encinas, 2014).

13.2. Descripció de les fotografies

A les **Fig. 1, 2 i 3** s'observen diverses vistes de l'entrada de la Cova des Punyalet, una entrada força estreta, on s'identifiquen algunes pedres que podrien arrancar del lateral esquerra de l'obertura i altres soltes, que poden considerar-se el suposat mur de tancament descrit per Encinas (2014) (**Fig. 4**). A l'interior de la cova no s'identifiquen estructures visibles (**Fig. 5 i 6**).

Trobem restes arqueològiques a l'interior de la Cova des Punyalet, concretament al fons, restes òssies humanes (**Fig. 7, 8, 9, 10, 11 i 12**), ceràmica naviforme (**Fig. 13**), ceràmica contemporània (**Fig. 14**) i un punyalet de bronze trobat el 1997 Encinas (2014) del qual s'ignora la seva situació actual (**Fig. 15**).

13.3. Planimetria

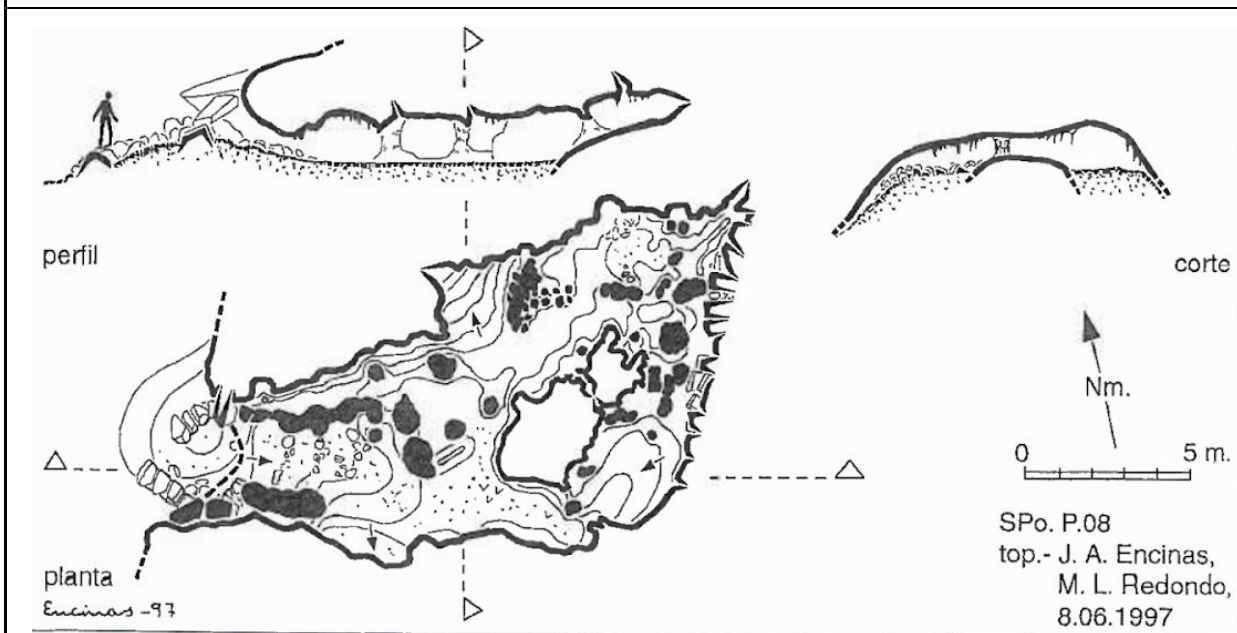

Fig. 16. Planimetria de la Cova des Punyalet (Encinas, 2014).

13.4. Descripció de la planimetria

Trobem la planimetria de la Cova des Punyalet dibuixada el 1997 per part d'Encinas (2014). A la part superior de la **Fig. 16** observem el perfil i la secció de la cova, a la part inferior, la planta amb les corbes de nivell.

14. DOCUMENTACIÓ CARTOGRÀFICA

14.1. Delimitació del conjunt i àrea de protecció en plànol topogràfic

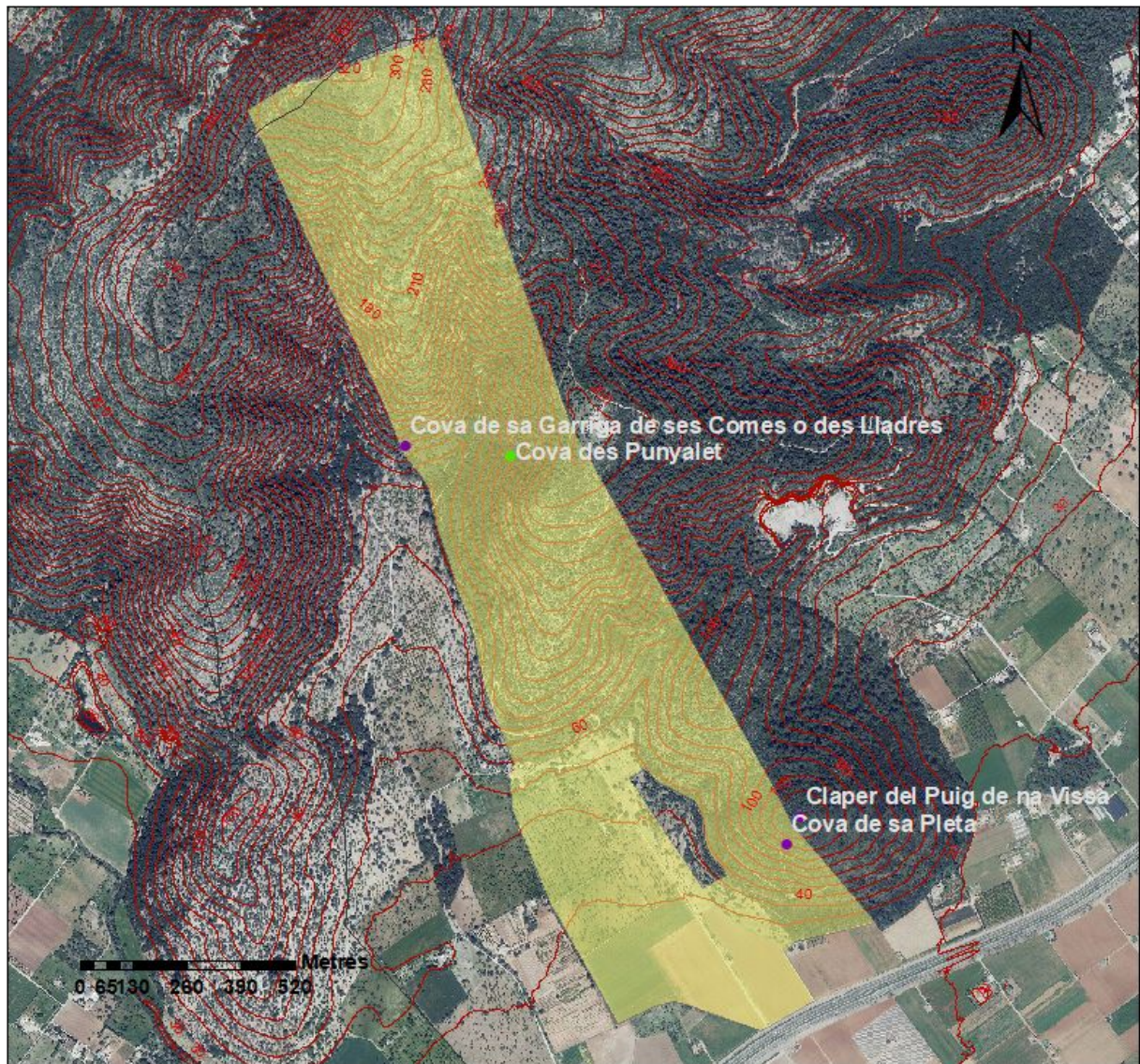

Fig. 17. Delimitació de la parcel·la on es localitza la Cova des Punyalet identificada amb un punt verd. Prop seu trobem la Cova de sa Garriga de Ses Comes o des Lladres, la Cova de sa Pleta i el Claper del Puig de na Vissa identificats amb punts liles.

14.2. Localització en fotografia aèria

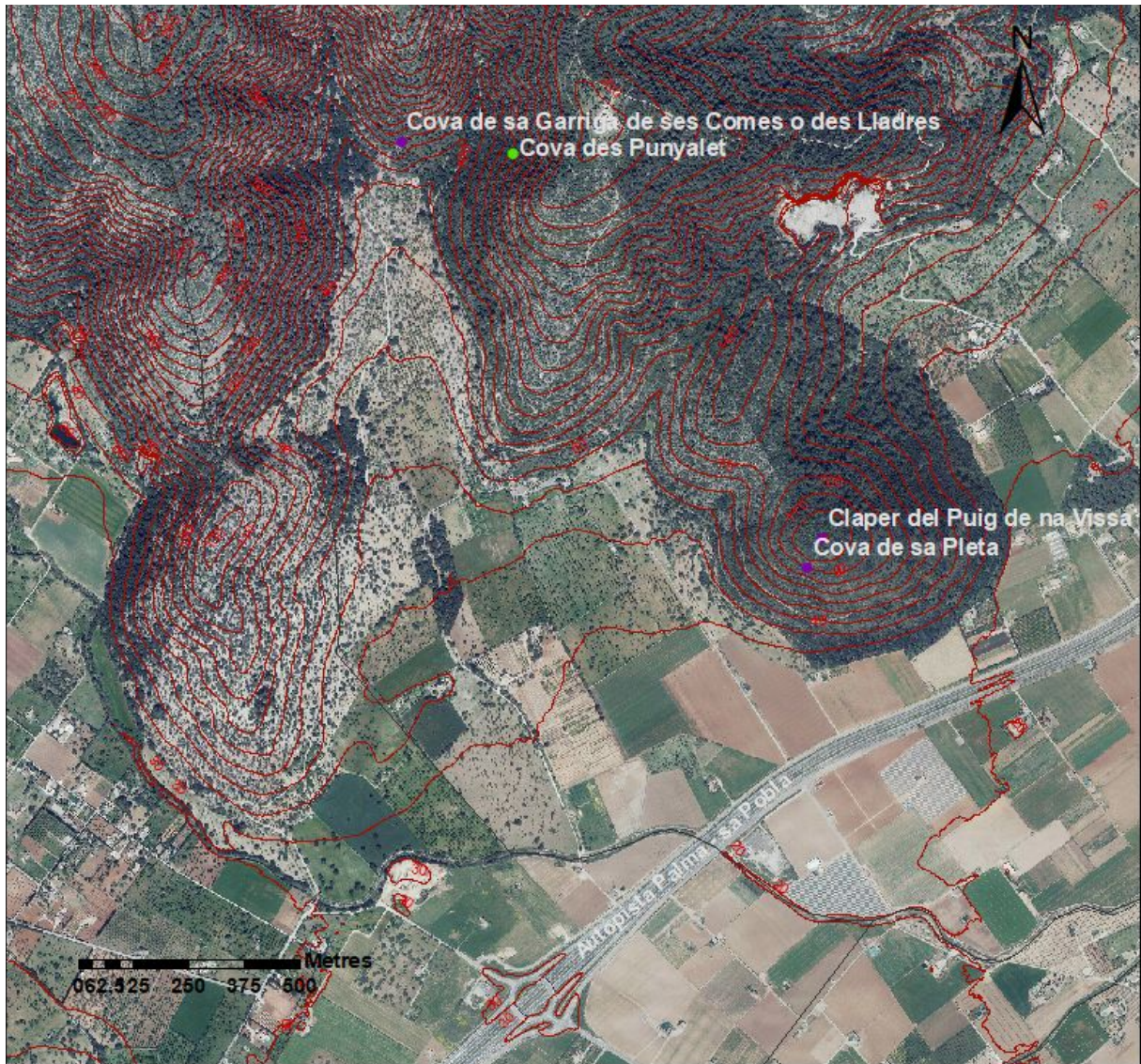

Fig. 18. Localització de la Cova des Punyalet identificada amb un punt verd. Prop seu trobem la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres, la Cova de sa Pleta i el Claper del Puig de na Vissa identificats amb punts liles.

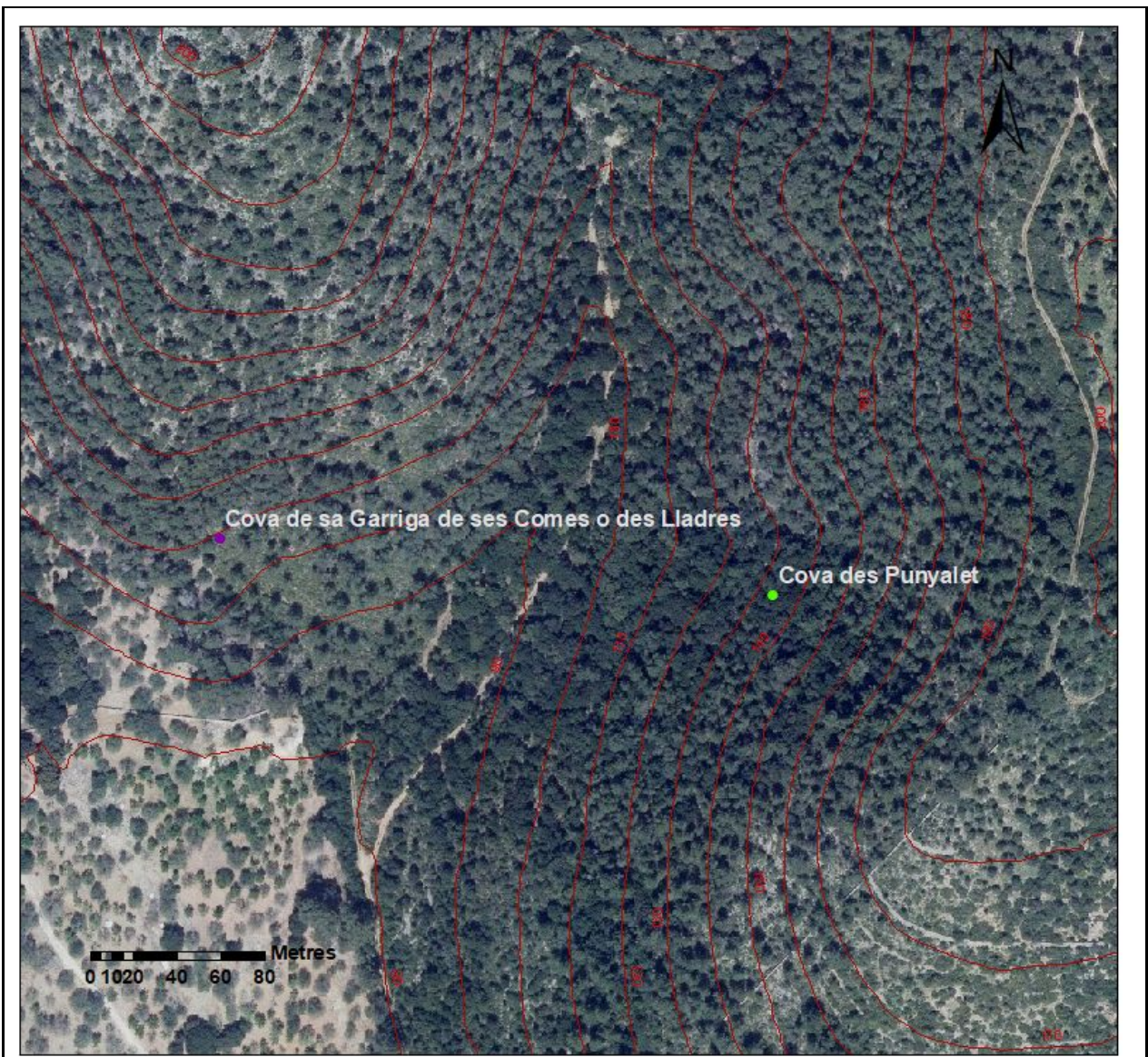

Fig. 19. Detall de la localització de la Cova des Punyalet identificada amb un punt verd. Prop seu trobem la Cova de sa Garriga de ses Comes o des Lladres, identificada amb un punt lila.

1. NOM I IDENTIFICACIÓ DEL CONJUNT		
Id Conjunt	Nom del conjunt	Categoria
JSP-29	-	No catalogat
Comarca	Població	Topònim de la zona
Es Raiguer	Sa Pobla	S'Obac, Crestatx
Altres noms	Necròpolis islàmica de Crestatx (Obrador, 2018), necròpolis islàmica (Bergas <i>et al.</i> , 2018; Payeras, 2018; Última Hora, 2018 i 2019; AraBalears, 2019; Córcoles, 2019; MallorcaDiario.com, 2019)	
Proposta de nom	Màqbara de s'Obac	
Núm. Catàleg NNSS		Núm. Carta Arqueològica
-		-
Referència cadastral (proposta)		Referència cadastral (Administració)
C/ del Claveller, 6 (50)		-
Extensió de protecció (proposta)		Extensió de protecció (Administració)
2106 m ²		-
Propietat (proposta)		Propietat (Administració)
(50A) Miquel Torrent Payeras (50B) Francisco Terrasa More		-
Dada de la catalogació	Dada de la darrera revisió	Equip responsable
-	20 d'agost de 2019	Caterina Ballester Terrassa, Maria Antònia Cladera Salvà
Equip redacció	Caterina Ballester Terrassa i Maria Antònia Cladera Salvà	

2. ENTORN BIOGEOGRÀFIC					
2.1. Coordenades ETRS89 UTM		Fus: 31 Zona: S			
X	501285	Y	4406095	Z	33
Observacions					
Inglada diu que "estam segurs que la necròpolis és més gran del que hem excavat, que afecta més enllà del terreny afectat per les obres" (AraBalears, 2019). Pel que fa a l'extensió					

aproximada, Inglada (2020) afirma que “ocupa pràcticament tota la parcel·la analitzada, però no tenim referències sobre on pot arribar a les parcel·les circumdants. Sembla que no ocupa la parcel·la de veïnat, la que esta just damunt aquesta, es va excavar un mur i la piscina i van ser negatius... A banda de la parcel·la on es varen trobar les tombes, la parcel·la al sud i probablement la parcel·la de l'oest; cap al nord carrer (si més no parcialment) i hauríem de veure si travessa i va cap a les parcel·les de l'altre banda de la via”.

La revisió ens permet reconèixer i coordinar la Màqbara de s'Obac al N de la urbanització de s'Obac, concretament al Carrer del Claveller 6b, encara que podria entendre's a la carretera i/o a les parcel·les annexes. Actualment la zona arqueològica consta com urbanitzada, a excepció d'alguns solars propers (**Fig. 7, 8, 9 i 10**).

2.2. Situació

Pla (terreny sense desnivell)		Terreny subterrani		Penya-segat	
Turó (5 – 10 M.S.N.M.)		Vall		Bosc	X
Pujol (10 – 50 M.S.N.M.)		Peu de mont	X	Torrent	
Puig (50 – 100 M.S.N.M.)	X	Vessant		Albufera	
Muntanya (>100 M.S.N.M.)		Cim		Altre: urbanització	X

2.3. Localització

Costa (<1 km mar)		Interior pla (>20 km)	
Transició costa-interior (1 – 10 km)		Interior muntanya (>20 km)	
Interior (10 – 20 km)	X		

2.4. Vegetació

Tipus de comunitat vegetal			Observacions
Alzinar		Camp de conreu: regadiu	
Garriga d'ullastre i garballó		Camp de conreu: secar	
Garriga de xiprell i romaní		Altre: garriga d'ullastre, alzina, pi i mata	X

2.5. Sòl

Potencialitat agrícola	Alta		Nivell d'erosió	Alt	X	Potència (cm)	-
	Mitja			Mitj			
	Baixa	X		Baix			

Observacions

El Servei de Patrimoni Històric examinà les restes i s'encarregà d'una intervenció d'urgència de cinc setmanes a càrrec de l'arqueòloga Helena Inglada i l'antropòloga Francisca Cardona (Payeras, 2018).

2.6. Recursos hídrics

Nom	Tipus	Distància lineal (m)
Sa Siurana	Torrent	53 metres

3. MARC CRONOLÒGIC

3.1. Període

Primeres evidències		Posttalaiòtic		Alt Medieval	X
Campaniforme		Púnic-fenici		Baix Medieval	
Epicampaniforme		Íber		Modern	
Naviforme		Grec		Contemporani	
Prototalaiòtic		Romà		Indeterminat	
Talaiòtic		Paleocristià		Altre:	

3.2. Evidències i argumentacions

Francesc Miralles, conseller de Cultura, ha afirmat que es tracta de la “troballa arqueològica més important de la població islàmica a Mallorca” (AraBalears, 2019; Última Hora, 2019). Inglada (2020) defineix la necròpolis com “Islàmica - hem de revisar les datacions perquè ens sortien molt primerenques”.

Els treballadors de la rehabilitació d'un xalet identificaren el dia 23 de novembre de 2017 un crani humà aproximadament a un metre sotaterra i avisaren a la Guàrdia Civil, qui ubicaren un altre cadàver a pocs metres del crani inicial (MallorcaDiario.com, 2019; Payeras, 2018), ambdós orientats cap a l'est. L'excavació descobrí restes de 64 cadàvers enterrats en direcció a l'est (Bergas *et al.*, 2018; Nadal, 2018; Payeras, 2018; Última Hora, 2018), posteriorment Inglada (2020) afirma que es tracta de “62 individus en total recuperats” (**Fig. 4**). Les dades preliminars, encara pendents de publicació, determinen un 44% (AraBalears, 2019; Córcoles, 2019; MallorcaDiario.com, 2019) o un 49% (Última Hora, 2019) d'homes, un 33% de dones (Córcoles, 2019; MallorcaDiario.com, 2019; Última Hora, 2019) i un 18% de sexe indeterminat (AraBalears, 2019; Última Hora, 2019). En relació amb l'edat, un 53% eren adults i un 47% menors de 20 anys (AraBalears, 2019; Córcoles, 2019; MallorcaDiario.com, 2019; Última Hora, 2019), encara que Inglada (2020) afirma que “haurem de revisar sexe i edat - però en principi sembla que estan força equilibrats pel que fa a sexe i hi ha infants molt petits”. Algunes patologies detectades pels estudis ossis han determinat deformacions de tipus congènit, associats probablement a treballs repetitius, així com fractures i indicis de malalties com

l'artrosis (Córcoles, 2019; MallorcaDiario.com, 2019). L'estudi antropològic definitiu comptarà amb la revisió de les dades de camp -confirmar el sexe, precisar les edats i l'estatura mitjana- i els estudis d'ADN, realitzats amb col·laboració amb el CSIC, per determinar l'origen i la procedència del grup (AraBalears, 2019; MallorcaDiario.com, 2019), a més de precisar amb més exactitud la cronologia d'entre el 900 i 1200 (Payeras, 2018). Pel que fa a altres restes materials, han estat quasi inexistentes (Obrador, 2018; Payeras, 2018), només trobem la referència d'una petita peça de ceràmica (Nadal, 2018), que posteriorment Inglada (2020) afirma la troballa de "fragments informes i molt rodats, alguns de cronologia islàmica" i "alguns fragments petits de possibles lloses en posició secundària, difícil assegurar que corresponguin a lloses de coberta. Sense cap tipus de marca".

Amb la revisió s'identificaren diversos fragments de ceràmica islàmica a la superfície de les parcel·les annexes. Al solar del Carrer del Claveller 7 s'identifica ceràmica islàmica (**Fig. 5 i 6**). S'observa, doncs, un petit radi amb material d'aproximadament 5 metres, que inclou la zona propera a la carretera. La tipologia de la necròpolis i les evidències materials ens permeten descriure-la d'època alt medieval.

A més a més, podem afirmar que l'ús de la necròpolis s'ha prolongat fins a l'actualitat, ja que l'emplaçament i l'entorn s'han edificat quasi amb totalitat.

3.3. Tipus de material

Lític	X	Numismàtic		Vidre	
Ceràmic	X	Epigràfic		Ós / Fauna	
Metall		Antracològic i carpològic		Restes humanes	X
Constructiu		Calç		Altres:	

3.3.1. Descobert per

Prospecció		Clandestí		Recerca bibliogràfica	X
Excavació	X	Casualitat	X	Reconeixement	X

3.3.2. Ubicació

Superficial	X	Custodia Ajuntament		Desaparegut	X
Col·leccions públiques	X	Museus balears	X	Desconegut	
Col·leccions privades		Museus peninsulars		Altres: subsòl	X

4. ANÀLISI FUNCIONAL-TIPOLÒGIC

4.1. Funcionalitat

Hàbitat		Industrial	
---------	--	------------	--

Funerària	X	Econòmica	
Cultural o ideològica		Enginyeria	
Defensiva		Indeterminada	
Control del territori		Altres:	

Observacions

Necròpolis conformada per 63 tombes i 62 excavades, encara que s'estima que podria haver-n'hi més als solars annexos i a la via pública (AraBalears, 2019; Última Hora, 2019; Inglada, 2020).

Obrador (2018) diu "tenir una Necròpoli islàmica a Crestatx, - Subac -, suposa, necessàriament, tenir aprop, veïnat, un nucli de població musulmana."

La revisió permet descriure una necròpolis islàmica. La funcionalitat de la Màqbara de S'Obac es determina com a funerària gràcies a les evidències estructurals i materials.

4.2. Tipus d'estació o construcció

Cabana		Santuari		Baqar		Sèquia	
Cova		Conjunt cerimonial		Ribat		Sitja	
Abric		Necròpolis	X	Mesquita		Era	
Megàlit		Naveta d'enterrament		Qanat		Forn de calç	
Naveta d'habitatge		Habitació		Basílica		Carbonera	
Túmulo		Poblat		Aqüeducte		Molí	
Talaiot		Alqueria		Safareig		Marge	
Murada		Hisn		Pou/cisterna		Camí/via	
Mur		Indeterminada		Altres:			

4.3. Número d'estructures

Una necròpolis amb 63 tombes, encara que possiblement de major extensió.

5. DESCRIPCIÓ

5.1. Descripció del conjunt

Es tracta d'una necròpolis de tipologia islàmica construïda per 63 tombes excavades a la roca mare, segons Inglada (2020) les fosses es caracteritzen per "una única tipologia de tomba, individual, en fosa simple retallada al terreny natural i sense coberta" (Fig. 1, 2 i 3).

La revisió ha permès corroborar que el bé no catalogat correspon a una necròpolis islàmica. No s'han identificat altres rastres antròpics dels descrits, encara que sense un estudi arqueològic en extensió, no pot afirmar-se rotundament que no n'hi hagi d'altres, especialment pel nombre de ceràmica que es troba en parcel·les annexes i la possibilitat d'altres restes al subsòl. Així doncs, són necessaris estudis arqueològics per determinar l'extensió de la necròpolis i/o altres possibles restes estructurals o materials.

5.2. Descripció de les unitats arquitectòniques que integren el conjunt

Una necròpolis amb 63 tombes: la Màqbara de s'Obac.

5.2.1. Tipus de planta

Absidal		Rectangular	
Circular		Irregular	
Quadrangular		Altre: indeterminada	X

5.2.2. Material constructiu

Pedra	X	Ciment	
Maó		Indeterminada	
Argamassa		No consta	
Adob o fang		Altre:	

5.2.3. Tècnica constructiva

Ciclòpia		Opus quadratum	
Pedra en sec: pedres mitjanes		Opus testaceum	
Pedra en sec: pedres petites		Opus vittatum	
Opus africanum		Tapial	
Opus ateriquio		Entramats vegetals	
Opus incertum		Tècnica mixta:	
Opus poligonal		Altre: fosses d'enterrament a la roca mare	X

5.2.4.1. Dimensions

Longitud	Amplada	Alçada
----------	---------	--------

-	-	-
Dimensió mitjana dels blocs (cm)		-

6. VISIBILITAT DEL JACIMENT

6.1. Altres jaciments visibles

Les edificacions no permeten determinar la connexió visual amb altres jaciments, encara que mitjançant l'anàlisi de visibilitat s'evidencia la connexió amb les Coves de Crestatx Vell (1), (2) i (4) (JSP-4, JSP-5 i JSP-27) i el Claper del Puig de na Vissa (JSP-14).

6.2. Altres jaciments pròxims

Aproximadament a uns 375 metres, direcció NNE, es troba el jaciment de les Navetes del Puig d'en Font (JSP-7), on s'hi ha identificat una base de morter.

A uns 899 metres, direcció NNE, es troba el jaciment de la Mina Vella (JSP-26), on s'hi han identificat restes de ceràmica talaiòtica, romana i islàmica i dues monedes romanes (Campins *et al.* 1989a; Cladera *et al.*, 1999).

6.3. Accés

Es pot accedir a la urbanització de Crestatx pel desviament de la carretera Ma-2200 girant a l'esquerra direcció a s'Obac pel Carrer de la Vaumera i girant a l'esquerra pel Carrer del Claveller fins a la casa 6b per a localitzar la Màqbara de s'Obac.

Àrea visible (superfície en m ²)	35178300 m ²
--	-------------------------

7. CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

7.1. Conservació del conjunt

Alçada màxima de les estructures (a)	Grau de conservació del conjunt (b)	Identificació de les estructures (c)	Índex de conservació (a+b+c)/2
?	2	?	1

Observacions

Seguint una escala de conservació de 0-5 (on 0 és destruït i 5 és molt bo), considerarem la Màqbara de s'Obac com 0, considerant-se destruïda, a causa de la pèrdua de funció relacionada amb l'extracció de les restes del carrer Claveller 6b i el soterrament de les estructures, un cop excavades, per prosseguir amb la construcció d'una edificació. Alguns nínxols semblen haver estat mutilats amb l'edificació de la tanca entre solars, i altres podrien haver estat coberts per lloses posteriorment despedregades o mogudes per l'ús agrícola (Inglada, 2020). Per a determinar amb certesa l'estat de conservació de la totalitat de la Màqbara de s'Obac, cal un estudi arqueològic, encara que la podem pressuposar com 1, un

estat molt dolent, a causa de l'edificació sense control arqueològic de la carretera i les parcel·les annexes, a més de l'antic ús agrícola i d'abocament de residus, consegüent erosió i/o destrucció de les restes.

No es troba catalogat com a BIC ni existeix un Pla de Conservació del conjunt.

8. RISCOS PER LA CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

8.1. Riscos

Obres públiques	X	Reutilitzacions	X
Obres privades	X	Espoli	?
Feines agrícoles	X	Erosió	X
Feines agrícoles auxiliars	X	Vandalisme	X
Pedreres		Altres: edificació sense control arqueològic	X

Observacions

Durant la revisió, s'han identificat les obres privades del solar de les troballes i de les parcel·les annexes, les antigues obres públiques de la carretera i reutilitzacions de l'entorn com a zona residencial i, antigament, com a zona agrícola, considerant-se destruïda o "severament mutilada" gran part de la necròpolis (AraBalears, 2019), a més de l'abocament de residus a les parcel·les en desús. Tampoc es descarta l'espoli de lloses, encara que en època passada. La manca de control arqueològic en la construcció de la urbanització de S'Obac és un altre factor de risc.

Pel que fa a la manca de control en l'edificació, l'ús indegut i la destrucció d'evidències arqueològiques de la Màqbara de S'Obac, aquests fets constitueixen un delicte i un risc pel jaciment arqueològic. Cal fer esment a la legislació vigent: la **Llei 12/1998**, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears; la **Ley 16/1985**, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español i els articles 321 a 324 del **Codi Penal**.

8.2. Protecció existent

Tancat		Nul·la	X
Vigilat		Insuficient	

Observacions

Actualment el jaciment no consta de cap protecció, ja que no és un bé catalogat.

8.3 Proposta de protecció

La salvaguarda de les restes arqueològiques que constitueixen la Màqbara de s'Obac depenen de la seva catalogació com a Bé d'Interès Cultural (BIC), la inclusió a la *Carta Arqueològica* de sa Pobla i la protecció del jaciment com a zona arqueològica. Posteriorment, la salvaguarda dependrà del compromís de la propietat o responsables legals de notificar possibles troballes o fer un seguiment arqueològic en cas d'edificació.

Per aquest motiu, s'identifica la necessitat de què l'organisme competent prengui les mesures oportunes contra els delictes esmentats i posteriorment estableixi un Pla d'Intervenció amb les pautes del control arqueològic de l'edificació, de l'estudi i del procediment de notificació de possibles troballes de la Màqbara de s'Obac.

Cal esmentar que la Màqbara de s'Obac és inèdita a excepció de les notícies de premsa i l'article d'Obrador (2018), qui diu que "demanem als responsables, que s'emprenqui un Pla d'Excavacions Intensiu de Crestatx, que impliqui, el Molinàs i Son Sabater, doncs tenim testimonis fefaents de la seva preuada i valuosa zona arqueològica potent i intensa". Les obres privades posen en perill les restes materials que es puguin trobar al subsòl. Per aquest motiu, es proposa establir el control arqueològic de l'edificació de la zona, i en cas de troballes, executar una excavació arqueològica que permeti la recollida i la investigació, així com la delimitació del radi de protecció.

9. POTENCIALITAT SOCIAL COM ELEMENT PATRIMONIAL VISIBLE

9.1. Monumentalitat del conjunt

a) Alçada màxima de les estructures	b) Identificació de les estructures	c) Superfície del conjunt	Índex de monumentalitat $(a+b+c)/3$
?	?	5	1,67

9.2. Significació del conjunt

a) Nivell d'informació històrica	b) Nivell de valoració social		c) Significància estètica-formal o singularitat		Índex de significació $((a+b)/2+c)/2$
1	PGOU	0	Grup tipològic-formal	1	1,5
	Senyalitzat	0	Dins el grup T-F	1	
	Publicació divulgativa	1	Material	0	
	Integrat en un itinerari	0	Tècnica constructiva	0	

	Integrat en un programa de visites	0	Altres particularitats	0	
9.3. Potencial educatiu i turístic del conjunt					
a) Potencial didàctic i formatiu		b) Potencial turístic i informatiu		Índex educatiu i turístic (a+b)/2	
Explicació conceptual	1	Tríptics – fulletons	0	1	
Explicació interactiva	0	Guies turístiques	0		
		Web i recursos multimedia	1		
9.4. Accessibilitat del conjunt					
a) Tipus d'accés I		b) Tipus d'accés II		c) Tipus de propietat	
5		0		2	
d) Adequació d'accés I		e) Adequació d'accés II		Índex d'accessibilitat (a+b+c+d+e)/5	
5		0		3,73	
f) Temps (vehicle)		g) Temps (a peu)			
5		5			
9.5. Condicionament del conjunt					
a) Condicionament i neteja		b) Senyalització		Índex de condicionament (a+b)/2	
Neteja de vegetació i materials	0	Senyalitzat amb fites naturals o artificials	0	0,5	
Condicionament d'espais de trànsit i comunicacions	1	Senyalitzat amb panells sense explicació interpretativa	0		
Consolidació	0				
Restauració	0				
9.6. Interpretació del conjunt					
Cal un estudi arqueològic per determinar la interpretació del conjunt. Ampliant la documentació amb l'estudi dels jaciments propers, podria proposar-se un recorregut temàtic pels jaciments arqueològics de la Serra de Crestatx.					

a) Tipus d'interpretació	Sense senyalització	0
Índex d'interpretació del conjunt		0
ÍNDEX DE POTENCIALITAT COM ELEMENT PATRIMONIAL VISITABLE (9.1.+9.2.+9.3.+9.4.+9.5.)/5= 1,68		42,42% Sobre base 100

10. PRIORITZACIÓ DE LES ACTUACIONS

10.1. Actuacions que s'han de realitzar per evitar perills de degradació del conjunt

1. Catalogació del jaciment i estudi de la delimitació de la zona de protecció.
2. Elaboració d'un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació de la Màqbara de s'Obac, així com del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes.
3. Investigacions i intervencions d'arqueologia i de conservació-restauració que assegurin la salvaguarda del bé a través de l'excavació en extensió i la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida i l'anàlisi dels materials, així com la identificació d'altres restes o estructures.
4. Senyalització i, si s'escau, dret a pas.

11. CONCLUSIÓ

Al nord de la urbanització de s'Obac, concretament al Carrer del Claveller 6b i al seu entorn, s'ubica la necròpolis anomenada Màqbara de s'Obac, zona edificada a excepció d'alguns solars propers (**Fig. 7, 8, 9 i 10**).

La Màqbara de s'Obac fou descoberta el 2017 durant la rehabilitació d'un xalet. Davant la hipòtesi de l'emplaçament d'un jaciment arqueològic, s'examinaren les restes i el Servei de Patrimoni Històric del Consell de Mallorca s'encarregà d'iniciar una intervenció d'urgència de cinc setmanes a càrrec de l'arqueòloga Helena Inglada i l'antropòloga forense Francisca Cardona.

Resta pendent la publicació de la intervenció i l'estudi arqueològic on constin les detallades les característiques estructurals i els indicis materials, encara que segons les especialistes s'identificaren 63 nínxols amb "una única tipologia de tomba, individual, en fosa simple retallada al terreny natural i sense coberta" (Inglada, 2020) i s'estima que podria ser de major extensió, incloent-hi els solars annexos (AraBalears, 2019; Última Hora, 2019; Inglada, 2020) (**Fig. 1, 2 i 3**). A partir dels indicis materials i la tipologia de les estructures, podem afirmar que la necròpolis sembla haver-se utilitzat a l'edat mitjana amb una funció funerària, concretament durant l'època alt medieval (Inglada, 2020). Al seu interior s'han identificat restes òssies humanes, exactament 62 cadàvers, fragments informes i erosionats de ceràmica, alguns islàmics i possibles lloses de pedra (Inglada, 2020), mentre que a la parcel·la del Carrer del Claveller 7 també s'han identificat restes de ceràmica islàmica (**Fig. 4, 5 i 6**). Les dades

preliminars difoses pel Departament de Patrimoni difoses als mitjans d'informació determinen un 49% d'homes, un 33% de dones i un 18% de sexe indeterminat, d'aquests, un 53% adults i un 47% menors de 20 anys (AraBalears, 2019; Córcoles, 2019; MallorcaDiario.com, 2019; Última Hora, 2019), encara que la seva revisió resta pendent de publicació, Inglada (2020) afirma que "en principi sembla que estan força equilibrats pel que fa a sexe i hi ha infants molt petits" (Fig. 4). Algunes patologies detectades amb l'anàlisi forense han determinat deformacions de tipus congènit associats a treballs repetitius, així com fractures i indicis de malalties com l'artrosi (Córcoles, 2019; MallorcaDiario.com, 2019).

Pel que fa a l'estat de conservació de la Màqbara de s'Obac, podem dir que el deteriorament és màxim, a causa de la destrucció de la necròpolis, l'erosió i l'acumulació de runa i deixalles a les parcel·les que podrien contenir restes, associada a l'ús indegut, l'edificació sense control arqueològic i anteriorment l'ús agrícola, i a la manca de neteja i manteniment, i amb especial èmfasi, la pèrdua de funció del jaciment i la possible edificació sobre altres possibles restes. La tipologia d'aquests fets és greu segons la legislació vigent.

En l'àmbit administratiu cal actuar per salvaguardar les restes del subsòl de la Màqbara de s'Obac, prioritzant la seva catalogació i delimitació, a més de la neteja supervisada de les deixalles i la vegetació de les parcel·les properes. Per assegurar la preservació de la necròpolis i del seu radi de protecció es considera indispensable establir un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes. A causa de l'excepcionalitat de la troballa i a l'estat de conservació del jaciment, es considera oportú plantejar la necessitat d'establir el control arqueològic de les obres que afectin els terrenys de la urbanització de s'Obac, posant èmfasi en la recollida i l'anàlisi dels materials, i si escau, el condicionament i dret a pas. A més a més, l'administració ha d'afavorir la localització i l'estudi del material en ubicació desconeguda.

Mitjançant la investigació i la intervenció *in situ*, podria proposar-se el recorregut guiat pels jaciments de la zona, a partir de senyalització amb fites naturals i plafons explicatius.

12. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALBERO, D.; CALDERÓN, M^a; CALVO, M. i GLOAGEN, E. (2011) *Propuesta metodológica de catalogación*. In Calvià: Patrimonio Cultural (Coord. M. Calvo i A. Aguares), pàg. 277 - 289. Ajuntament de Calvià.

AraBalears (29 de març de 2019) *Presenten els primers resultats de la intervenció arqueològica realitzada a la necròpolis islàmica de sa Pobla*. Extret de: https://www.arabalears.cat/cultura/Presenten-intervencio-arqueologica-Sa-Pobla_0_2205979582.html

BERGAS, M. i CANTALLOPS, J. [IB3 Notícies] (14 de març de 2018) *Troben una necròpolis islàmica en una finca de Crestatx, sa Pobla* [Video]. Extret de: <https://www.youtube.com/watch?v=SPQcoBvoa08>

CLADERA, B. i OBRADOR, J. (1999) Crestatx. pàg. 16-18. Gràfiques Gelabert, sa Pobla.

CÓRCOLES, P. (29 de març de 2019) *Excavan la necrópolis islàmica más completa de Mallorca*. Diario de Mallorca. Extret de: <https://www.diariodemallorca.es/part-forana/2019/03/29/restos-sobac-sa-pobla-han/1404880.html>

Departament de Cultura, Patrimoni i Política Lingüística del Consell de Mallorca (29 de març, 2019). *Donam a conèixer els primers resultats de la intervenció arqueològica realitzada pel Servei de Patrimoni Històric del Consell de Mallorca a la necròpoli islàmica de s'Obac* [Actualització d'estat]. Facebook. <https://www.facebook.com/culturamallorca/posts/1121738808008680>

INGLADA, H. (2020) Comunicació personal. Sa Pobla.

MallorcaDiario.com (29 de març de 2019) *Excavan la necrópolis islàmica más completa de Mallorca en Sa Pobla*. Extret de: <https://www.mallorcadiario.com/excavan-la-necropolis-islamica-mas-completa-de-mallorca-en-sa-pobla>

NADAL, M. (8 de març de 2018) *Hallan los restos óseos de 64 cuerpos de la época islàmica en la zona de Crestatx*. Última hora. Extret de: <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2018/03/08/984965/hallan-restos-oseos-cuerpos-epoca-islamica-zona-crestatx.html>

OBRADOR, J. (2018) *La necròpoli islàmica de Crestatx. Sa Pobla. (911-1229) Mallorca*.

PARERA, J. (1923) *Crónica*. Sa Marjal, vol. VIII, any XV, núm. 169, pàg. 13. Tipografía Católica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

PAYERAS, J. (7 de març de 2018) *Hallan en sa Pobla un yacimiento de la época musulmana en unas obras*. Diario de Mallorca. Extret de: <https://www.diariodemallo20rca.es/part-forana/2018/03/08/hallado-yacimiento-epoca-musulmana-durante/1293791.html>

Última Hora (9 de març de 2018) *El alcalde se sa Pobla planea utilizar la necrópolis islàmica como reclamo turístico*. Extret de: <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2018/03/09/985143/alcalde-pobla-planea-utilizar-necropolis-islamica-como-reclamo-turistico.html>

Última Hora (29 de març de 2019) *El yacimiento de s'Obac, en sa Pobla, es la necrópolis islàmica más extensa hallada en Baleares*. Extret de: <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2019/03/29/1068919/yacimiento-obac-pobla-necropolis-islamica-mas-extensa-hallada-baleares.html>

13. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

13.1. Fotografies de la Màqbara de s'Obac

Fig. 1. Vista zenital de l'excavació de la Màqbara de s'Obac (Departament de Cultura, Patrimoni i Política Lingüística del Consell de Mallorca, 2019).

Fig. 2. Detall dels enterraments de la Màqbara de s'Obac (Departament de Cultura, Patrimoni i Política Lingüística del Consell de Mallorca, 2019).

Fig. 3. Detall d'un enterrament de la Màqbara de s'Obac (Departament de Cultura, Patrimoni i Política Lingüística del Consell de Mallorca, 2019).

Fig. 4. Estudi dels esquelets de la Màqbara de s'Obac (Departament de Cultura, Patrimoni i Política Lingüística del Consell de Mallorca, 2019).

Fig. 5. Ceràmica de l'entorn de la Màqbara de s'Obac.

Fig. 6. Ceràmica de l'entorn de la Màqbara de s'Obac.

13.2. Descripció de les fotografies

A la **Fig. 1** trobem la fotografia zenital dels enterraments durant l'excavació de la Màqbara de s'Obac, així com alguns detalls de les tombes (**Fig. 2 i 3**). A més, podem observar l'exposició dels esquelets durant el seu estudi (**Fig. 4**).

Troblem restes arqueològiques l'entorn de la Màqbara de s'Obac, fragments de ceràmica islàmica (**Fig. 5 i 6**).

13.3. Planimetria

-

13.4. Descripció de la planimetria

-

14. DOCUMENTACIÓ CARTOGRÀFICA

14.1 Delimitació del conjunt i àrea de protecció en plànol topogràfic

Fig. 7. Delimitació de la parcel·la on es localitza la Màqbara de s'Obac identificada amb un punt verd.

Fig. 8. Delimitació de la zona amb possible material on es localitza la Màqbara de s'Obac identificada amb un punt verd.

14.2. Localització en fotografia aèria

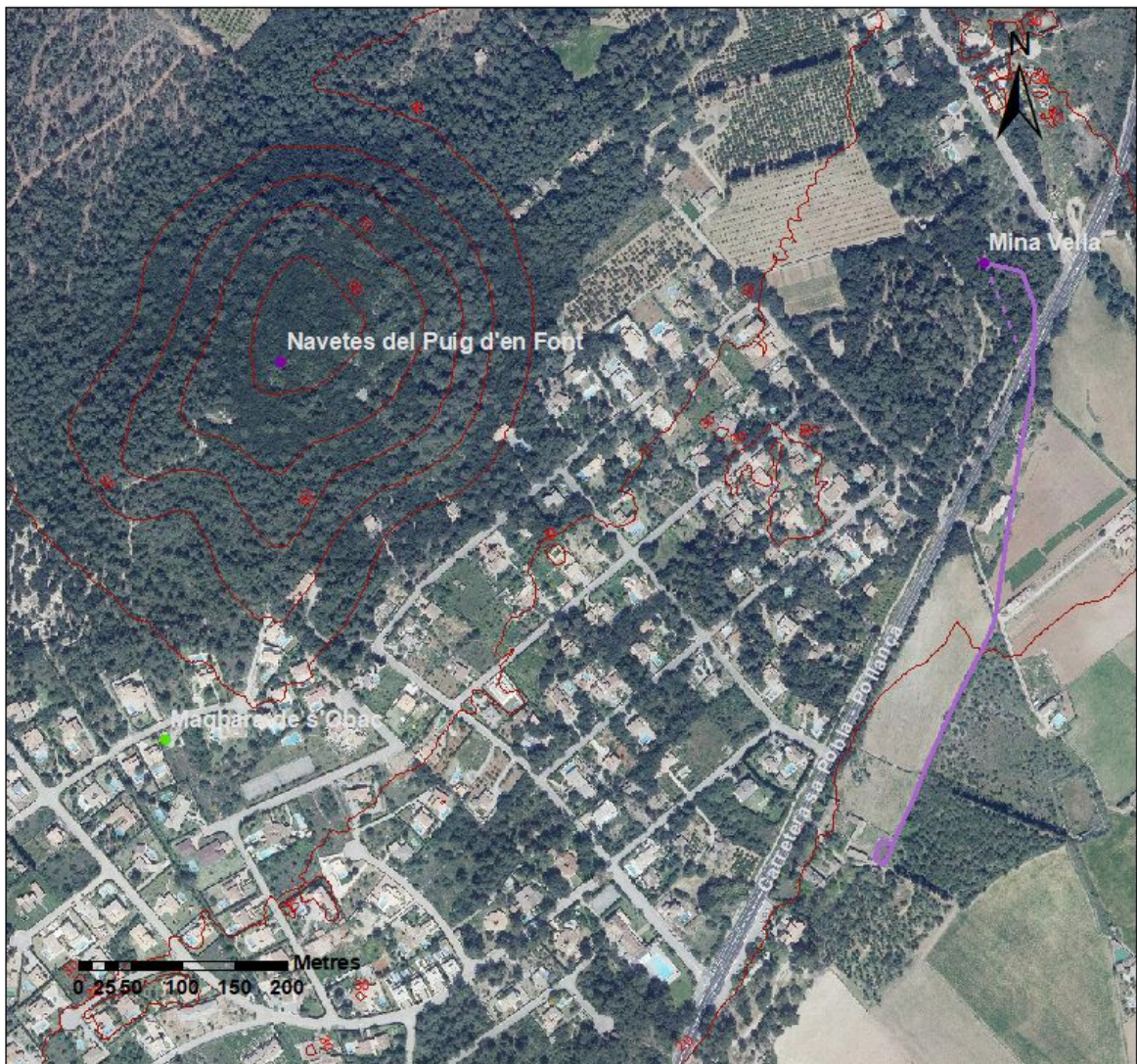

Fig. 9. Localització de la Mòqbara de s'Obac amb un punt verd. Prop seu trobem el Puig d'en Font i la Mina Vella, identificades amb punts liles.

Fig. 10. Detall de la localització de la Màqbara de s'Obac amb un punt verd.

1. NOM I IDENTIFICACIÓ DEL CONJUNT		
Id Conjunt	Nom del conjunt	Categoria
JSP-30	-	No catalogat
Comarca	Població	Topònim de la zona
Es Raiguer	Sa Pobla	Son Tut
Altres noms	Son Tut (Parera, 1911abc; Amorós, 1966)	
Proposta de nom	Necròpolis de Son Tut	
Núm. Catàleg NNSS		Núm. Carta Arqueològica
-		-
Referència catastral (proposta)		Referència cadastral (Administració)
Polígon 1, parcel·la 94		-
Altres referències cadastrals		-
Extensió de protecció (proposta)		Extensió de protecció (Administració)
15413 m ² Polígon 1, parcel·la 94		-
Propietat (proposta)		Propietat (Administració)
Isabel M. Cladera Cladera		-
Dada de la catalogació	Dada de la darrera revisió	Equip responsable
-	1 de setembre de 2019 14 de novembre de 2020	Caterina Ballester Terrassa, Maria Antònia Cladera Salvà
Equip de redacció	Caterina Ballester Terrassa i Maria Antònia Cladera Salvà	

2. ENTORN BIOGEOGRÀFIC			
2.1. Coordenades ETRS89 UTM			Fus: 31 / Zona: S
X	501692	Y	4403918
Z	11		
Observacions			

Socias (2019) descriu la Necròpolis de Son Tut a “la paret del Torrent de Sant Miquel”. Parera (1911abc) descriu troballes a “Son Tut”.

La revisió ens permet reconèixer i coordinar la Necròpolis de Son Tut al NNE de les cases de Son Tut, concretament entorn el tall del Torrent de Sant Miquel (**Fig. 8, 9 i 10**).

2.2. Situació

Pla (terreny sense desnivell)	X	Terreny subterrani		Penya-segat	
Turó (5 – 10 M.S.N.M.)		Vall		Bosc	
Pujol (10 – 50 M.S.N.M.)		Peu de mont		Torrent	X
Puig (50 – 100 M.S.N.M.)		Vessant		Albufera	
Muntanya (>100 M.S.N.M.)		Cim		Altres:	

2.3. Localització

Costa (<1 km mar)		Interior pla (>20 km)	
Transició costa-interior (1 – 10 km)	X	Interior muntanya (>20 km)	
Interior (10 – 20 km)			

2.4. Vegetació

Tipus de comunitat vegetal				Observacions	
Alzinar		Camp de conreu: regadiu	X		
Garriga d'ullastre i garballó		Camp de conreu: secar			
Garriga de xiprell i romaní		Altres:			

2.5. Sòl

Potencialitat agrícola	Alta	X	Nivell d'erosió	Alt	X	Potència (cm)	120
	Mitja			Mitj			
	Baixa			Baix			

Observacions

Antoni (2019) diu que “les fortes torrentades esbucaren la paret del torrent”.

La revisió ens permet reconèixer la potència de les restes arqueològiques del tall del Torrent de Sant Miquel, d'aproximadament uns 120 cm (**Fig. 1 i 2**).

2.6. Recursos hídrics

Nom	Tipus	Distància lineal (m)
Torrent de Sant Miquel	Torrent	0 metres

3. MARC CRONOLÒGIC

3.1. Període

Primeres evidències		Posttalaiòtic		Alt Medieval	
Campaniforme		Púnic-fenici		Baix Medieval	
Epicampaniforme		Íber		Modern	
Naviforme		Grec		Contemporani	
Prototalaiòtic		Romà	?	Indeterminat	X
Talaiòtic	?	Paleocristià		Altre:	

3.2. Evidències i argumentacions

Socias (2019) descriu la troballa de restes humanes, entregant a la Guàrdia Civil fragments de crani, qui considerà les restes "molt antigues" i pendents de revisió forense. Posteriorment les arqueòloges Helena Inglada i Francisca Cardona recolliren les restes òssies que sortien del tall. Així doncs, es conserven restes òssies pendents d'anàlisi sota la custòdia de la *Unidad de Antropología* del IML i de la Direcció Insular de Patrimoni.

Parera (1911ab) esmenta "molts d'ossos humans am ceràmica vetusta y alguns objectes prehistòrics, entre ells un'especie de massa o porra amb una ranura que demostra que en el seu temps tenia un manec". Probablement la peça formà part del *Mostrador* de Parera (1922) anomenant-la "massa prehistòrica de pedra viva". Parera (1911c) també diu que "se troben trossos d'ánfores romanes, teules planes, pitxerets, y tests de mil classes, los quals ordinariament solen estar mesclats amb ossos humans que juntament amb alguna moneda romana". Amorós (1966) transcriu que "se encontraron huesos, cerámica y dieciséis objetos prehistóricos, "entre ells una espècie de massa o porra amb una ranura que demostra que en el seu temps tenia un manec".

Amb la revisió s'identificaren ossos humans a dos dels nínxols (**Fig. 4, 5 i 6**) i fragments de ceràmica islàmica i contemporània a la superfície del Torrent de Sant Miquel (**Fig. 7**), encara que les troballes ceràmiques foren transportades pel corrent. La tipologia dels enterraments i la manca de materials arqueològics no ens permeten descriure l'època, considerant-se indeterminada.

A més a més, podem afirmar que l'ús s'ha prolongat fins a l'actualitat, ja que actualment es dona un ús agrícola a la parcel·la.

3.3. Tipus de material					
Lític	X	Numismàtic	X	Vidre	
Ceràmic	X	Epigràfic		Ós / Fauna	
Metall		Antracològic i carpològic		Restes humanes	X
Constructiu		Calç		Altres:	
3.3.1. Descobert per					
Prospecció		Clandestí		Recerca bibliogràfica	X
Excavació	?	Casualitat	X	Reconeixement	X
3.3.2. Ubicació					
Superficial	X	Custodia Ajuntament	?	Desaparegut	?
Col·leccions públiques	X	Museus balears	X	Desconegut	?
Col·leccions privades	?	Museus peninsulars		Altres: Unidad de Antropologia del IML, Direcció Insular de Patrimoni i subsòl	X

4. ANÀLISI FUNCIONAL-TIPOLOÒGIC					
4.1. Funcionalitat					
Hàbitat				Industrial	
Funerària		X		Econòmica	
Cultural o ideològica				Enginyeria	
Defensiva				Indeterminada	
Control del territori				Altres:	
Observacions					
<p>Socias (2019) defineix dues fosses, una d'elles amb ossos.</p> <p>Parera (1911abc) i Amorós (1966) descriuen enterraments, Parera (1911c) afirma que "trobat amb abundància".</p> <p>La revisió permet descriure quatre nínxols, dos d'ells amb restes humanes. La funcionalitat de la Necròpolis de Son Tut es determina com a funerària gràcies a les evidències estructurals i materials.</p>					

4.2. Tipus d'estació o construcció

Cabana		Santuari		Baqar		Sèquia	
Cova		Conjunt cerimonial		Ribat		Sitja	
Abric		Necròpolis	X	Mesquita		Era	
Megàlit		Naveta d'enterrament		Qanat		Forn de calç	
Naveta d'habitatge		Habitació		Basílica		Carbonera	
Túmulo escalonat		Poblat		Aqüeducte		Molí	
Talaiot		Alqueria		Safareig		Marge	
Murada		Hisn		Pou/cisterna		Camí/via	
Mur		Indeterminada		Altres:			

4.3. Número d'estructures

Quatre nínxols d'enterrament (4).

5. DESCRIPCIÓ

5.1. Descripció del conjunt

La Necròpolis de Son Tut sembla haver estat sondejada per Parera, encara que en desconeixem la seva extensió exacta. Socías (2019) identifica "dues fosses, una d'elles amb ossos humans", encara que s'observen quatre nínxols, dos d'ells amb restes òssies humanes i un d'aquests amb pedres de mida mitjana (**Fig. 3**). El paquet sedimentari de les fosses es pot delimitar per dues unitats estratigràfiques de pedres de mida petita, tant a dalt com a baix dels nínxols, amb excepció d'alguns paquets sense pedres (**Fig. 1, 2, 3 i 5**).

Parera (1911abc) descriu enterraments "a davall lloses molt grosses" i Amorós (1966) transcriu que es trobaven "debajo de unas losas".

La revisió ha permès corroborar que el bé no catalogat correspon a quatre nínxols d'enterrament. No s'han identificat altres rastres antròpics dels descrits, encara que sense un estudi arqueològic, no pot afirmar-se rotundament que no n'hi hagi d'altres, especialment per les antigues troballes documentades (Parera, 1911abc; Amorós, 1966). Així doncs, són necessaris estudis arqueològics per determinar l'extensió de la necròpolis i/o altres restes estructurals o materials.

5.2. Descripció de les unitats arquitectòniques que integren el conjunt

Quatre nínxols d'enterrament: la Necròpolis de Son Tut.			
5.2.1. Tipus de planta			
Absidal		Rectangular	
Circular		Irregular	
Quadrangular		Altres: indeterminada	X
5.2.2. Material constructiu			
Pedra	X	Ciment	
Maó		Indeterminada	
Argamassa		No consta	X
Adob o fang		Altres:	
5.2.3. Tècnica constructiva			
Ciclòpia		Opus quadratum	
Pedra en sec: pedres mitjanes	X	Opus testaceum	
Pedra en sec: pedres petites		Opus vittatum	
Opus africanum		Tapial	
Opus ateriquio		Entramats vegetals	
Opus incertum		Tècnica mixta:	
Opus poligonal		Altres: fossa d'enterrament	X
5.2.4. Dimensions			
Longitud	Amplada	Alçada	
-	-	-	
Dimensió mitjana dels blocs (cm)			-

6. VISIBILITAT DES DEL JACIMENT

6.1. Altres jaciments visibles

La vegetació actual no permet determinar la connexió visual amb altres jaciments, encara que mitjançant l'anàlisi de visibilitat s'evidencia la connexió visual amb el Claper del Puig de na Vissa (JSP-14) i la Cova de sa Pleta (JSP-13 i JSP-19).

6.2. Altres jaciments pròxims

Aproximadament a uns 1485 metres, direcció ONO, es troba el jaciment del Claper del Puig de na Vissa (JSP-14), on s'hi han identificat restes òssies calcinades amb calç i ceràmica talaiòtica a l'interior, mentre que en superfície s'han trobat restes de ceràmica talaiòtica, púnica-fenícia i romana (Parera, 1916; Amorós, 1966; Estarellas *et al.*, 1989; Museu de Mallorca, 1989; Sastre, 2007). A uns 50 metres, direcció O, el jaciment de la Cova de sa Pleta (JSP-13/19), on s'hi ha identificat un fragment de ceràmica naviforme a l'interior (Estarellas *et al.*, 1989; Museu de Mallorca, 1989).

6.3. Accés

Es pot accedir al Torrent de Sant Miquel des de la carretera de sa Pobla cap a l'autopista Ma-3420. Un cop al pont situat a un quilòmetre del poble, cal realitzar un trajecte d'aproximadament 216 metres, per dins el torrent en direcció OSO, per localitzar els nínxols d'enterrament de la Necròpolis de Son Tut al perfil del torrent.

6.4. Superfície visible

Àrea visible (superfície en m²)

7149350 m²

7. CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

7.1. Conservació del conjunt

Alçada màxima de les estructures (a)	Grau de conservació del conjunt (b)	Identificació de les estructures (c)	Índex de conservació $(a+b+c)/2$
1	2	3	2,25

Observacions

Seguint una escala de l'estat de conservació de 0-5 (on 0 és destruït i 5 és molt bo), considerarem els quatre nínxols de la Necròpolis de Son Tut com a 2, un estat dolent, a causa, de la modificació de les estructures i del deteriorament elevat del tall del torrent (**Fig. 1 i 2**), a més de la degradació de les restes òssies per les característiques del sòl, especialment les que es troben al descobert (**Fig. 4, 5 i 6**), que podrien considerar-se com a 1, un estat molt dolent. Es desconeix si els nínxols podrien haver estat coberts per lloses posteriorment despedregades per l'ús agrícola. Per a determinar amb certesa l'estat de conservació de la totalitat de la Necròpolis de Son Tut, cal un estudi arqueològic, encara que la podem pressuposar com a 2, un estat dolent. Es desconeix si altres enterraments podrien haver estat excavats a principis del segle XX. Per altra banda, s'ignora la situació de les restes òssies humanes, la ceràmica prehistòrica, les àmfores romanes, les ceràmiques indeterminades, la massa o porra prehistòrica de pedra viva i les monedes romanes i del seu estat de conservació (Parera, 1911abc i 1922; Amorós, 1966).

No es troba catalogat com a BIC ni existeix un Pla de Conservació del conjunt.

8. RISCOS PER LA CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

8.1. Riscos

Obres públiques	X	Reutilitzacions	X
Obres privades		Espoli	X
Feines agrícoles	X	Erosió	X
Feines agrícoles auxiliars	X	Vandalisme	
Pedreres		Altres: excavacions segle XX	?

Observacions

Durant la revisió, s'han identificat les obres públiques per reconduir el caudal del torrent, fet que conjuntament amb els episodis de fortes pluges, provocaren el desprendiment de la paret del Torrent de Sant Miquel deixant a la vista els quatre nínxols i, en cas de repetir-se, podrien descobrir-se altres restes de la Necròpolis de Son Tut. Per altra banda, sobre les fosses, a uns 60 cm de terra més amunt, actualment se'n fa ús pel cultiu de regadiu. Les feines agrícoles es relacionen amb l'erosió dels materials tant per les vibracions produïdes pels tractors com per les reaccions químiques conseqüència de l'abocament de productes fitosanitaris. Tampoc es descarta l'espoli de lloses o materials, encara que en època passada i probablement relacionat amb feines agrícoles, ignorant-se si el material descrit per Parera (1916abc i 1922) i Amorós (1966) es custodiat per l'Ajuntament de sa Pobla o bé consta com a desaparegut o sota custòdia desconeguda.

Pel que fa a la manca de manteniment, l'ús indegut, l'espoli de materials i la destrucció d'evidències arqueològiques de la Necròpolis de Son Tut, aquests fets constitueixen un delicte i un risc pel jaciment arqueològic. Cal fer esment a la legislació vigent: la **Llei 12/1998**, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears; la **Ley 16/1985**, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español i els articles 321 a 324 del **Codi Penal**.

8.2. Protecció existent

Tancat		Nul·la	X
Vigilat		Insuficient	

Observacions

Actualment el jaciment no consta de cap protecció, ja que no és un bé catalogat.

8.3 Proposta de protecció

La salvaguarda de les restes arqueològiques que constitueixen la Necròpolis de Son Tut depenen de la seva catalogació com a Bé d'Interès Cultural (BIC), la inclusió a la *Carta*

Arqueològica de sa Pobla i la protecció del jaciment com a zona arqueològica. Posteriorment, la salvaguarda dependrà de la seva excavació i del compromís de la propietat o responsables legals de notificar altres possibles troballes, mantenir-la condicionada i respectar- el radi de protecció. A més a més, s'evidencia la necessitat d'un estudi sobre la delimitació del jaciment mitjançant prospecció i la teledetecció o altres mètodes d'anàlisi.

Per aquest motiu, s'identifica la necessitat de què l'organisme competent prengui les mesures oportunes contra els delictes esmentats i posteriorment estableixi un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, intervenció i revisió de l'estat de conservació de la Necròpolis de Son Tut, així com la recuperació dels materials, el control arqueològic de possibles obres, la regulació de l'ús agrícola i el procediment de notificació d'altres possibles troballes.

Cal esmentar que la Necròpolis de Son Tut és inèdita a excepció de l'obra de Parera (1911abc) i Amorós (1966). La difusió de la seva localització pot posar en risc l'estat de la necròpolis i de les restes materials. Per aquest motiu, es proposa l'excavació arqueològica en extensió que permeti la recollida i la investigació dels materials, així com la delimitació del radi de protecció.

9. POTENCIALITAT SOCIAL COM ELEMENT PATRIMONIAL VISIBLE

9.1. Monumentalitat del conjunt

a) Alçada màxima de les estructures	b) Identificació de les estructures	c) Superfície del conjunt	Índex de monumentalitat (a+b+c)/3
1	3	5	3

9.2. Significació del conjunt

a) Nivell d'informació històrica	b) Nivell de valoració social		c) Significància estètica-formal o singularitat		Índex de significació ((a+b)/2+c)/2
3	PGOU	0	Grup tipològic-formal	0	1,5
	Senyalitzat	0	Dins el grup T-F	0	
	Publicació divulgativa	1	Material	0	
	Integrat en un itinerari	0	Tècnica constructiva	0	
	Integrat en un programa de visites	0	Altres particularitats	1	

9.3. Potencial educatiu i turístic del conjunt				
a) Potencial didàctic i formatiu		b) Potencial turístic i informatiu		Índex educatiu i turístic (a+b)/2
Explicació conceptual	1	Tríptics – fulletons	0	0,5
Explicació interactiva	0	Guies turístiques	0	
		Web i recursos multimedia	0	
9.4. Accessibilitat del conjunt				
a) Tipus d'accés I		b) Tipus d'accés II		c) Tipus de propietat
5		1		2
d) Adequació d'accés I		e) Adequació d'accés II		Índex d'accessibilitat (a+b+c+d+e)/5
5		2		
f) Temps (vehicle)		g) Temps (a peu)		3,93
5		5		
9.5. Condicionament del conjunt				
a) Condicionament i neteja		b) Senyalització		Índex de condicionament (a+b)/2
Neteja de vegetació i materials	0	Senyalitzat amb fites naturals o artificials	0	0,25
Condicionament d'espais de trànsit i comunicacions	0,5	Senyalitzat amb panells sense explicació interpretativa	0	
Consolidació	0			
Restauració	0			
9.6. Interpretació del conjunt				
Cal un estudi arqueològic per determinar la interpretació del conjunt. Ampliant la documentació amb l'estudi de les restes properes, podria proposar-se un recorregut temàtic pels jaciments arqueològics de sa Marjal de sa Pobla.				
a) Tipus d'interpretació	Sense senyalització			0
Índex d'interpretació del conjunt				0

ÍNDEX DE POTENCIALITAT COM ELEMENT PATRIMONIAL VISITABLE (9.1.+9.2.+9.3.+9.4.+9.5.)/5= 1,87	46,38% Sobre base 100
--	---------------------------------

10. PRIORITZACIÓ DE LES ACTUACIONS

10.1. Priorització de les actuacions que s'han de realitzar per evitar perills de degradació del conjunt i potenciar la visita pública

1. Catalogació del jaciment i estudi de la delimitació de la zona de protecció.
2. Elaboració d'un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació de la Necròpolis de Son Tut, així com del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes.
3. Investigacions i intervencions d'arqueologia i de conservació-restauració que assegurin la salvaguarda del bé a través de l'excavació en extensió i la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida, recuperació i l'anàlisi dels materials on s'inclouï l'estudi dels materials documentats per Parera i Amorós.
4. Senyalització i, si s'escau, dret a pas.

11. CONCLUSIÓ

Al NNE de les cases de Son Tut s'ubiquen els quatre nínxols d'enterrament que semblen constituir l'anomenada Necròpolis de Son Tut (**Fig. 8, 9 i 10**).

La Necròpolis de Son Tut sembla haver estat sondejada per Parera trobant abundants enterraments (1911c), encara que sense estudis arqueològics en desconeixem la seva extensió exacta. Els quatre nínxols d'enterrament es delimiten per dues unitats estratigràfiques de pedres petites, a excepció d'alguns paquets de pedres (**Fig. 1, 2, 3 i 5**). Dins un d'aquests nínxols s'observen pedres mitjanes (**Fig. 3**), pintura fragments de les grans lloses descrites per Parera (1911abc) i Amorós (1966). A partir dels indicis materials i la morfologia del jaciment, podem afirmar que els enterraments semblen haver-se utilitzat en un període indeterminat amb una funció funerària, sent necessària l'excavació de les restes per a concretar la datació. A l'interior de dos dels nínxols s'han identificat restes òssies humanes que en confirmen la seva utilització, les dues altres fosses possiblement també presents restes materials (**Fig. 4, 5 i 6**). Al subsòl de la Necròpolis de Son Tut, segons Parera (1911abc, 1922) i Amorós (1966), s'han identificat restes òssies humanes, ceràmica prehistòrica i romana, setze objectes prehistòrics, dels quals destaca una mena de massa o porra. La quantitat de troballes documentades pot evidenciar la importància de l'emplaçament, així com ho confirmen els materials documentats per Parera (1911abc i 1922) i Amorós (1966). Al torrent s'han identificat fragments descontextualitzats de ceràmica islàmica i contemporània (**Fig. 7**). No s'han identificat altres restes materials ni estructurals, encara que sense estudis arqueològics, no pot descartar-se una major extensió de la necròpolis i/o l'ús de l'entorn. Així mateix, podem afirmar que actualment es dona l'ús de la necròpolis per les evidències de modificacions, relacionades amb l'ús agrícola, les obres de condicionament del Torrent de

Sant Miquel, desconeguent si les estructures de la Necròpolis de Son Tut han sigut modificades a l'hora de despedregar la parcel·la en època indeterminada o per les possibles excavacions indocumentades del segle XX.

Pel que fa a l'estat de conservació dels quatre nínxols, podem dir que el deteriorament és molt alt, a causa de l'elevada degradació de les restes òssies, especialment les exposades als factors mediambientals, les modificacions de les estructures associada a les obres del Torrent de Sant Miquel i l'erosió derivada de les feines agrícoles (**Fig. 1, 2, 4, 5 i 6**). Per altra banda, s'ignora la situació del material arqueològic documentat dècades enrere i del seu estat de conservació. La tipologia d'aquests fets és greu segons la legislació vigent.

En l'àmbit administratiu cal actuar per salvaguardar la Necròpolis de Son Tut, prioritzant la seva catalogació i delimitació. Per assegurar la preservació de la necròpolis i del seu radi de protecció es considera indispensable establir un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes. Degut a l'excepcionalitat de la troballa i a l'estat de conservació del jaciment, es considera oportú plantejar l'estudi arqueològic i de conservació-restauració de la Necròpolis de Son Tut que en permeti la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida i l'anàlisi dels materials, especialment amb la datació, així com la identificació d'altres restes o estructures. A més a més, l'administració ha de promoure la localització, la recuperació i l'estudi dels materials documentats per Parera (1911abc, 1922) i Amorós (1966).

Mitjançant la investigació i la intervenció *in situ*, podria proposar-se el recorregut guiat pels jaciments de la zona, a partir de senyalització amb fites naturals i plafons explicatius.

12. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALBERO, D.; CALDERÓN, M^a; CALVO, M. i GLOAGEN, E. (2011) *Propuesta metodológica de catalogación*. In Calvià: Patrimonio Cultural (Coord. M. Calvo i A. Aguares), pàg. 277 - 289. Ajuntament de Calvià.

AMORÓS, L. (1966) *Catálogo de los yacimientos de Sa Pobla*. Decret 2563/66. (Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca).

ARAMBURU-ZABALA, J. (2005) *Mallorca Arqueològica: Contribució a l'inventari de jaciments*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric. Palma.

- (2018) *Inventario Arqueológico de Mallorca. Sa Pobla*. Extret de: www.academia.edu.

BALLESTER, C. i CLADERA, M. A. (2020) *Jaciments del municipi de sa Pobla*. VI Jornades d'Estudis Locals, sa Pobla (Document inèdit).

ESTARELLAS, M. M.; MAIZARA, J.; ONEL, T.; PONS, G.; PORCEL, G.; RIERA, M. M.; SIMONET, S.; TORRES, F. i VIALTA, M. (1989) *Cartes arqueològiques de les illes Balears*. Consell Insular de Mallorca, Servei de Patrimoni Històric. Palma.

MUSEU DE MALLORCA (1989) *Capsa 702/100. Inventari de Patrimoni Arqueològic, dins del programa de preservació de Jaciments arqueològics. Cartes arqueològiques de les Illes Balears*. Son Tous, magatzems del Museu de Mallorca. Palma.

OBRADOR, J. (1992) *Alqueria de Son Ferragut. Monografia històrica*. Quaderns d'ARCA, núm. 11, pàg. 8 i 9. Palma.

PARERA, J. (1911a) *Notícies històriques sobre l'antic Santuari de Crestaig*, pàg. 18. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

- (1911b) *Crestaig. III Època primitiva*. Sa Marjal, vol. II, any III, núm. 29, pàg. 67-68. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1911c) *Crestaig. IV Romans*. Sa Marjal, vol. II, Any III, núm. 29, pàg. 70. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1916) *Monuments Prehistòrics. III Cova de sa Pleta*. Sa Marjal, vol. IV, any VIII, núm. 92, pàg. 113-115. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla
- (1922) *El nostre Mostrador*. Sa Marjal, vol. VII, any XIV, núm. 158, pàg. 6. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1927a) *Crònica*. Sa Marjal, vol. X, any XIX, núm. 228, pàg. 184-185. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1927b) *Crònica*. Sa Marjal, vol. X, any XIX, núm. 227, pàg. 172. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.
- (1928) *Crònica*. Sa Marjal, vol. X, any XX, núm. 229, pàg. 15. Tipografia Catòlica de sa Pobla - Traginers, sa Pobla.

SASTRE, M. A. (2007) *Apunts sobre alguns jaciments arqueològics a l'entorn de Crestatx (sa Pobla) a Història i Actualitat del Santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7)*. Diada d'estudis de Crestatx, 2006, núm. 1, pàg. 131-132, 137-138, 145. OCB sa Pobla i Parròquia de Sant Antoni Abat. Sa Pobla.

SOCIAS, A. (2019) Comunicació personal. Sa Pobla.

13. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

13.1. Fotografies de la Necròpolis de Son Tut

Fig. 1. Emplaçament dels nínxols de la Necròpolis de Son Tut (2019).

Fig. 2. Emplaçament dels nínxols de la Necròpolis de Son Tut (2020).

Fig. 3. Detall de dos dels nínxols de la Necròpolis de Son Tut (2020).

Fig. 4. Detall de les restes òssies humanes d'un dels nínxols de la Necròpolis de Son Tut (2020).

Fig. 5. Detall de les restes òssies humanes d'un dels nínxols de la Necròpolis de Son Tut (2019).

Fig. 6. Detall de les restes òssies humanes d'un dels nínxols de la Necròpolis de Son Tut (2020).

Fig. 7 . Ceràmica de l'interior del Torrent de Sant Miquel.

13.2. Descripció de les fotografies

A la **Fig. 1 i 2** s'observen quatre nínxols al perfil del torrent amb una terra gris a l'interior de la fossa, per sobre s'observa un nivell de pedres mitjanes i per sota, un nivell de pedres petites. Trobem restes arqueològiques a l'interior de dos dels nínxols (**Fig. 3**), concretament restes òssies humanes de les quals s'han pogut identificar algunes vèrtebres i fragments de crani (**Fig. 4, 5 i 6**).

A l'interior del torrent s'han localitzat restes de ceràmica islàmica i contemporània molt erosionades (**Fig. 7**), traslladades pel corrent i sense relació amb els nínxols d'enterrament.

13.3. Planimetria

-

13.4. Descripció de la planimetria

-

14. DOCUMENTACIÓ CARTOGRÀFICA

14.1 Delimitació del conjunt i àrea de protecció en plànol topogràfic

Fig. 8. Delimitació de la parcel·la on es localitza la Necròpolis de Son Tut identificada amb un punt verd.

14.2. Localització en fotografia aèria

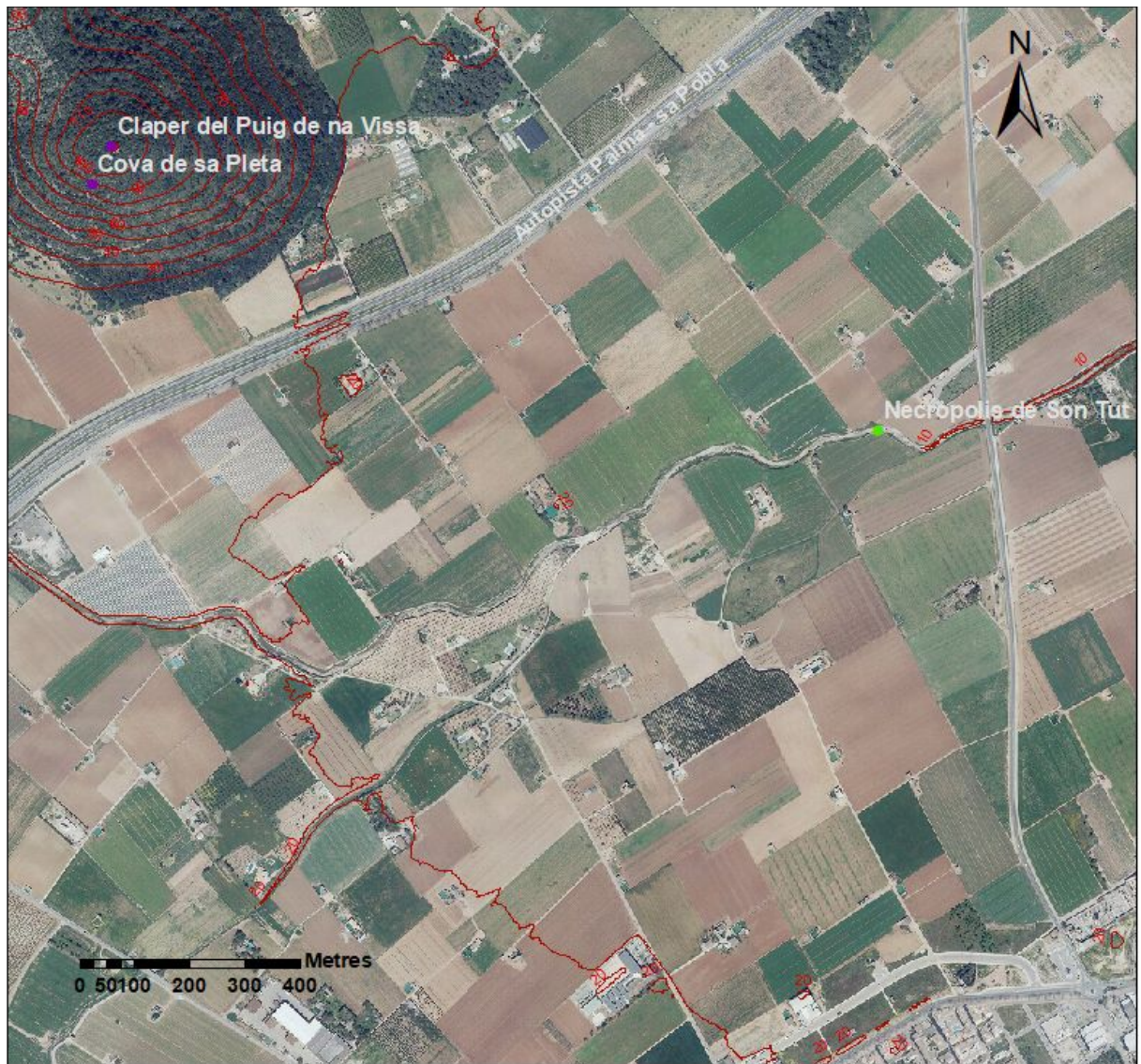

Fig. 9. Localització de la Necròpolis de Son Tut amb un punt verd. Prop seu trobem el Claper del Puig de na Vissa, identificat amb un punt lila.

Fig. 10. Detall de la localització de la Necròpolis de Son Tut amb un punt verd.

1. NOM I IDENTIFICACIÓ DEL CONJUNT		
Id Conjunt	Nom del conjunt	Categoria
JSP-31	-	No catalogat
Comarca	Població	Topònim de la zona
Es Raiguer	Sa Pobla	Sa Gravera, Son Cladera
Altres noms	Son Cladera (Matheu, 1968; Museu de Mallorca, 1968 i 1969), Navetes de Son Cladera (Deyà, 2011; Matheu, 2019)	
Proposta de nom	Navetes de Son Cladera (Deyà, 2011; Matheu, 2019)	
Núm. Catàleg NNSS		Núm. Carta Arqueològica
-		-
Referència cadastral (proposta)		Referència cadastral (Administració)
Polígon 2, parcel·la 312		-
Altres referències cadastrals		-
Extensió de protecció (proposta)		Extensió de protecció (Administració)
15822 m ² Polígon 2, parcel·la 312		-
Propietat (proposta)		Propietat (Administració)
Hermanos Socias Morey "Son Cladera"		-
Dada de la catalogació	Dada de la revisió	Equip responsable
-	4 de novembre de 2020	Caterina Ballester Terrassa, Maria Antònia Cladera Salvà
Equip de redacció	Caterina Ballester Terrassa i Maria Antònia Cladera Salvà	

2. ENTORN BIOGEOGRÀFIC				
2.1.1. Coordenades ETRS89 UTM				Fus: 31 Zona: S
X	500741	Y	4405323	Z 59
Observacions				

La descoberta va ser “a consecuencia de la explotación de una cantera de gravilla en la ladera de los montes de “Son Cladera” (La Puebla)” (Museu de Mallorca, 1968). Matheu (2019) situa les Navetes de Son Cladera “devora la pedrera de Son Cladera”.

La revisió ens permet reconèixer i coordinar les Navetes de Son Cladera al OSO de la Gravera de Son Cladera, concretament a uns 35 metres (**Fig. 21, 22 i 23**).

2.2. Situació

Pla (terreny sense desnivell)		Terreny subterrani		Penya-segat	
Turó (5 – 10 M.S.N.M)		Vall		Bosc	X
Pujol (10 – 50 M.S.N.M)		Peu de mont		Torrent	
Puig (50 – 100 M.S.N.M)		Vessant	X	Albufera	
Muntanya (>100 M.S.N.M)	X	Cim		Altres: gravera	X

2.3. Localització

Costa (<1 km mar)		Interior pla (>20 km)	
Transició costa-interior (1 – 10 km)	X	Interior muntanya (>20 km)	
Interior (10 – 20 km)			

2.4. Vegetació

Tipus de comunitat vegetal			Observacions
Alzinar		Camp de conreu: regadiu	
Garriga d'ullastre i garballó		Camp de conreu: secar	X
Garriga de xiprell i romaní		Altres: ullastres i mates	X

2.5. Sòl

Potencialitat agrícola	Alta		Nivell d'erosió	Alt		Potència (cm)	180
	Mitja	X		Mitj	X		
	Baixa			Baix			

Observacions

Antoni Estades, Antoni Matheu i Pere Suau, entre l'any 1968 i 1969 feren un sondatge arqueològic a la Naveta de Son Cladera (1) fins a la roca mare (Museu de Mallorca, 1968 i 1969), concretament “es va decidir fer una trinxera d'un metro vuitanta per arribar a baix” (Matheu, 2019).

La revisió ens permet reconèixer la potència actual del sondatge arqueològic, d'aproximadament 160 cm (**Fig. 7, 8 i 19**).

2.6. Recursos hídrics

Nom	Tipus	Distància lineal (m)
Sa Siurana	Torrent	255 metres

3. MARC CRONOLÒGIC

3.1. Període

Primeres evidències		Posttalaiòtic		Alt Medieval	X
Campaniforme		Púnic-fenici		Baix Medieval	
Epicampaniforme		Íber		Modern	
Naviforme	X	Grec		Contemporani	
Prototalaiòtic		Romà		Indeterminat	
Talaiòtic		Paleocristià		Altre:	

3.2. Evidències i argumentacions

Matheu (2019) descriu la troballa de material ceràmic naviforme a dins la Naveta de Son Cladera (1), concretament "ceràmica que en el Museu de Mallorca no n'havien vist mai, aquella amb incisions damunt la carena [...] però pocs trossos, no hi havia res sencer" A més, es documentà ceràmica islàmica a l'entorn (Matheu, 2019; Museu de Mallorca, 1968 i 1969). Entre les restes documentades es va identificar un fragment de ceràmica corresponent a "un vasito globular de borde vuelto" propi "de la fase pretalayòtica" (Museu de Mallorca, 1969). Els fragments de ceràmica foren entregats al Museu de Mallorca, lloc on es guarda la informació relativa a l'emmagatzematge de les restes custodiades als magatzems de Son Tous (**Fig. 17**) (Museu de Mallorca, 1969).

Pel que fa a la ceràmica, Matheu (2019) afirma que "només hi ha ceràmica recollida en superfície, no hi ha la ceràmica pretalaiòtica trobada dins la naveta". Tot i això, al Museu de Mallorca no consta cap altre peça, l'inventari ni les fotografies esmentades a l'informe de les troballes arqueològiques (Museu de Mallorca, 1968 i 1969). Per tant, es desconeix la ubicació de la ceràmica restant.

Amb la revisió s'identificaren diversos fragments de ceràmica naviforme i nombrosos fragments de ceràmica islàmica -des de vaixel·la vidriada i pintada a materials constructius- a la superfície de l'entorn de les Navetes de Son Cladera (**Fig. 13, 14, 15 i 16**). S'observa doncs, un ampli radi amb material d'aproximadament 50 metres. La tipologia de les navetes i les

evidències materials ens permeten descriure-les d'època naviforme amb reutilitzacions de la zona en època alt medieval.

A més a més, podem afirmar que l'ús de les navetes s'ha prolongat fins a l'actualitat, ja que al mur de Naveta de Son Cladera (1) s'identifica el sondatge arqueològic dels anys seixanta (**Fig. 1, 2, 5, 8, 9, 10 i 11**) i als seus voltants s'han trobat deixalles (**Fig. 4**). També s'identifica un marge a l'extrem de les Navetes de Son Cladera.

3.3. Tipus de material

Lític		Numismàtic		Vidre	
Ceràmic	X	Epigràfic		Ós / Fauna	
Metall		Antracològic i carpològic		Restes humanes	
Constructiu	X	Calç		Altres: deixalles	X

3.3.1. Descobert per

Prospecció		Clandestí		Recerca bibliogràfica	X
Excavació	X	Casualitat	X	Reconeixement	X

3.3.2. Ubicació

Superficial	X	Custodia Ajuntament		Desaparegut	?
Col·leccions públiques	X	Museus balears	X	Desconegut	?
Col·leccions privades	?	Museus peninsulars		Altres: Son Tous	X

4. ANÀLISI FUNCIONAL-TIPOLOÈGIC

4.1. Funcionalitat

Hàbitat	X	Industrial	
Funerària		Econòmica	
Cultural o ideològica		Enginyeria	
Defensiva		Indeterminada	
Control del territori		Altres:	

Observacions

Matheu (2019) defineix les Navetes de Son Cladera com a "dues navetes que just se veien dues pedres damunt". A més, segons l'informe d'excavació "en sus inmediaciones, hacia el lado Sur, se observan otros bloques que primitivamente pudieron, muy bien, formar parte de un conjunto de navetas" (Museu de Mallorca, 1969).

La revisió permet descriure dues navetes, una d'elles amb un mur intern. La funcionalitat de les Navetes de Son Cladera es determina com a hàbitat gràcies a les evidències estructurals i materials.

4.2. Tipus d'estació o construcció

Cabana		Santuari		Baqar		Sèquia	
Cova		Conjunt cerimonial		Ribat		Sitja	
Abric		Necròpolis		Mesquita		Era	
Megàlit		Naveta d'enterrament		Qanat		Forn de calç	
Naveta d'habitatge	X	Habitació		Basílica		Carbonera	
Túmulo		Poblat	?	Aqüeducte		Molí	
Talaiot		Alqueria		Safareig		Marge	
Murada		Hisn		Pou/cisterna		Camí/via	
Mur	X	Indeterminada		Altre:			

4.3. Número d'estructures

Dues navetes (2), una d'elles amb un mur intern (3).

5. DESCRIPCIÓ

5.1. Descripció del conjunt

La Naveta de Son Cladera (1) presenta les dimensions aproximades d'uns 15,16 metres de longitud, 7,5 metres d'ample i 1,8 metres d'alt, amb un mur intern de pedra seca (**Fig. 3 i 4**). Les dimensions documentades són menors a les descrites per Matheu (1968) qui n'excava un sondatge arqueològic de 3 metres de llarg x 2,5 d'ample x 1,6 metres i la dibuixa de 17,3 metres de llarg x 8,2 metres d'ample i 1,6 metres d'alt, a més, posteriorment (Matheu, 2019) les considera "llarguíssimes, tenen devers 20 metres" (**Fig. 18, 19 i 20**). La planta és allargada amb un suposat absis a l'extrem (Matheu, 1968 i 2019)(**Fig. 6, 7, 8, 9, 10 i 11**). S'identifiquen els murs de pedres ciclòpies i mitjanes, d'uns 2,5 metres d'ample, que constitueixen els paraments de la Naveta de Son Cladera (1), suposadament modificats a l'entrada amb l'edificació de marges en època remota, que segons l'informe d'excavació "los bancales allí construidos

desfiguran por completo esta posible naveta” (Museu de Mallorca, 1969). Amb el sonatge arqueològic dels anys seixanta, al seu interior trobaren “un portal transversal, hi havia el portal perfecta, amb les pedres així que penjaven. Estava tot tapat, però no hi havia pedres a damunt. [...] En Rosselló mos va mostrar sa partió, moltes navetes no tenen aquestes separacions. I així tan grossa només hi havia aquella de Son Homs.” (Matheu, 2019).

La Naveta de Son Cladera (2) s’evidencia per la presència de pedres ciclòpies alineades, encara que sense estar ben definida sols s’ha pogut documentar l’amplada aproximada d’uns 7 metres (**Fig.12**). La planta és allargada amb un suposat absis a l’extrem (Matheu, 1968 i 2019)

La revisió ha permès corroborar que el bé no catalogat correspon a dues navetes d’habitatge. Aquestes navetes, una d’elles afectada per excavacions de finals del segle XX, podrien adossar-se, suposadament tractant-se de navetes geminades. No s’han identificat altres rastres antròpics dels descrits, encara que sense un estudi arqueològic no pot afirmar-se rotundament que no n’hi hagi d’altres, especialment pel nombre de ceràmica que es troba al seu entorn. Així doncs, són necessaris estudis arqueològics per determinar la potència d’ambdues navetes i/o altres possibles restes estructurals o materials.

5.2. Descripció de les unitats arquitectòniques que integren el conjunt

Dues navetes, una d’elles amb un mur intern: les Navetes de Son Cladera

5.2.1. Tipus de planta

Absidal		Rectangular	
Circular		Irregular	
Quadrangular		Altre: allargada amb absis	X

5.2.2. Material constructiu

Pedra	X	Ciment	
Maó		Indeterminada	
Argamassa		No consta	
Adob o fang		Altre:	

5.2.3. Tècnica constructiva

Ciclòpia	X	Opus quadratum	
Pedra en sec: pedres mitjanes	X	Opus testaceum	
Pedra en sec: pedres petites		Opus vittatum	
Opus africanum		Tapial	

Opus ateriquio		Entramats vegetals	
Opus incertum		Tècnica mixta:	
Opus poligonal		Altre:	
5.2.4.1. Dimensions			
Naveta de Son Cladera (1)			
Longitud	Amplada	Alçada	
15,6 metres	7,5 metres	1,8 metres	
Aproximació a la dimensió mitjana dels blocs (cm)			100
Naveta de Son Cladera (2)			
Longitud	Amplada	Alçada	
-	7 metres	-	
5.2.4.2. Dimensions (Matheu, 1968)			
Naveta de Son Cladera (1)			
Longitud	Amplada	Alçada	
17,3 metres	8,2 metres	1,6 metres	

6. VISIBILITAT DEL JACIMENT

6.1. Altres jaciments visibles

La vegetació actual no permet determinar la connexió visual amb altres jaciments, encara que mitjançant l'anàlisi de visibilitat s'evidencia la connexió amb el Claper del Puig de na Vissa (JSP-14), la Navetes del Puig d'en Font (JSP-7), les Coves de Crestatx Vell (1) i (2) (JSP-4), la Cova de Crestatx Vell 4 (JSP-27), la Tanca des Moro (JSP-6) i la Necròpolis de Son Tut (JSP-30).

6.2. Altres jaciments pròxims

Aproximadament a uns 35 metres, direcció NE, es troba el jaciment dels Sitjots de sa Gravera de Son Cladera, on s'hi ha identificat ceràmica islàmica i gra (Museu de Mallorca, 1968 i 1969; Matheu, 2019).

6.3. Accés

Es pot accedir a la possessió de Son Cladera pel carril secundari paral·lel a l'autopista Ma-13A, agafant el camí d'aproximadament 530 metres des del desviament de la rotonda de Crestatx. Un cop a la Gravera de Son Cladera, cal realitzar un trajecte a peu, d'aproximadament 5 minuts, en direcció OSO, per localitzar les Navetes de Son Cladera.

6.4. Superfície visible

Àrea visible (superfície en m ²)	69329075 m ²
--	-------------------------

7. CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

7.1. Conservació del conjunt

Alçada màxima de les estructures (a)	Grau de conservació del conjunt (b)	Identificació de les estructures (c)	Índex de conservació (a+b+c/2)/2
4	8	2	6,5

Observacions

Seguint una escala de l'estat de conservació de 0-5 (on 0 és destruït i 5 és molt bo), considerem la Naveta de Son Cladera (1) com 3, un estat regular, a causa de l'erosió relacionada amb la manca de cobertes (**Fig. 3 i 4**), el deteriorament del mur intern relacionat amb l'excavació arqueològica de finals del segle XX (**Fig. 7, 8, 9, 10 i 11**), a més de la degradació de l'estructura provocada per les arrels dels arbres (**Fig. 4 i 7**) i l'alteració visual associada a la presència de deixalles (**Fig. 4**). Per a determinar amb certesa l'estat de conservació de la Naveta de Son Cladera (2), cal un estudi arqueològic, encara que la podem pressuposar com 3, un estat regular. Es desconeix si les estructures de les Navetes de Son Cladera han sigut modificades per l'edificació dels marges o per fer grava. Per altra banda, s'ignora la situació de la ceràmica naviforme de l'interior de la Naveta de Son Cladera (1) i del seu estat de conservació (Museu de Mallorca, 1969, Matheu, 2019).

No es troba catalogat com a BIC ni existeix un Pla de Conservació del conjunt.

8. RISCOS PER LA CONSERVACIÓ DEL CONJUNT

8.1. Riscos

Obres públiques		Reutilitzacions	X
Obres privades	X	Espoli	X
Feines agrícoles	X	Erosió	X
Feines agrícoles auxiliars	X	Vandalisme	X
Pedreres	X	Altres: excavacions segle XX	X

Observacions

Durant la revisió, s'han identificat reutilitzacions actuals com a conreu de secar, així com la deposició de materials contemporanis, a més d'erosió natural i antròpica del sondatge arqueològic i l'entorn de les Navetes de Son Cladera, especialment el deteriorament del mur intern de la Naveta de Son Cladera (1). La presència de marges, que necessiten de feines agrícoles auxiliars de manteniment, i la proximitat a la Gravera de Son Cladera i a edificacions privades són altres factors de risc. Tampoc es descarta l'espoli de lloses o materials, encara que en època passada i probablement relacionat amb les feines agrícoles, ignorant-se si el material descrit Estades, Matheu i Suau (Museu de Mallorca, 1968 i 1969; Matheu, 2019) es custodiat pel Museu de Mallorca o bé consta com a desaparegut o sota custòdia desconeguda.

Pel que fa a la manca de manteniment, l'ús indegut, l'espoli de materials i la possible destrucció d'evidències arqueològiques de les Navetes de Son Cladera, aquests fets constitueixen un delictes i un risc pel jaciment arqueològic. Cal fer esment a la legislació vigent: la **Llei 12/1998**, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears; la **Ley 16/1985**, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español i els articles 321 a 324 del **Codi Penal**.

8.2. Protecció existent

Tancat		Nul·la	X
Vigilat		Insuficient	

Observacions

Actualment el jaciment no consta de cap protecció, ja que no és un bé catalogat.

8.3. Proposta de protecció

La salvaguarda de les restes arqueològiques que constitueixen les Navetes de Son Cladera depenen de la seva catalogació com a Bé d'Interès Cultural (BIC), la inclusió a la *Carta Arqueològica* de sa Pobla i la protecció del jaciment com a zona arqueològica. Posteriorment, la salvaguarda dependrà de la seva excavació i restauració i del compromís de la propietat o responsables legals de notificar altres possibles troballes, mantenir-les condicionades i respectar el radi de protecció. És important assegurar el bon estat de les estructures i l'entorn de les Navetes de Son Cladera, evitant el creixement de mates i d'arbres i l'acumulació de deixalles. A més a més, s'evidencia la necessitat de consolidar el mur intern de la Naveta de Son Cladera (1). Encara que en l'actualitat no s'observin restes d'altres navetes, cal tenir present que al subsòl, a més de les dues estructures, encara poden quedar més restes d'estructures annexes als monuments, motiu pel qual s'evidencia la necessitat d'un estudi sobre la delimitació del jaciment.

Per aquest motiu, s'identifica la necessitat de què l'organisme competent prengui les mesures oportunes contra el delictes esmentat i posteriorment estableixi un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, intervenció i revisió de l'estat de conservació les Navetes de Son

Cladera, així com la recuperació dels materials, el control arqueològic de possibles obres, la regulació de l'ús agrícola i el procediment de notificació d'altres possibles troballes.

Cal esmentar que les Navetes de Son Cladera són inèdites a excepció del sondatge arqueològic dels anys seixanta (Matheu, 1968; Museu de Mallorca, 1968 i 1969). Per aquest motiu, es proposa l'excavació arqueològica que permeti la recollida i la investigació dels materials, així com la delimitació del radi de protecció.

9. POTENCIALITAT SOCIAL COM ELEMENT PATRIMONIAL VISIBLE

9.1. Monumentalitat del conjunt

a) Alçada màxima de les estructures	b) Identificació de les estructures	c) Superfície del conjunt	Índex de monumentalitat (a+b+c)/3
4	2	5	2,33

9.2. Significació del conjunt

a) Nivell d'informació històrica	b) Nivell de valoració social		c) Significància estètica-formal o singularitat		Índex de significació ((a+b)/2+c)/2
2	PGOU	0	Grup tipològic-formal	0	1,75
	Senyalitzat	0	Dins el grup T-F	1	
	Publicació divulgativa	1	Material	1	
	Integrat en un itinerari	0	Tècnica constructiva	0	
	Integrat en un programa de visites	0	Altres particularitats	0	

9.3. Potencial educatiu i turístic del conjunt

a) Potencial didàctic i formatiu		b) Potencial turístic i informatiu		Índex educatiu i turístic (a+b)/2
Explicació conceptual	0	Tríptics i fulletons	0	1
Explicació interactiva	2	Guies turístiques	0	
		Web i recursos multimedia	0	

9.4. Accessibilitat del conjunt				
a) Tipus d'accés I		b) Tipus d'accés II		c) Tipus de propietat
5		1		2
d) Adequació d'accés I		e) Adequació d'accés II		Índex d'accessibilitat (a+b+c+d+e)/5
4		2		
f) Temps (vehicle)		g) Temps (a peu)		3,8
5		5		
9.5. Condicionament del conjunt				
a) Condicionament i neteja		b) Senyalització		Índex de condicionament (a+b)/2
Neteja de vegetació i materials	0	Senyalitzat amb fites naturals o artificials	0	0,25
Condicionament d'espais de trànsit i comunicacions	0,5	Senyalitzat amb panells sense explicació interpretativa	0	
Consolidació	0			
Restauració	0			
9.6. Interpretació del conjunt				
Cal un estudi arqueològic per determinar la interpretació del conjunt. Ampliant la documentació amb l'estudi dels jaciments propers, podria proposar-se un recorregut temàtic pels jaciments arqueològics de la Serra de Crestatx.				
a) Tipus d'interpretació	Sense senyalització			0
Índex d'interpretació del conjunt				0
ÍNDEX DE POTENCIALITAT COM ELEMENT PATRIMONIAL VISITABLE (9.1.+9.2.+9.3.+9.4.+9.5.)/5= 2,09				52,86%
				Sobre base 100

10. PRIORITZACIÓ DE LES ACTUACIONS	
10.1. Priorització de les actuacions que s'han de realitzar per evitar perills de degradació del conjunt i potenciar la visita pública	
1. Catalogació del jaciment i estudi de la delimitació de la zona de protecció.	

2. Elaboració d'un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació de les Navetes de Son Cladera, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes.
3. Neteja de deixalles i vegetació de la zona de protecció, sota supervisió tècnica.
4. Investigacions i intervencions d'arqueologia i de conservació-restauració que assegurin la salvaguarda del bé a través de l'estudi, la consolidació del mur intern de la Naveta de Son Cladera (1) i del condicionament, posant èmfasi en la recollida, la recuperació i l'anàlisi dels materials on s'inclogui l'estudi del material ceràmic conservat al Museu de Mallorca i dels materials documentats per Estades, Matheu i Suau.
5. Senyalització i dret a pas.

11. CONCLUSIÓ

Al NNE de la Gravera de Son Cladera, a uns 35 metres, s'ubiquen les dues navetes anomenades Navetes de Son Cladera (**Fig. 21, 22 i 23**).

La Naveta de Son Cladera (1) mesura aproximadament 15,16 x 7,5 x 1,8 metres, dimensions lleugerament diferents de les documentades per Matheu (1968) (**Fig. 18, 19 i 20**). Presenta una planta allargada amb un suposat absis i un mur intern de pedra seca que sembla compartimentar l'interior (**Fig. 5, 6, 7, 8, 9, 10 i 11**), un portal, segons Matheu (2019). La Naveta de Son Cladera (2), sense estudis arqueològics, sols permet determinar l'amplada d'aproximadament 7 metres i la presència d'una planta que sembla allargada amb un absis. Les Navetes de Son Cladera podrien estar adossades, segons Matheu (1968 i 2019) tractant-se de navetes germinades (**Fig. 3, 4 i 12**). A partir dels indicis materials i la morfologia del jaciment, podem afirmar que les navetes semblen haver-se utilitzat a la prehistòria amb una funció d'hàbitat, concretament durant l'època naviforme. A l'interior de la Naveta de Son Cladera (1), el sondatge arqueològic dels anys seixanta, s'han identificat restes de ceràmica naviforme que en confirmen la seva utilització (Museu de Mallorca, 1968 i 1969; Matheu, 2019) (**Fig. 1, 2, 5, 8, 9, 10 i 11**). A l'exterior de les Navetes de Son Cladera s'han identificat restes de ceràmica naviforme i islàmica (Museu de Mallorca, 1968 i 1969; Matheu, 2019) (**Fig. 13, 14, 15, 16 i 17**). Les restes ceràmiques es troben en un radi extens d'aproximadament 50 metres al voltant de les Navetes de Son Cladera. La quantitat de ceràmica de diferents èpoques pot evidenciar la importància de l'emplaçament com a punt estratègic, així com ho confirmen els materials documentats per Estades, Matheu i Suau (Museu de Mallorca, 1968 i 1969; Matheu, 2019). No s'han identificat altres restes materials ni estructurals, encara que sense estudis arqueològics, no pot descartar-se l'ús de l'entorn o l'existència d'altres construccions. Així mateix, podem afirmar que s'ha donat l'ús de les navetes per les evidències de modificacions, relacionades amb les excavacions de finals dels anys seixanta, l'ús agrícola i de les deixalles, desconeguent si les estructures de les Navetes de Son Cladera han sigut modificades en època indeterminada (**Fig. 4 i 7**).

Pel que fa a l'estat de conservació de les Navetes de Son Cladera, podem dir que el deteriorament és mig, a causa de l'erosió relacionada amb la manca de cobertes (**Fig. 3 i 4**), la

degradació i l'erosió del mur intern i de l'estructura (**Fig. 4, 7, 8, 9, 10 i 11**) i l'acumulació de deixalles al seu entorn (**Fig. 4**), associat a la manca de manteniment i, amb especial èmfasi, l'excavació pràcticament indocumentada i la possible modificació de les estructures de les Navetes de Son Cladera possiblement per l'edificació dels marges o per fer grava. Per altra banda, s'ignora la situació de la ceràmica naviforme de l'interior de la Naveta de Son Cladera (1) i del seu estat de conservació. La tipologia d'aquests fets és greu segons la legislació vigent.

En l'àmbit administratiu cal actuar per salvaguardar les Navetes de Son Cladera, prioritant la seva catalogació i delimitació, a més de la neteja supervisada de les deixalles i la vegetació de la zona de protecció. Per assegurar la preservació de les navetes i del seu radi de protecció es considera indispensable establir un Pla de Conservació amb les pautes de manteniment, estudi, intervenció i revisió de l'estat de conservació, així com de les pautes del control arqueològic, de la regulació de les obres i l'ús agrícola i del procediment de notificació de troballes. A causa de l'excepcionalitat de la troballa i a l'estat de conservació del jaciment, es considera oportú plantejar l'estudi arqueològic i de conservació-restauració de les Navetes de Son Cladera que en permeti el condicionament, especialment la consolidació del mur intern i l'estructura, i la contextualització històrica, posant èmfasi en la recollida i l'anàlisi dels materials. A més a més, l'administració ha d'afavorir l'estudi dels materials documentats per Estades, Matheu i Suau (Museu de Mallorca, 1968 i 1969) i la localització, la recuperació i l'estudi dels altres materials documentats per Estades, Matheu i Suau (Museu de Mallorca, 1968 i 1969; Matheu, 2019).

Mitjançant la investigació i la intervenció *in situ*, podria proposar-se el recorregut guiat pels jaciments de la zona, a partir de senyalització amb fites naturals i plafons explicatius.

12. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALBERO, D.; CALDERÓN, M^a; CALVO, M. i GLOAGEN, E. (2011) *Propuesta metodológica de catalogación*. In Calvià: Patrimonio Cultural (Coord. M. Calvo i A. Aguares), pàg. 277 - 289. Ajuntament de Calvià.

BALLESTER, C. i CLADERA, M. A. (2020) *Jaciments del municipi de sa Pobla*. VI Jornades d'Estudis Locals de sa Pobla (Document inèdit).

DEYÀ, J. (2011) *Del temps "dels moros" al pretalaiòtic. Més de 125 anys d'arqueologia a la Vall de Sóller*. VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx.

MATHEU, A. (1968) *Excavació a les Navetes de Son Cladera (sa Pobla)* [Planimetries i seccions]. Arxiu Deyà.

- (1968) *Excavació a les Navetes de Son Cladera (sa Pobla)* [Fotografies]. Arxiu Deyà.

MUSEU DE MALLORCA (1968) *Informe i sol·licitud. Entrada Materials arqueològics de Son Cladera (Sa Pobla) 1968*. Codi: L104E50/1969/005. Museu de Mallorca. Palma.

- (1968) *Informe Sobre el hallazgo de una nueva estación arqueológica en "Son Cladera" (La Puebla - Isla de Mallorca)*. *Entrada Materials arqueològics de Son Cladera (Sa Pobla) 1968*. Codi: L104E50/1969/005. Museu de Mallorca. Palma.

- (1968) *Autorització d'excavacions arqueològiques en el terme municipal de sa Pobla. Mallorca (Balears). Excavacions a Sa Pobla, Campanyes 1968. Direcció: Pere Suau, Antoni Estades i Antoni Mateu. Codi: L104E50/1968/007. Museu de Mallorca. Palma.*
- (1969) *Ingrés materials de l'excavació de Son Cladera (Sa Pobla, Mallorca). Entrada Materials arqueològics de Son Cladera (Sa Pobla) 1968. Codi: L104E50/1969/005. Museu de Mallorca. Palma.*
- (1969) *Ingrés ceràmiques de l'excavació de Son Cladera (Sa Pobla, Mallorca). Entrada Materials arqueològics de Son Cladera (Sa Pobla) 1968. Codi: L104E50/1969/005. Museu de Mallorca. Palma.*

MUSEU DE MALLORCA (1969) *Capsa M801/0180. Son Tous, magatzems del Museu de Mallorca. Palma.*

13. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

13.1. Fotografies de les Navetes de Son Cladera

Fig. 1. Emplaçament de les Navetes de Son Cladera (Matheu, 1968).

Fig. 2. Detall de l'excavació de la Naveta de Son Cladera (1) (Matheu, 1968).

Fig. 3. Mur exterior de la Naveta de Son Cladera (1).

Fig. 4. Mur exterior de la Naveta de Son Cladera (1).

Fig. 5. Detall de l'excavació de la Naveta de Son Cladera (1) (Matheu, 1968).

Fig. 6. Mur interior de la Naveta de Son Cladera (1).

Fig. 7. Detall de l'interior i del mur intern de la Naveta de Son Cladera (1).

Fig. 8. Detall de l'excavació del mur intern de la Naveta de Son Cladera (1) (Matheu, 1968).

Fig. 9. Detall de l'excavació del mur intern de la Naveta de Son Cladera (1) (Matheu, 1968).

Fig. 10 i 11. Detall de l'excavació del mur intern de la Naveta de Son Cladera (1) (Matheu, 1968).

Fig. 12. Mur exterior de la Naveta de Son Cladera (2).

Fig. 13 i 14. Ceràmica de l'exterior de les Navetes de Son Cladera.

Fig. 15 i 16. Ceràmica de l'exterior de les Navetes de Son Cladera.

Fig. 17. Ceràmica de l'exterior de les Navetes de Son Cladera (Museu de Mallorca, 1969).

13.2. Descripció de les fotografies

A la **Fig. 1** s'observa l'emplaçament de les Navetes de Son Cladera previ a l'excavació i a la **Fig. 2** la delimitació d'un sondatge arqueològic de la Naveta de Son Cladera (1). De la Naveta de Son Cladera (1) s'identifica el mur exterior dret (**Fig. 3**) i el mur exterior esquerra (**Fig. 4 i 5**) -on

a la Fig. 4 s'aprecia un tub de plàstic-, el mur interior (Fig. 6 i 7) i el mur intern (Fig. 7). Comparant l'estat actual de la Naveta de Son Cladera (1) amb les imatges del 1968 de Matheu, sembla que hi ha hagut un moviment de pedres del mur intern (Fig. 7, 8, 9, 10 i 11). A la Fig. 12 s'observa el mur exterior dret de la Naveta de Son Cladera (2).

Troblem restes arqueològiques entorn de les Navetes de Son Cladera i a l'interior de la Naveta de Son Cladera (1), concretament el sondatge arqueològic ran del mur intern, ceràmica naviforme (Fig. 13 i 17) i també en superfície, ceràmica islàmica vidriada, pintada i teules (Fig. 14, 15, 16 i 17) (Matheu, 2019; Museu de Mallorca, 1968 i 1969).

13.4. Planimetria

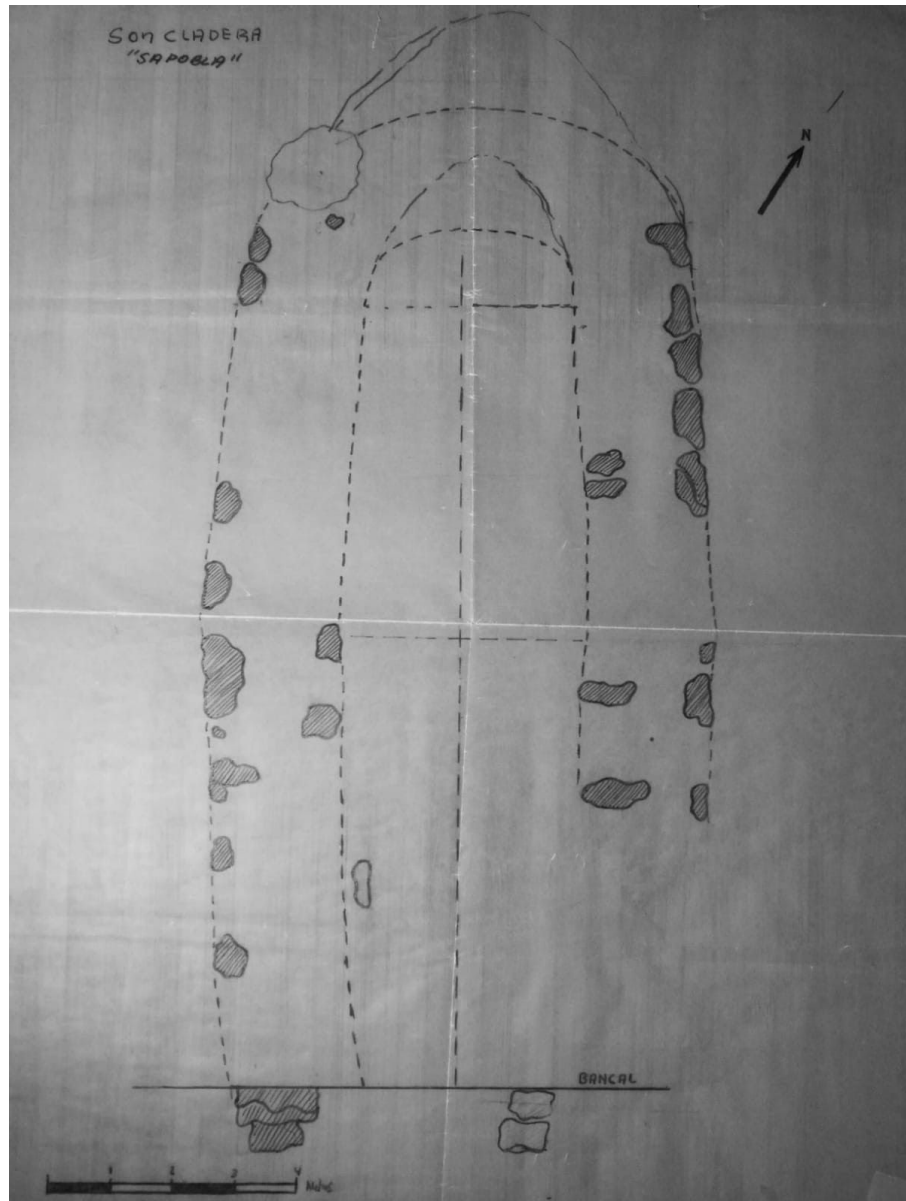

Fig. 18. Planimetria de la Naveta de Son Cladera (1) (Matheu, 1968).

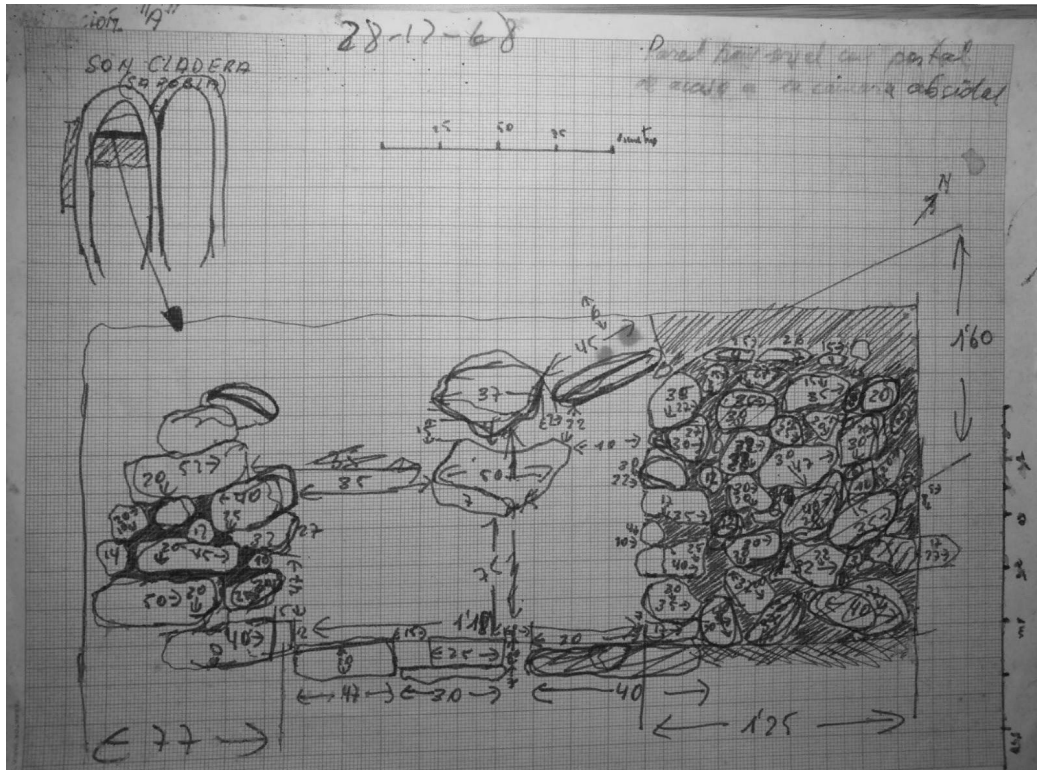

Fig. 19. Planimetria de la Naveta de Son Cladera (1) (Matheu, 1968).

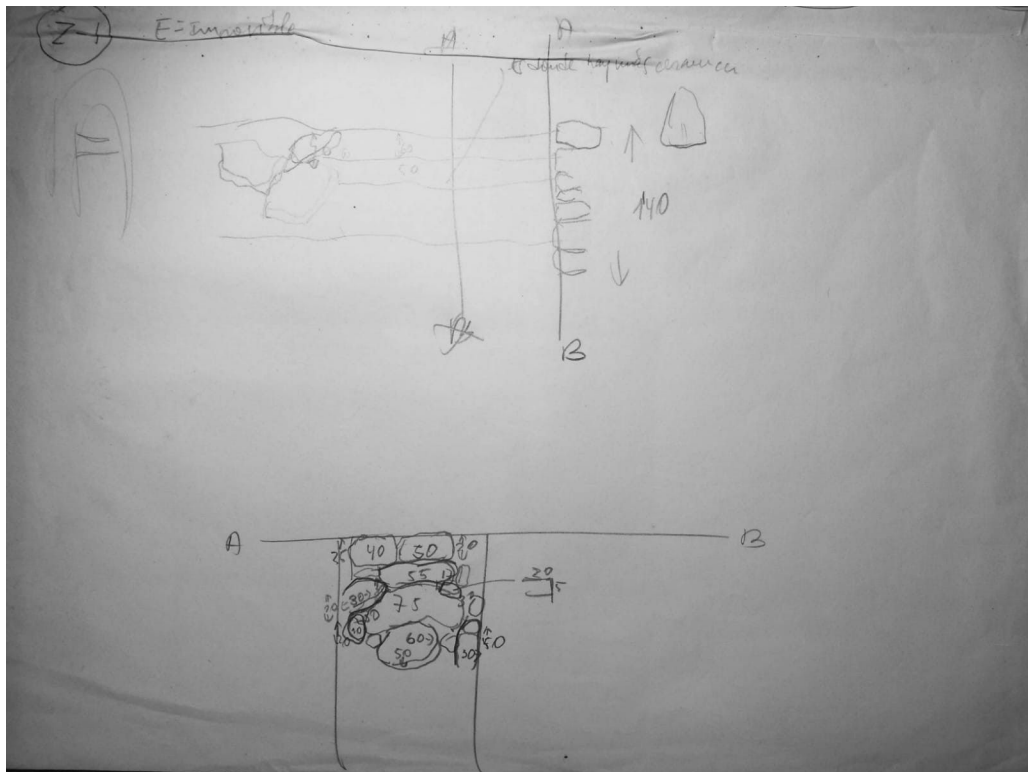

Fig. 20. Planimetria de la Naveta de Son Cladera (1) (Matheu, 1968).

13.5. Descripció de la planimetria

Troblem la planimetria de la Naveta de Son Cladera (1) dibuixada el 1968 per part d'Antoni Matheu. A la **Fig. 18** observem la planta de la Naveta de Son Cladera (1). En la **Fig. 19** podem observar la secció de la zona excavada, concretament dels murs interns, i a la part superior s'observa la hipòtesi d'articulació de les Navetes de Son Cladera. A la **Fig. 20** també s'identifica una altra secció d'un dels murs.

14. DOCUMENTACIÓ CARTOGRÀFICA

14.1. Delimitació del conjunt i àrea de protecció en plànol topogràfic

Fig. 21. Delimitació de la parcel·la on es localitzen les Navetes de Son Cladera identificades amb un punt verd. Prop seu trobem els Sitjots de sa Gravera de Son Cladera, identificats amb un punt lila.

14.2. Localització en fotografia aèria

Fig. 22. Localització de les Navetes de Son Cladera identificades amb un punt verd. Prop seu trobem els Sitjots de sa Gravera de Son Cladera, identificats amb un punt lila.

Fig. 23. Detall de la localització de les Navetes de Son Cladera identificades amb un punt verd. Prop seu trobem els Sitjots de sa Gravera de Son Cladera, identificats amb un punt lila.